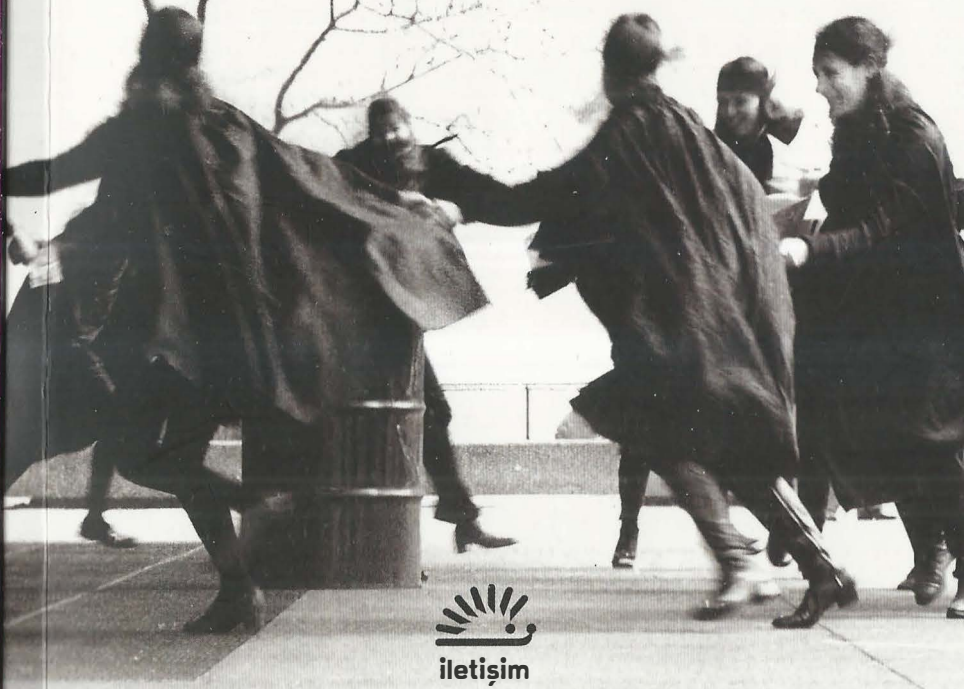
MONA CHOLLET

Bugünün Cadıları

Kadınların Yenilmez Gücü

iletişim

MONA CHOLLET Bugünün Cadıları

MONA CHOLLET • **Bugünün Cadıları**

MONA CHOLLET 1973, Cenevre doğumlu, *Le Monde Diplomatique* gazetesi yazarıdır. Yayımlanmış çalışmaları arasında şunlar yer alır: *La Tyrannie de la réalité* (Calmann-Lévy, 2004), *Rêves de droite: Défaire l'imaginaire sarkozyste* (La Découverte, 2008), *Beauté fatale. Les nouveaux visages d'une aliénation féminine* (La Découverte, 2012) ve *Chez soi. Une odyssée de l'espace domestique* (La Découverte, 2015).

Sorcières. La puissance invaincue des femmes
© 2018 Editions La Découverte

İletişim Yayınları 2880 • Bugünün Kitapları 246
ISBN-13: 978-975-05-2862-0
© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2020, İstanbul

EDİTÖR Melike Işık Durmaz
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI "Cadı kostümlü kadınlar protesto gösterisi düzenliyor", *Chicago Sun-Times*, 25 Eylül 1969.
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ece Ziya

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MONA CHOLLET

Bugünün Cadıları

Kadınların Yenilmez Gücü

Sorcières
La puissance invaincue des femmes

ÇEVİREN *Z. Hazal Louze*

iletişim

"WITCH'e üye olmak zorunda değilsiniz.
Eğer bir kadınsanız ve kendi içinize bakmaya
cesaretiniz varsa, siz de bir cadısınızdır."

– WITCH Manifestosu
(Women's International Terrorist Conspiracy from Hell),
New York, 1968

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 9

MİRASÇILAR.
GİRİŞ 11
- "Eski zamanların değil modern insanların kurbanları" 14
- Sivrilen kadınları bertaraf etmek 18
- İnkâr edilen veya gerçekdışı gösterilen bir tarih 23
- *Oz Büyücüsü*'nden Starhawk'a 27
- Alacakaranlığın kadın ziyaretçisi 33
- Geçmişteki olaylar dünyamızı nasıl şekillendirdi? 38
- Hydra denizcisinin kalbini yemek 42

1 KENDİNE AİT BİR HAYAT. BAĞIMSIZ KADIN BELASI 47
- Yardıma muhtaçlar, dolandırıcılar ve serbest elektronlar 49
- Maceracı kadın: Yasaklı rol model 54
- Hedef: İsyancılar 62
- Odun ateşinin gölgesi 67
- Kim bu şeytan? 70
- Her daim "silinip giden" kadınlar 75
- Hizmet etme refleksi 81
- "Annelik müessesesi": Ayakta pranga 88

2 KISIRLIK ARZUSU. ÇOCUKSUZ HAYAT: BİR İHTİMAL ... 93

- Başka seçeneklere doğru bir sıçrama ... 99
- Çocuk iste(me)menin karmaşık simyası ... 103
- Düşünme-me alanı ... 107
- "Doğanın" son kalesi ... 111
- Ormanın açık alanında ... 118
- Kabul edilemez bir söz ... 123
- Son sır ... 130

3 ZİRVE SARHOŞLUĞU. "KOCAKARI" ALGISINI KIRMAK ... 139

- "Yaşlandılar bile" ... 143
- Yaş farkı ... 147
- Ebedi gençliğin sonu mu? ... 155
- Kadınlar *karşı gelmeye* başladığında ... 161
- Çitin kadın gardiyanları ... 166
- "İğrenme denince akla gelen figür" ... 170
- Şeytanlaştırılan arzu ... 175
- "Bir başka yasa icat etmek" ... 179

4 BU DÜNYAYI TERSYÜZ ETMEK. DOĞAYLA SAVAŞMAK, KADINLARLA SAVAŞMAK ... 187

- "*Neyin* mükemmeliyeti?" ... 192
- Doğanın ölümü ... 198
- Dreuf, Popokoff ve diğerleri ... 203
- "Bunların hepsi numara yapıyor" ... 210
- Subliminal bir dayanışmanın doğuşu ... 215
- Hastaya insan muamelesi yapmak ... 219
- Akıldışılık, sanılan tarafta olmadığında ... 223
- Başka bir dünyanın eskizi ... 226
- "Histerik kadınların" isyanı ... 229
- Aynı anda iki özgürleşmeyi düşünmek ... 233
- "Sizin dünyanız bana uymuyor" ... 237

TEŞEKKÜR

Guillaume Barou, Akram Belkaïd, Otto Bruun, Irina Cotseli, Thomas Deltombe, Eleonora Faletti, Sébastien Fontenelle, Alain Gresh, Madmeg, Emmanuelle Maupetit, Daria Michel Scotti, Joyce A. Nashawati, Geneviève Sellier, Maïté Simoncini, Sylvie Tissot ve Laélia Véron'a kaynak tavsiyeleri, önerdikleri internet bağlantıları ve basın kupürleri, sohbetleri ve yüreklendirmeleri için teşekkür ederim. Elbette ortaya çıkan eserin tüm sorumluluğu bana aittir.

Bana yardım etmek için Şabat tatilinde tüm vaktini ayıran Serge Halimi'ye teşekkür ederim.

Katia Berger, Dominique Brancher ve Frédéric Le Van'a kitabı tekrar tekrar okudukları ve doğru yorumlarda bulundukları için müteşekkirim. Editörüm, Grégoire Chamayou'ya da teşekkür ederim. Ve bir özel teşekkür de Thomas Lemahieu'ye...

MİRASÇILAR.
GİRİŞ

Elbette Walt Disney'in Pamuk Prenses masalında siyah şapkasının altından görünen tel tel gri saçlarıyla, ucuna siğil konmuş kemerli burnuyla, tiz kahkahasını atınca alt çenesinde görünen tek dişiyle ve şeytani görüntüsünü kuvvetlendiren çılgın gözlerinin üstündeki kalın kaşlarıyla hepimizin aşina olduğu cadıyı ben de biliyordum. Ancak çocukluğumda bende iz bırakan cadı Buzları Eriten Fır Fır'dı.

Buzları Eriten Fır Fır, İsveçli çocuk romanı yazarı Maria Gripe'nin (1923-2007) yazdığı, İskandinavya'daki hayali bir köyde geçen *Le Château des enfants volés* [Kaçırılan Çocuklar Şatosu] isimli kitabın cadısıydı.[1] Evi bir tepenin üzerine, bir elma ağacının altına konuşlanmıştı. Ağacın, göğü adeta ortadan ikiye bölen silueti çok uzaklardan görünürdü. Yaşadığı yer huzurlu ve çok güzeldi, ancak komşu köyün sakinleri bir keresinde evin yanında bir darağacı görüldüğü söylentisinden ötürü eve yaklaşmaktan çekinirdi. Gece çöktüğünde, yaşlı kadın –Bilgelik Kuyusu'ndan aşağı sarkarken tek gözünü kaybeden– kuzgunu Solon ile konuşup bir yandan dokumasını işlerken evinin penceresinde hafif bir parıltı belirirdi. Bu cadının, beni büyü

1 Maria Gripe, *Le Château des enfants volés*, Le Livre de poche Jeunesse, Paris, 1981. Orijinal İsveççe başlığı *Glasblåsarns barn*'dır.

yapma gücünden çok daha fazla etkileyen özelliği, derin sükûneti, gizemli havası ve geleceği görebilme gücüydü.

Dış görünüşünün tasviri beni büyülerdi: "Evinden her zaman lacivert, bol ve geniş yakalı pelerinine sarılmış halde çıkardı. Pelerinin yakası rüzgârda ses çıkarır, başının çevresinde yumuşak hareketlerle uçuşurdu." Fır Fır takma adı buradan gelirdi. "Garip bir şapkası vardı. Şapkanın kenarları çiçeklerle süslüydü, mor renkteki üst kısmından ise kelebekler sarkardı." Onunla yolda karşılaşanlar, "her daim değişen ve insanlar üzerinde inanılmaz bir etki yaratan" mavi gözlerinin ışıltısıyla çarpılmışa dönerdi. Belki de Buzları Eriten Fır Fır'ın bu görünümü, modayla ilgilendiğim yaşlarımda, kızlara tenlerini ve vücut hatlarını alabildiğine sergilemelerini dayatan baskın estetik giyim anlayışının aksine Yohji Yamamoto'nun bol giysilerden, devasa şapkalardan oluşan, kumaşı sadece bir örtünme aracı olarak kullanan heybetli kreasyonlarını sevmeme sebep olmuştur.[2] Hafızamda bir tılsım gibi yer eden, çevresindeki herkesi kollayan ve izleyen Fır Fır, *güçlü, kudretli* bir kadın izlenimi bırakmıştı bende.

Aynı zamanda onun kalabalıktan elini eteğini çekmiş olmasını ve köy sakinleriyle ne çok mesafeli ne çok içli dışlı olan ilişkisini de sevmiştim. Yazar Maria Gripe, Fır Fır'ın evinin bulunduğu tepeyi tasvir ederken sanki tüm köyü "kanatları altında" koruduğunu yazmıştı. Öte yandan bu cadı muhteşem halılar dokurdu: "Dokuma tezgâhının önüne oturmuş çalışırken derin düşüncelere dalardı. Aklından geçenler tüm köy halkını ve onların hayatını ilgilendirirdi. Öyle ki, bir sabah, onların başına ne geleceğini kesin bir şekilde görebildiğini fark etti. Dokumasına eğilmiş vaziyette elleriyle işlediği desenlerde her birinin kaderini okuyordu." Dışarıda nadiren ve kaçak halleriyle görülmesi ona rastlayanlar için kısmet anlamına gelirdi: O tüm kış boyunca ortalarda görünmezdi ve evinden çıkması, o gün termometreler "sıfırın altında otuz dereceyi gösterse bile" baharın şüphesiz gelmek üzere olduğunun işaretiydi. Kimse ger-

2 Bkz. Mona Chollet, *Beauté fatale. Les nouveaux visages d'une aliénation féminine* [2012], La Découverte, Paris, 2015.

çek adını bilmese de takma ad olarak ona "Buzları Eriten" denmesini açıklayan şey tam da buydu.

Hansel ve Gretel'deki, *Mouffetard Sokağı*'ndaki cadılar veya Rus masallarında rastladığımız, kütükler üzerine inşa edilmiş kır evlerinde iki büklüm yaşayan babayagalar* gibi korkutucu karakterler bile bende tiksinti değil heyecan uyandırırdı. Onlar hayal gücümü kamçılar ve tüyleri diken diken edişlerinin tadı damağımda kalırdı. Uyandırdıkları macera hissiyle, başka bir dünyaya açılan bir pencere gibiydi onlar benim için. İlkokuldayken teneffüse çıktığımızda arkadaşlarımla okul avlusundaki çalılıkların ardında yaşadığına inandığımız cadıyı kovalardık, çünkü öğretmenlerimizin anlam veremediğimiz tembelliği yüzünden bu işin bize kaldığını düşünürdük. Tehlike bize macera vaat ederdi. İşte o an hayatta her şeyin mümkün olduğunu ve kız çocuklarına biçilen "hanım hanımcık" ve "cici kız" olmayı öğreten kalıpların, kadınların değişmez kaderi olmayabileceğini sezerdik. Ezberler altüst edilmezse çocukluğun tadı tuzu olmazdı. Ancak cadı kavramı Buzları Eriten Fır Fır ile benim için kesin olarak olumlu bir anlam kazandı. O, hep son sözü söyleyendi, kötüleri yere serendi. Sizi küçümseyen bir rakibe galip gelmenin ve intikamın hazzını yaşatırdı. Biraz Hayalet Kız'ı andırırdı.** Ondan tek farkı, gücünü akrobatik hareketlerden değil zekâsından almasıydı. Ayrıca tek parça sportif kostümü de yoktu –ki bu benim işime geliyordu, çünkü spordan nefret ediyordum. Fır Fır sayesinde, kafamıza kazınan imgenin aksine, kadının fazladan bir gücü temsil edebileceğini düşünmüştüm. İlk duyduğum andan beri "cadı" kelimesi beni cezbediyordu, sanki benim de sahip olabileceğim bir güce işaret ediyordu. Bu sözcük, çevresinde bir enerji yaratıyor ve köklü bir bilgeliği, hayat veren bir gücü, resmî bilginin daima baskı altında tutup küçümsediği bir deneyim birikimini düşündürüyordu. Ayrıca ömür boyunca hiç usanmadan çalışılıp ustalaşılan,

(*) Slav geleneği ve hikâyelerinde cadılara verilen isim – ç.n.

(**) Fantômette, 1961 yılında Fransa'da maceraları seri halinde yayımlanan süper kahramandır. Sarı-siyah renkte sportif bir kostümü vardır. Gündüzleri öğrenci olan Françoise ismindeki genç kız, geceleri şehir sakinlerine yardım eden bir süper kahramana dönüşür – ç.n.

öğrenirken gösterilen tutku sayesinde insanı her şeyden –en azından kısmen– koruyacak bir sanata kendini adama fikri de hoşuma giderdi. Cadı sözcüğü her tür tahakkümden ve sınırlandırmadan kendini azat etmiş kadını çağrıştırıyor halen bana. Yönelmemiz gereken ideali temsil ediyor ve bize yol gösteriyor.

"Eski zamanların değil modern insanların kurbanları"

Etrafımızı saran popüler kültür ürünlerine konu edilen cadı karakterlerine bir fantezi ürünü gibi davranıldığını, süper güçleri olan kahraman imajı verildiğini ve hepimizin algısının yönlendirildiğini fark etmem şaşırtıcı bir şekilde uzun sürdü. Hayal gücünü harekete geçiren bir karakter olarak görülmesinden ve olumlu bir imgeyle anılmasından önce "cadı" kelimesi aşağılayıcı bir sıfat olarak, sahtekârlıkla itham edilen kadınları tarif etmek için kullanılırdı ve on binlercesinin işkence görüp öldürülmesine sebep olmuştu. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da sürdürülen cadı avları, toplumsal bilinçte ilginç bir yer tutuyordu. Cadıların yargılanması akıl dışı suçlamalara (Sabbat'a* katılmak veya Şeytan ile anlaşmak, hatta cinsel ilişkiye girmek için geceleri uçtukları gibi gerçekdışı iddialar) dayandırılıyordu. Bu suçlamalar onları bu dünyanın dışında bir âleme ait gösteriyor, bu sayede gerçek hayatta uğradıkları zulüm hafifletiliyor, tarihsel köklerinden koparılıyorlardı. Cadı imgesini günümüzde düşününce, süpürgesiyle uçan ve hem hafif hem de alaycı bir temsil gözümüzün önüne geliyor. Bu algıyı Martin le Franc'ın *Le Champion des Dames* [Kadınların Savunucusu, 1441-1442] isimli el yazması kitabının sayfa kenarındaki çizime borçluyuz. Bu cadı tasviri bir Tim Burton filminden, "Tatlı Cadı" dizisinden veya Cadılar Bayramı dekorasyonundan fırlamış gibi duruyor. Gelin görün ki 1440'lı yıllarda cadı kelimesi acı dolu yüzyıllar anlamına geliyordu. Sabbat'ın adını geçirmişken bir not düşelim. Tarihçi Guy Bechtel şöyle diyor: "Bu kadınlar ile Sabbat arasında bağ varmış gibi gösteren ideolojik uy-

(*) Sabbat, pagan kültüründe cadı bayramının adıdır. Cadı avcıları tarafından Yahudilerin kutsal günü Şabat ile özdeşleştirilirdi – ç.n.

durmalar birçok zulme sebep oldu."[3] Ayrıca acı dolu cinsel işkencelerin yakıcı gerçekliği ise Marquis de Sade'ın yarattığı imgelerde eritildi ve zevk algısı yaratmaya başladı.

2016 yılında Belçika'nın Brugge şehrindeki Aziz John Müzesi'nde "Bruegel'in Cadıları" isimli bir sergi düzenlendi. Bruegel şehrin ileri gelenlerinden bir Felemenk idi ve cadıları eserlerine konu eden ilk ressamdı. Meydanda bulunan bir duvarın üstünde ise Brugge'de cadılık yaptığı gerekçesiyle yakılarak öldürülen onlarca kadının ismi yazılıydı. "Brugge'nin birçok sakini hâlâ bu kadınların soyadlarını taşıyor. Geçmişte cadılıkla suçlanmış bir kadının akrabası olduklarını, sergiyi ziyaret edene dek bilmiyorlardı."[4] Müzenin müdürü bunu gülümseyerek anlatıyordu; sanki insanın soyağacında yer alan bir masumun akıl almaz suçlamalar sonucunda katledilmesi, arkadaşlar arasında anlatılabilecek küçük bir hatıra olabilirmiş gibi... Tam bu noktada sorgulamak gerekiyor: İnsan başka hangi kitlesel kıyımı, üstünden yüzyıllar geçse bile, yüzünde bir gülümsemeyle anlatmaya cesaret edebilir?

Cadı avları, bazen bir ailenin tamamını yok ederek, korkunun hüküm sürmesini sağlayarak, birtakım davranışları acımasızca cezalandırarak ve bazı –şimdi tahammül gösterilmesi imkânsız– pratikleri uygulayarak yaşadığımız dünyayı şekillendirdi. Eğer bu cadı avları yaşanmasaydı bugün muhtemelen çok farklı toplumlarda yaşıyor olurduk. Bu avlar; yapılan seçimler, ayrıcalık tanınan ve mahkûm edilen yollar hakkında çok şey anlatıyor. Buna rağmen onlarla yüzleşmekten kaçınıyoruz. Tarihin bu yüzünün gerçekliğini kabul etsek bile onunla aramıza mesafe koymanın bir yolunu buluyoruz. Örneğin cadı avı yıllarını, artık hiçbir ortak özelliğimiz olmayan, kötülenen ve gerici olarak gösterilen Ortaçağ ile özdeşleştirme hatasına düşüyoruz. Halbuki en büyük cadı avları, yüceltilen Rönesans devrinde yaşandı. 1440'ta başlayan cadı avları, 1560 yılın-

---

3 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident. La destruction de la sorcellerie en Europe, des origines aux grands bûchers*, Plon, Paris, 1997.

4 "Dans le sillage des sorcières de Bruegel" [Bruegel Cadılarının İzinde], "Arte Journal", Arte, 8 Nisan 2016.

dan sonra genişleyerek devam ettirildi. 18. yüzyılın sonlarında bile hâlâ infazlar gerçekleştiriliyordu. 1782'de, İsviçre'nin Glaris kantonunda Anna Göldi'nin başının kesilmesi gibi... Guy Bechtel'in dediği gibi, cadılar aslında "karanlık Ortaçağ'ın değil, modern insanların kurbanlarıydı."[5]

Aynı şekilde, yapılan zulümler için, kötülükleriyle nam salmış engizisyoncularda cisimleşen güçlü köktendincilik sorumlu tutuluyor. Oysa engizisyon her şeyden önce kâfirlerle ilgilenmiş, cadı avı neredeyse hiç yapmamıştır. Cadılıkla ilgili mahkûmiyet cezalarının ezici çoğunluğu laik mahkemelerce verilmiştir. Büyücülük konusunda laik yargıçların "Vatikan'dan çok daha zalim ve katı"[6] olduğu anlaşılıyor. Dinsel inanç temelli bir dünya söz konusu olduğunu düşünecek olursak onlar ile engizisyon mahkemeleri arasında ancak göreli bir farktan bahsedilebilir. Yapılan zulme karşı çıkan az sayıda insan bile –1563'te "masumların kanının akıtıldığını" söyleyen Doktor Jean Wier gibi– Şeytan'ın varlığını inkâr etmez. Protestanlara gelince, akla daha fazla önem verir bir görüntü çizseler bile onlar da Katolikler kadar şevkle cadı avlarına katılmıştır. Hıristiyanlıkta yapılan Reform hareketiyle İncil'in keyfî yorumlamalardan bağımsız bir şekilde yeniden ele alınması, kadınlara karşı daha merhametli olmayı sağlamamıştır. Tam aksine! Cenevre'de Calvin'in emriyle otuz beş "cadı" Eski Ahit'in sırf iki satırında "Büyücülerin yaşamasına izin vermeyeceksin" yazıyor diye infaz edilmiştir. Dönemin hoşgörüsüzlük ikliminde mezhep savaşları sebebiyle ortamın kan gölüne dönmesi –1572 yılında Paris'te yaşanan Saint Barthélemy katliamında tam üç bin Protestan öldürülmüştü– her iki cephede zulüm ve işkence uygulamalarını katbekat artırmıştır.

Dürüstçe söylemek gerekirse, cadı avlarıyla yüzleşemiyorsak, bunun nedeni günümüz dünyası hakkında çok şey söylemesidir. Zira cadı avlarını konuşmak, insanlığın en ümit kırıcı yüzüyle hesaplaşmak anlamına geliyor. Cadı avları, toplumun daima mutsuzluğundan ısrarla sorumlu tuttuğu bir günah ke-

5 Guy Bechtel, *a.g.e.*

6 *A.g.e.*

çisi seçtiğini ve gitgide bir akıldışılık sarmalına kendini hapsettiğini gösteriyor. Nefret söylemleri ve takıntı haline gelen düşmanlık, toplumun nefsi müdafaası olarak görülen fiziki şiddeti meşru gösterme amacı taşıdığı için mantıklı hiçbir açıklamaya izin vermiyor. Bu avlar, Françoise d'Eaubonne'un sözleriyle, insanoğlunun "akla mantığa sığmayacak sebeplerle katliamlar yapabildiğini" gösteriyor.[7] Cadı olarak görülen kadınların şeytanlaştırılmasının Yahudi karşıtı hareketler ile birçok ortak noktası olduğunu söylemek mümkün. Örneğin cadıların "Sabbat günlerinden" veya "sinagoglarından" bahsediliyor, Hıristiyanlığı yok etmek için "Yahudiler gibi" casusluk yaptıkları ve yine onlar gibi kemerli burunları olduğu söyleniyordu. 1618 yılında Fransa'nın Colmar şehrinin yakınlarındaki bir infaz sırasında canı sıkılan bir kâtibin mahkûm kadının resmini infaz defterinin kenarına çizdiğini görüyoruz: Çizime göre kadın saçını Yahudi kadınlar gibi taramıştı ve "Davut yıldızlarıyla süslü bir kolye takıyordu."[8]

Sorunların kaynağı olarak bir günah keçisi belirlemek ve onu hedef tahtasına oturtmak alt tabakanın değil her zamanki gibi yukarıdakilerin, okumuş zümrenin başının altından çıkmıştır. Cadılık iftirasının doğuşu yaklaşık olarak 1454'te matbaanın icadıyla aynı döneme denk gelir –ki matbaanın bu iftiranın yayılmasında önemli bir payı vardır. Bechtel bunu, dönemin tüm iletişim araçlarının kullanıldığı bir "medya operasyonu" olarak tanımlıyor. "Okuyanlar için kitaplar yoluyla, diğerleri için vaizler aracılığıyla ve geri kalan herkes için mümkün olan her yöntem kullanılarak cadılara karşı düşmanlık tohumları ekiliyordu." İki engizisyon görevlisi, Alsace'lı Henri Institoris (veya Heinrich Krämer) ve İsviçre'nin Basel şehrinden Jakob Sprenger'in yazdığı *Malleus Maleficarum* [Cadıların Çekici] adlı kitap 1487'de yayımlandı. Adolf Hitler'in *Kavgam*'ıyla yarışa-

7 Françoise d'Eaubonne, *Le Sexocide des sorcières*, L'Esprit frappeur, Paris, 1999.

8 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident*. Başka vakalarda da antisemitizm ile kadın düşmanlığı arasında paralellik kurulduğunu gözlemliyoruz: Örneğin Almanya'da Yahudi erkeklerin sünnetli oldukları için her ay âdet döngüsü yaşadığına dair bazı söylentiler vardı. Bkz. Anne L. Barstow, *Witchcraze. A New History of the European Witch Hunts*, Harper Collins, New York, 1994.

bilecek düzeyde nefret söylemi içeren bu kitap yaklaşık on beş kez yeniden basıldı ve geniş çaplı avlar süresince Avrupa çapında otuz bin kopya sattı. "Ortalığın yangın yeri olduğu zamanlarda her cadılık davasında yargıçlar bu kitabı esas aldılar. *Malleus*'da yer alan soruları sorar ve *Malleus*'da yer alan cevapları almayı beklerlerdi."[9] Matbaanın kullanımına dair zihnimizde yer eden idealleştirilmiş bakışla çelişen bir durum bu... Bu kadınların ciddi tehdit teşkil ettiği inancının yayılmasıyla onları etkisiz kılmak için akıl almaz yöntemlerin geliştirilmesine zemin hazırlayan *Malleus Maleficarum* kitabı, adeta toplu bir sanrı iklimi yarattı. Kitabın başarısı "şeytan uzmanı" olan ve benzer kitaplar yazan yeni kişilerin ortaya çıkmasına meydan verdi. Üstelik bu eserlerin öfkeden delirmiş yazarları –Fransız filozof Jean Bodin (1530-1596) gibi– bilge ve itibarlı kişiler olarak nam saldı. Bechtel şöyle diyor: "Bu isimlerin yarattığı iyi insan algısı ile şeytanlık üzerine ortaya koydukları çalışmalarında görülen acımasızlık ne de büyük bir tezattır."

Sivrilen kadınları bertaraf etmek

Tüm bu hikâyeleri öğrendikçe buz kesiyoruz, hele ki kadınsak. Elbette birçok erkek de cadılık suçlaması sonucunda infaz edildi; ancak kadın düşmanlığı zulmün ana sebebiydi. *Malleus Maleficarum*'da "cadıların küçük bir detay" olduğundan bahsediliyor. Kitabın yazarları cadılık faaliyetlerinden pek bahsetmiyor bile. Onlara göre göre kadınların yaydığı "kötülük" olmasaydı "dünya birçok tehlikeden kurtulmuş" olurdu. Fiziken ve ruhen zayıf olan ve doymak bilmeyen bir lüks arzusunun esiri olan kadınlar şeytan için kolay bir hedef haline geliyordu onlara göre. Mahkemelerde yargılanan sanıkların % 80'i ve mahkûmların % 85'i kadındı.[10] Yargı karşısında son derece savunmasızlardı. Fransa'da sanıkların sadece % 20'si erkekti ve bu erkeklerin % 50'si temyize gidebiliyordu. Cadı avlarından önce mahkemeler kadınların şahitliğini bile kabul etmezken Avrupalı

9 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident*.

10 Anne L. Barstow, *Witchcraze*.

kadınlar kitle halinde sanık olarak davalarda yer buluyordu.[11] 1587-1593 yılları arasında Almanya'nın Trier şehrindeki yirmi iki köyde gerçekleşen karalama kampanyası (ki Almanya ve İsviçre cadı avının başladığı ve merkez üssü olan yerlerdi) öyle vahşiydi ki sadece iki köyde birer kadın hayatta kalabilmişti. Toplamda 368 kadın yakılmıştı. Anneanne-anne-kız torun şeklinde olmak üzere tüm soy yok ediliyordu. 1670'te Fransa'nın Cambrésis şehrinde 77 yaşındaki Magdelaine Denas, hakkındaki suçlamalar açık ve net olmamasına rağmen yakılmıştı. Onun teyzesi, annesi, kızı da infaz edilmişti, çünkü cadılığın kalıtımsal olduğuna inanılıyordu.[12]

Suçlamalar uzun bir süre yüksek zümredeki kadınlara etki etmedi. Üst sınıftaki kadınlara sıra geldiğinde dava dosyaları hızlıca kapanıyordu. Sadece bazı asillerin siyasetteki düşmanlarının onlara zarar vermek için kızlarını ve eşlerini cadılıkla itham ettiğini görüyoruz; zira bu, rakiplerine doğrudan zarar vermelerinden daha kolaydı. Çoğunlukla kurbanlar alt tabakadan oluyordu. Kadınlar, kendilerini tamamı erkeklerden oluşan kurumların ellerinde buluyorlardı. Sorgu memurları, rahip ve papazlar, işkenceciler, gardiyanlar, yargıçlar, cellâtlar, hepsi erkekti. Nasıl bir korku ve ümitsizlik yaşadıklarını tahmin edersiniz; üstelik bu zorlu sınavda kendilerini çoğunlukla mutlak yalnızlık içinde buluyorlardı. Ailelerindeki erkekler nadiren onları savunurdu –tabii eğer kadını suçlayanlar onlar değilse. Bazıları, erkeklerin bu tutumunun korkudan kaynaklandığını düşünüyor; zira suçlanan erkeklerin çoğunun suçu "cadının" akrabası olmaktı. Silvia Federici'ye göre erkeklerin bir kısmı "eşlerinden, ısrarcı metreslerinden kurtulmak veya baştan çıkardıkları veya tecavüz ettikleri kadının intikam almasını önlemek" için dönemin genel fişleme ikliminden faydalanmıştı. Federici, "bu dehşet ve propaganda yıllarının, erkeklerin kadınlara karşı derin psikolojik yabancılaşma yaşamasına sebep olduğunu" belirtiyor.[13]

---

11 *A.g.e.*

12 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident.*

13 Silvia Federici, *Caliban et la sorcière. Femmes, corps et accumulation primitive*

Suçlanan kadınların bazıları iddiaya göre hem büyücü hem şifacıydı. Bize son derece garip gelebilecek bu durum o dönemde normal görülüyordu. Söylenenlere bakacak olursak, bu kadınlar hem büyü yapıyor hem de büyüyü bozabiliyordu. Sihirli iksirler hazırlayabiliyorlardı. Hastaları ve yaralıları iyileştiriyor, doğurmak üzere olan kadınlara yardım ediyorlardı. Halkın her derdine tek çare olarak görülüyorlardı ve bu kadınlar şeytani icraatlar yaptıkları söylentisi yayılana ve cadı olarak görülene kadar toplumun gözünde saygın kişiler olarak kabul ediliyordu. Daha geniş anlamda, toplumun içinde sivrilen, olumsuz anlamda dikkat çeken kadınlar cadı avına maruz kalabiliyordu. Bir erkek komşunun selamını mı aldın, yüksek sesle mi konuştun, güçlü bir karakterin mi var veya cinselliğini özgürce mi yaşıyorsun? Rahatsız edici herhangi bir hareket sizi tehlikeye sokmaya yetiyordu. Artık hepimizin malumu olduğu gibi, kadının her hareketi ve dahi tam tersi bir hareketi, aleyhine sonuçlanabiliyordu. Kadın kilisedeki ayine çok fazla katılıyorsa şüphe çektiği gibi hiç katılmıyorsa da dikkatleri üzerine çekebiliyordu. Arkadaşlarıyla çok sık görüşmesi kadar yalnız kalmaktan hoşlanması da aynı derecede dikkat çekerdi.[14] Bu saçmalığı dere sınavı gayet iyi özetliyordu: Kadın suya atılırdı. Eğer yüzebiliyorsa masum demekti, ama eğer suda batıyorsa cadı olduğuna kanaat getirilirdi ve infaz edilmesi gerekirdi. "Sadaka vermeyi reddetme" olayında da benzer saçmalıkta çıkarımlar yapıldığını görüyoruz. Dilenen bir kadını geri çeviren zenginler, bu olayı takiben hastalanır veya bir şekilde servetlerini kaybederlerse dilenciyi ona büyü yapmakla suçlarlardı ve onun üzerine karanlık bir suç atılırdı. Günah keçisi bulma mantığı başka vakalarda da su katılmamış haliyle karşımıza çıkıyordu: "Gemiler denizin ortasında zorluklarla mı boğuşuyor? Belçika'da Digna Robert yakalanır, yakılır ve ibret olsun diye bedeni bir tekerin üstünde sergilenir (1565).

[2004], Entremonde /Senonevero, Cenevre/Marsilya, 2014. [*Caliban ve Cadı: Kadın, Beden ve İlksel Birikim*, çev. Öznur Karakaş, Otonom Yayınları, İstanbul, 2012].

14 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident*.

Veya Bordeaux'da bir değirmen mi bozuldu? 'Çilingir' takma adıyla bilinen Jeanne Noals'ın değirmeni 'bağladığı' fısıltısı yayılır (1619)."[15] Bu kadınların tamamen zararsız olmasının hiçbir önemi yoktu insanların gözünde. Herkes onların her şeye zarar verebilecek, sınırsız bir güce sahip olduğuna ikna olmuştu. Shakespeare'in 1611 yılında çıkan *Fırtına* isimli tiyatro oyununda köle Caliban'ın annesinin "çok güçlü bir cadı" olduğu yazıyordu. François Guizot ise oyunu 1864 yılında Fransızcaya çevirdiğinde şöyle demişti: "İngiltere'de eski yüzyıllarda cadılıkla suçlanan tüm kadınlar için cadı kelimesinin önüne özel ve ilave bir niteleme olarak 'güçlü' sıfatı eklenirdi. Kamuoyundaki görüşün aksine yargıçlar 'güçlü' sıfatının kadının sanık olması için gerek olmadığına karar vermişti. Cadı yaftası yetiyordu."

Aslına bakarsanız kadın bedenine sahip olmak kişiyi şüpheli kılmaya yetiyordu. Tutuklandıktan sonra kadınlar çırılçıplak soyulur, tıraş edilir ve bir "damgacıya" gönderilirdi. Bu damgacı Şeytan'ın "damgasını" kadınların vücudunda –hem derilerinin üstünde hem de iğne batırma suretiyle vücutlarının içinde– karış karış arardı. Bulduğu leke, ben, yara izi veya başka herhangi bir kusur kanıt olarak kullanılırdı. Yaşlı kadınlarda bu lekelerden daha çok olduğu için onlar bu durumdan daha çok etkilenirlerdi. Bu leke veya benlerin acıya duyarsız olduğu düşünülüyordu. Birçok kadın mahkûmun haysiyeti vücutlarının karış karış aranmasıyla ayaklar altına alınıyordu. Bu tek kelimeyle tecavüzdü. Yapılan inceleme o kadar acı vericiydi ki kadınlar yarı baygın ve iğne darbelerine tepki veremez hale geliyorlardı. İskoçya'da "damgacılar" köyleri ve şehirleri tek tek gezer ve ahaliden onların arasında gizlenen cadıları fişlemelerini isterdi. 1649'da bir İngiliz şehri olan Newcastle-upon-Tyne'a gelen damgacı, bir adama casusluk teklif etmiş ve ihbar edeceği cadı başına yirmi şilin vaat etmişti. Oradan tam otuz kadın toplanmış ve karakola götürülüp çırılçıplak soyulmuştu. Ne şaşırtıcı ki çoğu suçlu bulunmuştu.[16]

15 *A.g.e.*

16 Anne L. Barstow, *Witchcraze.*

Avrupa'daki cadı avlarının geçmişi hakkındaki çalışmasının giriş yazısında Anne L. Barstow şöyle diyor: "Tutanakları okurken insanoğlunun zalimliği hakkında tahminimden çok daha fazla şey öğrendim."[17] Gerçekten de kaleme alınan işkence tutanakları dayanılır gibi değil. Filistin askısı ismi verilen işkence aletinde tüm kemikleri kırılan, en yüksek dereceye ısıtılmış sandalyelere oturtularak yakılan, çizme adlı işkence aletinde bacakları parçalanan kadınlar olduğu görülüyor. Ayrıca "şeytan uzmanlarının" infazcılara kadınların gözyaşlarının etkisi altında kalmamalarını, bunların şeytani ve sahte gözyaşları olduğunu söylediğini öğreniyoruz. Cadı avcılarının hem takıntılı hem de kadın cinsinden dehşet duyan ruh hastaları olduğunu biliyoruz. Sorgu memurları yakaladıkları kadınlara bıkmadan usanmadan "Şeytan'ın nasıl bir penisi olduğunu" soruyorlardı. *Malleus Maleficarum* isimli kitapta cadıların erkek cinsel organını yok edebilme güçlerinin olduğu ve onların bu organları kutuların veya kuş yuvalarının içinde biriktirdiği, zavallı organların umutsuzca kaçmaya çalıştığı anlatılıyor (gelin görün ki kayıp hiçbir penis bulunmadı). Cadıların üstüne binip uçtuğu ileri sürülen ve temizlik dışında amaçlar için kullanılan süpürgeler erkek organına benzetilerek cadıların cinsel serbestlik yaşadığını kanıtlamak için kullanılıyordu. Sabbat gününde ise sınırsızca seks yaptıkları söyleniyordu. İşkencecilerin ise mahkûmlar üzerindeki mutlak üstünlüklerinin tüm avantajlarını kullandığını görüyoruz. Diledikleri gibi onları röntgenliyor ve sadist cinsel arzularını onların üstünde uyguluyorlardı. Gardiyanlar kadın mahkûmlara tecavüz ediyor ve kadınlar hücrelerinde boğazlanmış halde bulunduğunda, Şeytan'ın, hizmetkârının ruhunu geri almaya geldiği söyleniyordu. Öyle kötü muamele görüyorlardı ki birçok mahkûm infaz vakti geldiğinde zaten ayakta duracak halde olmuyordu. Hayatlarının son gününde bu zulmün biteceğini bilmenin rahatlığı olsa bile son aşamada korkunç bir ölümü de göğüslemek zorunda kalıyorlardı. Şeytan uzmanı Henry Boguet mahkûmların yakıldığı fırından üç kere kaçmayı başaran Clauda Jam-Guillaume isimli

17 *A.g.e.*

kadının sonunu anlatıyor: Cellât kadının yanarak ölmesinden zevk aldığı için yakmadan önce öldürme kuralını yerine getirmiyor, böylece kadın üç kez kaçabiliyor. Sonunda cellât kadının başına darbe indirerek onu bayıltıyor ve bilinci kapalı olan kadını yakıyor.[18]

İnkâr edilen veya gerçekdışı gösterilen bir tarih

Tüm bunları düşününce cadı avlarının kadınlara karşı bir savaş olduğu sonucunu çıkarmamak zor görünüyor. Ama yine de... ABD-New England'da cadılık faaliyetleri hakkındaki davalar üzerine çalışan Carol F. Karlsen, 1992 yılında Salem'deki cadılık olaylarının* 300. yıldönümü sebebiyle yapılan –bilimsel veya değil– birçok yayında "toplumsal cinsiyet üzerine kurduğu tezlerinin yok sayıldığını, sıradanlaştırıldığını ve dolaylı yollardan bunlara karşı çıkıldığını" üzüntüyle belirtiyor.[19] Anne L. Barstow tarihçilerin ısrarla cadı avlarının "kadın düşmanlığının sonucu" olduğunu inkâr etmesinin "geçmişte yaşanan olaylar kadar şaşırtıcı" olduğunu söylüyor.[20] Erkek –veya kadın– meslektaşlarının kendi araştırmalarından çıkan apaçık sonucu görmezden gelmek için birçok defa nasıl şaşırtıcı bir şekilde yan çizdiklerini anlatıyor. Guy Bechtel bile, cadı avlarından önce ortaya çıkan "kadını şeytanlaştırma" konusunu detaylandırdıktan sonra, "Kadınların yakılarak öldürülmesinin gerçekten kadın düşmanlığıyla bir ilgisi var mı?" diye sorup buna "kesinlikle hayır" cevabını vererek bu inkâra örnek teşkil ediyor. Çıkardığı sonuçları desteklemek için ise oldukça zayıf savlar öne sürüyor: Önce "erkekleri de yaktılar" diyor ve sonra "–13. yüzyılın sonunda ortaya çıkan– kadın düşmanlığının yakılarak öldürülme olaylarının çok öncesinde var olduğunu" anlatıyor. Oysa "aklını kaçırdığına inanılan" kadınlar tarafından ihbar edil-

18 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident.*

(*) Massachusetts eyaletinin Salem şehrinde 1692-1693 yılları arasında kadın-erkek toplam iki yüz kişi cadılıkla suçlanmış, on dokuzu idam edilmişti – ç.n.

19 Carol F. Karlsen, *The Devil in the Shape of a Woman. Witchcraft in Colonial New England*, W. W. Norton & Company, New York, 1998.

20 Anne L. Barstow, *Witchcraze.*

meleri (meşhur Loudun ve Louviers olaylarında görüldüğü gibi) bazı erkeklerin sonunu getirdiyse de bu erkeklerin çoğunun doğrudan cadılıkla suçlanmadığını, daha çok cadılık faaliyetinde bulunan kadınlarla olan bağlantıları sebebiyle veya ikincil sebeplerle itham edildiklerini görüyoruz. Kadın düşmanlığının daha eski bir mesele olduğu iddiasının aksine, bu olgunun söz konusu tüm olaylarda belirleyici rol oynadığı ortada. O dönemde kadınların toplumsal alanda günbegün daha fazla yer tutması sonucu doğan şiddet patlamasıyla kin ve gericilik doruğa çıkmışa benziyor.[21]

Jean Delumeau, 1330'lu yıllarda Papa XXII. Jean'ın emriyle Alvaro Pelayo tarafından kaleme alınan *De Planctu Ecclesiae*'yi inceler ve kitabın "ruhban sınıfının kadın düşmanlığına dair çok önemli bir belge" olduğunu, "Şeytan'ın müttefikine karşı kutsal savaş çağrısı" yaptığını, onun *Malleus Maleficarum*'un bir öncüsü olduğunu gözlemler. Aziz François tarikatının İspanya'daki müritlerinin ise kadınların "tevazu dolu görünüşünün altında kibirli ve yola getirilemez mizaçlarını sakladıklarını ve bu yönleriyle Yahudilere benzediklerini" söylediği görülür.[22] Guy Bechtel, Ortaçağ'ın sonundan itibaren "yazılan en akil eserlerin bile kadın düşmanlığıyla dolu olduğunu" belirtir.[23] Kadın düşmanlığı söz konusu olunca Kilise Babalarının ve onların haleflerinin Antik Yunan ve Roma geleneklerini yaşattığını biliyoruz. Ne de olsa Havva yasak elmayı yemeden önce Yunan mitolojisine göre Pandora insanlığın tüm kötülüklerini barındıran kutuyu açmıştır. Erken dönem Hıristiyanlık, dünyevi zevklerin ve dolayısıyla kadınların karşısında duran Stoacılığın izlerini taşır. Bechtel "dünyada bu kadar uzun süre bu raddede hakarete maruz kalmış başka bir insan topluluğu olmadığını" söyler. Tüm bu okumaları yapınca görüyoruz ki kadınlara karşı üretilen söylemlerin er ya da geç geniş çapta eylemlere

21 Armelle Le Bras-Chopard, *Les Putains du Diable. Le procès en sorcellerie des femmes*, Plon, Paris, 2006.

22 Jean Delumeau, *La Peur en Occident (XIVe-XVIIIe siècles). Une cité assiégée*, Fayard, Paris, 1978.

23 Guy Bechtel, *Les Quatre Femmes de Dieu. La putain, la sorcière, la sainte et Bécassine*, Plon, Paris, 2000.

geçilmesine sebep olması kaçınılmazdır. 1593'te diğerlerine nazaran daha barışçıl olan Alman bir papaz, işsiz güçsüz gezen insanların, "dağıtıldığı her yerde kadınlara karşı düşmanlığın artmasına sebep olan minik broşürlerle boş vakitlerini geçirmelerinin sonuçlarından" endişelenir: "Ortalama bir adam böyle şeyleri devamlı duyup okudukça kadınlara karşı hiddetleniyor ve bu kadınlardan birinin odun ateşinde can vermeye mahkûm edildiğini duyduğu an şöyle diyor: 'Bunlara her şey müstahak!'"

"Histerik duygusal", "zavallı kadınlar": Anne L. Barstow birçok tarihçinin cadı avlarına kurban giden kadınlar hakkında işte böyle tepeden bakan bir tavırla konuştuğunu belirtir. Colette Arnould aynı tavrı cadılık faaliyetleri hakkında yazıları olan Voltaire'de gözlemler: "Sadece felsefenin temel alındığı yaşam biçimi bu korkunç saçmalıkların üstesinden geldi ve erkeklere aptalları yakmamaları gerektiğini öğretti." Arnould bu tutuma itiraz eder: "Aptal olanlar, yargıçlardı ve bunu öyle iyi becerdiler ki aptallıkları bulaşıcı bir hal aldı."[24] Cadılık tarihi denince kurbanları suçlama refleksinin araştırmacılarda da geliştiğini görüyoruz. Örneğin Almanya'nın güneyinde gerçekleşen cadı avları üzerine çalışan ABD'li seçkin profesör Erik Midelfort, kadınların "o dönemde yoğun kadın düşmanlığını körüklemek istercesine" davrandığını söyler ve "bu kadınların neden kendini günah keçisi durumuna düşürdüğünün" araştırılmasını önerir.[25] Carol F. Karlsen, New England'da suçlanan kadınlara biçilen ve onları –"kötü karakterlerinden" veya "sapkın kişiliklerinden" bahsederek– suçlayanların bakış açısıyla uyuşan imgenin doğruluk payını sorgular. Karlsen kadınlara dair yaratılan algıda "toplumumuzun derinlerine işlemiş olan, kadınları maruz kaldıkları şiddetten sorumlu tutma eğilimini" görür.[26] Bu aşağılayıcı ve önyargılı yaklaşımlar, –her ne kadar yapılanları onaylamasalar ve korkunç olduğunu düşünseler de– cadı avları üzerine çalışan tarihçilerin –aynı Voltaire'in olduğu gibi– cadıları avlayan dünyanın ürünü olduğunu gösteriyor. Belki de bu

24 Colette Arnould, *Histoire de la sorcellerie* [1992], Tallandier, Paris, 2009.

25 Akt. Anne L. Barstow, *Witchcraze*.

26 Carol F. Karlsen, *The Devil in the Shape of a Woman*.

yüzden tarihin bu sayfasının dönüştürdüğü Avrupalı toplumların konuyu ele alış biçiminin hâlâ emekleme evresinde olduğunu söylemek gerekir.

Cadı avlarının kaç insanın hayatına mal olduğu hâlâ çok tartışmalı ve muhtemelen hiçbir zaman tam olarak bilinemeyecek. 1970'li yıllarda cadı avlarının bir milyon, hatta çok daha fazla kurban verdiği söyleniyordu. Günümüzde daha çok elli ile yüz bin kurbandan bahsediliyor.[27] Bu sayıya lince uğrayanlar, intihar edenler veya hapiste –ya uğradığı işkence sonrası ya da berbat hapishane şartları yüzünden– ölenler dahil değil. Hayatta kalanlar ise toplumdan dışlanmıştı; kendilerinin veya ailelerinin itibarı büyük ölçüde zarar görmüştü. Ama tüm kadınlar, hiç suçlanmamış olanlar dahil olmak üzere, cadı avından payına düşeni aldı. İnfazların toplumda korku ve düzen sağlamak amacıyla kamusal alanda gerçekleştirilmesi, kadınların kendi içlerine kapanmalarına, itaatkâr ve boyun eğer hale gelmelerine, dikkat çekmekten imtina etmelerine yol açtı. Dahası, o ya da bu şekilde, bizzat kendilerinin kötülük kaynağı olduklarına ikna oldular; suçlu olduklarına ve içlerinde kötülük beslediklerine inanmaya başladılar.

Anne L. Barstow Ortaçağ'da kadınların uzun yıllar süren dayanışmacı altkültürünün böylece yok edildiğini söylüyor. Ona göre bunu takip eden dönemde bireyciliğin –kendine dönüş ve öz çıkarlarını düşünme anlamında– yükselişi, kadınlar bakımından büyük oranda korkunun bir sonucu olmuştur.[28] Bu kadınların, bazı olaylarda görüldüğü üzere, dikkat çekmeyecek şekilde davranmaya yönelmesi için birçok sebep vardı. Örneğin 1679'da Marchiennes'de Peronne Goguillon isimli kadının onu parasını vermesi şartıyla rahat bırakacaklarını söyleyen dört sarhoş askerin tecavüz girişiminden kıl payı kurtulduğunu biliyoruz. Kadının bu askerleri ihbar etmesi üzerine kocası onun daha önceki olaylardan ötürü sahip ol-

27 Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *Sorcières, sages-femmes et infirmières. Une histoire des femmes soignantes* [1973], Cambourakis, Paris, 2014. [*Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler*, çev. Ergün Uğur, Kavram Yayınları, İstanbul, 1992].

28 Anne L. Barstow, *Witchcraze*.

duğu olumsuz itibarından faydalanmış ve sonunda kadın cadılar gibi yakılmıştı.[29] Benzer bir durumu Anna Göldi olayında görüyoruz: Göldi'nin biyografisini yazan İsviçreli gazeteci Walter Hauser, kadının temizlikçi olarak evinde çalıştığı doktor tarafından cinsel tacize uğraması üzerine şikâyette bulunduğunu ve doktorun karşı hamle olarak Göldi'yi cadılıkla suçladığını öğreniyoruz.[30]

Oz Büyücüsü'nden Starhawk'a

Cadılıkla suçlanan kadınlardan tarihi devralan Batılı feministler aynı anda hem kurulu düzeni –bilinçli veya bilinçsiz şekilde– altüst etme hareketlerini sürdürdü, hem de yargıçlara meydan okuyarak onların cadılara atfettiği dehşet uyandırıcı gücü kendi ellerine almak istedi. Feminizmin meşhur bir sloganı şöyle der: "Biz yakamadığınız cadıların torunlarıyız!" Veya İtalya'da 1970'li yıllardaki slogan şöyledir: "Titreyin! Titreyin! Cadılar geri geldi!" (*Tremate, tremate, le streghe son tornate!*). Bu feministler aynı zamanda bu geçmişin hafif ve zararsız gösterilmesiyle mücadele ederek adalet talep ettiler. Almanya'nın Gelnhausen şehrinde bir zamanlar cadılıkla suçlanan kadınların canlı canlı kapatıldığı "Cadılar Kulesi" 1985'te turistik cazibe merkezine dönüştürülmek istendi. Açılış gününün sabahında beyazlar giyinmiş göstericiler, üzerinde tüm kurbanların isimlerinin yazılı olduğu pankartlarla yapının etrafını sardı.[31] Bu duyarlılık uyandırma çabası –kaynağı ne olursa olsun– birçok kez karşılık gördü. Örneğin 2008 yılında Glaris Kantonu'nda Anna Göldi'nin iade-i itibarı, onun biyografisini kaleme alan yazarın ısrarları sonucunda resmî olarak gerçekleştirildi ve adına bir müze kuruldu.[32] Fribourg, Köln ve Belçika'daki Nieuport'ta gelişmeler bunu takip etti. Norveç ise ülkenin en kuze-

29 Robert Muchembled, *Les Derniers Bûchers. Un village de France et ses sorcières sous Louis XIV*, Ramsay, Paris, 1981.

30 Agathe Duparc, "Anna Göldi, sorcière enfin bien-aimée", *Le Monde*, 4 Eylül 2008.

31 Anne L. Barstow, *Witchcraze*.

32 Agathe Duparc, a.g.m.

yinde bulunan Finnmark eyaletinde, 2013 yılında, mimar Peter Zumthor ve sanatçı Louise Bourgeois'nın işbirliği sonucunda, kurbanların tam da yakıldığı yerde, infaz edilen doksan bir kadının onuruna Steilneset Anıtı'nı açtı.[33]

Cadıların geçmişini tarih sayfalarından hortlatıp gündeme getiren (ve cadılık unvanını sahiplenen) ilk feminist, kadınların oy kullanma hakkı ve Amerika yerlilerine destek vererek köleliğin kaldırılması için mücadele eden ABD'li Mathilda Joslyn Gage (1826-1898) oldu. Kendisi kölelerin kaçmasına yardım ettiği için mahkûm edilmişti. 1893 tarihli *Woman, Church and State* [Kadın, Kilise ve Devlet] isimli kitabında Gage, cadı avlarına feminist bir okuma getirmektedir: "Ne zaman ki 'cadı' yerine 'kadın' demeyi tercih ederiz, insanlığın yarısına Kilise tarafından uygulanan zulmü işte o zaman daha iyi anlayabiliriz."[34] Gage, Lyman Frank Baum tarafından yazılan *Oz Büyücüsü*'ndeki peri Glinda karakterine de ilham olmuştur. Bu romanı Victor Fleming 1939'da sinemaya uyarlayarak popüler kültürün ilk "tatlı cadı"sını yaratmıştır.[35]

1968'de, New York'ta, Cadılar Bayramı gününde, üyeleri Wall Street'te boy gösteren ve siyah cadı şapkalarıyla borsa binası önünde el ele zarabanda* dansı yapan Women's International Terrorist Conspiracy from Hell (WITCH) hareketi ortaya çıktı. Üyelerden biri olan Robin Morgan bundan birkaç sene sonra gösteriyi şöyle anlatacaktı: "Gözleri kapalı, başları öne eğik halde kadınlar (Cezayirli cadıların kutsal saydığı) Berberi şarkısı söylüyor ve borsadaki çeşitli hisselerin ani çöküşünü duyuruyorlardı. Bundan birkaç saat sonra piyasa bir buçuk puan düşüşle kapandı ve ertesi gün beş puan daha düştü."[36] An-

33 "En Norvège, un monument hommage aux sorcières", *HuffPost*, 18 Haziran 2013.

34 Matilda Joslyn Gage, *Woman, Church and State. The Original Exposé of Male Against the Female Sex*, 1893.

35 Kristen J. Sollee, *Witches, Sluts, Feminists. Conjuring the Sex Positive*, ThreeL Media, Los Angeles, 2017.

(*) 16. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve yasaklanan bir İspanyol dansı – ç.n.

36 Robin Morgan, "WITCH hexes Wall Street", *Going Too Far. The Personal Chronicle of a Feminist*, Random House/Vintage Paperbacks, New York, 1977.

cak Morgan o dönem cadıların tarihi hakkında yeterince bilgili olmadıklarının altını çizer: "Üstadımız olan Şeytan ile borsa binası önünde bir buluşma talep etmiştik; ki bu şimdi düşününce beni dehşete düşüren, hatalı bir hareketti. Nitekim Şeytan'ı icat eden ve cadıları satanist olmakla suçlayan, Katolik Kilisesi'ydi. Bu konuda ve daha birçoğunda ataerkinin tuzağına düşmüştük. Tamamen aptallık ettik. Ama yine de tarzı olan aptallardık."[37] Doğru: O esnada çekilen fotoğraflar olaylara şahitlik ediyor. Fransa'da ikinci dalga feminizmde Xavière Gauthier, arkadaşları Hélène Cixous, Marguerite Duras, Luce Irigaray, Julia Kristeva, Nancy Huston ve Annie Leclerc'in desteğini alarak Paris'te 1976-1981 yılları arasında *Sorcières* isimli bir dergi çıkardı.[38] Bunun yanı sıra çocuklar için yazdığı masalların haricinde kayda eğer bir feminist repertuarı da olan Anne Sylvestre'in o çok güzel şarkısını da unutmamak gerekir: "Une sorcière comme les autres" [Sıradan Bir Cadı, 1975].[39]

1979 yılında ABD'de Starhawk'ın ilk kitabı olan *Spiral Dance* yayımlandı. Bu kitap neopaganizmdeki tanrıça kültünün temel kitabına dönüşecekti. Ancak Kaliforniyalı bu cadının adını –1951'de doğan yazarın asıl adı Miriam Simos'tur– Avrupalı cadılar ancak 1999'da, Dünya Ticaret Örgütü'nün Seattle'daki toplantısına karşı düzenlenen ve alternatif küreselleşme hareketinin fitilini ateşleyen protestolara arkadaşlarıyla katılması sonucu duydu. 2003 yılında editör Philippe Pignarre ve filozof Isabelle Stengers, Starhawk'ın kitaplarından birinin ilk Fransızca çevirisini yayımladı: 1982 tarihinde çıkan *Femmes, Magie et Politique* [Kadınlar, Büyü ve Siyaset].[40] Bu kitap hakkında kaleme aldığım değerlendirme yazımı bir tartışma forumuna koyduğumda bir polisiye roman yazarının –"neopagan cadılık" te-

37 Robin Morgan, "Three articles on WITCH", *Going Too Far*.

38 Çağlara göre cadıların ve onların farklı kültürel formlarının ayrıntılı (ve illüstrasyonlu) bir tasviri için bkz. Julie Proust Tanguy, *Sorcières! Le sombre grimoire du féminin*, Les Moutons électriques, Montélimar, 2015.

39 Quebec'li şarkıcı Pauline Julien'in yorumunu Youtube üzerinden dinlemenizi tavsiye ederim.

40 Starhawk, *Femmes, magie et politique*, Les Empêcheurs de penser en rond, Paris, 2003.

riminin kendisinde yarattığı sıkıntıyı anlatacak yeterli kelime haznesi olmadığı için olsa gerek– benimle alay edişini hatırlıyorum. Bundan yaklaşık on beş sene sonra onun fikri pek değişmedi ancak terim artık daha çok kişi tarafından biliniyor. Zira artık cadılar her yerde: ABD'de cadılar polis tarafından işlenen ırkçı cinayetlere karşı örgütlenen Black Lives Matter hareketinde saf tutuyorlar. Donald Trump'a büyü yapıyorlar, beyaz ırkın üstünlüğünü iddia edenlere veya kürtaj hakkını sorgulayanlara karşı protesto düzenliyorlar. ABD'deki Oregon eyaletinin Portland şehrinde ve başka yerlerde farklı gruplar WITCH hareketini yeniden hayata geçiriyorlar. Fransa'da ise 2015 yılında Isabelle Cambourakis, ailesine ait yayınevinin bünyesinde "*Sorcières*" [Cadılar] isimli feminist kitap dizisini hayata geçirdi. Bu dizi kapsamında *Femmes, Magie et Politique* kitabını yeniden yayımladı ve kitap ilk seferkinden çok daha fazla yankı uyandırdı[41] –hele ki Silvia Federici'nin *Caliban ve Cadı* kitabının Fransızca tercümesinin aşağı yukarı aynı dönemde yayımlandığını hesaba katarsak. Üstelik yine Fransa'da, 2017 yılında iş kanununun yeniden düzenlenmesine karşı yapılan gösterilerde, Paris ve Toulouse'da –üyeleri üstünde "Macron kazana" yazan pankartlarla ve sivri uçlu şapkalarıyla boy gösteren– Witch Bloc isimli feminist ve anarşist bir hareket ortaya çıktı.

Kadın düşmanları eskiden beri olageldiği gibi cadı figürüne karşı takıntılarını göstermeye devam ediyorlar. 1992'de ABD'li bir televaiz olan Pat Robertson ünlü tiradında şöyle demişti: "Feminizm kadınları kocalarını terk etmeye, çocuklarını öldürmeye, cadılık faaliyetinde bulunmaya, kapitalizmi devirmeye ve lezbiyenliğe yönlendiriyor." Ki bu vaazlar televizyon izleyicilerinde çok fazla yankı uyandırdı: "Üyelik için nereyi imzalıyoruz?" şeklinde geri dönüşler oldu. 2016'da ABD'deki başkanlık kampanyasında Hillary Clinton'a gösterilen kin, ona meşru olarak yönlendirilebilecek en sert siyasi eleştirilerin bile çok ötesine geçti. Demokratların adayı "Şeytan" ile eşdeğer gösterildi ve çok yoğun bir şekilde cadı benzetmesine maruz

41 Dizinin alt başlığı "Rêver l'obscur" yani "Karanlığı Hayal Etmek" idi. Bkz. Weronika Zarachowicz, "Tous sorcières!", *Télérama*, 8 Nisan 2015.

kaldı. Yani siyasi kimliği değil cinsiyeti üzerinden saldırıya uğradı. Seçimlerde aldığı yenilgiden sonra düşmanları Youtube'da "Oz Büyücüsü" filminde Doğu'nun kötü cadısının ölümü için söylenen şarkıyı Clinton için yeniden söylemeye başladı: "Ding dong! Cadı öldü!" Şarkının bu sözleri Margaret Thatcher'ın 2013'teki vefatından sonra da söylenmişti. Geçmişe yapılan bu gönderme sadece Clinton'a galip gelen Donald Trump'ın seçmenleri tarafından değil, kendi partisinin içinde başkan adayı belirleme seçiminde ona rakip olanlar tarafından da yapılmıştı. Onlardan biri olan demokrat Bernie Sanders kendisine ait internet sitesinde "Bern the witch"* adıyla başkanlık yarışı için yardım kampanyası açmıştı. Vermont senatörünün ekibinin, şikâyetlerin gelmeye başlamasıyla kampanyayı geri çekmesi bir oldu.[42] Korkunç şakalar serisinde muhafazakâr yayıncı Rush Limbaugh ise çıtayı daha yükseğe çıkardı. "She's a witch with a capital B."** Bu ses benzerliği ile yapılan kelime oyununu, 17. yüzyılda Salem davasında yargılanan bir sanığın, onu suçlayan hizmetkârı Sarah Churchill'in aleyhine kullanmış olduğundan şüphesiz ki haberi yoktu.[43] Tüm bu olaylara tepki olarak ABD'li kadın demokrat seçmenler Hillary Clinton'a destek vermek için üstünde "Cadılar Hillary'nin yanında" veya "Sürtükler Hillary'nin yanında" yazan pankartlarla sokaklara çıktı.[44]

Fransız feministlerin cadı figürünü ele alış biçiminde önemli bir değişim son yıllarda yaşandı. 2003 yılında *Femmes, Magie et Politique* ilk kez yayımlanırken kitabın editörleri tanı-

(*) İngilizce "yakmak" anlamına gelen "burn", Bernie Sanders'ın adı ile kelime oyunu yapılarak "bern" şeklinde yazılmış – ç.n.

42 Bu girişimin yaratıcısı, acınası bir biçimde, girişimini Cadılar Bayramı'nın yaklaşmakta olmasıyla savunmuştur. Bu durum argümanlarını daha da savunulamaz hale getirmiş olsa da kendisi ısrar eder: Hillary Clinton eşcinsellerin evlenmesine uzun süre muhalefet etmiştir; Honduras'ta 2009'da meydana gelen darbeyi ve muhaliflerin öldürülmesini (2016 yılının Mart ayında öldürülen çevreci ve feminist militan Berta Caceres gibi) desteklemiştir. Marie Solis, "Bernie Sanders official campaign site once invited supporters to 'Bern the Witch'", mic.com, 11 Mart 2016.

(**) Yine bir kelime oyunu ile "kaltak" anlamındaki "bitch" ve "cadı" anlamına gelen "witch" benzeştirilmiş – ç.n.

43 Anne L. Barstow, *Witchcraze.*

44 Kristen J. Sollee, *Witches, Sluts, Feminists.*

tım yazısında şöyle demişlerdi: "Fransa'da siyaset sahnesindeki herkes tinselliğe şüpheyle yaklaşıyor ve tinsellikle ilgilenen herkese aşırı sağcı etiketi yapıştırıyorlar. Büyü ve siyaset iyi bir ikili oluşturmuyor ve eğer kadınlar kendilerini 'cadı' olarak tanımlıyorlarsa bile, bunu batıl ve eski inanışlardan uzak durarak ve sadece ataerkil iktidarların geçmişte yol açtığı infazları kaynak göstererek yapıyorlar." İşte bu tespit artık günümüzde geçerli değil. ABD'de olduğu gibi Fransa'da da genç feministler ve hatta eşcinsel erkekler ve trans bireyler sessiz sakin bir şekilde büyüden medet ummaya başladı. Örneğin 2017 yazı ile 2018 baharı arasında geçen zaman dilimde gazeteci ve yazar Jack Parker, *Witch, Please* isimli, binlerce aboneye ulaşan, "modern cadıların gazetesi"ni okurlarına sundu. Bu bültende kişisel ibadethanesinin ve büyü kitaplarının fotoğraflarını, diğer cadılarla yaptığı söyleşileri ve ritüeller ile yıldızların ve ayın konumuyla bağlantısı hakkındaki tavsiyelerini paylaşmaya başladı.

Bu yeni müritlerin ortak inanışta buluşma zorunluluğu bulunmuyor. Fransız bir cadı olan Mael şöyle diyor: "Bir pratik olarak cadılık, dinî külte ihtiyaç duymaz, ancak kişinin isteği halinde ikisi pekala uyuşabilir. Temelde uyuşmamaları için sebep yoktur. Öyle ki büyük tektanrılı dinlere (Hıristiyanlık, İslâm, Musevilik) inanan, ateist, agnostik, pagan ve neopagan dinlere inanan (çoktanrılı dinler, Vika dini, Helenist dinler, vb.) cadılar olduğunu görüyoruz."[45] Neopagan bir din olan Vika'ya gönül veren Starhawk da ihtiyaç duyulduğunda ritüeller icat edilebileceğinden söz ediyor. Örneğin, arkadaşlarıyla kış gündönümünü (21 Aralık) kutlarken kumsalda büyük bir ateş yakma ve kolları havaya kaldırıp okyanusun dalgalarına kendini bırakma suretiyle şarkılar söyleyip, neşeyle bağıra çağıra küfürler ettikleri ritüellerinin ortaya çıkışını anlatıyor: "Kutladığımız ilk gündönümlerinden birinde, akşam ritüelimizden önce güneşin batışını izlemek için kumsala gitmiştik. İçimizden biri 'Hadi soyunalım ve suya atlayalım! Hadi!' dedi. Ona,

45 Mæl, "Tremate tremate, le streghe son tornate! Tremblez tremblez, les sorcières sont de retour! – Introduction à la sorcellerie", simonae.fr, 11 Eylül 2017.

'Sen delisin' dediğimi hatırlıyorum. Ama yaptık yine de. Bundan birkaç sene sonra ise çıplakken üşümememiz için ateş yakma fikri ortaya çıktı ve böylece bir gelenek doğmuş oldu. Ne demişler 'bir kez yaparsan deneyimdir, iki kez yaparsan o artık gelenektir.'"[46]

Alacakaranlığın kadın ziyaretçisi

Peki, bu yepyeni akımı nasıl açıklamalı? "Harry Potter" filmi dışında, kadın kahramanları üç kız kardeş cadı olan "Charmed" ve utangaç, liseli silik bir genç kızın güçlü bir büyücüye dönüşmesini anlatan "Buffy. Vampir Avcısı" gibi diziler, onları izleyerek büyüyen kadın ve erkeklerin cadılık pratiği yapmasına belki katkı sağlamıştır. Her şeyin kişiyi kolayca güçsüzleştirebildiği ve dengesini bozabildiği günümüz dünyasında büyü, çelişkili görünse de, hayatta bir sıçrama yapabilmek için çare olarak görülebiliyor ve dünyaya iz bırakma yöntemi olarak kullanılabiliyor. 16 Temmuz 2017 tarihli bülteninde Jack Parker "placebo etkisi veya eski cadıların uyguladığı gerçek büyüler" konusuna açıklık getirmeyi reddetmesini şöyle açıklıyor: "Önemli olan büyünün işe yaraması ve bizi iyi hissettirmesidir, öyle değil mi? [...] Hepimiz hâlâ hayatın, varoluşumuzun anlamını; neden, nasıl ve nereye gittiğimizi, kim olduğumuzu, neye dönüşeceğimizi arıyoruz. Yani bizi güvende hissettiren iki-üç şeye tutunabiliyorsak ve hayat yolculuğunda bir şeyleri yönetebildiğimizi görüyorsak bunu neden elimizin tersiyle itelim?" Gerçek anlamıyla büyü pratiği yapmasam da, diğer kitabımda savunduğum şeyi, kendine zaman ayırmanın, dünyadan düzenli aralıklarla elini eteğini çekmenin, kendini hayal gücüne ve rüya âlemine güvenle bırakmanın ne kadar doğru olduğunu biliyorum.[47] Cadılık dalgası, ısrarla olumlu düşünceye ve "içindeki tanrıçayı keşfetmeye" bizi davet ederken kişisel geli-

46 Starhawk, *The Spiral Dance. A Rebirth of the Ancient Religion of the Goddess. 20th Anniversary Edition*, Harper Collins, San Francisco, 1999.

47 Mona Chollet, *La Tyrannie de la réalité* [2004], Gallimard, Paris, 2006; *Chez soi. Une odyssée de l'espace domestique* [2015], La Découverte, Paris, 2016.

şimin geniş dünyasında kendine tam anlamıyla yer buluyor. Elbette bu tinsellikle yoğrulmuş kişisel gelişim alanı ile feminizmi ve kadını güçlendirmeyi gözeten siyasi *empowerment*'ı ayıran ince bir çizgi var; çünkü feminizm ve *empowerment*'ın temel amacı tahakkümler sistemini eleştirmektir. Ancak bu ince çizgi üzerinde cadılıkla feminizmi birbirine bağlayan noktaya da bakmak gerekiyor.

Örneğin gün geçtikçe kendini daha çok belli eden çevre felaketi, teknoloji toplumunun tahakküm gücünü ve itibarını zayıflatarak kendini cadı olarak tanımlayanların çekingenliğini üzerlerinden atmalarına yol açtı. Kendini en üstün ve akılcı olarak gösteren sistem, insanlığın devamı için gereken şartları yok etme noktasına gelince, akılcı olan ile akıldışı olan arasındaki ayrım silikleşti. Kısacası dünyaya mekanik bakış açısı, artık geçersiz olan bir bilim anlayışı haline geldi. En yeni bilimsel keşifler, büyücüleri delilik veya şarlatanlık olarak yaftalamaktan ziyade onlarla ortaklaşmaya başladı. Starhawk şöyle yazıyor: "Modern fizik artık hareketsiz biçimde birbirinden ayrılmış, yalıtılmış haldeki atomlardan değil, enerji akımı dalgalarından, olasılıklardan ve gözlemlendiklerinde değişkenlik gösteren fenomenlerden bahsediyor. Ve yine modern fizik, şamanların ve büyücülerin ezelden beri bildiği bir şeyi henüz yeni yeni kabul etmeye başlıyor: enerjinin ve maddenin birbirinden ayrı güçler değil, aynı şeyin farklı formları olduklarını."[48] Tüm bu gelişmelerin yaşanması sonucu, kadın düşmanlığı ve ırkçılığı herkesçe bilinen bir milyarderin dünyanın en güçlü ülkesinin başına getirilmesinde de görüleceği gibi, her tür tahakküm hükmünü güçlendiriyor ve büyü artık ezilenlerin silahı haline geliyor. Cadı her şeyin kaybedildiğinin sanıldığı anda, yani tam alacakaranlıkta ortaya çıkıyor. O, umutsuzluğun ortasında umut kırıntılarına ulaşıyor. "Biz yeni bir güzergâha girerken, yaşamın, doğurganlığın ve yeniden doğuşun gücü etrafımızı çevreleyecek. Ve mucizeler, biz bu güçlerle ittifak yaptığımızda gerçekleşecek." 2005'te Starhawk, Katrina kasırgasından hayatta kalanlara yardım eli uzatma ama-

48 Starhawk, *Femmes, magie et politique.*

cıyla New Orleans'ta geçirdiği günleri anlattığı yazısında işte böyle diyordu.[49]

Kadın hakları savunucularıyla veya cinsel kimlikleri nedeniyle azınlıkta olan bireyler ile gerici ideoloji savunucuları arasındaki çatışma her geçen gün daha da yoğunlaşıyor. 6 Eylül 2017 günü, Kentucky eyaletinin Louisville şehrinde yerel bir WITCH grubu, kapatılma tehdidiyle karşı karşıya olan devlete ait son kürtaj merkezini savunmak için bir gösteri düzenledi. Temelde mesajları şuydu: "ABD'deki köktendinciler 1600 yılından beri kadın haklarını çarmıha geriyorlar."[50] Bu gelişmeler gösteriyor ki, zamanın ruhu, teknoloji övgüsü ile eski çağlara ait bir tahakküm biçiminin iç içe geçtiği bir bileşim olarak duruyor. Aynı Margaret Atwood'un aynı isimli romanından uyarlanan "Damızlık Kızın Öyküsü" dizisinde gördüğümüz gibi. Örneğin 2017'nin Şubat ayında, şarkıcı Lana del Rey'in de aralarında bulunduğu bir grup cadı, New York'ta bulunan Trump Tower'ın önünde Donald Trump'ın başkanlıktan azlini talep etmek için bir araya geldi. Gösteriyi organize edenler, katılacak olanlardan "bir siyah ip, kükürt, tüyler, tuz, turuncu veya beyaz mumlar veya daha iyisi Donald Trump'ın 'kötü çıktığı' bir fotoğrafını" yanlarında getirmelerini istedi. Buna tepki olarak milliyetçi Hıristiyanlar bu ruhani saldırıya karşı Eski Ahit'in Zebur kitabından bir bölüm okuma çağrısı yaptı. Twitter'da da "PrayerResistance" etiketiyle çağrılarını yaydılar.[51] Evet, oldukça gülünç bir durum...

New York'lu trend belirleme oluşumu olan K-Hole 2015'in Ağustos ayında yayınladığı (oldukça çılgın) raporunda yeni bir kültürel akım başlattığını duyurdu: "kaos büyüsü" Zamanlaması müthişti. Aynı sene, kitabında pagan dininin müridi olan bir milyon Amerikalı üzerine yaptığı araştırmasını anlatan kadın yazar şöyle diyordu:[52] "Bu kitap üzerinde çalışma-

49 Starhawk, "Une réponse néopaïenne après le passage de l'ouragan Katrina", *Reclaim*, Cambourakis, Paris, 2016.

50 Instagram'da @witchpdx hesabının 7 Eylül 2017 tarihli paylaşımı.

51 Manon Michel, "Le jour où Lana del Rey est devenue une sorcière anti-Trump", LesInrocks.com, 27 Şubat 2017.

52 Alex Mar, *Witches of America*, Sarah Crichton Books, New York, 2015. [*Amerika'nın Cadıları*, çev. Semih Koç, Mona Kitap, İstanbul, 2016].

ya başladığımda, konudan bahsettiğim insanlar bana boş gözlerle bakıyordu. Kitap çıktığında ise günün modasından faydalanmakla itham edildim."[53] Öte yandan maneviyat da içerse, siyasal bir pratik de olsa, cadılık aynı zamanda bir estetik anlayış, bir moda ve elbette engin ticari fırsatlar dalgasının bir parçası. Nitekim Instagram'da cadılık etiketi ile paylaşımlar yapıldığını, Etsy isimli alışveriş sitesinde cadı temalı reyonlar olduğunu görüyoruz; çevrimiçi ortamda fal bakan; büyü kitapları, mumlar, özel besinler, esansiyel yağlar ve kristaller satan *influencer*lar ve girişimci kadınlar görüyoruz. Cadılık giyim sektörüne ilham veriyor ve markalar bundan yararlanıyor. Bunda şaşırılacak bir şey yok. Ne de olsa kapitalizm yok etmeye başladığı şeyleri ürün kisvesi altında bize satmaya alışık. Ama burada insanların mucizevi etki vaadiyle pazarlanan ürünlere duyduğu ilgi de yadsınmamalı. Jean Baudrillard bununla ilgili olarak 1970 yılında "mucize zihniyeti" terimini ortaya atarak tüketim ideolojisinin büyü pratiğinden ne derece ilham aldığına ışık tutmuştu.[54] K-Hole, yayınladığı raporunda, büyü mantığı ile markaların strateji mantığı arasında paralellik olduğunu savunuyor: "İkisi de yaratıcılıkla bağlantılıdır. Ancak bir markanın ürünlerini pazarlama yöntemi toplumun zihnine fikirleri aşılamak iken büyü doğrudan kişilerin zihnini hedef alır." Büyünün "kendine has sembolleri ve mantraları" vardır; markaların ise "logoları ve sloganları."[55]

Cadılığın rant kapısına dönüştürülmesinden önce özellikle kozmetik sanayinin, zenginliğinin kayda değer bir kısmını, birçok kadında görülen kara büyü nostaljisine borçlu olduğunu, kadınlara kozmetik ürün dolu kutu ve şişelerini, mucizevi formüllerini değişim vaadiyle satarak ve mutluluk dolu bir evren vaat ederek elde ettiğini söyleyebiliriz. Bu durumun ne kadar aleni olduğunu Fransız Garancia markasının ürünlerine "Süper güçleri olan büyülü yağlar", "Büyülü spray", "Büyülü kay-

53 Corin Faife, *How witchcraft became a brand*, BuzzFeed.com, 26 Temmuz 2017.

54 Jean Baudrillard, *La Société de consommation*, Denoël, Paris, 1970. [*Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010].

55 K-Hole, "K-Hole #5. A report on doubt", Khole.net, Ağustos 2015.

nak suyu", "Şeytani domates", "Cadıların maskeli balosu" veya "Kızarıklıklarım yok olsun!" gibi isimler vermesinden anlayabiliriz. Susanne Kaufmann gibi lüks doğal ürünleri olan markalarda da benzer işler görüyoruz: Bu markanın yaratıcısı "çocukluğu Bregenz ormanlarında geçen bir Avusturyalı. Büyükannesinin doğal bitkilerden mucizevi ilaçlar üretme tutkusunu daha çocukluğunda devralmış."[56] İngilizce bir kelime olan "glamour" [cazibe, sihirli albeni] içinde barındırdığı "büyü" anlamından zamanla uzaklaşıyor ve salt "güzellik", "parlaklık" sözcüklerini çağrıştırmaya başlıyor. Bu değişim, elbette bir kadın dergisinin *Glamour* ismini almasının ve gösteri dünyasının bir sonucu. Mary Daly şöyle özetliyor: "Ataerkil düzen bizden *cosmos*'umuzu çaldı ve onu bize *Cosmopolitan* dergisi ve kozmetik ürünler olarak geri verdi."[57]

Kadın dergilerinin; cildine, formuna, sağlığına dikkat eden kadınların resmedildiği günlük güzellik rutini sayfaları birçok kadının (ben dahil) dikkatini cezbediyor. Youtube kanallarının, internet sitelerinin (en ünlüsü *American into the Gloss*) büyük kısmı yine günlük bakım rutinine ayrılıyor, hatta feminist medyada bile bu görülüyor. İnsanın, içinde istediğini bulabilmek için çok fazla vakit, nakit ve enerji sarf etmesi gereken kozmetik alışveriş siteleri adeta vahşi bir ormanı andırıyor ve her bir sekme, kadın tüketicileri bunların içine dalmaya, marka ve ürün tutkularını canlı tutmaya yönlendiriyor. "Günlük bakım rutini" denen şey, özel bir uzmanlık gerektirmesiyle, kadınlar arasında yayılan sırlarıyla (ki genelde bu sırlar "anneme den öğrendim" diye başlayan cümlelerle aktarılır), uygulamadan önce ürünler hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirmesiyle ve –belki de en önemlisi– çok yorucu bir günde bile bakım yapmaktan geri kalmamanın verdiği ustalık hissi ve mutlulukla büyücülüğe giriş dersini andırıyor. Neticede burada güzellik "ritüellerinden" ve onları en iyi şekilde icra edenlerin "tanrıça" olarak nitelendirilmesinden bahsediyoruz.

---

56 Lili Barbery'nin sunuşu, "Lili's Week List #5", Lilibarbery.com, 18 Ekim 2017.

57 Mary Daly, *Gyn/Ecology. The Metaethics of Radical Feminism* [1979], Beacon Press, Boston, 1990.

Kitabın ilerleyen sayfalarında günümüzde cadılık –en azından gerçek anlamında– ana odak noktamız olmayacak. Beni asıl ilgilendiren, ABD'de ve Avrupa'da yapılan cadı avlarının günümüze nasıl bir miras bıraktığı... Bu avlar kadınlara karşı önyargıları hem açığa çıkardı hem de genişletti ve bazılarının maruz kaldığı aşağılanmayı daha büyük bir boyuta taşıdı. Kadınlar birtakım davranışlarını ve varoluş biçimlerini baskılamak zorunda kaldı. İşte bizler yüzyıllar içinde gelişen ve devam ettirilen bu davranış kodlarını miras aldık. Kadın hakkında olumsuz algı üretilmeye devam ediyor: en iyi ihtimalle sansür ve otosansür yoluyla, en kötü ihtimalle ise kin ve şiddet yoluyla... Tüm bu olaylara eleştirel bir gözle bakabilmek adına samimi ve ortak bir rıza gösterilse bile geçmişi değiştirmemiz mümkün değil. Françoise d'Eaubonne'un da söylediği gibi, "Çağdaşlarımız yok saydıkları, hatta hiç bilmedikleri olayların bir ürünüdür. Ancak bunlar yaşanmasaydı, şüphesiz hiçbiri şimdi oldukları kişiler olmazlardı, şimdiki gibi düşünce yapıları olmazdı."[58]

Çalışma sahası çok geniş, ama ben cadı avları tarihinin sadece dört etkisine odaklanmayı tercih ettim. Birinci bölümde kadınların bağımsızlık iradelerine yönelik darbeleri irdeleyeceğiz. Cadılıkla suçlananlar arasında bekâr ve dulların, yani bir erkeğin egemenlik alanı dışında kalan kadınların çoğunlukta olduğunu görüyoruz.[59] O dönemde, kadınlar üretim ve çalışma dünyasından men edildi; zanaat öğrenimi formalleşirken kadınlar meslek örgütlerinden dışlandılar. Özellikle yalnız kadınlar "dayanılmaz ekonomik baskıyı" göğüslemek zorunda kaldı.[60] Almanya'da zanaatkâr ve nüfuzlu adamların dul kalan eşlerine kocalarının işlerini devam ettirmek yasaklanmıştı. Evli kadınlar ise, 11. yüzyıldan itibaren Antik Roma hukukunun Avrupa'da yeniden canlandırılmasıyla birlikte hukuki olarak eşit görülmemeye başlamıştı. Tanınan kısıtlı özgür-

58 Françoise d'Eaubonne, *Le Sexocide des sorcières*.

59 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident*.

60 Anne L. Barstow, *Witchcraze*.

lükler ise 16. yüzyılda tamamen ellerinden alındı. İcra etmekten zevk aldığı boş vakit meşgalesi olan şeytan uzmanlığını saymazsak, Jean Bodin daha çok devlet teorisiyle ünlüydü (*Devletin Altı Kitabı*). Armelle Le Bras-Chopard'ın dikkatimizi çektiği üzere Bodin, ailenin de devletin de doğru yönetiminin erkek otoritesiyle mümkün olduğunu ve ikisinin birbirini beslediğini savunmuştur. Elbette bu bakış açısı cadılara olan takıntısından ayrı düşünülemez. Evli kadının toplumsal hayattaki işlevsizliği Fransa'da 1804 tarihli medeni kanunla kesinleşti. Böylece avlar, vazifesini hakkıyla yerine getirmiş oluyordu: Artık kanun "*tüm* kadınların özgürlük alanını dizginlediğine göre" sözde cadıları yakmaya lüzum kalmamıştı.[61] Günümüzde hukuk önünde ve pratikte mümkün olsa da kadınların bağımsızlığına hâlâ genel bir şüpheyle yaklaşılıyor. Kadının, eşi ve çocuklarıyla olan bağı kendinden ödün verme ve fedakârlık üzerine kuruluyor ve kimliğinin çok önemli bir parçası olarak kalmaya devam ediyor. Kız çocuklarına uygun görülen yetiştirilme ve sosyalleşme yöntemleri, onlara yalnız kalmaktan korkmayı öğretiyor ve özgürlük anlayışları büyük oranda güdük kalıyor. Acınması, alay edilmesi gerekiyormuş gibi gösterilen ünlü "kedileriyle yaşayan yalnız kadın" figürünün arkasında, "şeytani yoldaşı" kediden ayrı düşünülemeyen o eski cadı imgesinin yattığı unutulmamalıdır.

Cadı avları çağında doğum kontrolü ve kürtaj da suç olarak görülüyordu. Fransa'da 1556'da kabul edilen bir yasa tüm hamile kadınları gebeliğini beyan etmeye ve doğum sırasında bir şahit bulundurmaya zorluyordu. Çocuk katli bu yasayla *crimen exceptum** sayılmıştı, cadılık da öyle...[62] "Cadılara" yöneltilen suçlamalar arasında çocuklarını öldürme ithamı sıklıkla görülüyordu. Sabbat bayramı esnasında ölü çocukların bedenlerini yedikleri söyleniyordu. Cadı "annenin tam karşıtı" idi.[63] Sa-

61 Armelle Le Bras-Chopard, *Les Putains du Diable.*

(*) Yasaların uygulanmasını gerektirmeyecek kadar büyük görülen suçları anlatır. Bu tip suçlara geçmişte hukuk dışı işkenceler, hücre cezaları uygulandığı görülmüştür – ç.n.

62 Anne L. Barstow, *Witchcraze.*

63 Armelle Le Bras-Chopard, *Les Putains du Diable.*

nıkların çoğu hem şifacı hem ebeydi, ama aynı zamanda gebelik istemeyenlere derman arıyor veya gebeliği sonlandırmak isteyenlere yardım ediyorlardı. Silvia Federici'ye göre cadı avları kapitalizmin uygun gördüğü cinsiyete dayalı meslek ayrımına ön ayak oldu. Maaşlı işler erkeklere, doğurma ve geleceğin iş gücünü yetiştirme işi ise kadına uygun görüldü.[64] Bu görev dağılımı günümüze kadar sürdü. Bugün teoride kadınlar çocuk sahibi olmak veya olmamakta özgür, ancak çocuk sahibi olma tercihine yönlendiriliyorlar. Zira çocuk istemeyen kadınlar etrafın kötü gözle baktığı, karanlık ve kötülük yaydığına inanılan, kalpsiz yaratıklar olarak yaftalanmaya devam ediyor. İşte ikinci bölümde bu konuya eğileceğiz.

Üçüncü bölümde cadı avları sebebiyle kadınların yaşlanması olgusunun akıllara nasıl olumsuz bir imge getirdiğini konuşacağız. Elbette çok genç "cadıları", hatta yedi-sekiz yaşlarındaki kız ve oğlanları da yaktılar; ancak en yaşlı kadınlar hem görünüşleri itibariyle iğrenç ve korkunç, hem de tecrübeleri itibariyle tehlikeli addedildiklerinden, daima "avların en gözde kurbanları" oldu.[65] Matilda Joslyn Gage şöyle yazıyor: "Yaşlı kadınlar özen ve şefkat görmek yerine yıllarca o kadar çok kez cadılıkla suçlandılar ki, Avrupa'nın kuzeyinde yaşlı bir kadının yatağında huzurla ölmesi şaşkınlıkla karşılanır olmuştu."[66] Ressamların (Quentin Metsys, Hans Baldung, Niklaus Manuel Deutsch gibi) ve şairlerin (Ronsard, Du Bellay gibi)[67] yaşlı kadınlara karşı besledikleri kindar takıntılar, o dönem ortaya çıkan gençlik kültüyle ve aynı zamanda kadınların yaşam süresinin uzamasıyla açıklanabilir. Bunun yanı sıra, kapitalizmin yavaş yavaş ortaya çıkışını belirleyen ilkel birikim döneminde, eskiden herkesin ortak malı olan topraklar pay edilmeye başlayınca (İngiltere'de *enclosure*, yani "çit çekme" denen olay) kadınlar daha da dezavantajlı duruma düştü. Erkeklerin ücret-

64 Silvia Federici, *Caliban et la sorcière.*

65 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident.*

66 Matilda Joslyn Gage, *Woman, Church and State.*

67 Bu sanatçılar Antik Çağ'da özellikle Horatius veya Ovidius gibi yaşlı kadın bedeni hakkında tuhaf yazılar kaleme alan isimlerin uyguladığı bir geleneği yaşatıyorlardı.

li işlere kolaylıkla erişimi vardı ve yaşamaya devam etmenin tek yolu da zaten buydu. Kadınlar ise, üzerinde inek otlatılabilen, odun ve ot toplanabilen eski ortaklaşa topraklara erkeklere kıyasla daha çok bağımlıydılar.[68] Bu süreç aynı anda hem kadınların bağımsızlıklarını baltalıyor, hem de yaşlı olanlara, çocuklarından destek görmüyorlarsa, dilenmekten başka çare bırakmıyordu. Menopoza giren kadın yük olarak görülüyor, hem davranışlarında hem de ettiği sözlerde menopozdan önceki döneme göre daha özgürleşse bile baştan savılması gereken bir belaya dönüşüyordu. Artık doğurgan olmayan kadınların gençliğinden çok daha fazla cinsel isteği olduğuna ve bu sebeple Şeytan'la cinsel ilişki arzuladığına inanılıyordu. Bu arzu canavarca görülüyor ve iğrenme duygusu uyandırıyordu. Günümüzde kadınların yaş aldıkça solduğu, erkeklerin ise karizmatikleştiği düşünülüyorsa, yaşlanmanın kadınları aşk ve cinsellik konusunda cezalandırdığına ve gençleşme arzusunun kadınlar için nafile bir çaba olduğuna inanılıyorsa, bu, Goya'nın ve Walt Disney'in hayal dünyamıza musallat olmaya devam eden cadı temsilleri yüzündendir. Yaşlanmış kadın işte bu yüzden bize çirkin, utanç abidesi, tehditkâr ve şeytanvari görünmeye devam ediyor.

Silvia Federici'nin savına göre, kapitalist sistemin yerleşmesi için gerekli olan bu tabi kılma operasyonu, "aşağı" addedilen, köleleştirilen ve sömürgeleştirilen, bedava kaynak ve ucuz işgücü tedarikçisi haline getirilen halkların kaderiyle benzeşiyor.[69] Tabii buna doğanın kaynaklarının fütursuzca kullanımını ve yeni bir bilgi anlayışının inşasını da eklemek lazım. Bunun sonucunda ortaya akıldışı, duygusal ve histerik gösterilen kadını aşağılayan, kadın tabiatının tahakküm altına alınması gerektiğine inanan, kibirli bir bilim anlayışı çıkıyor. Dördüncü bölümde bu konuyu masaya yatıracağız. Özellikle modern tıbbın bu prensibin üzerine kurulduğunu ve cadı avlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu, dahası bu durumun, cadı avlarının yapıldığı yıllarda resmî doktorlara şifacı kadınları safdı-

68 Silvia Federici, *Caliban et la sorcière.*

69 *A.g.e.*

şı bırakma olanağı verdiğini görüyoruz –ki bu şifacılar genellikle onlardan katbekat yetenekliydi. Modern tıp aynı zamanda hastaya yapısal olarak saldırgan bir yaklaşım geliştirdi. Sosyal medya sayesinde son birkaç senedir gittikçe açığa çıkan kötü muamele ve şiddet olaylarında gördüğümüz gibi kadın hastalara karşı daha da saldırgan... Bizim hiç de göründüğü kadar akılcı olmayan aklı yüceltişimiz ve doğaya gösterdiğimiz ve artık alıştığımız için farkına varmadığımız saldırganlık, birçokları tarafından sorgulanıyor, eleştiriliyor –ki bu saldırgan tutum bugün hiçbir zaman olmadığı kadar acil çözüm getirilmesi gereken bir sorundur. Konuya dair sorgulama ve eleştiriler bazen toplumsal cinsiyet çerçevesi dışında, bazen de feminist bir bakış açısıyla yapılıyor. Bazı kadın düşünürler aynı anda dayatılan iki tahakkümün birlikte çözülmesinin kaçınılmaz olduğuna kanaat getiriyor: İçinde bulundukları sistemde maruz kaldıkları eşitsizliklere itiraz etmenin yanı sıra bizzat sistemi eleştirmeye cüret gösteriyorlar. Özel olarak kadınların aleyhine inşa edilen sembolik düzeni ve ataerkil sistemin bilgi düzenini altüst etmek istiyorlar.

Hydra denizcisinin kalbini yemek

Bu tür konularda her detayı ele almak çok zor. Bu yüzden size her biri hakkında kendi okumalarımı ve fikirlerimi temel alarak bir yol çizmeyi öneriyorum. Bunun için az önce anlattığım yasaklara, engellere en iyi şekilde meydan okuduğunu düşündüğüm kadın yazarların çalışmaları üzerinden ilerleyeceğim – zira kimseye bağımlı olmadan bir hayat inşa etmek ve yaşlanmak, bedenleri, cinsellikleri hakkında özgür kararlarını vermek hâlâ bir bakıma kadınlara yasaklanmış halde. Benim modern cadılar olarak gördüğüm, güçleri ve kavrama yetenekleri benim için en az çocukluğumun Buzları Eriten Fır Fır'ı kadar yol gösterici olan bu kadın yazarlar ataerkil düzenin gazabına set çekmem ve buyruklarından sıyrılmam için bana cesaret veriyor. Onlar kendilerini feminist olarak tanımlasınlar veya tanımlamasınlar, sahip oldukları potansiyelden, özgürlükle-

rinden, arzularını keşfetme girişimlerinden ve bundan aldıkları zevkten ödün vermek istemiyorlar. Bu yüzden toplum tarafından cezalandırılıyorlar. Kadınlığın ne olması gerektiğini bize söyleyen katı buyruklar toplumun en derinine nüfuz ettiği için bu cezalar herkesin hiç düşünmeden içselleştirdiği tepkiler ve kaderine razı etme mantığı üzerinden uygulanıyor. Kendime yakın gördüğüm yazarların ihlal ettikleri yasakları incelemek, düzenin göğüslemek zorunda kaldığımız baskısının ne raddede olduğunu ve onların ne kadar cesur olduğunu görmemizi sağlıyor.

Başka bir kitabımda, sadece güldürmek için değil, ciddi ciddi, feminizmin "ödlek tavukları" adında bir akıma öncülük etmek istediğimi yazmıştım.[70] Nitekim ben cici bir burjuva kızı olarak yetiştirildim, bu yüzden sivrilmekten hep çekinmişimdir. Sesimi inandığım şeyler için sadece azmim beni zorluyorsa ve başka çarem yoksa çıkarırım. Kendimi cesaretlendirmek için elinizdeki bu kitap gibi kitaplar yazıyorum. Kendimizle özdeşleştirebileceğimiz modellerin birleştirici gücünün ne denli önemli olduğunu gördüğüm için böyle bir fikir atmıştım ortaya. Birleştirici güce şöyle bir örnek verelim: Birkaç sene önce bir dergi beyaz saçlarını boyamayan her yaş grubundan kadınları konu etmişti. Aslında hiçbir zararı olmayan bu kişisel tercih aniden bazı çevrelere cadılığı çağrıştırmıştı. Dergideki beyaz saçlı kadınlardan biri olan tasarımcı Annabelle Adie, söyleşisinde 1980'li yıllarda Christian Lacroix modaevine bağlı çalışan bembeyaz saçlı Marie Seznec isimli genç mankeni gördüğünde yaşadığı şoku anlatıyor: "Onu bir defilede gördüğümde şok olmuştum. Yirmili yaşlarımdaydım ve saçlarımda beyazlar belirmişti bile. O, adeta benim inandığım şeyleri onaylıyor gibiydi: Saç boyamak yok!"[71] Daha taze bir örnek olarak moda yazarı Sophie Fontanel'in saçlarını boyamayı bırakma kararından bahsettiği ve adını *Une apparition* [Bir Zuhur Ediş] koyduğu kitabını gösterebiliriz. Zuhur kelimesini seçmesinin sebebi,

70 Mona Chollet, *Chez soi*.

71 Diane Wulwek, "Les cheveux gris ne se cachent plus", *Le Monde* 2, 24 Şubat 2007.

hem insanın özünü maskelediğini düşündüğü saç boyamayı bırakmakla benliğin zuhur etmesi, hem de bir kafenin terasında bir an gördüğü beyaz saçlı kadının onda saç boyamayı bırakma cesaretini uyandırmış olmasıydı.[72] ABD'de 1970'lerde Mary Tyler Moore Show isimli televizyon programının bekâr ve bekâr olmaktan gerçekten mutlu bir kadını ekrana taşıması bazı televizyon izleyicileri için çığır açıcı olmuştu. Katie Couric, 2006 yılında Amerikan televizyonunda önemli bir akşam bültenini tek başına sunan ilk kadın olmasını bu olaydan üç sene sonra şöyle anlatıyor: "Hayatını tek başına kazanan bu kadını o televizyon programında izlerken kendime şöyle diyordum: 'Ben de böyle olmak istiyorum'."[73] Yazar Pam Houston ise 1980 yılında Ohio'daki Denison Üniversitesi'nde, feminist çalışmalar dersinde hocası olan ve onu çocuk yapmamaya yönlendiren "uzun boylu ve şık" Nan Nowik'in küpe olarak kulaklarına spiral taktığını anlatıyor.[74]

Hydra seyahatinden dönen Yunan bir kız arkadaşım bana oradaki küçük, yerel bir müzede, bir zamanlar adada Türklere vahşice galip gelen bir denizcinin mumyalanmış kalbini gördüğünü anlattı. Gözleri uzaklara dalmış halde "Sence o kalbi yesek biz de onun kadar cesur olabilir miyiz?" diye sordu. Böyle aşırı yöntemlerden medet ummaya gerek yok. Söz konusu olan, başkası kadar cesur olmak olunca, bir imge, bir fikir muhteşem etkiler dayanışma yetebilir. Kadınların dayanışma yöntemlerinde, dergi sayfalarına veya Instagram akışına hükmeden "göze hitap etme çabasının" –isteyerek veya istemeyerek– tam aksi bir mantık görüyoruz. Sadece özenme ve hüsran duyguları uyandıran, hatta insanın kendinden nefret etmesine ve umutsuzluğa düşmesine sebep olan kusursuz hayat yanılsaması yaratmak yerine, yapıcı ve harekete geçirici, ama aynı zaman-

72 Sophie Fontanel, *Une apparition*, Robert Laffont, Paris, 2017. Bkz. Mona Chollet, "La revanche d'une blande", La Méridienne.info, 24 Haziran 2017.

73 Akt. Rebecca Traister, *All the Single Ladies. Unmarried Women and the Rise of an Independent Nation*, Simon & Schuster, New York, 2016.

74 Pam Houston, *The trouble with having it all*, (ed.) Meghan Daum, *Selfish, Shallow, and Self-Absorbed. Sixteen Writers on the Decision Not to Have Kids*, Picador, New York, 2015.

da zayıf ve kırılgan noktalarının bilincinde olan bir kimlik kurmaya davet söz konusu. Kusursuzluk yanılsaması, en mükemmel geleneksel kadın arketipi, en sıkı moda takipçisi, en iyi anne ve/veya en iyi ev hanımı unvanları uğruna çok geniş ve rekabet içeren bir yarışmaya bizi zorluyor. İkincisi seçenek ise, tam aksine, bu modellere muhalefet ediyor. Tüm bunların dışında da yaşamın ve mutluluğun mümkün olduğunu ve dayatılan yoldan saparsak –bizi kıvrak yöntemlerle ikna etmeye çalışırken kullandıkları tehditkâr söylemin aksine– lanetlenmeyeceğimizi gösteriyor. Elbette öteki kadınların "her şeyi daha iyi bildiği", özel bir sırra vâkıf olduğu inancının içinde bir idealleştirme ve yanılsama payı var; ama ikinci seçenekte en azından kadını depresyona sürükleyen ve hareketsiz kılan bir idealleştirme değil, onun kanatlanıp uçmasını sağlayan bir idealleştirme söz konusu.

ABD'li entelektüel Susan Sontag'ın (1933-2004) bazı fotoğraflarında siyah saçlarının tam ortasında beyaz bir tutam olduğunu görürüz. Bu tutam, kısmi albinizmden kaynaklanıyor. Aynı durumdan mustarip Sophie Fontanel 1460 yılında Fransa'nın Bourgogne bölgesinde Yolande isimli bir kadının cadılıktan ötürü yakıldığını anlatıyor: Kadının kafası kazınmış ve albinizme bağlı pigment eksikliğinin sebep olduğu bir leke Şeytan'ın işareti olarak yorumlanmıştı. Kısa süre önce Sontag'ın o fotoğraflarına yeniden baktım. Yirmi beş sene önce bana sert ve rahatsız edici görünen kadının bu sefer gözüme güzel göründüğünü fark ettim. O yıllarda açıkça ifade etmesem de bana Walt Disney'in "101 Dalmaçyalı" filmindeki korkunç Cruella karakterini anımsatırdı. Basit bir bilinçlenme, benim Sontag ve ona benzeyen tüm kadınlara dair algımın üstüne çöken "şeytani cadı" perdesini kaldırmıştı.

Fontanel, kitabında saçlarındaki beyazları neden sevdiğini şöyle anlatıyor: "Saçlarım, güzel olan birçok şey gibi beyazdır. Yunan mimarisindeki kireç gibi, Carrare mermerleri gibi, kumlar gibi, deniz kabuklusunun içindeki sedef gibi, ders tahtasındaki tebeşir gibi, süt banyosu gibi, bir öpücüğün saçtığı parıltı gibi, karlı bir yokuş gibi, Cary Grant'in Oscar onur ödülü aldığı

günkü saçı gibi ve annemin kışın benimle oynadığı kartopu gibi beyazdır."[75] Geçmişteki ağır kadın düşmanlığına bağlı gelişen yargıları nazikçe silen birkaç benzetme... İşte burada bence bir çeşit büyü var. "V for Vendetta"nın yaratıcısı olan çizgi roman yazarı Alan Moore'un kendisi hakkındaki belgeselde söyledikleri de bunu destekler nitelikte: "Ben büyünün sanat olduğuna ve sanatın da büyü olduğuna inanıyorum. Büyü gibi sanat da bilinçte değişim yaratmak için sembollerle, kelimelerle ve imgelerle uğraşır. Aslında büyü dediğiniz şey, insanların bilincini değiştirmek için kelimelerle oynamaktır sadece. İşte bu yüzden çağdaş dünyadaki yazarın veya aktörün, şamana en çok benzeyen kişiler olduklarına inanıyorum."[76] Yıllar içinde birikmiş ve değiştirilemez doğrular olarak kabul edilen imge ve söylemleri yıkmak, bizi farkında olmadan içine hapseden ideal kadın temsillerinin keyfî ve rastgele oldukları gerçeğini ortaya koymak ve onları istediğimiz şekilde varolmamızı sağlayacak başka temsillerle ikame etmek, ömrümün sonuna kadar benimsemekten mutlu olacağım bir cadılık faaliyetidir.

75 Sophie Fontanel, *Une apparition*.

76 "The Mindscape of Alan Moore" [Alan Moore'un Hayal Dünyası], DeZ Vylenz yönetmenliğinde çekilen belgesel film, 2003.

1

Kendine Ait Bir Hayat. Bağımsız Kadın Belası

"Merhaba Gloria, nihayet sizinle sohbet etme fırsatı bulduğum için çok mutluyum..."

1990 yılının bir Mart gününde CNN kanalında ünlü televizyoncu Larry King, ABD'deki feminist hareketin en önemli figürlerinden Gloria Steinem'ı programında ağırladı. Bir izleyici Ohio eyaletinin Cleveland şehrinden telefonla bağlandı. Sesi öyle yumuşaktı ki Steinem'ın hayranı sanabilirdiniz. Ancak çok geçmeden bunun bir yanılgı olduğu görüldü. "Hareketinizin tümüyle bir fiyasko olduğunu düşünüyorum," diye suçluyordu telefonun diğer ucundaki yumuşak ses: "Güzel yuvaların ve güzel Amerikan toplumunun çöküşünün esas sebeplerinden biri sizsiniz. Benden size birkaç soru: Evli misiniz? Çocuklarınız var mı?" Konuk gayet sakin bir halde ve cesurca iki kez "Hayır" diye cevap verdi. Sunucu izleyicisinin söylediklerini diplomatik yollarla toparlamak için sözlerini kestiğinde isimsiz kindar kadın şu sözlerle telefon bağlantısını noktaladı: "Bence Gloria Steinem cehennemde yanmayı hak ediyor!"[1]

1970'li yılların başlarında kadın hakları savunuculuğunda oldukça aktif çalışmaya başlayan gazeteci Gloria Steinem (d.

1 Peter Kunhardt'ın "Gloria in Her Own Words" [Kendi Sözleriyle Gloria] isimli belgeselinden alınan bir bölüm (HBO, 2011).

1934) düşmanlarının işlerini her zaman zora sokmuştur. Önce güzelliği ve çok sayıdaki talibiyle feministlerin sadece çirkinlikleri sebebiyle öfkeli oldukları ve bu yüzden hak taleplerinde bulundukları savını yerle bir etmiştir. Dahası, bitmek bilmez seyahatleri, keşifleri, peşini bırakmadığı davası, kaleme aldığı yazıları, aşkları, dostlukları ile dopdolu ve yoğun geçirdiği ve geçirmekte olduğu hayatı, kadının varlığını evliliğe ve anneliğe indirgeyenleri ciddi biçimde zorlamıştır. Ona neden evlenmediğini soran bir gazeteciye akıllara kazınan şu cevabı vermiştir: "Mahkûmiyetle kendimi eşleştirmekte zorlanıyorum."

Bu konudaki sözünü, 66 yaşına geldiğinde, o zamanki Güney Afrikalı hayat arkadaşının yeşil kart ile ABD'de oturma izni alabilmesi için bozdu. Oklahoma eyaletinde, Kızılderililerin liderliğini yapan arkadaşı Wilma Mankiller'ın evinde evlendiler. Bir *çeroki* törenini takiben "fantastik bir düğün yemeği" düzenlendi. Düğünü şerefine Steinem "en şık kot pantolonunu" giymişti. Bundan üç yıl sonra eşi kanserden vefat etti. Yıllar sonra Steinem ABD'de bekâr kadınların tarihi üzerine araştırma yapan gazeteci Rebeca Traister'a şöyle anlatacaktı: "Resmî nikâh kıydık diye bazıları onun hayatımın aşkı olduğunu sandı. Bu hakikaten insanın biricikliğini gösteren bir kıstas değil. O, benden önce iki kez evlenmişti ve birbirinden harika yetişkin çocukları vardı. Ben de halen arkadaşım olan ve seçtiğim ailemi oluşturan adamlarla geçmişte birçok mutlu macera yaşadım. Bazıları ömürleri boyunca bir tek kişiyle beraber olur, ancak çoğumuz için bu böyle değildir. Aşklarımızın her biri biricik ve özeldir."[2]

Rebecca Traister Amerikan feminist hareketinde 1960'lı yılların sonuna kadar (1963'te *Kadınlığın Gizemi* kitabında ideal ev kadını modelini yankı uyandıracak şekilde eleştiren) Betty Freidan'ın bakış açısının baskın geldiğini hatırlatıyor. Freidan kadınların "kocalarını ve çocuklarını sevmeye devam ederek eşitlik talep edebileceklerini" savunuyordu. Bildiğimiz haliyle evlilik müessesesinin eleştirisi ise feminist hareketin içinde ancak eşcinsel hakları mücadelesi ve özellikle de lezbiyen-

2 Rebecca Traister, *All the Single Ladies.*

lerin sesini yükseltmeleri sayesinde ortaya çıktı. Ama o zaman bile birçok feminist için heteroseksüel olup evlenmeyi istememek tahayyül edilemeyecek bir şeydi;[3] "en azından Gloria ortaya çıkana kadar" Onun ve diğer birkaç feministin sayesinde 1973'te *Newsweek* "nihayet hem bekâr hem eksiksiz" olunabileceğinden bahsetmeye başladı. 1970'li yılların sonuna gelindiğinde ülkede boşanma oranında patlama olmuş, oran % 50'ye yaklaşmıştı.[4]

Yardıma muhtaçlar, dolandırıcılar ve serbest elektronlar

Yine de bu gelişmeyle bile ABD'li beyaz kadınların çok yol katetmediğini belirtmek gerekiyor. Betty Freidan'ın eleştirdiği ideal ev kadını modeline asla uymayan kesimi, kölelerin torunları olan siyahi kadınlar oluşturuyordu. 1921'de ekonomi dalında doktora yapmayı başaran ilk Afrika kökenli Amerikalı avukat Sadie Alexander'ın, 1930 yılından itibaren teorisini geliştirdiği "işçi statüsünü" bu kadınlar gururla talep ediyorlardı.[5] Bu talebe bir de siyasi ve toplumsal alandaki uzun soluklu mücadeleleri ekleniyordu. Örneğin Gloria Steinem ile yaşıt olan büyüleyici Annette Richter, yine Steinem gibi bekâr ve çocuksuz yaşamıştı ve şüphesiz onun kadar ünlü bir figür olmayı hak etmişti. Başarılarla dolu bir eğitim hayatından sonra ömrü boyunca hem Amerikan hükümetinde görev almış hem de büyük büyükannesinin 1867'de henüz bir köleyken kurduğu siyahi kadınlar gizli yardımlaşma derneğini yönetmişti.[6] Öte yandan, Afrika kökenli Amerikalı çok sayıda kadının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik durumlarının gerilemesi sebebiyle evlenmediğini ve beyaz kadınlardan çok önce evlilik dışı çocuk sahibi olmaya başladığını görürüz. Bu durum,

3 Bu, elbette evlilik kurumunun daha önce eleştirilmediği anlamına gelmiyor. Bkz. Voltairine de Cleyre, *Le mariage est une mauvaise action* [1907], Éditions du Sextant, Paris, 2009.

4 Rebecca Traister, *All the Single Ladies*.

5 Stephanie Coontz, *A Strange Stirring. "The Feminine Mystique" and American Women at the Dawn of the 1960s*, Basic Books, New York, 2011.

6 Bkz. Kaitlyn Greenidge, "Secrets of the South," Lennyletter.com, 6 Ekim 2017.

1965'ten itibaren, çalışma hayatından sorumlu müsteşar Daniel Patrick Moynihan'ın onları "Amerikan toplumunun ataerkil yapısını" tehlikeye atmakla itham etmesine sebep olmuştu.[7]

Ronald Reagan'ın 1980'li yıllardaki başkanlığı süresince muhafazakâr söylem, devlet yardımı alan kadınları küçük düşürmeyi amaçlayan *welfare queen*, yani "sosyal yardım kraliçesi" imgesini yarattı. İlk bakışta ırkçı bir temeli olsa da beyaz kadınlar da hedef tahtasındaydı. Amerikan Başkanı bu "kraliçelerden" birinin "seksen farklı kimlik kullandığı, otuz adresi, on iki farklı sosyal güvenlik kartı olduğu" ve böylece net gelirinin "150 bin dolardan yüksek olduğu" yalanının ekmeğini, hiç utanmadan, on yıldan fazla bir süre yedi.[8] Sonuçta "devlet yardımı alan" ve "dolandırıcı" sayılan kadınlara karşı –Fransa'da da örneği görüldüğü gibi– bir eleştiri yağmuru başladı. 1994'te Florida eyalet başkanlığı için yürüttüğü kampanyada Jeb Bush devlet yardımından faydalanan kadınların "hayatlarının kontrolünü ellerine alıp bir koca bulmalarının" daha iyi olacağını söylüyordu. Bu konu edebiyata da yansımıştır. Ariel Gore'un, konusu 1990'ların başında Kaliforniya'da geçen *Nous étions des sorcières* [Bizler Birer Cadıydık] isimli romanında bekâr (beyaz) genç anne olan kadın kahraman yeni taşındığı banliyö mahallesindeki komşusuna güvenme hatasına düşer ve ona devlet karnesi ile mutfak alışverişi yapabildiğini söyler. Komşu kadının kocası bunu öğrenince pencereden hakaretler savurmaya başlar. Posta kutusundaki karneleri çalar. Genç kadın kızıyla eve geldiği bir gün kapıya yapıştırılmış bir oyuncak görünce taşınma kararı alır. Çünkü oyuncağın üzerinde kırmızı boyayla şu yazılıdır: "Geber sosyal güvenlik kaltağı!"[9]

2017 yılında Michigan'da görülen bir davada tecavüzden doğan sekiz yaşındaki bir çocuk için babalık testi yapılır. Mahkeme hiçbir bilirkişiye danışmadan çocuk için babaya anneyle ortak söz hakkı tanır ve çocuğu görme izni verir. Ayrıca babanın adı artık çocuğun doğum akdinde yazacaktır ve babaya kur-

7 Akt. Rebecca Traister, *All the Single Ladies*.

8 Bkz. Serge Halimi, *Le Grand Bond en arrière* [2004], Fayard, Paris, 2006.

9 Ariel Gore, *We Were Witches*, Feminist Press, New York, 2017.

banının ev adresi de verilir. Genç kadın mahkemenin kararını şöyle yorumlar: "Oğlum için mutfak gideri indirimlerinden ve sağlık sigortasından faydalanıyordum. Sanırım devlet bu yüzden tasarruf yapmanın yollarını arıyordu."[10] Bir kadın düşünün ki, söz konusu onu on iki yaşındayken kaçıran, alıkoyan erkek olsa bile, bu adamı efendisi olarak kabul etmelidir.

Halihazırda geniş boşluklar içeren[11] sosyal yardım yasasını 1996 yılında Bill Clinton başkanken iyice işlevsiz kılan reformun mimarlarından biri, 2012 yılında hâlâ evliliğin "fakirliğin en iyi panzehiri" olduğunu söyleme cüreti gösterdi. Ki bu reform Rebecca Traister'ın belirttiği gibi beklenenin tam tersi bir etki yarattı: "Siyasetçiler evliliklerin azalmasından endişe ediyorlarsa sosyal yardım ödemelerini arttırmalılar," çünkü insanlar ancak asgari bir ekonomik istikrara sahipse evlilik kararı alabiliyorlar. "Ve siyasetçiler eğer fakirlikten endişe ediyorlarsa yine sosyal yardımı arttırmalılar. Çözüm bu kadar basittir." Bunun da ötesinde Traister şuna dikkat çekiyor: Bekâr kadınlar fiilen "koca-devlet" talep ediyor olsa bile bunun ne gibi şaşırtıcı bir yönü olabilir ki? Hele ki beyaz erkekler –"özellikle evli ve zengin olanları"– hibeler, krediler ve indirimler yoluyla bağımsızlıklarını güvence altına almalarını sağlayan "zevce-devlet"in desteğinden uzun süre faydalanmışken...[12] Ama tabii kadınların omuzda bir yük veya hörgüç muamelesi görmesindense kendi ayakları üzerinde duran bireyler olması fikri, sadece muhafazakâr siyasetçiler için değil farklı siyasi görüşlere sahip birçok insan için de kabul edilebilir bir şey değil.

1971 yılında Gloria Steinem arkadaşlarıyla birlikte aylık feminist dergi *Ms. Magazine*'i kurdu. Bu isimdeki unvan ne (bekâr kadını tanımlayan) *Miss.* ne de (evli kadını tanımlayan) *Mrs.* idi. "Mizz" olarak telaffuz edilen *Ms.* unvanı, erkeğin medeni hali hakkında hiçbir ipucu vermeyen *Mr.* unvanının ka-

10 Mike Martindale, "Michigan rapist gets joint custody", *The Detroit News*, 6 Ekim 2017.

11 Bkz. Loïc Wacquant, "Quand le président Clinton 'réforme' la pauvreté", *Le Monde diplomatique*, Eylül 1996.

12 Rebecca Traister, *All the Single Ladies.*

dınlar için olan karşılığıydı. Bu unvan 1961'de medeni haklar savunucusu Sheila Micheals tarafından icat edilmişti. Bir gün ev arkadaşı için gönderilen mektubun üzerinde gördüğü yazım hatasından ilham almıştı. Kendisi bir "babanın mülkü" değildi, zira ebeveynleri evlenmemişti. Bir kocanın da mülkü olmak istemiyordu ve bunu ifade eden bir terim arayışındaydı. O dönemde birçok genç kız on sekiz yaşında evlenirdi, Micheals ise yirmi iki yaşındaydı. *Miss.* olmak onun için "rafın üzerine konmuş bir aksesuar" olmak demekti. Bu yüzden on yıl boyunca kendini *Ms.* olarak tanıttı; tüm alaylara göğüs gererek... Neden sonra *Ms.* unvanını işiten bir arkadaşı Gloria Steinem'a bu fikirden bahsetti. Dergilerinin adına koymalarıyla *Ms.* unvanını popülerleştirdiler ve dergiyle büyük bir başarı elde ettiler. Yine 1971'de New York eyaleti milletvekili Bella Abzug, bu unvanın devlet dairelerinde doldurulan resmî formlarda yer almasını sağlayan yasanın kabul edilmesini sağladı. 1972'de televizyon programında bu konuyla ilgili soru alan Richard Nixon konuyu şaşkınlıkla karşıladı, rahatsızlığını belli eden bir tebessümle "şüphesiz ki yeniliklere açık olmadığını" ve *Miss.* ve *Mrs.* ile yetinmeyi tercih ettiğini söyledi. Beyaz Saray'da yapılan gizli bir ses kaydında televizyon programından sonra danışmanı Henry Kissinger ile konuyu konuşurken hoşnutsuzluktan homurdandığını duyuyoruz: "Kaç kişi Gloria Steinem'ı gerçekten okuyor ve umursuyor ki?"[13] *Guardian*'da gazeteci olan Eve Kay, 2007 yılında bu unvanın hikâyesini hatırlatarak ilk banka hesabını *Ms.* olarak açmasını gururla anlatıyor: "Ben bağımsız bir kimliği olan, bağımsız bir kişiydim ve *Ms.* unvanı bunu mükemmel şekilde ifade ediyordu. Bu sembolik, küçük bir adımdı. Bunun kadınlarla erkeklerin eşit olduğu anlamına gelmediğinin farkındaydım. Ama en azından benim özgürlüğe olan eğilimimi gösteriyordu." Kay, kadın okurlarını da aynı şeyi yapmaya yüreklendiriyordu: "*Miss.* unvanını seçtiğiniz an çocuksu ve toy görülmeye mahkûmsunuz. *Mrs.*'yi seçtiğinizde ise bir erkeğin eşyası oluyorsunuz. *Ms.*'yi

13 Peter Kunhardt'ın "Gloria in Her Own Words" [Kendi Sözleriyle Gloria] isimli belgeselinden alınan bir bölüm.

seçtiğinizde kendi hayatından tümüyle sorumlu, yetişkin bir kadına dönüşüyorsunuz."[14]

Fransa'da ise "Osez le féminisme!" ve "Les chiennes de garde" isimli feminist toplulukların "Mademoiselle: fazla kutucuk" adını verdikleri kampanyayla konunun masaya yatırılması ve devlet dairelerindeki formlardan [bekâr kadını ifade eden] *Mlle* seçeneğinin silinmesinin talep edilmesi için kırk yılın geçmesi gerekti. Bu çaba feministlerin sonuç vermeyen sayısız kaprislerinden biri olarak görüldü. Bu talebe gelen tepkiler nostaljik homurdanmalar ile Fransız erkeğine özgü nezaketin bu "kötü" kadınlar tarafından katledildiği iddiaları arasında gidip geldi ve "daha önemli meselelerle" ilgilenilmesini söyleyen sesler de çıktı. *Elle* dergisinin yazarlarından Alix Girod de l'Ain, bu girişimle "şaka sandığını" söyleyerek alay ediyordu. Yazar, "Mademoiselle" unvanının asla ömür boyu tek bir erkeğe bağlanmamış ünlü aktrisler söz konusu olduğunda onları onurlandırmak ve bu özellikleriyle azınlıkta olduklarını ifade etmek için kullanıldığını belirtiyordu: "'Mademoiselle' unvanını Mlle Jeanne Moreau, Mlle Catherine Deneuve, Mlle Isabelle Adjani için savunmalıyız." Girod de l'Ain –"Mlle" unvanını kaldırma fikrine mesafeli yaklaşımını belli ederek– "Madame" unvanını her kadın için kullanmanın –zira Fransızcada kadınlar için kullanabilecek üçüncü bir unvan yok– her kadını evli sayımak anlamına geldiğini söylüyordu. "Yani bu feministler evli olmanın daha iyi, daha saygın olacağını mı söylemeye çalışıyorlar?" Elbette bu, feminist oluşumların söylemek istediği şey değildi. Ancak çok geçmeden Girod de l'Ain'in asıl derdinin *Mlle* unvanının bekârlığa değil gençliğe yaptığı vurgu olduğu anlaşıldı: "*Mlle* takısını savunuyorum çünkü Rue Cadet'deki bakkal bana böyle seslendiğinde, tamam genç olmadığımın farkındayım ama bana bedava fesleğen vereceğini biliyorum." (Ancak unutuyor ki feminist ordusunun tek isteği resmî formlarda bulunan *Mlle* kutucuğunu kaldırtmak; yani bedava fesleğenini tehlikeye atmıyorlar.) Alix Girod de l'Ain sözlerini "kadınların devredilemez prenseslik hakkını" savunmak için res-

14 Eve Kay, "Call me Ms", *The Guardian*, Londra, 29 Haziran 2007.

mî formlara "*Pcsse*" kutucuğunun eklenmesi talebiyle noktalıyordu.[15] Girod de l'Ain'in dedikleri sinir bozucu olsa da kadınların genç kız muamelesi görmeyi sevdiği ve objeleştirilerek değer gördükleri gerçeğini gözler önüne seriyor. Ya da en azından Fransız kadınları için bu böyle; zira Kanada'nın Fransızca konuşulan eyaleti Québec'te "bu unvan öyle ilkel görülüyor ki, bir kadına 'Mademoiselle' dediğinizde yüzünüze tokat yemeniz olasıdır."[16]

Maceracı kadın: Yasaklı rol model

Kadının bağımsızlığı sadece medeni hal ile açıklanamasa da bekâr kadın modeli kadın bağımsızlığını en aleni haliyle somutlaştıran olgu olarak karşımıza çıkıyor. Bekâr kadın, muhafazakâr kesimde kin uyandıran ve birçok kadın için çekinilen bir figüre dönüşmüş durumda. Bugün halen mahkûm olduğumuz cinsiyete dayalı işbölümü de çok güçlü psikolojik etkiler yaratıyor. Birçok kız çocuğuna verilen eğitimin içindeki hiçbir öğe onları kendi güçlerine, kendi potansiyellerine inanmaya, bağımsızlıklarını beslemeye ve kuvvetlendirmeye yüreklendirmiyor. Evlilik hayatını ve aile kurmayı kişisel başarılarının temel yapı taşları olarak görmeye itiliyorlar; ayrıca kendilerini kırılgan ve muhtaç kişiler olarak algılamaları için, cüretkâr ve maceracı kadın figürlerinin hikâyelerden ibaret kalması ve kendi hayatlarına hiçbir etkisi olmaması için her ne pahasına olursa olsun duygusal güvence arayışına girmeleri de sağlanıyor. 2017 yılında ABD'deki bir internet gazetesinde bir kadın okuyucu şöyle yardım çağrısında bulunuyordu: "Bana evlenmememi söyleyin!" Yirmi yaşındaki kadın, iki buçuk yıl önce annesini kaybetmişti. Babası yeniden evlenmeye ve aile evlerini satmaya hazırlanıyordu. İki kız kardeşi zaten evliydi; birinin çocukları, diğerinin çocuk yapma planları vardı. Doğduğu şehre her gidişinde dokuz yaşındaki yeni üvey kız kardeşiy-

15 Alix Girod de l'Ain, "Après vous Mademoiselle?", *Elle*, 19 Ekim 2011.

16 Claire Schneider, "N'appelez plus les féministes Mademoiselle!", Marieclaire.fr, 27 Eylül 2011.

le aynı odayı paylaşmak zorunda kalacaktı ve bu onu depresyona sürüklüyordu. Sevgilisi yoktu, ancak tüm bu gelişmeler sonucundaki ruh halinin ona yanlış kararlar aldıracağını bilmesine rağmen evlenme fikrini aklından çıkaramıyordu. Gazeteci ona verdiği cevapta yetişkin olmanın yarattığı altüst oluşlarla yüzleşirken kızların karşılaştıkları çözümsüzlüklerin yetiştiriliş tarzlarından kaynaklandığını söylüyordu: "Oğlan çocukları, olabilecek en maceracı biçimde yollarını çizmeye yönlendiriliyorlar. Tek başlarına dünyayı fethetmek hayal edebilecekleri en romantik kader olarak görülüyor; tabii bir kadın gelip onu boyunduruk altına alarak her şeyi mahvetmezse. Ancak bir kadın için başında bir erkek olmadıkça dünya hüzün dolu ve çözümsüz gösteriliyor. Ve kadına tanınan bu daracık yolun dışındaki dünyada ayakta kalmanın oldukça zor olduğu düşündürülüyor."[17]

Bu durum elbette erkeğin duygusal yoksunluktan ve yalnızlıktan etkilenmediği anlamına gelmiyor. Ama en azından sefil durumunun gittikçe kötüleşeceğini düşündüren –veya sefaletini bizzat yaratan– kültürel temsillerle zihni işgal edilmiyor. Tam aksine: Kültür onu destekliyor. Kendi dünyasına kapanmış, kendinden pek de hoşnut olmayan *geek* bir erkek bile para ve başarı kazanarak günümüz dünyasının Prometeus'u olabiliyor. Bir gazetecinin dediği gibi "eril kültürde harikulade prensesler ya da büyüleyici kostümlerle kusursuz evlilikler yoktur."[18] Oysa Gloria Steinem'ın yaptığı tespite göre kadınlar aşktan çok romantizme önem vermeyi öğreniyor: "Kültür ne kadar erilleşir ve toplumsal cinsiyetleri kutuplaştırırsa romantizm o kadar değerleniyor." Bu yüzden bağımlılık biçiminde yaşanan yüzeysel ilişkilerde, herkes bir insanda bulunabilecek tüm iyi özellikleri kendinde toplamaktansa bir başkasıyla tamamlanmanın arayışına giriyor, kadına ve erkeğe uygun olduğu buyurulan özellikleri edinmekle yetiniyor. Ve bu durumda kadınlar daha kırılgan taraf oluyorlar. "Çoğu olumlu insani

17 Heather Havrilesky, "Tell me not to get married!", Ask Polly, TheCut.com, 27 Eylül 2017.

18 Akt. Charlotte Debest, *Le Choix d'une vie sans enfant*, PUR, Rennes, 2014.

özellik 'erkeksi' olarak etiketlendikçe ve sadece birkaçı kadınlara uygun görüldükçe, kadınlar potansiyellerini bir başka insanda yaşatmaya daha çok ihtiyaç duyar hale geliyorlar."[19]

Bu bağlamda bağımsız kadın, genel bir şüphenin konusu oluyor. Sosyolog Érika Flahault, bu şüpheciliğin Fransa'da 20. yüzyılda yalnız yaşayan kadınlar üzerinden kendini nasıl gösterdiğini anlatıyor. Eskiden yalnız yaşayan kadınların neredeyse hepsine "babaları, mensubu oldukları kabile veya cemiyet tarafından bakılıyordu." Flahault, 1927'de Maurice de Waleffe'in[20] ifade ettiği sözleri yeniden gün ışığına çıkarıyor: "Bir erkek, ıssız bir adaya Robinson Crusoe misali düşmedikçe; deniz feneri bekçisi, çoban veya nefs dünyasından elini eteğini çekmiş bir din adamı olmadıkça asla yalnız kalmaz. Böyleyse de canı istediği veya iç dünyası onu buna ittiği içindir. Onu alkışlamak gerekir, çünkü ruhun yüceliği iç dünyanın zenginliğiyle ölçülür ve insanın kendine bu şartlarda yetebilmesi için çok çok zengin olması gerekir. Ancak bir kadının asla bu yüceliği seçtiğini göremeyiz. Daha kırılgan, dolayısıyla daha narin olan kadınlar, toplumsal hayata ihtiyaç duyar." 1967'de ise çok okunan bir kitabın yazarı hekim André Soubiran şöyle diyordu: "Kadın psikolojisinin özgürce ve erkek hükmünden uzak bir hayat yaşamaya uygun olup olmadığını araştırmak gerekir."[21]

Bizi farkında bile olmadan şekillendiren, hayat seçimlerimizi yaparken bize anlam katan, canlılık veren, bizde yankı ve derinlik uyandıran –çoğunluğun birleştiği veya bir karşı-kültürün ürünü olan– temsillere duyduğumuz ihtiyacı küçümsememiz gerekir. Saydam kâğıdın altındaki çizgilere ihtiyacımız vardır; yolumuzu olması gerektiği gibi çizmek, yönlendirmek, desteklemek, onaylamak ve nihayetinde başkalarının yoluyla kesiştirmek, onların varlığını varlığımıza katmak ve on-

19 Gloria Steinem, *Revolution from Within. A Book of Self-Esteem*, Little, Brown and Company, New York, 1992.

20 Bugünkü Miss France yarışmasının atası olan "La plus belle femme de France" [Fransa'nın En Güzel Kadını] yarışmasını 1920'de başlatan kişi.

21 André Soubiran, *Lettre ouverte à une femme d'aujourd'hui*, Rombaldi, Paris, 1973, akt. Érika Flahault, *Une vie à soi. Nouvelles formes de solitude au féminin*, PUR, Rennes, 2009.

lar tarafından onaylanmak için... 1970'li yıllarda o dönemin feminizm anlayışıyla çekilen birkaç film işte bu yolu bağımsız kadınlara göstermek için önemli rol oynadı. Örneğin Gillian Armstrong'un 1979'da çıkan "Ma Brilliante Carrière" [Parlak Kariyerim] isimli filminde Judy Davis'in canlandırdığı Sybylla Melvyn karakteri, 19. yüzyılda yaşayan genç bir Avustralyalı kadındır ve annesinin zengin ailesi ile babasının yoksul çiftliği arasında sıkışmıştır.[22] Kaprisli, eğlenceli, sanat tutkunu olan Sybylla evlilik kurumuna karşı durur. Aşkı, kendisine ailesinden miras kalan bir adamda bulur. Yaşanan birkaç olaydan sonra adam genç kadın ile evlenmek ister, ama o teklifi reddeder. Üzgün bir şekilde sebebini şöyle açıklar: "Ben kendi hayatımı yaşamadan önce bir başkasının hayatının parçası olmak istemiyorum." Yazma isteğinden bahseder ona: "Bunu şimdi yapmalıyım. Ve tek başıma başarmalıyım." Filmin son sahnesinde Sybylla'nın kitabını tamamladığını görürüz. Editörüne yazdıklarını gönderirken, çiftliğin kapısına yaslanmış halde, güneşin altın ışığı altında başarısının tadını çıkarmaktadır.

Bir erkeği ve aşkı barındırmayan "mutlu son": Bu o kadar istisnai bir durum ki, filmi bunu görmek için izleyen beni bile biraz endişelendirdi. Sybylla'nın aşkı reddettiği sahnede bir yanım onu anlıyordu ("Avustralya kırsalında her sene çocuk doğuran bir kadına dönüşmek istemiyorum" diyordu), ama bir yanım da ona "Hadi kızım ya, emin misin?" diye bağırmak istiyordu. Filmin geçtiği dönemde evlenmeyi reddetmek aşktan tamamen vazgeçmek anlamına geliyordu. Ancak sonraki yıllarda böyle bir cayma söz konusu olmadı. Örneğin "Evliliğe lanet olsun, erkeklere değil" sözü 1969'da New York Kadınlar Birliği'nin Kongre'de dağıttığı broşürlerin üzerinde yazıyordu.[23] Evlenmeyi istememenin aşktan da vazgeçmeyi gerektirmesi Sybylla'nın seçimine dramatik bir boyut getiriyordu, ama aynı zamanda radikal bir kararı ifade etmesine yarıyordu: Evet,

22 Avustralya'da feminizmin öncüsü olan Miles Franklin'in (1879-1954) romanının uyarlaması söz konusudur.

23 Akt. Laurie Lisle, *Without Child. Challenging the Stigma of Childlessness*, Ballantine Books, New York, 1996.

bir kadın da her şeyin üstünde tuttuğu hedeflerini gerçekleştirmeyi isteyebilir.

Erica Jong'un 1973'te çıkan *Le Complèxe d'Icare* [İkarus Kompleksi] isimli romanının kadın kahramanı olan ve kadının lanetlenmesinin her türlü yansımasını deneyimleyen Isadora Wing, "Erkekler çok zekice yollarla bekâr kadınlar için hayatı öyle zorlaştırıyorlar ki, çoğu kadın kötü de olsa evliliğinden memnuniyet duyuyor" diye hoşnutsuzlukla iç çeker. Genç bir şair olan Isadora Wing (soyadı İngilizcede "kanat" anlamına geliyor) ikinci kocasını yıldırım aşkıyla tutulduğu bir erkek uğruna terk eder. Beş senelik evlilikten sonra içinde büyüyen o bastırılamaz "her şeyi bırakıp gitme arzusundan ve böylece hâlâ eksiksiz olup olmadığını, hâlâ tek başına ayakta kalma gücü olduğunu, bir orman evinde yalnız kalarak ve yalnızlıktan delirmeden" test etmekten bahseder. Ancak diğer yandan eski hayatına ve kocasının şefkatine özlem duyacağı için sıkışıp kalmıştır. ("O ölürse adımı bile hatırlayamayacak hale düşerim.") Aşk uğruna güvenli bir limana demir atma isteği ile özgürlük ihtiyacı arasındaki gerilim hem kadınlarda hem erkeklerde görülür. Aynı gerilim, çift hayatını hem istenen hem de sorun kaynağı bir mesele haline getirir. Isadora sonunda fark eder ki bağımsız olmak için gereken donanım onda yok, bağımsızlık onun için gerekli olduğunda bile... Hırsları için gereken cesarete sahip olduğundan emin olamaz. Aşka daha az tutkun olmayı, işine, kitaplarına daha çok odaklanabilmeyi ve erkekler gibi işi sayesinde kendini gerçekleştirebilmeyi umar. Ama yazarken bile sevilmek için yazdığını fark eder. Suçluluk hissi duymadan bağımsızlığının tadını çıkaramamaktan korkar. Aklını kaybeden ilk kocası kendini Isadora'yla beraber pencereden atmak istemiş, ama bu olaydan sonra bile Isadora onu terk etmenin sorumluluğunu alamamıştır. İkinci evliliği hakkında konuşurken "Ben evliliğimdense kendimi seçtim, ancak pişmanlık da yakamı bırakmıyor" der. Kendi sözleriyle "hayatını erkeksiz hayal edemediğinin" farkına varır: "Aksi takdirde kendimi sahipsiz bir köpek, köksüz bir ağaç gibi kaybolmuş hissederim. Ben erkeksiz olunca sureti olmayan bir yaratık, tanımlanma-

mış bir varlığım." Tüm bunlara rağmen etrafındaki evliliklerin çoğu Isadora'yı öfkelendirir: "Sorulması gereken soru 'Evlilikler ne zaman yolundan çıktı?' değil; asıl soru 'Evlilikler ne zaman doğru gitti ki?' olmalı."[24] Isadora'ya göre bekârlar evlilikten başka bir şeyin hayalini kurmazken evliler kaçmanın hayalini kurmaktadır.

Gloria Steinem şöyle diyor: "Sözlükler 'maceracı' kelimesini 'macera arayan ve maceradan hoşlanan kişi' olarak tanımlıyor. Ama 'maceracı kadın', 'zenginlik ve sosyal statü kazanmak için her şeyi yapmaya hazır kadın' olarak tanımlanıyor."[25] Steinem alışılmamış tarzdaki eğitimi gereği kızları güvenli liman aramaya iten şartlanmanın dışında yetişmişti. Maaşlı bir çalışan olmayı her daim reddeden babası hayatını farklı işler yaparak (seyyar eskicilik gibi) kazanıyordu ve maaile onunla yollardaydı. Öyle ki Steinem okula gitmek yerine arabanın arka koltuğunda kitap okurdu. On iki yaşına kadar okula gitmemişti. Anlattığına göre babasının öyle bir ev fobisi vardı ki, evde bir şey unuttuğunu fark ettiğinde bile geri dönmez, geri dönmektense eksikleri yol üzerinden satın almayı tercih ederdi. Steinem sekiz yaşındayken kıyafet ihtiyacı olduğunda babası ona para verir ve kızı karar verene kadar arabada beklerdi. Böylece "kendini tatmin eden alışverişler yapardı: kırmızı bir kadın şapkası, canlı tavşan ile satılan paskalya pabuçları veya püsküllü bir kadın kovboy ceketi gibi..." Diğer bir deyişle babası onu kendini tanımlaması için serbest bırakmıştı. Daha sonra devamlı seyahat eden biri olarak kendisi de hayran olunası babasının hayat tarzını edinmişti. Uzaktan çalıştığı işvereni ona haftada iki gün ofiste çalışmasını söyleyince "istifasını vermiş, bir külah dondurma almış ve Manhattan'ın güneşli caddelerinde dolanmıştı." Yaşadığı daire uzun süre içleri boşaltılmamış koli ve valizlerle doluydu. Ancak ellili yaşlara geldiğinde yuva mefhumu edinmeye başladı. Evine tam anlamıyla "yerleşmekle ve neredeyse orgazm hissi yaratan çarşaf ve mum alışverişiyle" geçen dönemden sadece birkaç ay sonra, evinde iyi hissetmenin on-

24 Erica Jong, *Le Complèxe d'Icare* [1973], Robert Laffont, Paris, 1976.

25 Gloria Steinem, *My Life on the Road*, Random House, New York, 2015.

da yeniden seyahatlere çıkma isteğini arttırdığını ve tam tersinin de mümkün olduğunu gördü. Ama ne olursa olsun çarşaflar ve mumlar onun önceliği olmadı. Bir "kız" gibi davranmayı hemen öğrenmemiş (çocukken onu yanağından öpmek isteyen bir yetişkini ısırdığını anlatır[26]) ve bu özelliği uzun vadede onun işine yaramıştı.

Sosyolog Érika Flahault 2009'da Fransa'da "yalnız yaşayan kadınlar" üzerine yaptığı araştırmasında, "yoksunluk içinde" olan ve bu durumdan mutsuzluk duyan kadınlar, "her daim ileriye bakan" ve yalnız yaşamaktan mutlu olmayı öğrenen kadınlar ve son olarak "çift hayatını tamamen bırakan" ve bilinçli olarak hayatlarını, aşklarını, arkadaşlıklarını sevgililiğin dışında tasarlayan kadınlar olmak üzere üç kategori olduğunu söylüyor. İlk gruptakiler, diyor Flahault, hayat çizgileri veya ait oldukları sosyal sınıf ne olursa olsun (biri çiftçi, diğeri büyük burjuva gibi) kendilerinden iyi bir eş, iyi bir anne yaratma olanakları yoksa –veya artık yoksa– tümüyle çaresiz hissediyorlar. Bu kadınlar "toplumda rollerin cinsiyete göre bölünmesinin çok güçlü bir şekilde sebep olduğu kümeleşmeyi" deneyimliyorlar ve hepsinin bu geleneksel rollerle sıkı bir bağı bulunuyor –bu rollerin gereklerini yerine getirme fırsatları olsa da olmasa da. Üçüncü gruptaki kadınlar ise bu rollere her zaman eleştirel yaklaşıyor, hatta tümüyle güvensizlik besliyorlar. Bu kadınlar da oldukça yaratıcılar; çok okuyorlar ve yoğun bir iç dünyaları var: "Erkeğin veya herhangi başka bir kişinin etki alanının uzağında yaşam sürüyorlar. Çünkü onlara göre yalnızlıkları, içinde çok fazla üretim ve bireyler, ölüler ve canlılar, akrabalar ve yabancılar barındırıyor –ki bunlar, ister etten kemikten ister düşünceden ibaret olsun, bu kadınların kimlik inşasının temelini oluşturuyor."[27] Kendilerini ideal kadın modelinin temsilcileri olarak değil birey olarak gerçekleştiriyorlar. Önyargıların tek başına yaşamakla bağdaştırdığı sefil yalnızlaşma algısından uzakta, bıkmadan usanmadan kimliklerini in-

26 Leah Fessler, "Gloria Steinem says Black women have always been more feminist than White women", *Quartz*, 8 Aralık 2017.

27 Érika Flahault, *Une vie à soi*.

şa etme çabası çift etki yaratıyor: Evli olsun veya olmasın, çoğu insanın, hayatının en az bir döneminde yüzleştiği yalnızlığı içselleştirmelerini, hatta tadını çıkarmalarını sağlıyor. Ve aynı zamanda yoğun ilişkilerine daha da odaklanmalarını sağlıyor; çünkü bağlar, toplumun dayattığı rollerden değil, kişiliklerinin en derininden geliyor. Bu bağlamda kendini iyi tanımak "bencilik" veya içine kapanmak anlamına değil, diğer insanlarla bağ kurmak için soylu bir yola girmek anlamına geliyor. Yani olunması gerektiği söylenen kadını yaratmaya bizi zorlayan, dayatılan değerleri benimsememizi söyleyen, bağışıklığımızı güçlendirmektense bizi zayıflatan ve fakirleştiren ısrarcı propagandanın kabul ettirmeye çalıştığının aksine, geleneksel kadın modeli, felaketimizi önlemek için tutunulacak son çare değil.

Bekâr kadınlara karşı duyulan acıma hissinin içinde, bu kadınların temsil ettikleri tehdide karşı koyma eğilimi vardır. "Kedileriyle yaşayan kadın" klişesinde kedinin kadının duygusal yoksunluğunu gidermesinin beklenmesi, bu acıma duygusunun örneğidir.[28] Gazeteci ve köşe yazarı Nadia Daam, bekâr kadınlara nasıl acındığını anlatmak için *Comment ne pas devenir une fille à chat: L'art d'être celibataire sans sentir la croquette* [Kedileriyle yaşayan kadına nasıl dönüşülmez? Kedi maması kokusu duymadan bekâr olma sanatı] isimli bir kitap yayımladı.[29] "Je Parle Tout Seule" [Kendi Kendime Konuşuyorum] isimli gösterisinde oyuncu Blanche Gardien ise, arkadaşlarının durumunu umutsuz görmelerinin bir işareti olarak ona kedi edinmesini tavsiye ettiğini anlatıyor: "Size, 'Bir hamster al, nasılsa iki üç sene yaşıyor; o zamana kadar biriyle tanışmış olursun' demiyorlar, yirmi senelik bir çözüm önerisi sunuyorlar." Öte yandan geçmişte kedilerin, cadıların büyü yapmasına yardım eden ve onların bedenlerine girerek faaliyetlerine devam edebildiği tuhaf, doğaüstü varlıklar olarak görüldüklerini hatırlayalım. Örneğin "Tatlı Cadı" dizisinin çizgi film şeklindeki je-

28 Nadia Daam, "À quel moment les femmes célibataires sont-elles devenues des femmes à chat?", Slate.fr, 16 Ocak 2017.

29 Nadia Daam, *Comment ne pas devenir une fille à chat. L'art d'être célibataire sans sentir la croquette*, Mazarine, Paris, 2018.

neriğinde Samantha'nın kediye dönüşüp kocasının bacaklarına sürtündükten sonra kollarına atladığını ve insan görünümüne geri döndüğünü görürüz. Richard Quine'in "Cazibeli Kadın" (Bell, Book and Candle, 1958) filminde de Kim Novak tarafından canlandırılan ve New York'ta Afrika yapımı sanat eserleri dükkânı olan cadının, siyam kedisi Pyewacket'dan –klişe bir cadı kedisi adı– Noel hediyesi olarak ona bir erkek getirmesini istediği görülür. 1233 yılında Papa IX. Gregorius'un fermanıyla kediler "Şeytan'ın hizmetkârı" olarak ilan edilmiş, 1484'te VIII. Innocentius, kadınların yanında görülen tüm kedilerin cin olduğunu söylemişti. Bu yüzden "cadılar" hayvanlarıyla birlikte yakılmalıydı. Kedileri katletmek fare sayısının artmasıyla ve vebanın daha da yayılmasıyla sonuçlanmıştı –ki vebadan da cadılar sorumlu tutulmuştu.[30] Matilda Joslyn Gage, 1893'te kara kedilere karşı gösterilen ısrarlı mesafenin eski çağlardan günümüze gelen bir önyargıdan kaynaklandığını, kara kedi kürkünün piyasadaki en değersiz kürk olmasının da bunun bir sonucu olduğunu belirtiyor.[31]

Hedef: İsyancılar

Kadınlar ne zaman bağımsızlık talebinde bulunmaya yüreklense bir savaş makinesinin düğmesine basılıyor ve şantaj, utandırma veya tehdit yoluyla onları vazgeçirmek için harekete geçiliyor. Gazeteci Susan Faludi'ye göre, tarih boyunca kadınların bağımsızlıkları yolunda kaydedilen her gelişme –çekingen bir adım bile olsa– bir saldırıyla sonuçlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'li sosyolog Willard Waller, "bazı kadınların zihin bağımsızlığının" kontrol edilemez olduğunu söyler.[32] Adeta *Malleus Maleficarum*'un bir yansıması gibi: "Tek başına düşünen bir kadın, kötülük düşünüyordur." Erkekler elbet-

30 Judika Illes, *The Weiser Field Guide to Witches. From Hexes to Hermione Granger, from Salem to the Land of Oz*, Red Wheel/Weiser, Newburyport, 2010.

31 Matilda Joslyn Gage, *Woman, Church and State*.

32 Susan Faludi, *Backlash. La guerre froide contre les femmes* [1991], Éditions des femmes/Antoinette Fouque, Paris, 1993.

te hissettikleri en küçük bir eşitlik rüzgârını bile yıkıcı bir tayfun olarak algılıyor. Bunu, toplumda çoğunluğu oluşturan nüfusun, ırkçılık kurbanı olan kesimin en küçük özsavunma girişimini saldırı olarak algılamasına veya dalgada boğulmak üzereymiş gibi hissetmesine benzetebiliriz. Egemenlerin, bağımsızlık talebine verdikleri tepki, sahip oldukları ayrıcalıklardan (beyaz olma ya da erkek olma ayrıcalığı) vazgeçmeyi imkânsız görmelerinin de ötesinde, baskı altında olanların deneyimlerini anlayamadıklarını, belki de tüm sözde masumiyet beyanlarına rağmen ne yaptıklarının gayet bilincinde olduklarını ve intikamdan korktuklarını gözler önüne seriyor. ("Onlara o kadar kötülük ettik ki küçük bir manevra şansı bile versek bizi yok ederler.")

Kendi cephesinde, Susan Faludi, 1991'de çıkan kitabında[33] "intikam" veya "tepki" eylemleri olarak nitelendirdiği birçok sokak gösterisini en küçük detayına kadar incelemiştir. ABD'de 1980'li yıllar boyunca basın, görsel medya, sinema ve psikoloji kitapları aracılığıyla hakiki bir propagandayla 1970'li yıllarda yol kateden feminizmin önü kesilmek istenmişti. Bugünden çeyrek yüzyıl kadar geriye baktığımızda, bu propaganda için kullanılan yöntemlerin ne derece seviyesiz olduğu daha iyi görülüyor. Bu propaganda kampanyası medyanın varlık amacının bilgi vermek değil ideoloji yaymak olduğunu bir kere daha kanıtlar nitelikte: asla eleştirel gözle ele alınmayan, son derece öznel, titizlikten uzak, entelektüel tembellik ürünü, fırsatçı, taklitçi ve olay yaratma çabası içeren, gerçeklikle hiçbir bağı olmayan çalışmalar... "Bu tip gazetecilik, inandırıcılığını gerçek olaylardan değil tekrarın gücünden alır" diyor Faludi. 1990'lı yıllar boyunca devamlı olarak tekrar edilen ve medya yoluyla yaygınlaştırılan tezler iki yalan üzerine kurulmuştur: 1) Feministler kazandı, eşitliği elde ettiler; 2) Artık mutsuz ve yalnızlar.

Feministlerin mutsuz ve yalnız oldukları iddiası bir durumu tasvir etmek için değil korku salmak ve bir uyarıda bulunmak amacıyla ortaya atılıyordu. Kendilerine uygun görülen alanı

33 *A.g.e.*

terk etmeye cüret eden, kocalarına ve çocuklarına hizmet etmek yerine sadece kendileri için yaşamak isteyenler mutsuzluğa mahkûmdu bu iddiaya göre. Kadınları bu fikirlerden caydırmak için, eğitimleri sebebiyle edindikleri zayıf noktaları hedef alındı: kendileriyle baş başa kalma korkusu. *New York Times*, bekâr kadınlar hakkında hazırladığı bir yazıda utanmadan şöyle yazıyordu: "Bekâr kadın, karanlığın şehre çökmeye başladığı, sıcak yuvaların mutfaklarında ışıkların birer birer yandığı o korkunç alacakaranlık zamanından korkar." *Belles, Intelligentes et Seules* [Güzel, Zeki ve Yalnız Kadınlar] ismiyle yayımlanan bir psikoloji el kitabında "bağımsızlık mitine" karşı gard alındığını görüyoruz. *Newsweek*'te ise kırk yaş üstü bekâr kadınların "bir terör saldırısına uğrama tehlikesinin koca bulmaktan daha fazla olduğu" iddia ediliyordu. Yani kadınlar, her cepheden, doğurganlıklarının azalmasına karşı hızlı bir şekilde harekete geçmeleri, gerçekdışı ve gülünç gelecek planlarından vazgeçmeleri ve bir an evvel çocuk yapmaları için etki altında bırakılıyordu. "Kocalarını, varlıklarının merkezine koyamayan" kadınlar ise damgalanıyordu. "Uzmanlar" iş hayatında aktif olan kadınlarda "kalp krizi ve intihar vakalarında artış" beklediklerine dair uyarıda bulunuyordu. Basın "çaktırmadan", "ANNE BENİ BURADA BIRAKMA" başlıkları atarak kreşler hakkında oldukça olumsuz imaj çizen makaleler yayımlıyordu. San Francisco'daki hayvanat bahçesindeki "dişi goril Koko'nun bakıcısına çocuk istediğini söylediği" haberine yerel bir gazetede yer verilmişti. Filmlerde ve dergilerde bolca ışıldayan ev hanımı temsilleri ile beti benzi atmış ve sorunu "hayattan çok şey beklemek olan" bekâr kadın görselleri koyuluyordu.[34]

Fransız basınında da hep aynı nakarat söz konusuydu. Buna bir örneği *Le Monde* gazetesinin 1979-1987 yılları arasında attığı başlıklarda görüyoruz: "Yalnızlığın adı özgürlük olmuş", "Özgür ama yalnız kadınlar", "Yalnız kadınların Fransası", "Evde beni bekleyen kimse yok" gibi.[35] Buna ek olarak Éri-

34 *A.g.e.*

35 Akt. Érika Flahault, "La triste image de la femme seule," (ed.) Christine Bard, *Un siècle d'antiféminisme*, Fayard, Paris, 1999.

ka Flahault farklı dönemlerde bile kamuoyunun genelinin okuduğu gazetelerde veya sadece kadınlara yönelik yayınlarda bağımsız kadın söyleminin asla tam olarak onay görmediğine dikkat çekiyor. Bu söylem her zaman toplumsal acıma ve küçümseme duygularını pompalamıştır. Burada da bir durumu tasvir etmekten çok, bir etki yaratma amacı vardır. "Kendini yalnız kalarak mutlu sayan bir kadının, bizzat, 'kadının fıtratı erkeksiz yaşamaya uygun değildir' demesi, başka hiçbir kimsenin yaratamayacağı kadar etki yaratır." Sürüden ayrılanları onaylayan makaleler, sadece dönemin feminist yayınlarında yer alabiliyordu. Bu feminist basın özellikle yalnız yaşayan kadınların maruz kaldığı ve bu kadınların çoğunun kendini kötü hissetmesinin sebebi olan "bitmek bilmeyen kültürel saldırıyı"[36] – tabii bir de toplumun onları sefil konumuna düşürmek ve iyice kafalarını karıştırmak için büyüleyici denebilecek bir yöntemi var: "Ah, görüyor musun, ne kadar da mutsuzsun!"– ciddiye alan tek basın kolu olma özelliği taşır. Bu feminist yayınlarda yalnız bir hayat yaşama seçimi yok sayılmaz, Érika Flahault'nun dediği gibi, bu seçim yalın haliyle ele alınır, bireyin doğumundan itibaren üstünde uygulanan ve davranışlarının büyük kısmını etkileyen çoklu baskılara inat bir zafer, "kendi içimizde taşıdığımız arketiplere, yerleşik inançlara, bitmek bilmez toplumsal baskıya karşı bir kavga" olarak gösterilir (*Antoinette*, Şubat 1985).[37] Bu tip dergileri alıp okuduğunuzda alışılmışın dışında deneyimler, başka bakış açıları görmeye başlarsınız. Haziran 1979 sayılı *Revue d'en face* dergisinde olduğu gibi: "Arzuların yavaş yavaş ortaya çıkması; kişinin bedenini, yatağını, kendine ait alanı ve vaktini kendi kontrolü altına alması. Sadece kendi için mutlu olmanın, başkalarına ve dünyaya vakit ayırmanın öğrenilmesi..."

Gelin görün ki günümüzde toplumsal normlara dönüş çağrısı hâlâ bitmiş değil: 2011'de yazar ve senarist (aynı zamanda ilişki uzmanı) Tracy McMillan (kendisini "Mad Men" dizisinin senaristlerinden biri olarak tanıyoruz) "Pourquoi vous n'êtes

36 Susan Faludi, *Backlash*.

37 Érika Flahault, *Une vie à soi*.

pas mariée?" [Neden evli değilsiniz?] isimli makalesiyle büyük ses getirdi (yazı *HuffPost*'un en çok okunan köşe yazılarından oldu). Bekâr kalmayı tercih eden kadın gerçeğini anlatmaya çalışan bir yazı gibi görünse de aslında yazarın bekâr kadın okuyucularına açık bir şekilde aşağılayıcı ve kindarca yaklaştığını görüyoruz burada. McMillan sözlerine, mutlu görünme çabasına ve kısmetine düşenden memnun olduğuna kendini inandırmasına rağmen, evli arkadaşlarına içten içe öykünen bekâr kadın okurlarının psikolojisini anlamaya çalışıyormuş gibi başlıyor. Başından geçen üç evlilik tecrübesinin verdiği üstünlükle, evlenmeyen kadınlar hakkındaki tezlerini detaylandırıyor: Eğer evli değilseniz bu "kaltak olduğunuz içindir", "yüzeysel olduğunuz içindir", "kendinizi kandırdığınız içindir" Bekâr kadınlarda gördüğü öfkeye de açıklama getiriyor: "Sinirlisiniz. Annenize karşı, silah endüstrisine karşı, (muhafazakâr siyasetçi) Sarah Palin'e karşı. Ve bu öfkeniz erkekleri korkutuyor. [...] Erkeklerin çoğu onlara nazik davranan bir kadınla evlenmek istiyor. Siz hiç Kim Kardashian'ı öfkeli gördünüz mü? Sanmıyorum. Kim Kardashian'ı gülerken, salınırken, seks kaseti doldururken görmüşsünüzdür. Kadınlardaki öfke erkekleri korkutuyor. Biliyorum, evlenebilmeniz için erkeklerin korkusu ile güvensizlik hissini devamlı olarak göz önünde bulundurmak zorunda kalmak size adaletsizce görünebilir. Ama bu bir gerçek, zira erkeklerin korku ve güvensizlik hissini yatıştırmak bir zevcenin görevlerinin büyük kısmını oluşturmaktadır." McMillan kadınları eş seçerken çok seçici olmamaya davet ediyor çünkü "bu ergenlere özgü bir davranıştır; zira ergenler hiçbir şeyden memnun değillerdir. Ve yine ergen kızlar nadiren yemek yapmak ister." Yazısının sonunda elbette "bencil" kadınlara ihtarlarda bulunuyor: "Eğer evli değilseniz muhtemelen kendinizi fazla düşünüyorsunuzdur: kalçalarınızı, kıyafetinizi, dudak kenarınızdaki çizgilerinizi... Kariyerinizi veya çalışmıyorsanız yogaya yazılmayı fazla düşünüyorsunuzdur."[38] Kadınların kurban edilişinin uzun tarihini düşündüğümde ve yazarın, bir kadının çizilen bu çerçeve dışında kendisini gerçek-

38 Tracy McMillan, "Why you're not married", *HuffPost*, 13 Şubat 2011.

leştirmesinin mümkün olamayacağını düşünecek kadar kadın düşmanı olduğunu fark ettiğimde, bu satırları okumak bende hafif bir baş dönmesine sebep oldu. Şık ve ince bir zevke sahip olduğunu gösterme bahanesi altında peri masalını andıran evlerini teşhir eden, birbirine bağlı aile bireylerinin günlük hayatlarını, hobilerini, seyahatlerini ve favori rotalarını anlattığı söyleşilerde geleneksel aile modelini pazarlayan Fransız medyasında böylesine çiğ buyrukların dengine rastlamamıştım.[39]

Odun ateşinin gölgesi

Sinemada 1980'li yıllarda herkesin bildiği bekâr ve şeytani kadın karakter, Adrian Lyne'ın yönettiği "Öldüren Cazibe" filminde Glenn Close'un oynadığı Alex Forrest karakteridir. Filmde Micheal Douglas, eşi ve kızı iki günlüğüne şehir dışındayken bir davette çekici bir editörle tanışan ve zaafına yenilip onunla ilişkiye giren avukat Dan Gallagher'ı canlandırır. Ateşli bir hafta sonunun ertesinde adam kadını boş ve hüzünlü evinde terk ederek ilişkiyi noktalamak ister, ancak kadın adama bağlanmıştır ve onu durdurmak için kendi bileklerini keser. Sonrasında Dan'ın şefkat ve huzur veren (ve ev hanımı olan) karısının yanında iken mutlu aile tablosu çizdikleri sahneler görürüz. Öte yandan Alex, fonda "Madame Butterfly" şarkısı ile gözü yaşlı ve karanlık yalnızlığına gömülü halde bir lambayı devamlı açıp kapatırken görülür. Hem hastalıklı hem korkutucu bir kadın olan Alex, Dan'i rahatsız etmeye devam eder ve ailesinden intikam almaya başlar. Filmin ünlü sahnesinde Dan'in kızının tavşanını öldürür ve bir kazanda kaynatır. Alex, Dan'den hamiledir ve kürtaj olmayı reddeder: "Otuz altı yaşındayım, bu benim çocuk sahibi olmak için son şansım olabilir!" der. Tracy McMillan'ın yargıladığı kadınlarda gördüğümüz gibi toplumsal kaideleri önemsemeyen, kendinden emin tavırları olan bu iş kadınının maskesi düşer ve altından, onu kendine eş ve çocuklarına anne yapacağı şüpheli olan kurtarıcısını ümitsizce bekleyen sefil bir yaratık çıkar.

39 Bkz. Mona Chollet, "L'hypnose du bonheur familial", *Chez soi*, Bölüm 6.

Film takıntılı aşığın, Dan'in karısı tarafından, ailece yaşadıkları villanın banyosunda öldürülmesiyle noktalanır. İlk senaryoya göre Alex intihar edecektir, ancak bir grup izleyiciye filmin bu hali izletildikten sonra yapımcılar film için –Glenn Close'un karşılık bulmayan itirazına rağmen– onların beklentisini karşılayan başka bir son çektirir. Micheal Douglas sakin bir tavırla şöyle demiştir: "İzleyici Alex'i kesinlikle öldürmek istiyordu, kendini öldürmesine izin vermek değil."[40] O dönemde sinemalarda erkek izleyiciler filmin cinayet sahnesini izlerken öfke kusarak bağırmış, duygularını açıkça göstermişlerdir: "Hadi bitir şu kaltağın işini!"[41] Alex'in ölüm sahnesinden sonra polisin evden çıktığını, Gallagher çiftinin birbirine sarılmış halde eve döndüğünü ve kameranın komodinin üzerindeki aile fotoğraflarına yakın çekim yaptığını görürüz. Zaten film boyunca yönetmen abartılı şekilde Gallagherların aile fotoğraflarına kimi zaman sadakatsiz kocanın pişmanlığı kimi zaman takıntılı aşığın öfkesi üzerinden vurgu yapar. 2017 yılında filmin otuzuncu yıldönümü vesilesiyle yönetmen Adrian Lyne şöyle anlatır: "Benim kariyer yapan kadınları aşağılamak ve psikopat gibi göstermek istediğim fikri saçmalıktan ibaret. Ben bir feministim!"[42] Şurası bir gerçek ki, günümüzde feminizm yeniden moda oldu. Bu tip savunmalar, Susan Faludi'ye göre, senaryo devamlı olarak değiştirildiği ve muhazakârlaştırıldığı göz önüne alınınca oldukça manasızlaşıyor. Senaryonun ilk halinde Dan'in eşi öğretmenken filmde onu ev kadını olarak görüyoruz. Yapımcılar aynı zamanda tüm suçu Alex karakterine yükleyerek Dan karakterini daha masum göstermek istemiştir. Alex karakterine siyah deri kostümler giydirmek ve New York'un kasaplar sokağına yakın bir yerde ikamet ettiğini göstermek ise yönetmenin fikridir. Alex'in evinin altında "cadı kazanını" andıran metal varillerde ateş yakıldığı görülür.[43]

---

40 Bruce Fretts, "*Fatal Attraction* oral history: rejected stars and a foul rabbit", *The New York Times*, 14 Eylül 2017.

41 Susan Faludi, *Backlash*.

42 Bruce Fretts, a.g.m.

43 Susan Faludi, *Backlash*.

Kadınlara yapılan eziyet, Faludi'nin detaylarıyla gösterdiği üzere, sadece sembolik anlamda uygulanmadı –bu bile yeterince somut etkiler yaratmaya yetmemiş gibi... Cadı avları çağında erkekler gibi çalışmak isteyen kadınların önüne konan engeller çoğalmıştı (eğitim almalarının yasaklanması, loncalardan atılmaları gibi); bazıları merhamet yoksunu bir düşmanlıkla karşı karşıya kalmıştı. Batı Virginia eyaletindeki American Cyanamid (adı sonra Cytec Industries oldu) şirketinde çalışan Betty Riggs ve iş arkadaşlarının hikâyesi bu duruma örnek teşkil eder. 1974 yılında şirket hükümet tarafından üretim departmanında kadın çalışan istihdam etmeye zorlanır. Saati bir dolara çalışmak zorunda kaldığı işlerden kurtulmak, ailesinin ve oğlunun ihtiyaçlarını karşılamak ve son kertede şiddet uygulayan kocasını terk edebilmek için bu fırsatı değerlendirmek isteyen Betty Riggs, farklı bahanelerle iş başvurusunu reddeden şirket yönetimine işe alınana kadar ısrar eder. Bir yılın sonunda kendini işe aldırmayı başarır, diğer otuz beş kadın gibi. Renklendirme atölyesinde çalıştığı ilk yıl, üretimde kayda değer artış görülür. Ancak kadın işçiler erkek işçilerin zorbalığından mustariptir. Bir gün, "Bir kadın öldürün, bir iş fırsatı yaratın" yazan afişlerle karşılaşırlar. Bu yetmezmiş gibi Betty Riggs'in kocası, kadının otoparktaki arabasını ateşe verir, onu dövmek için atölyeyi basar. 1970'li yılların sonlarına doğru şirket kendi ürünlerinin çalışanların üzerindeki etkisini ölçmek ister. Çalışanlar için ek koruma önlemleri almayı tümüyle reddederek – üstelik bu ürünlerin erkek çalışanların da ürolojik sağlığını etkilemesine rağmen– şirket halihazırda doğurgan olan elli yaş altı kadınların bu atölyede çalışamayacağına karar verir –tabii kendilerini kısırlaştırmak istemiyorlarsa. Yedi kadın çalışan bu kararla yıkılır. Bunlardan beşi bu işe muhtaç oldukları için kısırlaştırma operasyonunu kabul etmek zorunda kalır. Bunlardan biri yirmi altı yaşında olan Betty Riggs'dir. Bu olayın üzerinden iki yıl bile geçmeden, 1979 yılının sonunda, iş güvenliğinden sorumlu devlet makamlarıyla çatışma halinde olan şirket, renklendirme atölyesini kapatma kararı alır: "Kadınların uğruna rahimlerini kurban verdiği iş kolu artık mevcut değil-

dir." Kadınlar şirkete karşı açtıkları davayı da kaybedeceklerdir, çünkü federal mahkemenin yargıcı "kadınların seçim şansı olduğuna" hükmedecektir.[44] Betty Riggs sonunda "kadına uygun" işlerde çalışmaya geri döner ve temizlikçilik yaparak para kazanır. Bu vakada kadınların odun ateşinde yakılması söz konusu değil, ancak yine –boyun eğmeyi reddeden kadınları ebedi bağımlı konumunda tutabilmek için– onları her daim dışlayan, yerden yere vuran, vücut bütünlüğünü bozan ataerkil bir yapı ile karşı karşıyayız.

Kim bu şeytan?

Peki, Avrupa'daki güçlü erkeklerin 14. yüzyıldan itibaren korkulu rüyası haline gelen, her şifacı, her büyücü kadının, her cüretkâr ve toplum içinde sivrilen kadının arkasında olduğuna inanılan ve bu kadınları toplum için bir tehdit olarak görmeye kadar işi ilerletmeye sebep olan Şeytan kimdi? Yoksa bu Şeytan bağımsızlık isteğinin ta kendisi miydi?

"Söz konusu iktidar olunca, mesele erkekleri güç alanından uzaklaştırma tehdidi gibi algılanıyor. Çünkü eğer bireyler bağımsızlık elde ederse bir iktidardan söz edemeyiz. Cadılık geçmişi, bana göre, aynı zamanda bağımsızlığın tarihidir. Zaten 'Tatlı Cadı' dizisindeki gibi evli bir cadı figürü bana göre garip. İktidar odakları her zaman bizim onlarsız yapamayacağımızı göstermek zorundadır. Uluslararası siyasette de en endişe verici ülkeler her zaman bağımsızlık isteyen ülkelerdir" diyor deneme yazarı Pacôme Thiellement.[45] Bugün hâlâ Gana'da bulunan "cadı kamplarında" yaşamaya zorlanan kadınların % 70'inin kocalarının vefatından sonra cadılıkla suçlandığını biliyoruz.[46] Rungano Nyomi'nin "I am not a witch" [Ben Cadı Değilim] isimli 2017 tarihli (kurgu) filmi Zambia'da bulunan benzer bir kampta geçer. Bu kampta "cadılar" tahtadan yapılma

44 *A.g.e.*

45 "Les sorcières", Hors-Serie.net, 20 Şubat 2015.

46 "Au Ghana, des camps pour 'sorcières'", Terriennes, TV5 Monde, 11 Ağustos 2014, http://information.tv5monde.com/terriennes.

devasa makaralara, bir ucu sırtlarına tutturulmuş uzun beyaz bantlarla bağlıdırlar. Bu bantlar onların hareketlerini makaradan en fazla birkaç metre uzaklaşabilecekleri kadar sıkı bir şekilde kısıtlar. Bu alet güya cadıların uçmasını ve cinayet işlemelerini önlemek içindir. Sanki makaraya bağlanmasalar İngiltere'ye kadar uçabileceklermiş gibi... Eğer bantı koparırlarsa keçiye dönüşeceklerine inanılır. Hükümetin yerel bir yöneticisinin eşi bir gün kampa gider ve oraya gönderilen Shula ismindeki kıza artık kullanımda olmayan makarayı göstererek, bir zamanlar cadı olduğu için bu makaraya bağlandığını anlatır. Sadece evlilik yoluyla edinilen saygınlık, uysal tutum ve mutlak itaat sayesinde keçiye dönüşmeden ipini kesebildiğini söyler.

Avrupa'da geniş çaplı cadı avlarından önce, 15. yüzyılda kendilerine "Beguinler" ismini veren bir kadın cemaatinin özel statüleri (sanki olacakların işaretiymiş gibi) ellerinden alındı. Bu kadın toplulukları özellikle Fransa, Almanya ve Belçika'da varlık göstermişti. Ne evli ne rahibe, çoğunlukla dul kadınlardan oluşan bu topluluk erkek egemenliğinin uzağında yaşardı. Her birinin kendine ait küçük bir evi vardı; sebze ve botanik bahçeleriyle uğraşırlardı. Kimse onlara dokunmazdı; evleriyle bahçeleri arasından özgürce gidip gelirlerdi. İçinde bol şehvet öğesi bulunan bir romanında, Aline Kiner, Paris'te bir zamanlar bulunan büyük "Beguin" yaşam alanının bir tasvirini sunar. Ki bu alanın kalıntıları hâlâ Marais mahallesinde görülebilir.[47] Romanın kadın kahramanı ihtiyar Ysabel otlarla şifa dağıtan bir kadındır. Ysabel'in evi "yanık odun ve ekşi otlar" kokar, "ne yeşil ne mavi olan ilginç gözleri, göğün farklı renkleri gibidir; bahçesindeki bitkileri, yağmur yağarken ışıkta süzülen damlaları hemen fark eder." Adeta Fır Fır'ın kız kardeşi gibidir. Bu kadınlardan bazıları, dükkânında ipek kumaş satan ve iyi para kazanan Jeanne du Faut gibi, dört duvarın dışında da yaşar ve çalışır. Her biri, kiliselerin kapıları ardına zorla konup çürümeye mahkûm edilen binlerce kadının aksine, fiziksel, entelektü-

47 Sylvie Braibant, "La Nuit des béguines, une histoire de femmes puissantes et émancipées au Moyen Âge, racontée dans un livre", Terriennes, TV5 Monde, 13 Ekim 2017, http://information.tv5monde.com/terriennes.

el ve ruhsal refah içindedir. (19. yüzyılda kızını Notre-Dame de la Miséricorde rahibelerine emanet eden şair Théophile Gautier bir gün kızının berbat koktuğunu fark eder. Kızının haftada bir yıkanmasını isteyen Gautier'ye bu talep karşısında hayretler içinde kalan rahibeler şu cevabı verir: "Rahibelerin yıkanması sadece kıyafetlerini çitelemekten ibarettir."[48]) Belçika'nın Hainaut kasabasında "Beguin" olarak hayatını sürdüren Marguerite Porete isimli kadın kâfirlik suçlamasıyla Grève Meydanı'nda (bugün Paris Belediyesi'nin önü), 1310 yılında "hem bir rahibin hem bir kocanın boyunduruğu altına girmemek suretiyle çifte itaatsizlikte bulunmak" suçundan ölüme mahkûm edildi.[49] Bu infaz gün geçtikçe daha kötü gözle bakılan bu kadın cemaatine karşı hoşgörünün bittiğine işaret ediyordu.

Günümüzde devlet artık sözde cadıları halk önünde infaz etmiyor. Ancak özgürlük isteyen kadınlara ölüm cezası başka şekilde uygulanıyor. Bu kadınlar eşleri veya eski eşleri tarafından öldürülüyor. (Fransa'da bu vakalar ortalama üç günde bir gerçekleşiyor.) İnfaz genelde kadının ilişkiyi bitirmesi veya bitirmek istediğini söylemesi sebebiyle işleniyor. 12 Haziran 2017'de, otuz dördüncü doğum gününde kocası tarafından Paris-Nantes hattındaki yüksek hızlı tren raylarına bağlanan Emilie Hallouin örneğinde olduğu gibi...[50] Ve basın, bu cinayetlere, –zamanında cadıların odun ateşinde yakılmasında yapıldığı gibi– gerçeklikten soyutlayarak yaklaşıp abesle iştigal muamelesi yapıyor.[51] Bir erkek karısını Plessis Robinson'da yaktığında *Le Parisien* gazetesi 23 Eylül 2017 tarihli sayısında "Adam karısını ateşe verdi ve evi yaktı" başlığını atabiliyor. Sanki kurban bir mobilyaymış ve esas haber evin yanmasıymış gibi. Gazeteci, katil kocanın sakarlığını neredeyse komedi unsuruymuş gibi yazabiliyor. Katilin sadece Afrika kökenli veya Arap olduğu vakalarda kadın cinayetleri mühim bir konu olarak ele alınıyor

48 Akt. Guy Bechtel, *Les Quatre Femmes de Dieu*.

49 Aline Kiner, *La Nuit des béguines*, Liana Levi, Paris, 2017.

50 Bkz. Titiou Lecoq, "'Elle s'appelait Lauren, elle avait 24 ans': une année de meurtres conjugaux", *Libération*, 30 Haziran 2017.

51 Bkz. Tumblr, "Les mots tuent", https://lesmotstuent.tumblr.com.

ve hak ettiği önem veriliyor. Ama bunlar kadın haklarının gündeme gelmesiyle değil, ırkçılığın güçlenmesiyle sonuçlanıyor.

René Clair'in 1942 yapımı "Sihirbaz Bir Kadınla Evlendim" filmini inceleyelim.* Bu film Hollywood işi hafif komedi olmasının ötesinde kadınların açıkça ezilmesinin yüceltilmesidir. 17. yüzyılda ABD'nin New England bölgesinde cadılık faaliyetleri gerekçesiyle babasıyla birlikte infaz edilen Jennifer (Veronica Lake tarafından canlandırıldı) onu ihbar eden kişinin torunlarından intikamını almak için 20. yüzyıla reenkarnasyon ile geri gelir. Ancak kurbanına içirmek istediği iksiri yanlışlıkla kendi içer ve ona âşık olur. Artık sahip olduğu güçlerini, sevdiği erkeğin aday olduğu seçimlerde zafer kazanması için kullanacaktır: Tam bir ataerkil düzen rüyası değil mi? Neden sonra bir akşam adam eve döndüğünde kadın aceleyle ona terliklerini verirken "kendini kullanışlı kılmayı bilen basit bir eş" olmak için büyüyü bırakacağını söyler. Doğrusu en başından beri bu çocuksu, kaprisli, albenili ve önce babasının sonra kocasının boyunduruğu altında olan kadının yargıçların ondan korkmasını gerektirecek hiçbir yönü yoktur. Ama ataerkil düzenin kurumlarında kadın korku kaynağı olarak görülmektedir. Babasıyla beraber ruhları yeniden canlanırken ona şöyle yalvarır: "Babacığım, bana bir beden verin." Çünkü erkeklerin hayal dünyasına göre kadın yeniden "bir erkeğe yalan söylemesini sağlayacak ve ona acı çektirecek dudaklara" sahip olmak istiyordur. Yani bu filmde de çizilen cadı portresinin alışık olduğumuz kadın düşmanlığının ürünü olduğunu görürüz. Babası arzusunu yerine getirir ve kızına –ödünç elbise veren kocamış bir kadının ondan bahsederken üzüntüyle söylediği gibi– "dokunsan uçacak kadar narin" bir kadın görünümü verir. Daha sonraki yıllarda Hollywood filmlerinde bolca göreceğimiz bu narin kadın imgesi, asla başkaldırmayan, kocasını cezbetmek için dantel gecelikler ve kürk mantolar giyen bir kadındır. Kızının adama âşık olduğunu gören baba, onu cezalandırmak için vücudunu geri almak ister, ancak seçkinin (yani hem

(*) Filmin özgün adı "Ma femme est une sorcière" yani "Karım Bir Cadı"dır; fakat Türkiye'de "Sihirbaz Bir Kadınla Evlendim" adıyla gösterime girmiştir –e.n.

kadının kalbini hem seçimleri kazanan adamın) bir öpücüğü onu "Uyuyan Güzel" misali yeniden canlandırır. Filmin sonunda kadını ateşin başında örgüsünü örerken, etrafı ailesiyle sarılı halde görürüz. Belli ki bu mutlu sondur. Jennifer'ın kızı, evin içinde bacaklarının arasına bir sopa almış halde koşarken görülür. Kızını bu halde gören kadın, "Günün birinde onunla ilgili sorunlar çıkmasından korkuyorum" diyerek iç geçirir. Ancak endişeye gerek yoktur: O da annesi gibi boyun eğecektir. Elbette bu da "büyüden daha güçlü olan aşk" sayesinde olacaktır. Benzer bir hikâyeyi Richard Quine'in bir cadının evlenmek için güçlerinden vazgeçmesini anlatan "Cazibeli Kadın" isimli filminde de görüyoruz.[52]

Bunun aksine George Miller'ın, konusu 1980'li yıllarda yine New England'da geçen "Kasabanın Cadıları" isimli (1987 yapımı) filminde, Jack Nicholson'ın canlandırdığı Daryl van Horne, nam-ı diğer Şeytan, evliliğe inanmadığını söyler. "Evlilik, adam için iyi, kadın için kötüdür. Kadın evlilikte solar gider. Can verir" der. Alexandra karakteri (Cher canlandırır) Şeytan ile tanıştığında ona dul olduğunu söyler. Şeytan şöyle cevap verir: "Üzüldüm. Ama siz şanslı kadınlardansınız. Bir kadın kocasından veya adam karısından kurtulduğunda, sebep ölüm de, firar da, boşanma da olsa, kadın yumurtadan çıkan civciv gibi olur. Mutluluğa erişir. Bir çiçek, bir meyve gibi açar. Artık olgundur. Bence kadın dediğin böyle olur." Filmde Şeytan'ın bir zamanlar cadı infazları yapılan bir şatoya yerleştiği görülür. Şeytan, geçmişteki olaylara dair yorumunu şöyle yapar: "Erkekler güçlü kadın gördü mü kuyruğu kıstırıyorlar. Peki, bu hallerine ne gibi bir tepki veriyorlar? Kadınları yakıyorlar, onlara işkence ediyorlar, cadı muamelesi yapıyorlar. Kadınlar kendilerinden ve erkeklerden korkana dek." Şeytan'ın şehre gelişinden önce Cher, Michelle Pfeiffer ve Susan Sarandon'ın canlandırdığı üç cadı büyülü güçlere sahip olduklarından şüphelenirler. Nitekim yağmurlu bir gece ellerinde kokteyllerle ideal bir er-

52 İlk bakışta bu film "Tatlı Cadı" dizisi ile benzer bir senaryo sunar, ancak en azından dizi Samantha'nın annesi olan ve kızının uysallığına ve damadının saflığına sinirlenen Endora karakteri üzerinden farklılık yaratmaktadır.

kek dileyen ve farkında olmadan bu erkeğin (Daryl) şehre gelmesini sağlayan onlardır. Bundan habersiz olarak, ümitsiz halde "her isteklerini karşılayacak erkeğin olmadığını" söylerler. Şeytan'ın hayatlarını altüst etmesinden önce üçü de ataerkil ve namus düşkünü toplumun kurallarına uygun hareket etmek uğruna kendine devamlı hâkim olmaya çalışan, davranışlarını frenleyen ve kendilerini "gerçekte olduklarının yarısı kadarmış gibi" gösteren kadınlardır. Daryl ise aksine onları kendileri gibi olmaya, içlerindeki enerjiyi, yaratıcılığı ve şehveti serbest bırakmaya cesaretlendirir. Kendini ise herhangi bir erkekten farklı ve onlardan korkmayan bir kişi olarak tanıtır. "Hadi korkut beni, bunu kaldırabilirim" diye durmadan tekrarlar. Bu filmde sadece evlilik klişesinden çıkmakla kalınmıyor, aşkın ve arzunun cadıların güçlerini yok etmektense onu katladığını da görüyoruz. Üstelik filmin üç kadın kahramanı sevgili Daryl van Horne'dan da kurtulmayı başarıyor. Bu, Şeytan figürünün temsil ettiği çelişkiyi fark etmek için bir fırsat sunuyor izleyiciye. Rönesans döneminin sözde şeytan uzmanları, kadınların mutlak bağımsızlık sahibi olabileceğini tahayyül edemezdi. Onların nazarında cadılıkla suçladıkları kadınların özgürlüğü, erkekten başka bir çeşit boyunduruğun altına girmeleriyle açıklanabilirdi. Büyük olasılıkla Şeytan'ın etkisi altındaydılar. Yani yine eril bir otoriteye boyun eğmişlerdi.

Her daim "silinip giden" kadınlar

Tabii bağımsızlık sadece bekâr veya dul kadınlara mahsus bir talep değil. Evlilik müessesesi içinde de erkeğe rağmen talep edilebiliyor. Kadınları infaz etmek için, Sabbat bayramına gitmek amacıyla uyuyan kocasının dikkatsizliğinden faydalanıp yataktan çıktığı gibi sopasına atlayan cadının geceleri uçtuğuna dair uydurmaların temeli budur. Siyaset bilimci Armelle Le Bras-Chopard'ın dediği gibi, şeytan uzmanlarının (erkeklerin o dönemki korkulu rüyasını gözler önüne seren) deli saçması yazılarında görülen cadıların geceleri uçtuğu iddiası, "kocalarının izni olmadan, hatta genelde onlara haber bile vermeden ve-

ya karşı gelerek –tabii kocalar da cadı değilse– sahip oldukları hareket özgürlüğünü ima ediyor. Bir sopa veya bir sandalye ayağını bacaklarının arasına koyarak cadının sahip olmadığı bir cinsel organı varmış gibi davrandığı sanrısı söz konusudur. Cadı, hayalinde bir erkek cinsel organı edinmek için kendi cinsiyetinin gereklerine aykırı davranır; kadın cinsinin de dışına çıkar. Böylece kendine hareket kolaylığı sağlar –ki bu toplumsal düzende sadece erkeklere ait bir ayrıcalıktır. [...] Bağımsızlığı ellerine alarak, yani onu baskılayarak özgürlüğünü rehin alan kocadan kaçarak, onun eril iktidarını kısmen çalmış olur: Yani bu uçuş hırsızlığın ta kendisidir."[53]

Bugün "intikam alma" tehdidi olarak gösterilmek istenmesinin aksine bağımsızlık kavramı, bağların koparılışı anlamına değil, bireylerin bütünlüğüne, özgür iradelerine saygı duyan ve mutluluğu bastırmak yerine mutluluğa yol açan bağlar kurmak anlamına gelir. Ve bu, hayat tarzımız (bekâr veya evli, çocuklu veya çocuksuz) ne olursa olsun böyle olmalıdır. Pam Grossman'a göre cadı, "iktidarı elinde tutan tek kadın arketipidir. Kendini başkaları üzerinden tanımlamaz. Eş, kız kardeş, anne, bakire, fahişe: Bu kadın arketipleri, başkalarıyla ilişki üzerine temellenir. Cadı ise tek başına, dimdik ayaktadır."[54] Cadı avları yıllarından itibaren şekillendirilmek istenen, önce şiddet yoluyla ve sonra –ideal ev kadını modelinin 19. yüzyıldaki inşası sayesinde– baştan çıkarıcılığın, çekiciliğin ve tehditkâr tavrın bilgece karışımıyla dayatılan model, kadınları doğurganlık üzerine temellenen rollere hapsetti ve iş hayatına katılımları gayri meşru hale getirildi. Bu model, kadınların kimliklerini yok edecek, zayıflatacak, özgürlüklerini elinden alacak noktaya getirdi kadınları. Sözde ideal kadın modelinin temsilcilerini yaratmaya zorlandılar ve birey olarak varolmaları engellendi. Evlilik müessesesinin kadını yok etmesini protesto etmek için 1969'da New York'taki WITCH topluluğu bir nikâhı basıp nikâh salonuna yanlarında getirdikleri fareleri bı-

53 Armelle Le Bras-Chopard, *Les Putains du Diable.*

54 Pam Grossman, "Avant-propos," (ed.) Taisia Kitaiskaia ve Katy Horan, *Literary Witches. A Celebration of Magical Women Writers*, Seal Press, Berkeley, 2017.

rakıverdiler.[55] Öfkelerini gösteren sloganlarından biri şöyleydi: "Sonsuza dek eşsin, ama birey, asla!"

Bugün bir erkek ve çocuklar ile hayatını paylaşan kadınlar "silinip giden kadın" olmak istemiyorlarsa var güçleriyle mücadele etmek durumundadır. Bu terim Berthe Bernage'ın 1930'lu yıllarda yayımlamaya başladığı ve pembe dizi tadında tam kırk ciltlik *Brigitte* isimli kitap serisini inceleyen Colette Cosnier'e ait. Cosnier, ilk ciltte on sekiz yaşındayken son ciltlerde büyükanne olan kadın kahraman Brigitte üzerinden, Bernage'ın "sırayla genç kız, eş ve anne modelini kullanarak bir çeşit modern hayat öğretisi" üretmek istediğini söylüyor. Örneğin kitapta Brigitte'in çocuklarını şefkatle sarıp sarmaladığı sahnede Bernage şöyle yazar: "Roseline de bir gün başka bir yuvada silinip giderken minik yumruklarını sıkan erkek kardeşi ise şimdiden istekli biçimde 'adam' olacaktır."[56] Kendimizi böylesi gerici bir dünyanın (İkinci Dünya Savaşı sırasında açıkça dile getirmese de Brigitte karakteri elbette Nazi yanlısı Mareşal Pétain'in destekçisidir ve Yahudi karşıtıdır) varolmadığına inandırabiliriz. Amma velakin... Heteroseksüel ebeveynlerden oluşan ailelerde kadının ihtiyaçları gerçekten de her zaman eşinin ve çocuklarınınkinden sonra gelir. Sosyolog Orna Donath şöyle diyor: "Kadınlar genelde iyi bir anne olmanın, kendilerini başkalarının hayatında eritmekle mümkün olduğu konusunda uzlaşırlar."[57] Bu ilkel mantık, ilerici çiftlerde artık teorik anlamda görülmese de –bunu söylemek kabul edilemez olacaktır– evin iş yükü kayalıkların altında kalırcasına hâlâ kadına yüklendiğinden, neredeyse sihirli bir şekilde kendini yeniden gösterebiliyor. Otuzlu yaşlarını süren gazeteci ve yazar Titiou Lecoq, cinsiyetçi ay-

55 Borsa binası önündeki eylemde olduğu gibi Robin Morgan geriye dönüp baktığında bu protestolarını da ciddi bir biçimde eleştiriyor. Çünkü özellikle fareleri nikâh salonuna salmak "ziyaretçileri ve annelerini korkutmuş ve utandırmıştı. Protestolarının fareleri korkuttuğundan bahsetmeye gerek bile yok." Robin Morgan, "Three articles on WITCH," *Going Too Far*.

56 Colette Cosnier, "Maréchal, nous voilà! ou Brigitte de Berthe Bernage", (ed.) Christine Bard, *Un siècle d'antiféminisme*.

57 Orna Donath, *Regretting Motherhood. A Study*, North Atlantic Books, Berkeley, 2017.

rımcılıktan daha önce hiç etkilenmediğini anlatıyor: "Ve sonra, güm! Çocuklarım oldu. O zamana dek mutlak bir şekilde 'sadece kendisi' olan ben, kadın olmanın ne demek olduğunu anladım ve ne yazık ki ben de artık onlardan biriydim." Ev hanımı ve anne rolleriyle kadın kimliğinin büyük bir kısmı yerle bir olmakla kalmıyor, ebeveynliğin zorlu sorumluluklarıyla da baş başa kalıyor. Titiou Lecoq şöyle diyor: "Konu hakkında yapılan çalışmalara göre çocukların sadece oyun ve sosyalleşme aktivitelerinde anne ile baba eşit varlık gösteriyor. Erkekleri anlıyorum. Ben de küçülen kıyafetleri ayıklamaktansa çocuklarla orman yürüyüşü yapmayı tercih ederdim."[58]

Kadının kimliği sadece çocuk yapmakla değil çocukları eğitme çabası ve ev işleri sebebiyle de silinip gidiyor. ABD'li şair ve denemeci Adrienne Rich, 1955'te yaşadığı ilk hamileliğinde şiir yazmayı, hatta kitap okumayı bıraktığını ve dikiş öğrenmekle yetindiğini anlatıyor. "Bebeğin odası için perde dikmiştim, ona zıbınlar hazırlamıştım ve daha birkaç ay önce olduğum kadını elimden geldiğince yok etmiştim. [...] Kendimi dünyanın basitçe tanımladığı hamile bir kadın gibi hissediyordum. Her şey bana böyle daha kolay, daha az endişe verici göründü ve ben de kendimi böyle tanımlamaya başladım." Rich'in çevresi onun hem yazar hem anne olmasına izin vermemekte kararlı görünür. New England'da oldukça itibarlı bir erkek okulunda düzenlenen şiir okuma etkinliğine gidecekken Rich'in yedi aylık hamile olduğunu öğrenen okul müdürü, "durumunun, öğrencileri şiir dinlemekten alıkoyacağını" gerekçe göstererek davetini iptal eder.[59] 2005 yılında çıkardığı *Bir Bebek Bekliyorum* isimli romanında yazar Éliette Abécassis de hamileliğin uyumsuzluk yarattığına dair önyargının ne kadar güçlü olduğunu gözler önüne serer. Romandaki kadın anlatıcının hamileliğinin ilerleyen safhalarında tez hocasıyla randevusu vardır. Korku içindeki kadın kendine şu soruları sorar: "Şans eseri ye-

58 Titiou Lecoq, *Libérées. Le combat féministe se gagne devant le panier de linge sale*, Fayard, Paris, 2017.

59 Adrienne Rich, *Naître d'une femme. La maternité en tant qu'expérience et institution*, Femme, Paris, 1980.

rimden kalkmayı başarabilsem bile şu halimle onun karşısına çıkabilir miyim? Onunla eşit bir ilişkimiz olsun diye yeterince zorlandım zaten. Fiziksel değişimimi meşru göstermek için nasıl bir yalan uyduracağım?"[60] Sanki gebelik hormonları beynin çalışmasını engelliyormuş veya kadın aynı anda hem düşünüp hem de çocuk yapamazmış gibi!

Kadınlarda gelişen bu refleks 20. yüzyılda doktorlar tarafından geliştirilen "enerjinin korunması" teorisini hatırlatıyor: Bu teoriye göre insan vücudunun organları bedenin içinde dolaşım halinde olan enerji miktarını korumakla görevlidir. Bu yüzden varlığının yüce amacı üremek olan kadınlar, Barbara Ehrenreich ve Deirdre English'in aktardığına göre "enerjilerini içlerinde, rahmin çevresinde saklamalı"; hamile kadınlar uzanmalı ve iş yapmaktan, özellikle entelektüel çalışmalardan kaçınmalıdır: "Doktorlar ve pedagoglar, yükseköğretimin kadın sağlığı için zararlı olduğu sonucuna ulaştılar. Fazla yüklenilen beyin, rahmin hacmini küçültüyor. Üreme sisteminin gelişimi basit olarak entelektüel gelişime müsaade etmiyor."[61] Peki, biz kadının toplumsal hayattaki geri kalışını meşrulaştırmaya yarayan fantezi ürünü bu teorilerin yarattığı tahayyüllerin etkisi altında hissetmiyor muyuz kendimizi? Kadın bedeni hakkındaki ilkel varsayımlar –açıkça veya üstü kapalı olarak ortaya çıkan– gerilemeyi hâlâ besleyebiliyor ve bundan en çok da anneler etkileniyor: Biraz saf olan ideal anne modeli kutsanıyor, ancak anneler birey olarak yadsınıyor.

Tracy McMillan'ın, bir erkeğin bizimle evlenmek istemesi için öfkemizi saklamamızı tavsiye ettiğini hatırlayalım. Öfkenin sansürlenmesi, kimliğin silikleşmesinde büyük rol oynuyor. Adrienne Rich, "Kadın öfkesi annelik müessesesini tehdit ediyor" diyor, *Les Quatre filles du docteur March* [Doktor March'ın Dört Kızı] kitabındaki Marmee karakterinin, kızı Jo'ya dediği şu sözü alıntılayarak: "Jo, ben hayatımın neredeyse her gününü öfkenin

60 Éliette Abécassis, *Un heureux événement*, Albin Michel, Paris, 2005. [*Bir Bebek Bekliyorum. Hayırlı Bir Olay*, çev. Zeynep Canan Özatalay, Everest Yayınları, İstanbul, 2007].

61 Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *Fragiles ou contagieuses. Le pouvoir médical et le corps des femmes* [1973], Cambourakis, Paris, 2016.

eşiğinde geçiriyorum, ama öfkemi göstermemeyi öğrendim ve bu duyguyu bir daha hiç hissetmemeyi umuyorum. Bu kadarını başarmak bile kırk senemi aldı." Annenin "işi" yuvanın barışçıl ve huzurlu olmasını sağlamak ve evin içinde kendinden başka herkesin akıl ve beden sağlığını gözetmek olduğu için "kendine ait sıkıntıları olması gayri meşru görülüyor."[62] Günümüzde çocuklara şiddetsiz eğitim verilmesi, onlara saygı duymak ve travma yaşatmamak ön plana konuluyor. *Çocuk Yapmamak İçin Kırk Neden. No Kid* isimli yergi kitabında Corinne Maier, "Şartlar ne olursa olsun -mış gibi yapmak, kendini onlara karşı dostça ve sakin bir söylemde bulunmaya zorlamak gerekiyor. Sakinliğini koruyarak. Yalın bir halde. Merhamet göstererek" diye bu dayatmalarla alay ediyor.[63] Ben de küçükken annemin bana fırça atmasından çok korkardım. Ama beni en çok tren garındaki hoparlörden konuşurmuş gibi bağırması ürkütürdü. Titiou Lecoq, "kadının kendi hayatını yaşayabilen bir birey konumunda olmaktansa çocuğundan bir birey yaratmaya çalıştığı annelik görevi içinde bireysel kimliğini feda etmesine sebep olan bu modern çelişkiden çıkmak gerektiğini" söylüyor.[64]

Sadece evde değil iş hayatında da "silinip gitme" riski içindeyiz. Egemene boyun eğme hali ve düşük profile itilen kadın modeli orada da görülüyor. Köy yerindeki şifacıların ve resmî olarak statüsü tanınmış pratisyen kadınların baskı altına alınması, Rönesans Avrupası'nda ve ABD'de, 19. yüzyıl sonunda tıp dünyasının tekelini erkeklerin ele alması bu duruma örnek teşkil ediyor: Kadınlar yeniden tıp dünyasına girebilseler de ancak hemşire olarak varlık gösterebileceklerdir, yani "Büyük Bilim Adamı"nın asistanlığını yapacak, altında çalışacak, sadece "tabiatlarının izin verdiği" görevlerde bulunabileceklerdir.[65] Bugün Fransa'da çalışan kadınların çoğu yarı zamanlı işlere mahkûm haldeler (kadınların üçte biri, erkeklerin ise sadece % 8'i

62 Adrienne Rich, *Naître d'une femme*.

63 Corinne Maier, *No Kid. Quarante raisons de ne pas avoir d'enfant*, Michalon, Paris, 2007. [*Çocuk Yapmamak İçin 40 Neden. No Kid*, çev. Zeynep Canan Özatalay, Esen Kitap, İstanbul, 2015].

64 Titiou Lecoq, *Libérées*.

65 Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *Sorcières, sages-femmes et infirmières*.

yarı zamanlı işlerde çalışıyor),[66] yani ekonomik özgürlükleri bulunmuyor. Kısacası bağımsız değiller ve sadece asistanlık işleri icra etmek zorunda kalıyorlar. Çocuk bakıcılığı, yaşlı bakıcılığı veya sekreterlik gibi işler yapıyorlar. "Kadınların yaklaşık yarısı (% 47'si) hemşirelik gibi mesleklerde çalışıyor (hemşireler içinde kadınların oranı % 87,7'dir); evlere temizlik ve yemek yapmaya gidiyorlar veya annelere yardımcı oluyorlar (% 97,7'si kadındır). Şirketlerdeki iş görüşmelerini üstleniyorlar, sekreterlik veya öğretmenlik yapıyorlar."[67] Gelin görün ki Silvia Federici Ortaçağ Avrupası'nda kadınların erkekler gibi birçok farklı iş yapabildiğinin altını çiziyor: "Ortaçağ kentlerinde kadınlar demir döver, kasaplık yapar, fırın işletir, şamdan ustalığı yapar, şapka ve bira üretir, yüncülük yapar veya yedek parça satarlardı." İngiltere'de, "Seksen beş loncanın yetmiş ikisi kadın esnaf loncasıydı ve bazıları oldukça güçlüydü."[68] Yani burada 20. yüzyıldan beri iş hayatını ele geçirme çabasından değil, ait olduğumuz yere geri dönme çabasından bahsediyoruz. Elbette bu geri dönüş çabası halen gerçekleşmekten çok uzak bir noktada. Kadınlar iş dünyasında davetsiz misafir olarak görülmeye devam ediyor. Psikolog Marie Pezé, kadınların yer aldığı alt kademe işler ile maruz kaldıkları zorbalık ve cinsel saldırılar arasında doğrudan ilişki olduğuna dikkat çekiyor: "Kadınların aşağılanmasına ciddi bir şekilde son verilmediği sürece hiçbir sorunu çözemeyiz."[69]

Hizmet etme refleksi

Kadınlar yüksek itibarlı bir iş veya yaratıcı bir meslek icra edebilecek donanıma sahip olduğunda bile çevrelerinin koyduğu

66 Julia Blancheton, "Un tiers des femmes travaillent à temps partiel", *Le Figaro*, 8 Temmuz 2016.

67 "Répartition femmes/hommes par métiers: l'étude de la Dares", Cinsiyet Eşitliğinden Sorumlu Devlet Bakanlığı, 13 Aralık 2013, www. egalite-femmes-hommes.gouv.fr

68 Silvia Federici, *Caliban et la sorcière*.

69 Rachida El Azzouzi, "Marie Pezé: 'Les violences sexuelles et sexistes sont dans le socle de notre société'", Mediapart.fr, 12 Mayıs 2016.

psikolojik engeller veya cesaret kırıcı hareketler onları öne çıkmaktan alıkoyuyor. Bu yüzden hayattaki arzularını dolaylı olarak –sevdikleri erkeklere, arkadaşlara, patronlarına veya sevgililerine danışmanlık yaparak, "sağ kol" görevi görerek– yaşamayı tercih ediyorlar ve bu durum her zaman doktor/hemşire modeli üzerinden yürüyor. Bir tişörtün üzerinde görülen feminist slogan söz konusu engellere atıfta bulunarak şöyle diyor: "Ailenin her zaman evlenmeni istediği doktor ol." Kesinlikle! Nitekim bilim ve sanat tarihi, eşinin çalışmalarını kendisine aitmiş gibi gösteren erkeklerle doludur. Örneğin Scott Fitzgerald, eşi Zelda'nın yazılarını kendisine aitmiş gibi kitaplarına koymuştur ve Zelda bir araya getirdiği yazılarını yayımlamak isteyince kitabın kapağına "Yazar eşi" yazmasını istemiştir.[70] Ne yazık ki kadınların, onlara uygun görülen ikincil, yardımcı konumunu içselleştirdiklerini de belirtmek gerekir.

Erica Jong'un kadın kahramanı olan Isadora Wing'i, annesinin, sanatçılara veya sanatçı olmak isteyenlere karşı dikkatli olması konusunda uyardığını görürüz, zira kendisi bu hatasının bedelini ödemiştir. Isadora şöyle anlatıyor: "Büyükbabam kendine yeni tuvaller almak yerine genelde annemin resim yaptığı tabloların üzerine resim yapardı. Bundan kaçınmak için annem bir ara şiir yazmaya yöneldi, ama o zaman da şarkılar yazan babam kendi şarkıları için annemin şiirsel ifadelerinin üzerine kondu." Isadora ise yazma arzusu ne kadar samimi ve derin olursa olsun ("Yazarak yenilenmek, yeni bir hayat inşa etmek istiyorum") kendinden durmadan şüphe eder. Nitekim romanının ilk iki taslağında erkek anlatıcılar olmasını şöyle açıklar: "İnsanların, kadınların fikrini umursamayacağı tezinden yola çıktım." İyi bildiği her konu ona "sıradan" ve "fazla kadınsı" görünür ve çevresinin onu yüreklendirmeye gönlü olmadığını da bilir. Örneğin dokuz çocuk annesi olan kız kardeşi, Isadora'nın şiirlerini "cinsel yönden tahrik edici" ve "teşhirci" bulur ve "kısır" olduklarını söyler: "Sanki dünyadaki en önemli şey yazmakmış gibi davranıyorsun." 2013'te *Le Complèxe d'Icare*'ın [İkarus Kompleksi] kırkıncı yıldönümü vesilesiyle yayımlanan

70 Akt. Nancy Huston, *Journal de la création*, Actes Sud, Arles, 1990.

basımın sonsözünde Erica Jong, onlarca farklı dilde yirmi yedi milyon kopya satmış bir yazar olmasına karşın, kendini "roman yazmak gibi kötü alışkanlığı olan bir şair gibi" hissettiğini itiraf ediyor.[71] Yine de kadın anlatıcısıyla ve "kadınsı" konusuyla kitabın başarısı ortadadır. Milyonlarca kadın okur kendini bu kitaplarda bulmuş, milyonlarca okur sevmiştir bu eseri. Bu sevgi hem Isadora'nın hem Erica'nın aşağılık kompleksine ve seslerini bulamama, bulsalar da duyuramama korkularına karşı kazandıkları zaferi temsil eder.

Benim kafamdaki ampul ise bundan yaklaşık on beş yıl önce, hayran olduğum bir filozof, onun söyleşi kitabını yazmamı bana teklif ettiğinde yandı –kendisinin yerine kitabı benim yazmam tabii onun için iyi olacaktı. Feminist söylemleri olduğu için ona güvenebilirdim, değil mi? Ancak bunun beni kullanması için en iyi yol olduğunun henüz farkında değildim. Bana, "Biliyorsun, kapağın üstünde sadece benim değil senin de adın olacak" dediğinde gözümü boyamak için lütfederek yaptığı şüpheli ısrarlar gözümün açılmasını sağladı. Alnımda "Enayi" yazdığını hissetmeye başladım. Bundan birkaç gün sonra beni aradı: Ünlü bir gazeteci olan eski bir arkadaşıyla buluşmuştu ve sohbetleri esnasında bunu kitaba dönüştürmek için ses kaydı yapmışlardı. Ses kaydını deşifre etmeyi "ister miyim" diye soruyordu. Sert bir ses tonuyla "hayır" yanıtını verdiğimde telaşla "sorun değil, sorun değil, sadece bundan hoşlanıp hoşlanmayacağını sordum" dedi. Onun eseri için –hizmete yatkınlığımla ve aşağılık kompleksimle harmanlanarak– duyduğum heyecanın beni sınırsızca sömürülecek gönüllü sekretere dönüştüreceğini sanmıştı. Ve neredeyse haklı çıkacaktı. Kendisinden son derece soğumuş olan ben, bu ortak projeden çekildiğimi açıkladım. Onun yerine kapağında sadece kendi adımın yazdığı kitabımı çıkardım.

Ancak kendinizi başkaları uğruna feda etmeyi reddetmeniz, kendi hedeflerinizin peşinden gitmek istemeniz, aniden şimşekleri üzerinize çeker. Eğer isyanınız iş hayatında gerçekleşirse kibirli, bencil, kariyer düşkünü ve burnu havada olmakla suçla-

71 Erica Jong, *Le Complèxe d'Icare.*

nacaksınızdır. Akabinde erkekler, ulvi amaçlara kendini adamanın güzelliğini size anlatıp duracaklardır. Üstelik onlar kendilerini adamaktan çekinir, kendini adamanın güzelliğini onlar da bir yerden duydukları kadarıyla aktarırlar. Ne inanılmaz bir tesadüftür ki bu yüce amaç uğruna birilerinin çalışması, genelde yine onların kariyerine hizmet edecektir. Erkeklerin film çekmek, yazmak veya herhangi başka bir üretimde bulunmak istediklerinde veya tutkuyla bağlanmayı gerektiren başka bir işe giriştiklerinde çevrelerini sarmalayan meşruiyet ve prestij havası ile kadın olarak baş etmek o kadar zordur ki, sizi kendi faydalarına kullanmak için yaptıkları şantaj her zaman işe yarar.

Aile içinde hayatınızı çocuklarınız etrafında şekillendirmeyi reddederek isyan ettiğinizde ise huysuz ve kötü anne muamelesi göreceksinizdir. Artık dünyanızın sadece sizden ibaret olmadığını söyleyip duracaklardır. Kadınları tanımladığı söylenen o rezil bencil eğilimlere anneliğin baskın geleceğinden dem vuracaklardır: "Kadın ancak bir bebek sahibi olduğunda kendini düşünmeye son verebilir" der Amerikalı genç bir kadın.[72] Size "çocuk yapmaya sizi kimsenin zorlamadığını" hatırlatacaklardır. Anlayacağınız, günümüzde doğum kontrol ve kürtaj hakkının olması "iyi anne" olma kurallarını güçlendirerek kadının aleyhine dönmüş durumdadır.[73] Halbuki "iyi baba" olmak için, ne gariptir ki, daha az kural vardır. Şu sözleri iyiniyet kisvesi altında herkesten önce annelerden duyarsınız: "Başkası büyütsün diye yapmıyoruz bu çocukları." Doğru, ama çocukları onlara devamlı yapışık halde yaşamak ve annelik dışındaki yönlerimizi beslemekten vazgeçmek için de yapmıyoruz. İsteklerimizden vazgeçmemek, çocukları yetiştirirken onlara akli dengesi yerinde, hayata yabancılaşmamış ve öfkenin etkisi altında olmayan yetişkin bir kadın modeli göstermeye de yarayacaktır.[74] Ancak hayattaki

72 Akt. Pam Houston, "The trouble with having it all," (ed.) Meghan Daum, *Selfish, Shallow, and Self-Absorbed.*

73 Bkz. Nathalie Bajos ve Michèle Ferrand, "La contraception, levier réel ou symbolique de la domination masculine", *Sciences sociales et santé*, c. 22, sayı 3, 2004.

74 Elbette çelişkili dayatma ilkesi burada da görülüyor. 2010 yılında Lot şehrinde Odile Trivis'in tek başına büyüttüğü üç yaşındaki oğlu, "fazla füzyonel ilişkileri" olduğu gerekçesiyle annesinin elinden alındı. Kadının oğluna çok düşkün

diğer isteklerini gerçekleştirmek isteyen kadınlar, ne yazık ki iyi anne olma şartlarını yerine getiremediği ithamıyla, şımarık, kırılgan ve insan varlığının temel zorunluluklarını göğüslemekten aciz kız çocuğu muamelesi görmekte. Unutulmamalıdır ki Adrienne Rich'in ısrarla üzerinde durduğu gibi "nasıl heteroseksüellik sadece mahremiyet ve seksten ibaret değilse, kadınlık da sadece karnında çocuk taşımak ve büyütmekten ibaret değildir."[75]

Simone de Beauvoir'ın *İkinci Cins* kitabı çıktığında eleştirmen ve yazar André Rousseau şöyle demişti: "[Kadına] kendinden ödün vermenin sonucunda sonsuz zenginliklere ulaşabileceğini nasıl anlatabiliriz?"[76] 1960'lı yıllarda Nathan Yayınları'ndan çıkan *Encyclopédie de la femme*'da [Kadın Ansiklopedisi] ise kadın hekim Monsarrat'nın, kız çocukların eğitimi hakkında şu sözleri söyleyebildiği görülüyor: "Kadınlar kendini başkasına adayabilmelidir. Kadının hayattaki rolü, çevresindekilere rahatlık, neşe, güzellik vermek ve bunu yaparken gülümsemesini korumak, kurban rolü oynamamak, her daim neşeli olmak ve yorgunluğunu belli etmemektir. Bu oldukça zor bir görevdir; kız çocuklarımıza bu kutlu ve daimi fedakârlığı öğretmeliyiz. İlk yaşından itibaren oyuncaklarını, şekerlemelerini ve etrafındaki her şeyi, özellikle de en çok sahiplendikleri şeylerini paylaşmayı öğrenmeliler."[77] Örneğin Amerikalı çağdaş bir kadın yazar bir yazısında anne olduğundan beri krakerlerin sadece kırık olanlarını yediğini, kusursuz olanları kocasına ve kızına ayırdığını fark ettiğinde yaşadığı şaşkınlığı itiraf ediyor.[78] 1975'te Fransa'da "köle annelik" olgusuna isyan et-

---

olmasının sebepleri (hamileliği sırasında hem çocuğun babasından ayrılmayı göğüslemesi hem de kanserle savaşması gibi) belli ki hiç göz önünde bulundurulmadı. Bu durumdan, annelik rolüne fazla kaptırmanın, eğer bundan eş yararlanamıyorsa sakıncalı olduğu sonucunu mu çıkarmalıyız? Antoine Perrin, "Une mère séparée de son fils car elle l'aime trop", BFMTV.com, 28 Aralık 2010.

75 Adrienne Rich, *Naître d'une femme*.

76 Akt. Sylvie Chaperon, "Haro sur Le Deuxième Sexe", (ed.) Christine Bard, *Un siècle d'antiféminisme*.

77 Akt. Erika Flahault, *Une vie à soi*.

78 Jancee Dunn, "Women are supposed to give until they die", Lennyletter.com, 28 Kasım 2017.

me amacıyla yola çıkan "Les Chimères" isimli topluluk, Evelyn Sullerot (1924-2017) gibi bir feministin bile çocuklarının küçüklük yıllarını "rüştünü ispat ettiği" bir dönem olarak anlattığını söylüyor.[79] Kadınlar yaşam amaçlarının başkalarına hizmet etmek olduğu inancını içselleştiriyor ve bu da çocuk sahibi olamamaları durumunda acılarını arttırıyor. Örneğin 1990'lı yılların başında Martina isminde Meksika kökenli Amerikalı bir kadın, tıbbi sebeplerden ötürü rahmini aldırmak zorunda olduğunu öğrendikten sonra annesini nasıl gözyaşları içinde aradığını anlatıyor: "Sanırım artık benim tamamen işlevsiz olduğumu varsayabiliriz. Zaten ona [kocasını kastediyor] temiz bir ev veremiyordum. Yemekleri bile kocam yapıyor; şimdi bir de çocuk yapamayacak durumdayım."[80]

Topluma göre bir kadın için tahayyül edilebilecek tek yazgı hâlâ kendinden ödün vermekten ibaret. Daha açık bir ifadeyle ondan beklenen şey yaratıcılığını kendisi için gerçekleştirmesi değil, kendisinden vazgeçmesi. Çünkü nihayetinde ve "ne mutlu ki" içimizdeki gücün önünü açarak ve biricik yönlerimizi keşfederek bunu yakın veya geniş çevremizin gelişmesi için değerlendirebiliriz. Belki de kendinden ödün vermekten tek anladığımız bu olmalıdır; fedakârlık görevimizi yerine getirmek için yeteneklerimizi en iyi şekilde çevremizdekilere paylaştırmak. Zira hiçbir şey yapmadan beklemek sadece potansiyelimizin heba olmasına sebep oluyor. "Les Chimères" şöyle diyor bir yazısında: "İdeal kadın modeli, arzular, gerçekleşmemiş hayaller ve rüyalar mezarlığıdır."[81] Genelde kendilerinden, başarabileceklerinden, ortaya koyabilecekleri yeteneklerinden ve kendilerine ait bir hayat kurma haklarından şüphe duyan kadınların, istekleri yüzünden duydukları suçluluk duygusuna ve üzerlerindeki baskıya artık dur deme ve hedeflerine odaklanma vakti gelmiştir. Artık kapasitelerini kendi çıkarına kullanmaya çalışan ataerkil düzen karşısında asla esneklik göstermeden,

79 Les Chimères, *Maternité esclave*, 10/18, Paris, 1975.

80 Akt. Mardy S. Ireland, *Reconceiving Women. Separating Motherhood from Female Identity*, Guilford Press, New York, 1993.

81 Les Chimères, *Maternité esclave*.

hedeflerine sıkı sıkı tutunmalıdırlar. Rebecca Traister'ın söyleşilerinde rastladığımız dijital sektör çalışanı olan Amina Sow şöyle diyor: "Her zaman kendinizden yana seçim yapın. Eğer kendinize öncelik verirseniz inanılmaz yol katedersiniz. Elbette insanlar size bencil diyecekler. Ama hayır! Sizin kapasiteniz var. Sizin hayalleriniz var."[82]

Orta ve yüksek ekonomik sınıflarda birçok annenin aldıkları eğitimin meyvelerini toplamak yerine kendilerini çocuklarının eğitimine adadıklarını, onlar için en iyisini istediklerini görüyoruz. Ve bu fedakârlık temelde bir çelişki doğuruyor. Çocukların başarısı ve refahı için harcanan vakit, nakit ve enerji, üstü kapalı da olsa, onların büyük işler başaracaklarına dair umudu ortaya koyuyor. En çok da psikolog, yazar ve eğitimcilerin üstün yetenekli veya "yüksek potansiyelli" çocukların doğru yönlendirilmesinin ve yardım almalarının üzerine eğilmesi, çocukların doğru eğitim alması için sarf edilen çabanın göstergesidir. Söz konusu olan, kadının değil de çocuğunun kendini gerçekleştirmesinin önemi ve onaylanma ihtiyacının meşruiyeti olduğunda, geniş çapta bir fikir birliği ortaya çıkıyor. Ve elbette tüm bu çabalar oğlanlar kadar kız çocukları için de sarf ediliyor. Kimse cinsiyete göre farklı eğitim uygulamıyor, ne de olsa artık 19. yüzyılda değiliz. Ama yine de eğer bu kız çocuklarının gelecekte çocukları olursa tüm bu kaynakların bir kısmı muhtemelen boşuna harcanmış olacak. Yetişkin olduklarında, aniden sıranın kendilerine geçmesiyle, onlardan artık hayatta başarı elde etmeleri değil her şeyden önce aile kurmayı başarmaları beklenecektir. Hatta, eğitimleri için gösterilen tüm çaba aslında annelerinin bir meşgalesi olması ve başka işlerle uğraşmamaları için bir bahane gibi bile görünebilecektir. Esas olarak, çocukların gelecekteki başarılarının sorumluluğu annelere yüklenir. Eğer özel hayatlarını, iş hayatlarını, aile hayatının önüne koyarlarsa (babaların kariyerlerine, arzularına zeval gelmezken) annelik müessesesi onları cezalandıracaktır. Sonuç olarak eğer tutarlı olmak isteniyorsa, ya kız çocuklarının eğitimi geri planda bırakılmalı ya da kız çocuklarına bu gidişatın

82 Rebecca Traister, *All the Single Ladies.*

değişmesi için eğitimlerine ek olarak ataerkil düzene karşı gerilla eğitimi verilmelidir.

"Annelik müessesesi": Ayakta pranga

Elbette hiçbir şey bir kadının anne olurken bir yandan da diğer isteklerini gerçekleştirmesini yasaklamaz. Aksine bunu başarmanız için oldukça yüreklendirilirsiniz. Pastanın üzerine en son konan kiraz gibi, anneliğin üzerine bir de diğer arzularınızı gerçekleştirdiğinizde hem vicdanınızı rahatlatmış hem de tüm kadınların narsisizmini beslemiş olursunuz. Kadınları her şeyden önce doğum makinası olarak gördüğümüzü kendimize itiraf etmeyi sevmeyiz. (Québec'teki bir üniversitede bir kadın, hamile bir öğrenciye "*Asıl* projen için bol şans!" demişti.)[83] Bu yüzden günlük hayatınızı yönetebilmek, yorgunluğa karşı direnebilmek için enerjiniz olsa iyi olur! Uykuyu veya tembellik yapmayı çok sevmemelisiniz, saatine göre işleri halletmekten nefret etmemeli, aynı anda birkaç iş birden yapmayı becermelisiniz. Bu durumu konu edinen birçok kadın yazar sizi harekete geçirmek ve yüreklendirmek için şu gibi başlıkları olan makaleler kaleme alabilir: "Her şeyi elde etmeyi seçin", "Kendinizi kaybetmeden nasıl çocuk sahibi olursunuz?"[84] "Annelik ile kariyeri bir arada götürme sanatı" konusu üzerine konuşmak, yazarlar için gelir kapısı haline gelmiş durumda. Blogların ve kadın dergilerinin hem kariyer hem çocuk yapan kadınların konu edildiği bölümlerinde söz konusu kadınlarla söyleşiler yapılır. Sadece bir kez bekâr bir babanın günlük hayatını anlattığını görmüştüm ve bir keresinde de eşcinsel bir annenin; ancak bol koşuşturmalı hayatını anlatması istenen kişilerin ezici çoğunluğu heteroseksüel kadınlardan oluşur. Hem anneliğin hem iş hayatının en çok onları zorladığı gerçeği göz önüne alın-

83 Akt. Lucie Joubert, *L'Envers du landau. Regard extérieur sur la maternité et ses débordements*, Triptyque, Montréal, 2010.

84 Nathalie Loiseau, *Choisissez tout*, Jean-Claude Lattès, Paris 2014; Amy Richards, *Opting in. Having a Child Without Losing Yourself*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2008.

dığında bu elbette anlaşılabilir bir durum.[85] Ancak çoğunlukla bu kadınlarla konuşulmasının sosyal eşitsizliği normalleştirmeye götürdüğü de hesaba katılmalıdır. Ve sonuç olarak sanki hayatlarının zorlaşmasından kendileri sorumluymuş, denklemde dış etkenler yokmuş, her şeyi yönetmek onların becerisine bağlıymış gibi bir manzara çizilir; zorlukları yönetemeyen kadınlar sorunun kendilerinde olduğuna inandırılarak suçlu hissettirilirler.

Birkaç sene önce yazar Nathacha Appanah Parisli üç kadın ve iki erkek meslektaşıyla bir radyo programı için söyleşi gerçekleştirir. Anlattığına göre erkek meslektaşlarından biri ona Sacré-Cœur'ün önünde, diğeri de Belleville isimli bir kafede randevu vermiştir. Kadınlar ise söyleşi için Appanah'ı evlerinde ağırlar. "Kitaplarından ve onların ortaya çıkışından, çalışma ritüelleri ve disiplinlerinden konuşurken biri aynı anda bulaşık yıkıyordu ve bana çay hazırlamıştı, diğeri salonun ortasındaki oyuncakları toplarken bir yandan çocuğunun okul çıkışı için saati takip ediyordu. Sonuncusu ise yazabilmek için sabahları beşte kalktığını söyledi." O dönem Nathacha Appanah'ın çocuğu yoktur ve özgürlüğün tadını çıkarmaktadır. Anne olduğunda ise "zamanın parçalara bölünmesini" ve "bebek bakıcısının işi iptal etmesi" veya "romanının yirmi ikinci sayfasında meydana gelen tıkanmayı çözmesi" sebebiyle gereken beyin jimnastiğini deneyimleme sırası ona gelmiştir. Şöyle bir itirafta bulunur: "Aylarca, o işine odaklanan ve daha verimli çalışan eski beni aradım durdum." Bir gün, üç çocuğu olan ve sık seyahat eden bir erkek yazar ile sohbet ederken ona bunu nasıl becerdiğini sorar ve adam "çok şanslı olduğunu" söyler. Appanah'a göre "'Şanslıyım' demek 'harika bir karın var' demenin modern tercümesidir." Şöyle bir özet yapar Appanah: "Flannery O'Connor, Virginia Woolf, Katherine Mansfield, Simone de Beauvoir çocukları olmayan kadın yazarlardır. Toni Morrison'ın ise iki çocuğu vardır ve ilk romanını otuz dokuz yaşında çıkarır. Penelope Fitzgerald'ın üç çocuğu vardır ve ilk romanı altmış ya-

85 Şimdilik eşcinsel çiftler arasındaki görev paylaşımı üzerine yapılmış bir çalışma yok.

şında yayımlanır. Saul Bellow, John Updike gibi erkek yazarların ise birçok çocuğu ve birçok romanı vardır."[86]

Appanah, konuştuğu yazarların hayatlarını sadece yazarak kazanan az sayıdaki yazarlardan olup olmadığına değinmez. Öte yandan yazarak geçimini sağlamak mümkün olmadığında, maaşlı bir işte çalışmak zorundayken asıl isteklerini gerçekleştirmek daha zordur. Elbette annelik deneyiminin yaratıcılığı harekete geçirebileceği bir gerçektir, ancak eserin ortaya çıkışını sağlayacak maddi şartların olgunlaşması gerekir. Ki bu herkes için mümkün olmayabilir. Bu yüzden mesleki anlamda, aile içi düzen (ebeveynlerin kitap yazmaya ayıracak vakti bulabilmesi, bakıcı olup olmaması gibi), maddi kaynaklar, sağlık ve enerji çerçevesinde kadın ve erkekler arasında bir eşitsizlik söz konusudur. Kızını otuz altı yaşında kucağına alan ve anne olmayı çok seven Erica Jong, otobiyografik yazılarında bir zamanlar inandığı ve kadın yazarlar için bir alternatif olduğunu düşündüğü "*ya* bebek *ya* iş" seçimini artık bir zorunluluk olarak görmediğini belirtiyor.[87] Bizler gelirimizi sağladığımız işten arta kalan zamanda yazmaya, becerilerimizi göstermeye çalışırken kitapları çok satanlar listesindeki bir yazar için seçim yapmak zorunda olmamak epey kolay olsa gerek.

İngiliz roman yazarı Jeanette Winterson 1997'de, bir konuşmasında şöyle demişti: "Eğer heteroseksüel olsaydım, edebiyat dünyasında bugün olduğum yerde olamazdım. Çünkü –bu söyleyeceğim şey başlarda bana çok sıkıntı yaşattı, şimdi yine şimşekleri üzerime çekeceğim, ama önemli değil– ben sıradan heteroseksüel hayatını yaşayarak ve çocuk sahibi olarak aynı zamanda işinde istediği başarıyı elde edebilmiş edebiyatçı kadın modeli olabileceğine inanmıyorum. Bana tek bir örnek gösterin!" Gençlik zamanlarında erkeklerle ilişkisi olduğunu, ancak bu ilişkilerin ilerlemesinden hedefleri uğruna "içgüdüsel olarak" kaçındığını söylüyor. "Kadınların bir yandan kocala-

86 Nathacha Appanah, "La petite vie secrète des femmes", *La Croix*, 18 Mayıs 2017.

87 Erica Jong, *La Peur de l'âge. Ne craignons pas nos cinquante ans* [1994], Grasset & Fasquelle, Paris, 1996. [*Elli Yaş Korkusu*, çev. Nihal Yeğinobalı, Remzi Yayınevi, İstanbul, 1995].

rıyla ve çocuklarıyla uğraşarak diğer yandan işlerinde istedikleri başarıyı nasıl elde edebilecekleri üzerinde dürüstçe ve gerçekten hiç kafa yorulmuyor."[88]

Yine de bazı kadınlar erkeklerle yaşasınlar veya yaşamasınlar, bir hedef belirlesinler veya belirlemesinler, kendini adayan hizmetçi rolü içinde dalgaların onları yutmasını engellemenin bir yolunu buluyorlar. Çocuk yapmayarak, kendini gerçekleştirerek, başkasının hayatı için kendi enerjisini kullanmak yerine kendine (anneliği içermeyen) bir kadın kimliği inşa ederek...

88 *The Paris Review*'da yayımlanan bir söyleşi, sayı 145, Kış 1997.

2

Kısırlık Arzusu. Çocuksuz Hayat: Bir İhtimal

Bundan kırk yıl önce feminist "Les Chimères" örgütü şöyle diyordu: "Toplumun anneliği nasıl konumlandırdığını gördüğünüzde, gösterilecek tek doğru tepki anne olmayı reddetmektir. Elbette bu o kadar kolay değil, çünkü önemli bir insani tecrübeyi de reddetmiş oluyoruz."[1] Adrienne Rich'e göre bir müessese olarak anneliğin "kadını bir gettoya kapattığı ve sahip olduğu diğer potansiyelleri aşağı çektiği" açık bir gerçektir. Annelerin arada kalmışlığı hakkında mutlak bir dürüstlükle yazan ilk kadınlardan biri olarak –kendisi üç çocuk annesiydi– şöyle diyordu: "Kadınların benliğini korumak ile annelik duyguları arasında yaşadığı (ve benim için de geçerli olan) derin çatışma gerçek bir ıstırabın göstergesidir. Bu acının doğum sancısından geri kalır yanı yoktur."[2] Corinne Maier ise radikal bir açıdan yaklaşıyor: "Eşitlik mi istiyorsunuz? Öyleyse çocuk yapmayı bırakın."[3] Rahim grevi: İşte bu tam da doğum kontrolü yöntemlerine izin verilmeden önce (erkekler arasında) yapılan tartışmalarda dile getirilen büyük korkunun kaynağıdır. Nihayetinde, annelik toplumumuzda o kadar matah bir şey olsa neden kadınlar anneliğe yüz çevirsin ki?

1 Les Chimères, *Maternité esclave.*

2 Adrienne Rich, *Naître d'une femme.*

3 Corinne Maier, *No Kid.*

İşte bu yüzden üreme arzusunu hissetmeyen kadınlar kendileri için kesin bir fayda sağlıyorlar. Kendilerini Adrienne Rich'in bahsettiği o parçalanma halinden uzak tutuyorlar ve eşitliğin önündeki en büyük engellerden birinin (muhtemelen en büyük engelin) yok oluşunu (her engel yok olmuyorsa da) zevkle izliyorlar, bu da onları mutlu ediyor. Çocuk istemediğinden emin olan ve tüplerini bağlatıp kalıcı olarak kendini kısırlaştıran bir kadın, geçirdiği operasyondan sonraki ilk cinsel birlikteliğinde hissettiği rahatlığı ve "devasa özgürlük hissini" şöyle anlatıyor: "Kendime şöyle dediğimi hatırlıyorum: 'Demek erkekler tam da böyle hissediyor.' Hamile kalmam için en ufak bir ihtimal bile yoktu."[4]

Avrupa'daki siyasi iktidarın cadı avları çağından itibaren doğum kontrolü, kürtaj ve çocuk ölümleri hakkında gün geçtikçe daha çok takıntılı hale geldiğini görüyoruz.[5] Üçünün de –her ne kadar üçüncüsü elbette ilk ikisiyle aynı kefeye koyulamazsa da– kadınlar tarafından onlara dayatılan şartlara ve genel toplum düzenine karşı koymak için protesto aracı olarak kullanıldığı biliniyor. Bu konu edebiyata da yansımıştır. Toni Morrison'ın *Sevilen* (1987) isimli romanında kadın kahraman Sethe, küçük kızını köle hayatı yaşamaması için öldürür. Maryse Condé'nin 1692'de Salem'deki cadılık davalarında suçlananlardan biri olan Tituba isimli kadına adadığı romanında[6] ise kadın kahramanın, sevgilisi Kızılderili John'dan hamile kaldığını fark ettiğinde çocuğu aldırmaya karar verdiğini görürüz. İki köle de kan emici papaz Samuel Parris'e aittir ve Massachusetts'in dondurucu soğuğunda kasabanın onlara düşmanca davranan ve kafayı Şeytan'la bozmuş sakinleriyle etrafları çevrili halde ne yapacaklarını bilemez haldedirler. Tituba şöyle der: "Köle bir kadın için annelik mutluluk değildir." Sadece hizmet bekleyen bu ahlâksız dünyaya günahsız bir yavrucağı doğurmuştur ve bilir ki çocuğun kaderini değiştirmesi asla mümkün olmayacaktır. "Çocuk-

4 Akt. Rebecca Traister, *All the Single Ladies*.

5 ABD'de doğum kontrol yöntemleri ve kürtaj 19. yüzyılın sonunda yasaklandı. Doğum kontrolü 1965'e kadar, kürtaj ise 1973'e kadar yasaktı.

6 Maryse Condé, *Moi, Tituba, sorcière...* [1986], Gallimard, Paris, 1998.

luğum boyunca yeni doğan bebeklerini öldüren köle kadınlar gördüm. Uzun iğneleri bebeklerinin henüz yumuşacık olan kafataslarına geçiriyorlardı, ucu zehirli bıçaklarla göbek bağlarını kesiyorlardı veya kötü ruhların olduğunu düşündükleri yerlere bebekleri gecenin karanlığında terk ediyorlardı. Kölelerin, kendi aralarında doğurganlıklarını ömür boyu sonlandıracak ve onları yaşayan birer ölüye dönüştürecek ilaç tarifleri, lavman ve aşı yöntemleri paylaştıklarına şahit oldum." Tituba cadılıkla suçlandığında Kızılderili John sevgilisine gelecekte kuracakları ailenin hatrına itiraf etmesi istenen her şeyi itiraf etmesini, hayatta kalmak için ne gerekiyorsa yapmasını söyler. Tituba ise kararlıdır: "Bu karanlık dünyaya asla çocuk getirmeyeceğim." Tituba hapishaneden çıktığında demir ustası koca bir balta ile el ve ayak bileklerindeki demir kelepçeleri kırar. Kadın bu esnada haykırır: "Çok az insan iki kez doğacak kadar şanssızdır." Başka bir efendiye satılacağını öğrendiğinde yaşamın bir hediye olduğundan "ciddi ciddi şüphe etmeye" başlar. Aynı yaşlı bir cadının ona öğrettiği gibi: "Eğer kimden doğacağımızı seçebilseydik, işte o zaman yaşam bir hediye olurdu. Zavallı bir kadının, bir bencilin bedeninde, sırf kendi hayat şartlarının intikamını bizim üzerimizden alabilsin diye zorla büyümek, köleleştirilenlerden, onuruyla oynananlardan, zorla bir isim ve dil verilenlerden ve inanç dayatılanlardan olmak, ah ne de zavallı bir durum!" Şahit olduğu o sonu gelmeyen zulümler karşısında Tituba "hayatının akışını değiştirmeyi, hayatına yeni bir anlam vermeyi, yeni emeller edinmeyi" hayal etmeye başlar. "Artık hayatın tadının değişmesi gerekiyor" diye düşünür. Yine de annelik ona arada kalmışlık hissini hatırlatmaya devam eder. Ne istediğinden emin olamaz. Doğduğu ada olan Barbados'a döndüğünde yeniden şifacılık mesleğini icra etmeye başlar. Üstünkörü yaptığı evinde herkesten uzakta yaşar. Ölü doğmaktan son anda kurtardığı ve annesinin göğsünde yatan minik kızı hayranlıkla izler. Anne olmayı reddettiği için pişman olmaktan korkar. Yeniden hamile kaldığında bebeği doğurmaya, ancak doğum vaktine kadar dünyayı değiştirmek için harekete geçmeye karar verir. Tahmin edebileceğimiz gibi bunu başaramayacaktır.

Günümüzde panik ve korku anlarında yapılan çocuk katli haklı olarak toplumsal bir dehşet uyandırıyor ve toplum, çocuğunu öldüren kadını –onu bu aşırılığa iten sebepleri öğrenmeye yeltenmeden veya bir kadının ne pahasına olursa olsun çocuk istemeyebileceğini kabul etmek istemeden– sadece canavar olarak etiketliyor. Örneğin 2018 yılının kışında Bordeaux şehrinin Gironde mahallesinde otuz yedi yaşındaki Ramona Canete isimli kadının beş çocuğunu öldürmekle yargılanmasını ele alalım. Bu bebekler tecavüz sonucu dünyaya gelmişlerdi. Sanık şöyle diyordu: "Cinsel ilişkiyi istemediğimi ifade ettim. Her tecavüz esnasında ve sonrasında ağladım."[7] Kocası ise davada basit bir tanık olarak dinlendi. 1974'te ABD'de otuz sekiz yaşındaki Joanne Michulski isimli kadın ise banliyödeki evinin bahçesinde sekiz çocuğundan ikisini öldürmüştü. Kadının akıl sağlığının yerinde olmadığına hükmedildi ve akıl hastanesine kapatıldı. Kocası verdiği ifadede karısının çocuklara hiçbir zaman şiddet uygulamadığını, aksine onlara büyük sevgi beslediğini söylemişti. Ancak çocukların hiçbirinin planlı doğmadıklarını da belirtmişti. Komşu evde yaşayan papaz bu aile mahalleye taşındığından beri genç kadının "sessiz sakin ve umutsuz" göründüğünü söylüyordu. Adrienne Rich, "Toplum ataerkil düzenin çerçevesini çizdiği anneliğe uygulanan kurumsal şiddeti itiraf etmektense, sadece üzerindeki baskı yüzünden psikopatolojik şiddet uygulamaya başlayan kadınları suçlu buluyor" diyor.[8] 2006 yılında Fransız bir feminist kolektifi, ismi verilmeyen yaşlı bir kadının geçmişte tek başına iki kez doğum yaptığını ve bebeklerini öldürdüğünü ortaya çıkardı. Hikâyesinden bu kadının on sekiz yaşında evlendiğini ve yirmi bir yaşındayken üç çocuğuyla dört duvar arasında yaşadığını öğreniyoruz. "Kendimi bir çekmece gibi hissediyordum. Şak! İçine bir çocuk koyuyoruz. Ve çekmece boşken bir tane daha koyuyoruz. İşte böyle!" Cinsel ilişkiye karşı koymayı denediğinde kocası onu dövüyordu. "Benim kendime ait isteklerim olmasına hak-

7 "Mère infanticide en Gironde: l'accusée évoque un 'enfermement' et un 'déni total'", Paris-Match.com, 21 Mart 2018.

8 Adrienne Rich, *Nattre d'une femme*.

kım yoktu, ne de olsa hayal edebileceğim her şeye sahip gibi görünüyordum. Her gün karnım doyuyordu, okul çağında çocuklarım vardı. Kocam benim başka isteklerim olup olmadığını merak etmiyordu. Bunlar onun en son dert edeceği şeylerdi." Mümkün olan her yol ile düşük yapmaya çalışmış ve dokuz kere başarılı olmuş, ama her zaman yapamamış. "Bu insanlık dışı bir durum, ama eğer bunu yapıyorsanız başka çareniz olmadığı içindir." Bu kadının hikâyesini yayımlayan kolektif, doğum kontrol yöntemlerinin ve kürtajın yasal olmasının Fransa'da doğumla sonuçlanan istenmeyen gebelik vakalarının son bulmasına yaramadığını belirtiyor.[9]

Geleceği daha iyi hale getirmek veya hayatı en azından yaşanabilir kılmak, planlı çocuk yapma veya çocuk yapmama özgürlüğüne sahip olmak ile mümkündür. Jules Michelet geçmişte cadı mefhumunu ortaya çıkaran toplumsal şiddet üzerinde duruyordu. Ona göre Şeytan ile anlaşma mitinin doğması "bu zor yılların ölümcül baskısı" ile mümkün olmuştu; kurbanlar için "cehennem, dünyadan kaçılabilecek bir sığınak ve barınak gibi görünüyordu." Cadı avları yıllarında hizmetkâr kadın ve erkek vasaller "besleyemeyecekleri kadar çocuk yapıp hayat şartlarının çok daha kötüleşmesinden korkuyordu"; kadınların yakasına gebe kalma korkusu yapışmıştı. 16. yüzyıl boyunca "kısırlaşma isteğinde büyük artış" olmasının sebebi buydu. Aksine "pederler veya derebeyleri" ise onlara bağlı hizmetkâr sayısının artmasını istiyordu. Hem egemenlerin hem baskı altında olanların ortak imgeleminde Sabbat bayramı çocuk yapma baskısına karşı koymak için tasarlanan sembolik bir unsurdu. Fakir insanlar, üzerlerindeki üreme baskısına karşı koymak için böyle fantezi ürünü bir çözüm bulmuştu. Nitekim Şeytan uzmanları bu bayrama katılan "kadınların asla hamile olarak dönmediklerini" söylüyordu. Michelet Şeytan ile anlaşma mitini şöyle özetliyordu: "Şeytan, fakir insanların karnının doyması için hasadı toplamasına yardım ediyor ve kadınların kısırlaş-

9 *Réflexions autour d'un tabou: l'infanticide*, Cambourakis, Paris, 2015. Tüm çıkarımlarıyla hemfikir olamasak da eser daha önce üzerine düşünülmemiş bu konu hakkında düşünmeye sevk ediyor.

masını sağlıyordu."[10] Gerçek dünyada ise olan biten şuydu: Gereğinden fazla çocuğun doğmasını engelleyenler şifacı kadınlardı; yaptıkları müdahalenin fark edilmesi, şifacıların uğradığı vahşetin bir nedeniydi.

"Cehennem bile bir sığınak gibi görünüyordu..." Bu imge Michelet'den yüzyıllar sonra yaşamış Alexandre Papadiamantis'in *Hadula. Bir Ada Öyküsü* (1903) isimli romanında yeniden karşımıza çıkar. Roman kahramanı Yunan bir köylü kadın olan Hadula ebe ve şifacı, annesi bir cadıdır. İçinde yaşadığı toplumda kadınların maruz kaldığı hayat şartlarını görmek onu üzer. Kadınlar sadece bir kölelikten diğerine sürülmekle kalmaz, aynı zamanda ailelerine hizmet ettikten sonra kocalarına ve çocuklarına hizmet etmek de zorundadırlar. Ancak aileleri de kızlarının evlenebilmesi için çeyiz giderlerini karşılamak zorundadır. Bu sebeplerden dolayı Hadula tanıdığı bir ailenin ölen bebeğinin cenazesindeyken içinde beliren rahatlama hissine karşı koyamaz. "İhtiyar Hadula akşam cenaze evine taziye için giderken –ki rahmetlinin yakınlarını teselli edecek sözü yoktur– mutluluktan yüzü parlar ve ölen kız bebek ve ailesi için yüksek sesle şükreder. Artık hüzün mutluluğa, ölüm yaşama dönüşmüş, her şey yüz değiştirmiştir." Hadula sorgular: "Fakirlere nasıl yardımcı olabiliriz? Onlara verilecek en büyük hediye, Tanrım beni affet ama, kısırlaşmalarını veya sadece erkek çocuk sahibi olmalarını sağlayacak otlardır." İlerleyen günlerde doğurttuğu kız bebeğe şefkatle bakan Hadula hüzünle şöyle mırıldanır: "Bu kızcağız bu dünyaya acı çekmek ve bize de acı çektirmek için geldi." Aklını yitiren Hadoula bebeği öldürür ve bundan sonra diğer bebekleri de öldürecektir. Papadiamantis kitabın sonunda yaptıklarının tüm dehşet ve korkunçluğunun yanı sıra kahramanının erkek egemen toplumdan uzakta, kaçınılmaz son kapıyı çalıncaya kadar yaşadığı sürgün hayatını anlatır.[11]

---

10 Jules Michelet, *La Sorcière* [1862], Flammarion, Paris, 1966.

11 Alexandre Papadiamantis, *Les Petites Filles et la Mort* [1903], Actes Sud, Arles, 1995. [*Hadula. Bir Ada Öyküsü*, çev. Yasemin Aydın, Jaguar Yayınları, İstanbul, 2015].

Başka seçeneklere doğru bir sıçrama

1348'de Avrupa nüfusunun üçte birini yok eden büyük veba salgınından önce Kilise doğum oranıyla pek ilgilenmiyor, hatta kitleleri çok çocuk yapmaktan kaçınmaya yönlendirmek istiyordu. Sonrasında bu tutum değişti. 16. yüzyılın sonunda Fransisken Jean Benedicti, peş peşe çocuk yapmayı savunmuş ve aileleri, aynı kuşlar için olduğu gibi, "Tanrı rızkını verir" diyerek teşvik etmişti.[12] 18. yüzyıl boyunca Avrupa nüfusunda büyük patlama yaşandı. Yine de doğum yanlıları pek parlak olmayan sözlerle ısrar etmeye devam ettiler. 19. yüzyılın sonunda –son yüzyıl boyunca diğer Avrupa ülkelerine göre doğum oranında düşüş gözlemlenen– Fransa'da doğum yanlısı olan kişiler "toplumsal barış, milli çıkar ve ırkın korunması" savlarıyla insanları çocuk yapmaya teşvik etti. İşçi ailelerin arasındaki iş bulma rekabeti, onları daha kolay yönlendirilebilir hale getirmişti. Öte yandan hem savaşa gidecek askerlere ihtiyaç vardı hem de sömürge ülkelerden Fransa'ya olan göç, milli kimlik için tehlike arz ediyordu.[13]

Çözmesi pek zor olmayan çelişkide görüyoruz ki insanlığın hayat şartlarına ve yaşam hakkına en çok saygı duyan kişiler her ne pahasına olursa olsun çocuk yapmayı değil, doğumların sınırlandırılması gerektiğini düşünen ve bunda ısrar eden kişilerdi. Gelin görün ki doğumları azaltmaya çalışan şifacı kadınları cadı diye avlayanlar, muhtemelen hamile olan kadınlara hiç tereddüt etmeden işkence eder, küçük çocukları öldürür veya çocukları ebeveynlerine yapılan işkenceyi izlemeye zorlardı.[14] Günümüzde de kürtaj karşıtlarının kendine yakıştırdığı "yaşamdan yana" etiketinden daha palavra bir şey yoktur. Bu kürtaj karşıtlarının büyük kısmı ABD'de idam cezasını veya silahların serbest dolaşımını (ki bu sorun 2017'de on beş binden fazla cana mal olmuştur)[15] savunan kişilerdir. Ayrıca bun-

12 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident.*

13 *Réflexions autour d'un tabou: l'infanticide.*

14 Anne L. Barstow, *Witchcraze.*

15 www.gunviolencearchive.org.

ların hiçbir zaman aynı şevkle savaşlara karşı çıktıklarını göremezsiniz. Keza 2015'te dünya genelinde her altı ölümden birinin sorumlusu olduğu düşünülen çevre kirliliğine karşı da tepkisizdirler.[16] Her koşulda çocuk yapılmasına ve nüfus artışına taraftar olmak bir iktidar meselesidir, insanlığa duyulan sevgiden kaynaklanmaz. Üstelik bu sadece kadınların "iyi" addedilen kısmını ilgilendirir. Örneğin Fransız devleti, tarihçi Françoise Vergès'in çalışmalarında görüldüğü gibi, 1960-1970 yılları arasında kürtajı ve doğum kontrolünü anavatanda yasal hale getirmeyi reddederken deniz ötesi topraklarda ise teşvik etmiştir. Fransa'nın deniz ötesi toprağı olan La Réunion adasında beyaz hekimler zorla binlerce kadını kısırlaştırmış ve kürtaj etmiştir.[17]

Soy zincirini kırma politikası insanları hizaya sokmak, kontrol altına almak ve kartları yeniden dağıtıp gücün el değiştirmesini sağlamak, alınyazısı denen mengeneden kurtulmak, insan sayısını azaltıp dünyada daha çok yer açmak için bir yöntem olabilir. ABD'de 1990'lı yıllarda araştırmacı Carolyn M. Morell ve Karen Seccombe çocuk yapmama seçiminin sadece üst sınıf mensubu olan az sayıda kadına özgü olmadığını göstermiştir. Morell'in konuştuğu kadınların dörtte üçü refah düzeyi düşük veya işçi çevrelerden gelmektedir. Hepsi kariyer sahibidir ve çocuk yapmama kararıyla toplumsal piramitte yükselebilmişlerdir. Bu kadınlardan biri olan ve doktorluk mesleğini icra eden kırk üç yaşındaki Gloria şöyle diyor: "Hanım hanımcık ve uysal bir kadın olsaydım, bugün muhtemelen bir mühendisle evli, Florida'da yaşayan, altı çocuklu bir kadın olurdum. Ve tek derdim önümüzdeki ayın faturalarını ödemek olurdu. Ama benim istediğim bu değildi." Philadelphia eyaletinin güneyinde, Doğu Avrupa'dan gelen Yahudi göçmenlerin yaşadığı bir mahallede büyüyen kırk altı yaşındaki Sara ise anılarını anlatıyor: "Bizimkisi bir getto hayatıydı. Ama

16 "En 2015, un décès sur six dans le monde était lié à la pollution," *HuffPost*, 20 Ekim 2017.

17 Françoise Vergès, *Le Ventre des femmes. Capitalisme, racialisation, féminisme*, Albin Michel, Paris, 2017.

ben bundan daha iyisinin mümkün olduğuna inanmak istiyordum. Sekiz-dokuz yaşlarımda, tüm gün ortadan kaybolurdum. Tramvaya atlardım ve şehir merkezine giderdim. Rittenhouse Meydanı'na kadar yürürdüm. Sonra otobüse biner, Pennsylvania Üniversitesi'nde inerdim. Sadece etrafı izlemek ve dinlemek için..." 1905'te kamu yararına çalışan, kimliğini açıklamayan Amerikalı bir kadın "Çocuksuz bir eş" takma ismiyle şöyle yazmış: "Gözlemlerime göre bir kadın eğer baskı altındaysa, bu çocuklu ve parasız olduğu içindir. İlkinin varlığı ikincisinin elde edilmesini engellemektedir. Yeterli ve onuruyla kazanılmış bir miktar para, kadına özgürlüğünü, bağımsızlığını, özgüvenini elde etmesini ve kendi hayatını yaşama gücünü sağlayacaktır."[18] Anneliğin reddi sadece beyaz kadınların tercihi de değildir. 1900-1919 yılları arasında doğmuş Afrika kökenli Amerikalı kadınların üçte birinin çocuk yapmadığı görülmüştür ve sayıları çocuksuz beyaz kadın sayısından fazladır.[19]

Dünyanın gidişatına ve çoğunluğa dayatılıp yetinmeleri istenen hayat tarzına karşı çıkan isyan, Corinne Maier'in 2007'deki eleştiri ve suçlamalarla dolu çalışmasının odak noktasıdır. Kitabında, önce okula, sonra iş yerlerine kışla misali kapatılmamız –bir şans, hatta daha fazlası addetmemiz beklenen bu hapsoluş hali– lanetlenir. Çocuk yapmanın sadece hayatın anlamı sorunsalını "bir sonraki nesle aktarmaya" yaradığını söyler: "Bizler insanlığın ufkunun durmadan didinmekten ve çocuk bakmaktan öteye gitmediği bir karınca toplumunda yaşıyoruz. Bu öyle bir toplum ki, onun için yaşam, ekmeğini kazanmakla ve çocuk yapmakla sınırlanmış halde ve hayalleri olmadığı gibi bir geleceği de yok."[20] Maier devamlı üreme halinin mevcut sistemin anahtarı olduğunu ve dünyayı çevre felaketine götüren, uysallığımızı garanti altına alan bir hayat tarzını bize dayattığını düşünüyor (Çünkü "karnını doyurmamız gereken çocuklarımız" ve ödememiz gereken banka kredilerimiz var). Yazar Chloé De-

18 Laurie Lisle, *Without Child.*

19 Carolyn M. Morell, *Unwomanly Conduct. The Challenges of Intentional Childlessness*, Routledge, New York, 1994.

20 Corinne Maier, *No Kid.*

laume da (Camille Ducellier, "Sorcières, mes soeurs" [Cadılar, Kız Kardeşlerimiz][21] isimli belgesel filmde bu yazara atıfta bulunmuştur) Maier ile hemfikirdir: "Ben bir Nullipar'ım.* Hiçbir zaman çocuk yapmayacağım. Nesil devam ettirmekten ve bunu konu edinen zehirli kurgulardan tiksiniyorum. Miras kavramı bana bir sonraki taşıyıcıya aktarılan virüsten başka bir şey ifade etmiyor." Devam ediyor: "Sizi ilgilendiren tek şey midenize saplanan korkuya karşı koymak, rahmi embriyolarla doldurmaktır. Antidepresanlar sayesinde ayakta durabilen bir halk için kaygıyı oldukça azaltacak bir davranış!"[22]

Kendimi oldukça nazik ve sakin biri sanıyorken üreme sorununun ve çocuk yapmayı reddetme nedenlerimin bende büyük bir öfkeyi ne kadar hızlı uyandırdığını fark etmek beni ürkütüyor. Şimdi bunları yazarken de öfkelenebiliyorum. Çocuk yapmaya mesafeli durmak, kadının mahrumiyetlerinden ve başarısızlıklarından toplumu sorumlu tutmaktır; sorunları görmezden gelmeyi reddetmek ve onların yoluna koyulamayacak durumda olduğunu ifade etmektir ve bu durum çocuk yapmayı reddeden kadınlara öfke duyan insanların duyduğu rahatsızlığı açıklamaktadır. Ama "hayır" aslında "evet"in arka yüzüdür: "Hayır", hem insanlığın hikâyesinin daha iyi olabileceği düşüncesinin hem de hayata ve dünyaya dair isyanın sonucudur. Ve davamızdan geri adım atmayacağımızı daha iyi anlatmak için "hayır" diyoruz. Çocuk yapmama seçimi bir çeşit oksijen tüpüdür; Yunan mitolojisindeki bereket boynuzunu andırır. Çocuğunuz yoksa taşkınlık yapabilir, ölçüyü kaçırabilirsiniz: Kendinize ayıracak fazladan vaktiniz vardır, alabildiğine özgürsünüzdür. Tüm bunların içinde nefesiniz kesilinceye kadar, abartmaktan korkmadan ilerleyebilirsiniz ve aynı zamanda genelde durmanın akıllıca olacağı düşünülen anda ilginç şeylerin başlayacağına dair his içinizde belirir. Bana göre çocuk yap-

21 Camille Ducellier, *Sorcières, mes sœurs*, Larsens Production, 2010, www.camilleducellier.com.

(*) Latince Nulliparous kelimesi hiç çocuk doğurmayan kadını anlatır – ç.n.

22 Chloé Delaume, *Une femme avec personne dedans*, Seuil, Paris, 2012. Ve yine aynı seriden olan *Les Sorcières de la République*, 2016.

mamak hayatın tadını çıkarmak demektir. Bu fikrim bugüne dek sadece bir kez bir arkadaşımla tartışmama yol açtı. Normal bir sohbet esnasında konu birdenbire değişti ve ateşli bir tartışmaya dönüştü. Bu tartışma yüzünden tüm çabalarımıza rağmen arkadaşlığımız bir daha eskisi gibi olmadı. Babam ile aynı yaşta olan bu adam, aldığı Katolik eğitimin her zaman etkisi altında olmuştur –her ne kadar dünya görüşünün tek kaynağı bu olmasa da (aksi takdirde arkadaş olamazdık). İnançlarından kaynaklanan duyarlılığı, bana gösterdiği tepkiyi açıklıyordu. Üstelik tartışmanın en ateşli yerlerindeki söylemi dinî öğeler içeriyordu. İşaret parmağını sert bir tavırla havaya kaldırarak beni azarladı: "Hayata dair ümidini kesemezsin." Demek istediğim tam da bu: "Bazen çocuk yapmaktan kaçınmak 'ümidi kesmemenin' en iyi yöntemi olabilir."

Çocuk iste(me)menin karmaşık simyası

Çocuk yapmaya karşı tutumum beni yaşadığım toplumda neredeyse utanç verici şekilde istisnai bir konuma yerleştiriyor. Çünkü Fransa'da kadınların sadece % 4,3'ü ve erkeklerin % 6,3'ü çocuk istemediğini ifade ediyor.[23] Sanılanın aksine çocuksuz kadın sayısında 20. yüzyıl boyunca azalma görüldü ve (sebep ne olursa olsun) "kesinkes çocuk yapmama oranı" bugün % 13'e indi.[24] Doğurganlık oranı 2015'te ilk kez düşmesine ve bunu takip eden iki sene boyunca düşmeye devam etmesine rağmen Fransa hâlâ Avrupa genelinde doğum rekorunu (İrlanda ile birlikte) elinde tutuyor.[25] Bu duruma getirilen açıklamalardan biri küçük çocuklar için sağlanan ve kadınları iş hayatı ile annelik arasında seçim yapma zorunluluğundan kurtaran kamu hizmetleridir (Almanya'da da çocuklar için sunulan kamu hizmetlerinin çok gelişmiş seviyede olduğunu görü-

23 Charlotte Debest, Magali Mazuy ve Fecond Soruşturması Ekibi, "Rester sans enfant: un choix de vie à contre-courant", *Population & Sociétés*, sayı 508, Şubat 2014.

24 Charlotte Debest, *Le Choix d'une vie sans enfant*.

25 Gaëlle Dupont, "Natalité: vers la fin de l'exception française", *Le Monde*, 16 Ocak 2018.

yoruz). Buna karşın son yıllarda ABD'de çocuksuz hayat hakkındaki yayınlarda gözlenen artış 2013'te ülkedeki doğum oranının tarihin en düşük seviyesine inmesiyle açıklanıyor –üstelik bu durum bir dram olarak değerlendirilmiyor (ülkeye dışarıdan gelen göçmenler sayesinde). ABD'de kırk-kırk dört yaş aralığında olan ve anne olmayan kadınların oranı 1976'da % 10 iken 2018'de % 18'e yükseldi (her kesimden ve her renkten kadın).[26] Yazar Laura Kipnis öngörülerini şöyle ifade ediyor: "Kadınlar için daha iyi şartlar sağlanmadığı sürece doğum oranı düşmeye devam edecektir. Babaların çocuk bakımına dair eşlerine daha büyük katkısını beklemenin dışında aynı zamanda çocukların –az maaş alan kadınların evde kendi çocuğuna bakmasındansa– iyi maaş alan profesyonellere emanet edilmesini sağlayacak daha çok kamu yatırımı yapılması gerekmektedir."[27] Avrupa'da (Almanya haricinde) doğum oranının güney ülkelerinde (İtalya, Yunanistan, İspanya) azalmasının temel sebebi, Avrupa Birliği politikalarından kaynaklanan ekonomik çöküş ve çocuk bakımına dair tüm ihtiyaçları karşılayacak kreşlerin olmaması, kadınları çocuk yapmaya teşvik edecek tedbirlerin alınmamasıdır. 1970'li yıllarda doğan kadınların yaklaşık % 25'i bu sebeple çocuk yapmamıştır.[28]

Bir tarafta istemediği için çocuk yapmayan kadın ve erkekler ile diğer tarafta istedikleri için çocuk sahibi olan kadın ve erkekler olduğunu varsayan bir ayrım yapmamız mümkün değil. Bazıları –isteseler de– ekonomik imkânsızlıklardan dolayı veya özel hayatlarındaki şartlar gereği çocuk sahibi olamıyor. Diğerleri ise planlı olmayan (kürtajın kültürel olarak meşruiyeti olmadığını da hesaba katarsak) çocuklara sahipler. Kürtaj hakkına karşı olmasalar da çiftler bebeği dünyaya getirme kararı alabilecekleri ekonomik ve duygusal istikrara sahip oldukları takdirde kürtajdan kaçınıyor. Nitekim aile kurmaya dair her yer-

26 "The childfree life" dosyası, *Time*, 12 Ağustos 2013.

27 Laura Kipnis, "Maternal instincts", (ed.) Meghan Daum, *Selfish, Shallow, and Self-Absorbed*.

28 Eva Beaujouan ve diğ., "La proportion de femmes sans enfant a-t-elle atteint un pic en Europe?", *Population & Sociétés*, sayı 540, Ocak 2017.

de karşımıza çıkan propagandayı göz önünde bulundurursak, azımsanmayacak kadar çok ebeveynin kendi rızalarından çok toplumsal baskıya teslim olduğu sonucuna varabiliriz. Charlotte Debest'in kitabı için konuştuğu çocuksuz kadınlardan biri olan Sandra şöyle diyor: "Çok samimi olarak bugünkü çocuk yapma isteğinin % 90 oranında topluma, % 10 oranında şahsi isteğe ve özgür iradeye dayalı olduğunu düşünüyorum."[29] Elbette bu oranlar tartışılır. Her kişide ilk etapta çocuk yapma isteğinin olduğunu veya olmadığını (bu isteğin veya isteksizliğin sonucu ne olursa olsun) ve bu kişilerin, sonrasında çocuk konusundaki kararlarını iyi veya kötü savlarla güçlendirdiklerini görüyoruz. İnsanların çocuk yapmakla ilgili kararları ve düşünce şekilleri oldukça karmaşık ve gizemli bir simyadan ortaya çıkıyor ve tüm önyargıları yanıltabiliyor. Örneğin mutsuz bir çocukluk geçiren biri çocuk yaparak çocukluğunu sembolik olarak sağaltmak isteyebiliyor ya da acısını azaltmak için çocuk yapmamaya karar verebiliyor. Biri mutlu ve iyimser bir mizaç ile çocuk yapmamayı isteyebilirken, depresif biri çocuk isteyebiliyor. Anlayacağınız, hangi sebeple çocuk yapılacağını veya yapılamayacağını tahmin etmek mümkün değil. Laurie Lisle şöyle diyor: "Bir insan bazı sebeplerle çocuk isterken başka bir insan aynı sebeplerden dolayı çocuk istemeyebilir: bir rolü oynama, etki etme, kimliğini bulma, biriyle bağ kurma arzusu, mutluluk veya ölümsüzlük arayışı gibi."[30] Öte yandan insan doğası büyük mutluluklara olduğu kadar dayanılmaz korkunçluklara da müsait: Hayat güzel ama zor, ama güzel, ama zor, ama güzel, ama zor gibi... İnsanlar hangi açıdan hayata bakmaya karar veriyorlarsa ona göre çocuk yapıyor veya yapmıyorlar. Onların yerine hayatın "güzel" veya "zor" olduğuna, çocuk yapmaya veya yapmamaya karar vermek o hayata müdahale etmek ve elbette küstahlık olacaktır.

Bazı insanlar kendilerinin ve partnerlerinin yansımasını yeni bir canlıda görmek isteyebiliyor ve/veya bu kişiler hayatlarını çocuklarla doldurma fikrini çekici bulabiliyor. Diğer ta-

29 Charlotte Debest, *Le Choix d'une vie sans enfant.*

30 Laurie Lisle, *Without Child.*

raftan bazı kişiler ise hayatlarını tek başına devam ettirmek veya sadece partneriyle çocuk yapmadan yaşamak isteyebiliyor. Örneğin sonuncu seçenekte karar kılan psikoterapist ve yazar Jeanne Safer, 2015'teki bir demecinde otuz beş senedir kocasıyla "nadir bulunan entelektüel ve duygusal mahrem" içinde yaşadığını belirtiyor.[31] Birileri hayatı çoğaltmaya ve bu hayat tarzının sebep olacağı az veya çok mutlu karmaşaya göğüs gererek aileye katılan bebeğe bir yuva vermeye gönüllü olabilir. Birileri de daha derli toplu, daha az ve öz, daha sakin bir varoluş tarzını tercih edebilir. İki hayat tarzı da kendine özgü yoğunluk içerir. Ben ise –doğum oranının azalmasının doğaya faydası tartışmasına girmeden– toplum kendi yaşam alanıyla uyumlu bir ilişki kurmakta böylesine kafa üstü çakılmışken ve doğayı yok etmeye doğru gidiyorken, ona bir üye daha kazandıramayacağımı düşünüyorum. Tüketim toplumunun bir ürünü olduğumu fark ettiğimde ve çocuklarıma çevre krizinin sebep olduğu paradigmalara uyum sağlama konusunda yardımcı olamayacağımı gördüğümde, çocuk yapma isteğim daha da azalıyor. ABD'li roman yazarı Pam Houston'ın şu cümlelerinde adeta kendimi buluyorum: "Petrolden dönüştürülüp üretilen bebek bezleriyle işim olmaz. Bir zamanlar vahşi doğanın yer aldığı dünyaya fazladan bir yeşil panjurlu ev dikmekten sorumlu olmak istemiyorum."[32] Ancak bir yandan da yakında yedi yaşını dolduracak olan ve Yeu Adası'nda plaja giden yolda, kafasındaki minik kaskla, heyecanla bisikletini süren Hamza'yı görmek kalbimi eritmiyor değil. Bu bile fikrimi değiştirmiyor olsa da dünyanın hâlâ güzel olduğu ve bu güzelliği çevre felaketini görmezden gelerek bir çocukla paylaşmanın hâlâ mümkün olduğu görüşünü anlayışla karşılıyorum.

Bana göre herkes kendi istediği gibi düşünebilir. Tek anlamadığım, benim görüşümün neden bu kadar az kabul gördü-

---

31 Jeanne Safer, "Beyond *Beyond Motherhood*", (ed.) Meghan Daum, *Selfish, Shallow, and Self-Absorbed.*

32 Pam Houston, "The trouble with having it all", (ed.) Meghan Daum, *Selfish, Shallow, and Self-Absorbed.*

ğü ve neden tartışmaya kapalı olan fikir birliğine göre, çocuk yapmanın herkes için bir başarı kıstası olarak görüldüğüdür. Bu kaideye uymayanlar, eşcinsellere bile bu kadar çok söylenmeye (artık) cesaret edilemeyen soruyu işitiyorlar: "Ya herkes senin gibi olsaydı, dünya ne hale gelirdi?" Beşeri bilimlerde bile bu kalın kafalı zihniyete rastlayabiliyoruz. Örneğin sosyolog Anne Gotman erkek ve kadınlarla "çocuk yapmama istekleri" üzerine konuştuğunda, onlar hakkında ve onların görüşlerini (üstü kapalı olarak veya açıkça) itibarsızlaştıran kötü yorumlarda bulunabiliyor. Örneğin konuştuğu kişilerin "değişimden korktuğuna" kanaat getiriyor veya "türün genetik ve antropolojik devamı prensibinin temel boyutunu küçümsemekle" itham ediyor. Şöyle yazıyor: "Çocukların çok vakit gerektiriyor olmasına, yani iş hayatından, sosyal hayattan ve özel hayattan vakit ayırmak gerekliliğine nasıl karşı gelinebilir?" Ve hemen ekliyor: "Asıl konu bu mu?" Sorular yönelttiği bir kadın, "Ben çocuk istemiyorum ve bunda sorun göremiyorum" dediğinde Gotman kalitesiz bir psikanaliste dönüşüyor ve cümlenin ikinci yarısını "sorunun bir çeşit itirafı" olarak değerlendiriyor. Kitabının her cümlesinde çocuk istemeyen insanlara karşı önyargılar görülüyor. Söz konusu kişileri, kendilerini "kurbanlaştırmakla" ve bizi seçimlerine onay vermeye "zorlamakla" itham ediyor.[33]

Düşünme-me alanı

Yedi buçuk milyar nüfusu olan insanlık türünün yok olma tehlikesi yaşadığını söyleyemeyiz veya en azından *doğum oranlarının azalmasının*, türün yok olmasına sebep olmayacağından emin olabiliriz. Yazar ve oyuncu Betsy Salkind'in altını ısrarla çizdiği gibi "Tanrı 'Çoğalın' dediğinde, dünya üstünde sadece *iki* insan vardı."[34] Günümüzde en azından Batı ülkelerinde

33 Anne Gotman, *Victimisation et exigences de validation, Pas d'enfant. La volonté de ne pas engendrer*, Éditions de la MSH, Paris, 2017.

34 Betsy Salkind, "Why I didn't have any children this summer", (ed.) Henriette Mantel, *No Kidding. Women Writers on Bypassing Parenthood*, Seal Press, Berkeley, 2013.

doğum kontrol yöntemlerine erişim geniş ölçüde mümkün ve bir çocuğun doğması ekonominin güçlenmesi için kaçınılmaz bir araç değil. Tam aksine. Üstelik biz artık daha iyi bir geleceğe (hatta sadece geleceğe) dair inancın kaybolmasıyla özdeşleşen bir çağda ve kaldırabileceğinden daha kalabalık olan, farklı kirlilik türleriyle zehirlenmiş, sömürünün gittikçe arttığı bir gezegende ve faşizmin tehdit ettiği Batı'da yaşıyoruz. Bu durum bana Willem'in 2006 yılında yaptığı çizimi düşündürüyor: Bir burjuva ailesi, ihtişamlı, sıcak ve güven veren evlerinde bir araya gelmiş halde görülürken evin bir tarafındaki duvar hurda arabalarla, harabe evlerle dolup taşan ve kemikleri kırılmış insanların fareler arasında yaşadığı perişan haldeki dış dünyaya açılmaktadır. Evin babası dehşet içinde kalan kızına ve oğluna kapının eşiğinden bu yıkım hakkında gururlu vücut diliyle vaatlerde bulunmaktadır: "Bir gün hepsi sizin olacak!" Böyle bir ortama birini iterken sizde en küçük bir tereddüt görse herkes dehşet çığlıkları atacaktır. Evet, artık o kadar belirgin olmasa da birçok insana göre çocuk istemek için hâlâ bir dolu sebep var. Dünyada şartlar bu haldeyken geleceğe dair varsayımlarımızı unutmuş olabilir miyiz acaba?

Sıradışı raddede bir entelektüel tembellik ve inanılmaz bir düşünce yoksunluğu, çocuk isteğinin "içgüdüsel" olduğu bahanesiyle (ki bunun doğruluğu şüphelidir) bu konunun etrafını sarmış halde. ABD'li deneme yazarı, feminist Rebecca Solnit'e göre herkese derman olacağı sanılan reçeteler vermekten geri durulmuyor –ki bu reçeteler devamlı olarak başüstü çakılıyor, ama bu bile "bize yeniden ve yeniden aynı formüllerin sunulmasını engellemiyor." Solnit'in gözlemi şöyle: "Hayatın bir anlamı olması gerektiğine dair fikir nadiren ortaya çıkıyor. Sadece standart eylemlerin [evlenmek ve çocuk yapmak] kendi içlerinde bir anlam barındırdığı sanılmakla kalmıyor, aynı zamanda dünyada anlam ifade eden tek eylem olarak da görülüyorlar." Toplumsal kaidelere her açıdan uygun olan "ve tümüyle sefil" varoluş biçimlerine insanları hapseden fikir birliğini teşhir eden yazar hatırlatıyor: "İnsanın kendi çocuğunun ötesinde de seveceği, sevgiye muhtaç olan birçok şey var; dün-

ya genelinde sevgiyle halledilmesi gereken çok iş var."[35] *Elle* dergisinde Michèle Fitoussi'nin, Corinne Maier'in *Çocuk Yapmamak İçin Kırk Neden. No Kid* kitabına karşı kaleme aldığı öfke dolu eleştiri yazısı, yazarın hayal gücü yoksunluğunu gösterme amacı taşıyordu. "Temcit pilavı gibi aynı şeyleri ısıtıp ısıtıp önümüze sunmaktan sadece temelsiz bir düşünce yapısı çıkar ortaya, nitekim Maier'in ofisteki can sıkıntısı ve buna direnme yöntemleri hakkında yazdığı *Merhaba Tembellik* isimli kitabında da var olan bir zihniyettir bu. Sanki zevk alma hakkı dünyada önemli olan tek şeymiş gibi. Hadi bize rahatsızlık veren her etmeni safdışı bırakalım. [...] Varoluşumuza bağlı diğer belaları da başımızdan atalım; böylece her günümüz sadece eğlenceden ibaret olsun veya bir yandan zencefilli bisküvimizi yerken diğer yandan kendimize saatlerce bakıp duralım. Aşksız ve mizahsız yaşayalım. Halbuki ikisi de mutluluğa ulaşmak için temel bileşenlerdir; ama ne yazık ki, ikisi de Maier'de bulunmuyor."[36] Aynı "Sihirbaz Bir Kadınla Evlendim"de gördüğümüz gibi "aşk" dayatması yine her eleştiriyi susturmak için kurulu düzenin gardiyanlarına maske işlevi görüyor.

Çocuk yapmamak demek, ölümünüzden sonra dünyaya sizden bir parçanın kalmayacağını, şekillenmesinde katkınız olan, aile hayatı sunduğunuz, ailenin önceki nesillerinden birikmiş ve size miras kalmış –bazen ezici ağırlığı olan– bir valiz dolusu hikâyeyi, kaderi, acıyı ve hazineyi devrettiğiniz birinin olmayacağını bilmek demektir. Arkanızdan hayat arkadaşınızın, erkek ve kız kardeşlerinizin, arkadaşlarınızın gözyaşı dökeceğini bilirsiniz, ama bunlar evladın yasıyla bir değildir. Çocuk istememeniz halinde belki de kabul etmesi en zor şey işte budur. "İki kişilik aileler" hakkındaki bir kitap için söyleşi yapılan Dianne şöyle diyor: "Tek pişmanlığım, beni kimsenin annemi düşündüğüm gibi düşünmeyecek olmasıdır."[37] Yine de çocuk yapmamak hiçbir şey aktarmayacağımız anlamına gelmiyor. Aynı hayal gücü

35 Rebecca Solnit, "The mother of all questions", *Harper's Magazine*, Ekim 2015.

36 Michèle Fitoussi, "Le pire de Maier", *Elle*, 25 Haziran 2007.

37 Laura Carroll, *Families of Two. Interviews with Happily Married Couples without Children by Choice*, Xlibris, Bloomington, 2000.

yoksunluğu, bizi aktarımın –çocukların kendi çocuklarına aktarmamaları veya ebeveynlerinin istediği şekilde aktarmamaları haricinde– birçok yolu olduğunu görmekten alıkoyuyor: Her insani varoluş, sonsuz sayıda kukayı deviriyor ve haritalandırması her zaman elimizde olmayan derin izler bırakıyor. Örneğin gönüllü olarak çocuk yapmayan iki Amerikalı, işlerinden istifa edip bir yıl boyunca bisikletle dünya turu yapabilmelerinin, bir gün plajda karşılaştıkları bisikletseverlerle yaptıkları konuşmanın sebep olduğu aktarım sayesinde olduğunu söylüyorlar. Bu kişilerin bu iki Amerikalı'da yarattıkları etkiden haberleri asla olmayacaktır. "Kimde nasıl etki bırakacağımızı asla bilemeyiz."[38] Çocuklar bu dünyadan çoğumuzun geçişinin en aleni göstergesidir –yönlenmemizin öğretildiği tek göstergedir. Üstelik çocukların bile ebeveynlerinden daha çok aktarıcıları vardır. Örneğin siz biraz olsun sorumlusu değil misiniz terk ettiğiniz erkek veya kız arkadaşınızın daha sonra başka biriyle yaptığı veya tanıştırdığınız iki kişinin yaptığı çocuğun varlığından?

Doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşmasına rağmen bir insanı ondan çocuk yapmayı istemeden arzulamak veya sevmek hâlâ düşünülebilir bir şey olarak görülmüyor. Anne olmayı istemediğini ifade eden kadınlar bunun sebebinin "doğru kişiyle henüz karşılaşmamak" olduğunu tekrar tekrar işitiyor. Anlaşılması mümkün olmayan, ancak süregelen emrivakilere göre sadece gebelikle sonuçlanan cinsel ilişkiler gerçek bir cinsel ilişki olarak görülüyor. Belki bunun sebebi gebeliğin cinsel ilişkiye girmenin –erkek partneri "gerçek erkek" ve kadın partneri ise "gerçek kadın" addederek– tek mümkün kanıtı olmasındandır. Bu bakış açısı, Napolyon'un kız kardeşi Pauline Bonaparte'ın söylediği iddia edilen bir sözün tam tersi bir çerçevede bulunuyor: "Çocuk mu? Gebe kalmak için birliktelik yaşamaktansa zevk için yaşamayı tercih ederim." Öte yandan sırf cinsel hayatları olduğunu veya –üstü kapalı şekilde homofobik görünerek– eşcinsel olmadıklarını kanıtlamak için çocuk yapan insanlar olduğunu (naçizane fikrim, sırf gösteriş yapma isteğinin pahalıya patladığı yönündedir) unutmamak lazım.

38 *A.g.e.*

Heteroseksüel çiftlerin çocuk yapması ve daha açık bir ifadeyle heteroseksüel kadının anneliği, ilerlemeciler için bile, "doğa" savının (ki bizler bu sava mesafeli durmayı öğrendik) tahakküm gösterdiği tek alan olarak kalmıştır. Biliyoruz ki, yüzyıllardır, en fantezi ürünü –ve en baskıcı– tezler, "doğada" gözlenmesi beklenen "bariz ve tartışmasız" kanıtlarla desteklendiler. Örneğin 1879'da Gustave Le Bon şöyle diyordu: "Birçok kadının beyninin büyüklüğü, en gelişmiş erkeklerin beynine nazaran gorillerin beynine daha çok benzemektedir. Bu yetersizlik o kadar barizdir ki, hiçbir şey bir an olsun bunu inkâr edemez. Belki sadece yetersizlik derecesi tartışılabilir."[39] Geriye baktığımızda bu tip görüşlerin ne kadar gülünç olduğu apaçık görülüyor. Artık fiziki yapı ile belli yeteneklerin veya sınırları çizilmiş davranış kalıplarının bağdaştırılması mümkün değil. İlerlemeci kesimlerde artık kimse, örneğin, eşcinsel kadınlara ve erkeklere, cinsel pratiklerinin sorunlu olduğunu, onların yanlış kişileri arzuladıklarını ve organlarının o şekilde kullanılması için tasarlanmadıklarını söyleyemiyor. "Affedersiniz ama kullanım kılavuzunu yanlış okumuşsunuz, doğa diyor ki..." lafını duymuyoruz. Öte yandan konu kadınlara ve bebeklere gelince herkes dilediğini söyleyebiliyor; karşınızda en sığ biyolojik determinizmin heyecanlı fanatiklerini buluyorsunuz.

Kadınların bir rahmi vardır: Bu kadınların çocuk yapma *zorunluluğunun* tartışmasız kanıtıdır, değil mi? Demek ki biz Diderot ve d'Alembert'in 18. yüzyılda yayımladığı *Ansiklopedi*'de bulunan ve fiziki tasvirlerden çıkarımlarda bulunup noktalanan "Kadın" başlıklı makaleden bu yana bir gıdım yol kat edememişiz. "Tüm bu olgular kadının fıtratının çocuk yapmak ve onu beslemek olduğunu kanıtlamaktadır."[40] Biz hâlâ sarsılmaz bir fikir birliğiyle, kadınların anne olmayı arzu etmesi gerektiğini düşünmeye devam ediyoruz. Bir zamanlar kadın rahminin

39 Akt. Muriel Salle ve Catherine Vidal, *Femmes et santé, encore une affaire d'hommes?*, Belin, Paris, 2017.

40 *A.g.e.*

bağımsız hareket etmesinden, "korkulacak bir hayvan" gibi olmasından, "çocuk yapma isteğinin tutsağı olduğundan", "canlı olduğundan ve mantığa aykırı davrandığından", "dehşet dolu arzuların sultası altında dünyayı kontrol altına alma çabası içinde"[41] olduğundan bahsedilirdi. Bu tek başına hareket eden rahim, varolduğu iddia edilen "biyolojik saat"e, hiçbir röntgende tam yeri tespit edilemeyen, ama otuz beş-kırk yaşına gelen kadınların karnına doğru eğildiğimizde bariz bir şekilde tik-tak sesleri duyulan şu gizemli organa yerini bıraktı. Denemeci Moira Weigel'in dediği gibi, "Biyolojik saat gibi metaforları, metafor olarak değil de bir hakikati anlatan basit ve yalın tasvirler olarak görmeye alıştık." Kadınların doğurganlığıyla ilgili olarak kullanılan "biyolojik saat" ifadesi ilk kez 16 Mart 1978'de *Washington Post* gazetesinde çıkan "Kariyer Yapan Kadın İçin Biyolojik Saat İlerliyor"[42] isimli makalede kullanıldı. Diğer deyişle, bu ifade toplumun öfkeli tepkisinin dışavurumuydu. Ve bu terimin kadın anatomisiyle bütünleşme hızı, evrim tarihinde öyle eşsiz bir gelişmeydi ki Darwin'in bile ağzı açık kalırdı. Üstelik kadın vücudu kadınlara çocuk taşıma imkânı sunduğu için doğa o çocuğun doğduktan sonra altını değiştirmenin de, çocuk doktorundan randevu almanın da, hazır eli değmişken yerleri silmenin, yemek yapmanın, çamaşır yıkamanın ve önündeki yirmi beş sene boyunca hijyenik ped almayı düşünmenin de kadının işi olmasını istiyor. Ve buna "annelik içgüdüsü" deniyor. Evet, doğa çok açık bir şekilde bunları emrediyor, ama örneğin türün devamlılığını sağlamada en büyük görevi üstlendiği için kadına teşekkür etme amacıyla toplumun kadınların karşısına çıkan zorlukları devre dışı bırakmasını emretmiyor. *Hem de hiç!* Eğer bu çıkarımda bulunduysanız doğanın dediklerini anlamamışsınız demektir.

Hiç çocuk yapmayan kadınlar söz konusu olunca zihinlerde ilkel kadın temsilleri dönüp duruyor. Müstakbel annelere doğrudan atfedilen "mutluluğa erişme" ve "ışık saçma" vurgu-

41 *A.g.e.*

42 Moira Weigel, "The foul reign of the biological clock", *The Guardian*, 10 Mayıs 2016.

ları (hem de söz konusu kişilerin dediğine göre hamilelik tecrübeleri kadından kadına değişiyorken) onların aksine rahimleri boş kaldığı için vücutları solup giden kızkuruları imgesini güçlendirmeyi amaçlıyor. Bu tutum, Laurie Lisle'in yazdığı gibi, rahmin, boşken bile, oldukça canlı ve "aylık döngüler ve cinsel temas sayesinde aktif"[43] bir organ olduğunu bilmemenin itirafıdır. Üstelik hakkındaki fantezilere göre rahmin boşken örümcek ağlarınca istila edilen ve kasvetli rüzgârlarla kavrulan bir delik kadar küçük bir boyutta tahayyül edildiğini de unutmayalım. Ve hâlâ çocuk yapmak, kadınların erotik ve duygusal ihtiyaçlarını giderme ve böylece bu ihtiyaçları dizginleme erdemi olarak görülüyor; çünkü aksi takdirde kontrol edilemez olacakları düşünülüyor. Anneliği reddetmek bu yüzden arınma ve ehlileşme sürecinden ve yüzyıllardır onca sorguyu, dehşeti, tiksinme duygusunu üstüne çeken beden için tasarlanan mümkün olan tek esaretten kaçınmak anlamına geliyor benim için. David Le Breton şöyle yazıyor: "Evlilik ve annelik her daim muhtaç olan bedenin ışıldaması için tek çözümdür."[44] Bu çözümleri reddetmek, belayı ve şüpheli bakışları, acıyarak bakan gözleri üstüne çekmeye devam etmek demektir. Burada da yine şahsi deneyimlerin önyargıları haksız çıkardığını görüyoruz. Örneğin hayatı boyunca sağlık sorunları yaşamış biri olarak ben, elimde avucumda kalan fiziksel gücümle önce karnımda, sonra kollarımda taşıyacağım bir çocukla hayatımı paylaşmak zorunda olmamanın rahatlığını hissediyorum.

Bir konferans esnasında, kadın fıtratını annelikten ayrı düşünebileceğimizi savunmamın akabinde, benden sonraki konuşmacı, kısırlık sorunları üzerinde uzmanlaşmış bir doktor, çok ciddi bir tavırla düşüncelerimin hastaları için "dinlemeye katlanılmaz" olduğunu belirterek sözlerine başladı. Bu çıkış beni oldukça şaşırttı. Düşüncelerimin, son tahlilde hamile kalamamaları halinde, onları bir şekilde iyi hissettireceğini düşünü-

43 Laurie Lisle, *Without Child*.

44 David Le Breton, "Le genre de la laideur", Claudine Sagaert'ın *Histoire de la laideur féminine* kitabının önsözü, Imago, Paris, 2015. [*Kadın Çirkinliğinin Tarihi*, çev. Serdar Kenç, Maya Kitap, İstanbul, 2017].

yordum. Bu durumda arzularını gerçekleştirememenin üzüntüsünü atlatmak zorunda kalacaklardı; buna bir de eksik veya başarısız kadın hissini eklemek gereksizdi. Çok sayıda doktor çocuk istemeyen kadınlara "çocuksuz kadınların halini düşünmelerini" söyleyerek doğru yolu gösterme haddini kendinde görüyor. Ancak Martin Winckler'ın Fransa'daki doktorların kötü muamelesi hakkında yazdığı kitabında da dediği gibi "annelik, her kadını birbiriyle bağlantılı kaplar gibi görebileceğimiz bir olay değildir."[45] Hamile kalamama sorunu yaşayan kadınlarda hamile kalabilen kadınlara karşı kıskançlık hissi gelişebilir, ancak bunun üzerine iki saniye bile düşünseniz, bu durumun nasıl akıldışı olduğunu görürsünüz: Hamile kalamayanları düşünerek kendini çocuk yapmaya zorlamak, insana çifte mutsuzluktan başka bir şey vermez. Bunun haricindeki her akıl yürütme, kadınları kendilerine münhasır kişilikleri ve birbirinden farklı arzuları olan tekil şahıslar olarak değil, birbirinin aynısı temsiller olarak görmeyi esas alır.

Ne yazık ki bu bakış açısı çok yaygın, ancak bu gerçeğe karşı ortaya çıkan kayda değer bir direnç de söz konusu. Hamile olduğumuzu öğrenmek, eğer çocuk istiyorsak harikadır ve istemiyorsak, başa çıkması zor bir haberdir. İnternet sitelerinde hamileliğin ilk belirtilerini anlatan yazılar, kadın okuyucuların *tümünün* hamile olmayı arzuladığı önkabulünden yola çıkmaktadır. Halbuki gerçekte azımsanmayacak kadar çok sayıda kadın bu sayfaları stresten karınlarına kramp girmiş halde inceler. Örneğin "Doğum kontrol yöntemini kullanmayı bıraktınız ve bekliyorsunuz. Bu bekleyiş her yumurtlama döngüsünde o kadar uzun görünüyor ki..." cümlesi kadınlara dair içeriklerin paylaşıldığı "aufeminin.com" sitesinde karşınıza çıkar (Yazının başlığı: Hamileliğin erken dönemleri nasıl anlaşılır?) ve buna bağlı diğer konular, "Doğurganlığı arttırmak için en çok tüketilmesi gereken 24 besin" veya "Hamile kalmak için en iyi pozisyonlar" gibi başlıklarla verilir.

Âdetin gecikmesi sebebiyle bir arkadaşım bir gününü sevgi-

45 Martin Winckler, *Les Brutes en blanc. La maltraitance médicale en France*, Flammarion, Paris, 2016.

lisinden hamile kalmış olabileceği endişesiyle geçirmişti. Öte yandan, farklı sebeplerden ötürü hamile kalması neredeyse imkânsızdı. Psikiyatr olan bir akrabası, arkadaşımın korkusunu bilinçaltında sevdiği adamdan hamile kalma isteği taşımasına yormuştu. O ise olaya bambaşka bir açıdan bakıyordu: Hamile olma fikri, bundan şüphelendiği andan itibaren, onda öyle dehşet uyandırmıştı ki, hemen endişeye sürüklenmişti. Bana yolunu kaybetmiş bir şekilde şöyle dediğini hatırlıyorum: "Arada kalmışlık hissinin tamamen bilinçdışı olduğunu düşünmek isterdim. Ama herkes bilinçaltında gerçekten çocuk yapma isteğine sahip mi?" Güzel soru... Birçok kişiye göre ben bu sorunun sorulmasını bile hak etmiyorum. Martin Winckler bir gün meslektaşının ona ettiği bir söz karşısında şok olduğunu anlatıyor: "Tamam, iyi güzel de, kadın spiral veya deri altı implantı taktırdığında bilinçaltındaki hamile kalma isteğine karşı gelmiş olmuyor mu? En azından doğum kontrol hapı alan kadınlar onu unutabilir ve baskılanmış arzularını tatmin edebilirler!" Winckler'a genç bir kadın da jinekoloğunun düşüncelerini aktarmıştı: "Âdet döneminizde çok ağrı çekiyorsanız, bedeniniz hamilelik arzuladığı içindir."[46]

La Femme et Le Docteur Dreuf [Kadın ve Doktor Dreuf] (Freud ismindeki harfler yer değiştirmiş) isimli romanda İsveçli yazar tarafından yaratılan, mesleğinin en önemli isimlerinden olan jinekoloji analisti Mare Kandre'nin, hastasına zayıf entelektüel kapasitesini yoran sorunları yatıştırmak için evrensel bir çözüm olarak "devasa kutsallığıyla" ve "kadın zihnini arındırmaya yaradığı bilinen" anneliği önerdiğini görürüz. Toy ve aptal hastasının çocuk istemediğini duymak Kandre'yi öyle şaşırtır ki, neredeyse koltuğundan düşecektir. "Küçük hanım, HER KADIN çocuk ister! [...] Kadın, bazı sebeplerden ötürü hislerinin, arzularının ve gerçek ihtiyaçlarının farkında olmayabilir. [...] Gerçek duyguları benim kalibremde bir analist tarafından yorumlanmalıdır; ki kadın doğru sandığı hisleri tarafından yönetilemesin, onlara saplanıp kalmasın ve yolunu kaybetmesin ve düzeni bozmasın. Bu düzensizlik, medeni dünya-

46 *A.g.e.*

da kaosun temel sebebidir." Kandre düşüncelerini desteklemek için akıl hocası rahmetli Popokoff'un eserinin toz içinde kalmış bir cildini hastasının ellerine tutuşturur. "Her kadının içten içe çocuk istediğini" anlatan bölümü hastasına detaylarıyla açıklar. Akabinde kızın âdet döneminde olabileceği fikri aklına düşer ve hızla kitabı elinden alır. Kandre hastasını azarlar: "Kendinizi tıp biliminin üstünde görmeye yeltenmeyeceksiniz herhalde! Kadın hakkında uzmanlaşmak, çocuk yapmayı istedikleri sonucuna varmak, yüzyıllar boyunca morglarda ve deli hastanelerinde araştırmayı ve çalışmayı gerektirmiştir. Sayısız deneyler yapılmış, teoriler birçok kez domuzlar, karakurbağaları, tenyalar ve keçiler üzerinde denenmiştir. Ne kadar çok tartışmasız bilimsel olgunun belgelendirildiğini hayal bile edemezsiniz."[47] Bu sözler karşısında nasıl ikna olunmaz ki!

Daha da beklenmedik olanı şu: Erica Jong gibi bir feminist bile bu varsayımlara hak veriyor. ABD'de 1970'li yıllardaki kadın hareketinden gelmiş biri olarak Betty Friedan (eş ve anne) ve Gloria Steinem (çocuksuz bekâr) ekollerinin arasındaki ittifakın neden başarısız olduğunu şöyle açıklıyor: "Aile hayatını reddeden kadınlar bunu tercih eden kadınları küçümsüyorlar. Belki bu kin, hissettikleri pişmanlığın yansımasıdır. Zira çocuk isteği öyle güçlüdür ki, bundan vazgeçmenin bedeli ağırdır."[48] Oldukça garip bir itham. Eğer bu hikâyede küçümseme, kin ve pişmanlık izleri bulmak gerekseydi, bu daha çok, Gloria Steinem'ı feminist hareketin içine hayat kadınlarını, kamu yardımına muhtaçları ve lezbiyenleri dahil edip seviyesizleştirmekle itham edip itibarsızlaştıran Betty Friedan'dan beklenebilirdi. Onu tanıyan birçok insan Friedan'ın hırçın ve zor bir kişiliği olduğunu söylerken Steinem'ın huzur veren bir havası olduğu düşünülüyor. Yani söz konusu annelik arzusunun sistematiği üzerine önyargıların ve kadının kendini gerçekleştirmesinin verdiği iç huzurun çerçevesini çizmek ise, iki figür de oldukça yanlış seçilmiş örnekleri teşkil ediyorlar. Gerçeğe aykırı bu tip şeyler yazılabilmesi dogmanın gücünü gösteriyor.

47 Mare Kandre, *La Femme et le Docteur Dreuf* [1994], Actes Sud, Arles, 1996.

48 Erica Jong, *La Peur de l'âge.*

Aynı şekilde Fransa'da 2002 yılında psikiyatr Geneviève Serre, bir makalesinin hazırlık aşamasında gönüllü olarak çocuksuz olan ve kendisinin şüpheyle yaklaştığı beş kadınla görüşmüştü. Onlar hakkında şöyle yazıyordu: "Bu kadınların birçoğunun gebelik tecrübesi olması, hatta bazılarının birkaç kez hamile kalmış olması ve çocukları aldırmaları, çocuk isteğinin onlarda var olduğuna, ancak bunu duyamadıklarına dair bir sav ortaya atmamızı sağlayabilir."[49] Bilinçaltındaki çocuk yapma isteğinin göstergesi olarak hamilelik: Bu sav tecavüzden hamile kalanlar için de geçerli midir? Veya kürtajın yasadışı olduğu zamanlarda bu nedenle hayatını tehlikeye atan kadınlar için? Tüm bunların dışında, hamile olma korkusu yaşayan arkadaşımın durumunda, bir arada kalmışlık hali ve bilinçaltında çocuk isteği olduğunu kabul etsek bile, kaidelere uymak gibi geçici bir heves yaşadığı savını inkâr edemeyiz: Nitekim ömür boyunca akıntıya karşı kürek çekmek kolay değildir. Bu yüzden gönüllü olarak çocuk yapmayan genç bir kadın toplum karşısında seçimi yüzünden ısrarla "sirk hayvanı gibi hissettirildiğini" söylemektedir.[50]

Baba olmayan bir erkeğin basitçe toplumsal bir role uygun davranmadığı düşünülürken kadının kimliğinin gerçekleşmesi doğrudan anneliğe bağlanıyor. Mantıken, çocuk sahibi olma isteği doğanın bir gereğiyse, bu isteği taşımayan kadınlarda biyolojik bir anormallik teşhis edebilmemiz gerekirdi. Bu durumda muayene için doktora yönlendirilmeleri gerekirdi; veya normları içselleştirmiş olarak, kadınlar kendi kendilerini sorgulardı. Çocuk sahibi olma isteği ortaya çıkana dek kendi kendimizi tedavi etmemiz, kendi üzerimizde çalışmamız lazımmış gibi... Günlük güzellik ve bakım pratiklerinde gördüğümüz çelişkiyi burada da görüyoruz. "Gerçek bir kadın" olmak, derin tabiatından gelmesi beklenen içgüdü gerçekleşene kadar ter dökmekten geçer. Söz konusu mesele çocuk sahibi olmaksa, psikanalitik ve psikiyatrik vaazlar kadın tabiatı hakkındaki vaazlara

49 Geneviève Serre, "Les femmes sans ombre ou la dette impossible. Le choix de ne pas être mère", *L'Autre*, c. 3, sayı 2, 2002.

50 Charlotte Debest, *Le Choix d'une vie sans enfant*.

ek olarak, en berbat klişeleri bilimsel dayanak gibi göstererek şaşırtıcı biçimde etkili olur. Konuştuğu kadınlarda gördüğü ve "erkeksi" olarak nitelendirdiği yönleri ("bağımsızlık, etkileyicilik, disiplin, siyaset gibi ilgi alanları, vb.") belirleyen Geneviève Serre şöyle diyor: "Bu erkeksi, bağımsızlık ve özgürlüğüne düşkünlük gibi özellikler, kadınların, hayatın sunduklarını olduğu gibi kabul etmelerini (ki bu anneliğe giden yolda muhtemel bir gerekliliktir) ve pasif kalmalarını sağlayacak kadınsı tutuma ulaşmada engel teşkil ediyor olabilir."[51] Hayatın büyük gizeminde akıntıya kendini kaptırmakla yetinen, siyaseti erkeklere bırakan ve varolmak için çaba göstermeyen, bağımlı varlıklar mı dediniz? Sizi 19. yüzyıla bağlıyorum, lütfen hatta kalınız!

Ormanın açık alanında

Anneliği reddeden kadınlar çocukları sevmediklerine dair önyargıyla da karşı karşıya kalırlar. Sabbat bayramında küçük bedenleri koca ağızlarıyla yuttuklarına veya komşunun oğluna ölüm büyüsü yaptıklarına inanılan cadılarmışçasına... Bu daha da rahatsızlık veren bir itham; her şeyden önce genelde çocuklardan nefret etmedikleri için... Hatta birileri, tartışmaya açık sebeplerle çocuk sahibi olmak isteyebiliyorken, çocuklarla güçlü bir empati dolayısıyla dünyaya başka bir çocuk getirmek istemiyor olabilirler. Lucie Joubert bu konuda şöyle bir ironi yapıyor: "Bir evde yaşlı bir insanın yıllar boyu kimse tarafından ziyaret edilmemesi, hayatında hiçbir eğlencenin olmaması gibi korkunç bir senaryo kadar başka ne çocuk yapmaya ikna edebilir? Bazı insanların sekiz çocuk sahibi olarak bertaraf ettiği bir kâbus bu –haftanın her günü bir çocukla ve +1 ile ilgilenilecek, çok dikkatli olunması lazım."[52] Kötü muamele gören, dövülen, tecavüze uğrayan çocuk sayısı, çocuğu olan herkesin çocuğunu sevdiğini de sorgulamamıza neden oluyor. Öte yandan insanların elbette hayatlarına bir çocuğu dahil etmeyi istemediğini söyleme, hatta başkalarını, Kadın'la özdeşleştirdikleri

51 Geneviève Serre, "Les femmes sans ombre ou la dette impossible".

52 Lucie Joubert, *L'Envers du landau.*

narin imaj ve kendini adama hali rüyasından uyandırmayı göze alarak, açıkça onlardan nefret etme hakları var. Zaten her halükarda hem kendinizi hem onları memnun etmenin yolu yok. Bir çocuğu sevdiklerinde veya onu kollarına aldıkları anda üstlerine çektikleri imalı bakışlardan ve "Kucağına da pek yakıştı", "Senden çok iyi anne olur" gibi sözlerden bıkmış kadınlar –canavar gibi görünmek pahasına da olsa– çok sert tepki verebilirler. Çünkü çocukları ve onlarla zaman geçirmeyi kendi çocuğumuz olmasını arzulamadan da seviyor olabiliriz! *Et toi, quand est-ce que tu t'y mets?*[53] isimli çizgi romanın kadın kahramanının dediği gibi: "Ben çok iyi yemek de yaparım, ama restoran açmaya niyetim yok."

Yazar Elizabeth Gilbert üç kadın kategorisi olduğunu söylüyor: "Anne olmak için doğanlar, teyze olmak için doğanlar ve bir çocuğa üç metreden fazla yaklaşması zinhar yasak olanlar. Hangi kategoriye ait olduğumuzu bilmek çok önemli, çünkü bu konuda yapılan hatalar sadece hüzün ve trajediye sebep olur." Gilbert kendini "teyzeler çetesinden" sayıyor.[54] 2006 yılında Fransız bir kadın dergisinde genç bir kadın bu çetenin sıradışı harikalar yarattığına nasıl şahit olduğunu anlatıyor: Kendisi çocukken bir arkadaşı ile onun teyzesinin evine tatile giderler. Uçaktan indiklerinde söz konusu teyzenin Sabine Azema olduğunu anlar (Azema annelikle ilgili soru yöneltildiğinde anne olmama tercihini rahatça ifade eden az sayıdaki Fransız aktristen biridir). Bu tatiller, sonraki yıllarda da tekrarlanır. "Sabine bizim için minik bir kamera kiraladı ve bizi daha sonra filmleştirdiğimiz senaryolar yazmaya yönlendirdi. Pazarda saatlerce kostümler ararlardık. Sabine küçük bir araba tutmuştu, ancak araba sürmekten nefret ettiği için saatlerce bir kamyonun arkasına takılıp kalırdık ve kahkahalarla gülerdik. Ne biz çocuktuk ne de o tam bir yetişkindi. Monsieur Hulot* stilinde

53 Véronique Cazot ve Madeleine Martin, *Et toi, quand est-ce que tu t'y mets?*, 1. cilt, *Celle qui ne voulait pas d'enfant*, Fluide.G, Paris, 2011.

54 "What Elizabeth Gilbert wants people to know about her choice not to have children", *HuffPost*, 10 Ekim 2014.

(*) "Bay Hulot'nun Tatili" (1953) filmine gönderme yapılıyor – ç.n.

tatiller yapardık, asla McDonald's'a gitmezdik, onun yerine 'Arsenik Kurbanları' filmini andıran pastanelere giderdik. Kalabalık meydanlardansa otel bahçesinde vakit geçirirdik. Sabine bize New York'tan bir topaç veya İngiltere'den getirdiği kalemler gibi sıradışı objeler hediye ederdi. En önemlisi de bize mutluluğunu bulaştırırdı."[55] Bu rol çeşitliliğinde hafife alınan bir zenginlik yatıyor. Kırklı yaşlarındayken bir gün Tonight Show'a katılan Gloria Steinem, sunucu Joan Rivers tarafından sorguya çekilirken bulur kendini: "Benim kızım hayatımdaki en büyük mutluluk ve onun olmadığı bir hayat hayal edemiyorum. Siz çocuk yapmamış olmaktan pişmanlık duymuyor musunuz?" Steinem şöyle cevap verir: "Joan, her kadın çocuk sahibi olsaydı çocuk sahibi olmamanın nasıl olduğunu size söyleyecek kimse olmazdı."[56]

Birçok kadın, hayatlarına vermek istedikleri mananın annelikle uyuşmama sebeplerini ifade etmiştir. Örneğin Chantal Thomas, özgürlüğüne, yalnızlığa, seyahatlere âşık bir kadın olarak basitçe şöyle der: "Annelik hikâyesinin hiçbir yönü beni cezbetmedi, ne hamilelik ne doğum ne bebeği besleme düzeni, ne bebekle ilgilenmek ne de onu eğitmek."[57] Genç Simone de Beauvoir'ın *Olgunluk Çağı* kitabında en etki yaratan detay, Beauvoir'ın sınırsız iştahıdır. Kitapları bir çırpıda okumakta, sürekli film izlemekte ve yazar olma arzusuna kafayı takmış haldedir. Aynı bitmek bilmez iştah fiziki dünyaya olan ilgisinde de görülür. Marsilya'da profesör unvanı alan Beauvoir, yürüyüş sporunu keşfeder. Her fırsatta yürüyüşe çıkar, kilometrelerce yürür, izlediği manzaralarla ve hissettiği duygularla kendini rahatlatır. Hem de yürüyüş için gereken ekipmanı her zaman yanında bulundurmadan ve durmadan (aldığı birkaç uyarıya rağmen), ne kaza yapmaktan ne saldırıya uğramaktan korkarak... Öyle hızlı yürür ki, onu takip etmek isteyenlere fark atar. Art arda kiraladığı odaların çekiciliğinden aldığı yaşam sevinciyle

55 *Cosmopolitan*, Eylül 2006.

56 Akt. Henriette Mantel, *No Kidding*.

57 Chantal Thomas, *Comment supporter sa liberté*, Payot & Rivages, Paris, 1998. [*Özgürlüğünü Taşımak*, çev. Turhan Ilgaz, OM Yayınevi, İstanbul, 1999].

bazı satırlarında da gördüğümüz üzere özgürlüğünün tadını çıkarmaktadır. Paris'teki öğrencilik yıllarından beri yalnız yaşamaya bayılır: "Gün ağarırken eve dönerdim veya gece boyunca yatakta kitap okurdum, öğle saatlerinde uyurdum. Bunu takiben yirmi dört saat boyunca evde kalırdım ve sonra aniden sokaklara atardım kendimi. Öğlen Dominique'in Yeri'nde borş çorbası, akşam ise La Coupole'de bir bardak sıcak çikolata içerdim. Çikolatayı, borşu, uzun öğle uykularını ve uykusuz geceleri, ama en çok da küçük kaprislerimi severdim. Neredeyse hiçbir şey bundan alıkoyamazdı beni. Yetişkinlerin devamlı olarak bana dayattığı 'varoluşun ciddiyetinin' gerçekte ne kadar önemsiz olduğunu zevkle görürdüm." Hamileliğin bu hayat şevkini ve hayata geniş bir açıdan bakabilme özgürlüğünü kadının elinden alacağını, sevdiği ve önem verdiği her şeyden onu uzaklaştıracağını düşünür. Aynı kitapta Beauvoir devamlı eleştiri almasına sebep olan annelikten uzak duruşunu da açıklar: "Mutluluğum o kadar tatmin edici yeterlikteydi ki, hayatıma girecek hiçbir yeniliğe yer yoktu. [...] Benden bir parçaya sahip olmanın hayalini kurmuyordum. [...] Anneliği reddettiğimi düşünmüyorum çünkü bu benimle bağdaşmıyor zaten. Çocuksuz kalarak doğal gereklerimi tamamlamış oluyorum."[58] Bazı kadınlarda görülen bu yabancılaşma duygusunu yirmi yaşındayken kürtaj olan bir arkadaşımın bana söylediği sözlerde buldum. Onun için bu operasyon tümüyle soyut bir durumdan ibaretti: "Sanki apandisitimi aldırıyor gibiydim."

Gloria Steinem'a gelecek olursak, 2015'te yayımlanan *Ma vie sur la route* [Yollarda Yaşamım] isimli otobiyografisi şu sözlerle bitiyor:

> Bu kitap 1957 yılında Londra'da (İngiliz doktorların kadın sağlığı sebebiyle kürtaj yapmasının yasallaşmasından on yıl önce) Hindistan'a gitmek isteyen yirmi iki yaşındaki Amerikalı bir kadını kürtaj eden Dr. John Sharpe'a adanmıştır. Ülkesinden kopup ne getireceğini bilmediği bir yola çıktığından

58 Simone de Beauvoir, *La Force de l'âge* (1960), Gallimard, Paris, 1986. [*Olgunluk Çağı*, çev. Betül Onursal, Payel Yayınları, İstanbul, 1991].

başka genç kadın hakkında hiçbir bilgisi olmadan onu kürtaj eden doktor şöyle demişti: "Bana iki söz vermek zorundasınız. Birincisi, kimseye adımı söylemeyeceksiniz. İkincisi, hayatınızı en iyi şekilde yaşayacaksınız." Değerli Dr. Sharpe, inanıyorum ki siz o zamanki yasanın adil olmadığını biliyordunuz. Şimdi söyleyeceklerimi ölümünüzden çok sonra söylediğim için beni bağışlayın: Hayatımı en iyi şekilde yaşadım. Bu kitabı sizin için yazdım.[59]

Steinem için nesil zincirini devam ettirmeme olgusu, annesine ihanet etmesinin değil, ona adalet getirmenin, onun mirasını üstlenmenin ve aile geçmişini şereflendirmenin bir yoluydu. Steinem'ın doğumundan önce, gazetecilik mesleğine başlayan annesi Ruth, bir kız arkadaşıyla New York'ta şansını denemek için neredeyse kocasını ve ilk kızını terk etmenin eşiğine gelmişti. Steinem, "Ona ne kadar, 'Neden gitmedin? Neden kardeşimle beni New York'a götürmedin?' diye sorsam da, bunun bir önemi olmadığını, kardeşime ve bana sahip olmakla yeterince şanslı olduğunu söylüyordu" diyor ve devam ediyor: "Israr ettiğimde ise şöyle cevap verirdi: 'Eğer gitseydim sen doğmazdın.'" Ona hiçbir zaman "Ama *sen* doğmuş olurdun!" demeye cesaret edemedim. Ebeveynlerinin ayrılmasından sonra genç Gloria depresyona giren annesiyle beraber yaşadı. Fırsat bulur bulmaz New York'a gitti ve annesinin hayalini onun yerine gerçekleştirdi. Ve annesinin şerefine şu sözleri kaleme aldı: "Ondan önceki onlarca kadın gibi –ve şimdi de aynı durumdaki kadınlar gibi– annemin de kendine ait bir hayatı olmadı. İstediği yolu takip etmiş olmasını çok isterdim."[60]

Kitabımın bu bölümü üzerine çalışırken bir gün babama ait kâğıtları karıştırıyordum ve üstünde "Neuchâtel Yüksek Ticaret Okulu" yazan, rengi solmuş mavi bir defter buldum. İçinde babamın kişiliğini yansıtan keskin hatlı ve zarif el yazısıyla yazılmış, uzun bir edebi eser referans listesi vardı. Defteri-

59 Gloria Steinem, *My Life on the Road.*

60 *A.g.e.* Ayrıca bkz. "Ruth's song (because she could not sing it)", (ed.) Gloria Steinem, *Outrageous Acts and Everyday Rebellions*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1983.

ne Maurice Maeterlinck veya Edmond Jaloux tarafından yazılmış *Le Livre de demain* [Yarının Kitabı] başlıklı bir eleştiri yazısının özetini olduğu gibi kopyalamıştı. Babamın babasını çok genç (on iki yaşındayken) kaybetmesi ve bu kaybın hayatını altüst etmesi, onu hayalini kurduğu edebiyat eğitiminden alıkoymuştu. Oldukça kültürlü ve meraklı biri olan babam hiçbir şey anlamadığı ticaret üzerine eğitim almak zorunda kalmıştı. Sonrasında iyi para kazandı ama başından beri istediği yola girmesi asla mümkün olmadı. Ve yaşadığı üzüntüyü, yetenekli olduğunu hissettiği alanda kendini gösterememenin acısını hiçbir şey yok edemedi. Bu derin üzüntüyü fark etmemden çok önce ben de kitaplardan ve yazmaktan daha gerçek hiçbir şeyin ve bana uygun başka hiçbir mesleğin olmadığı bir dünyada, dibe batmış haldeydim. Belki ebeveynlerimiz bize bazen öyle güçlü tutkular aşılıyordur ki –özellikle kendi tutkularını gerçekleştirememişlerse– hayatımızda başka hiçbir şeye yer kalmıyordur. Belki tutkumuz olmadan yaşayamama halini yarım kalmaktan acı çekmemek için tedavi etmeye ihtiyacımız vardır. Bu ihtiyacı gidermek nesiller ormanında bir açıklık yaratıp kendimize ait bir alan oluşturmamızı ve geride kalan her şeyi unutarak oraya yerleşmemizi gerektiriyordur.

Kabul edilemez bir söz

Tüm bunlar birçok insan için kabul edilemez görünebilir. Örneğin bir kitapta "çocuk yapmayan kadınların büyük hata içinde olduğunu" ve onları "kendinden dul" olarak nitelendirdiğini söyleyen oyuncu Macha Méril şu sözleri Simone de Beauvoir'ın hayaletine yöneltmenin doğru olacağını düşünmüştü: "Harika Simone, bu konuda kötü seçimleriniz yüzünden hata yaptınız. Çocuk sahibi olmayı siz de sevebilirdiniz, ama seçimleriniz ve o Sartre denen şeytan [sic] sizi bundan alıkoydu. Amerikalı aşkınızla [yazar Nelson Algren] kadın bedeninizi anneliğe yöneltmenize ramak kalmıştı. Anne olmakla daha az akıllı olmazdınız ve beyniniz daha yavaş çalışmazdı." Bu sözleri alıntılayan Lucie Joubert şöyle yorumda bulunuyor: "Bey-

ni hayır, ama kalemi belki yavaşlardı, nasıl bilebiliriz ki?"[61] Corinne Maier'in kitabında öfkeyle andığı ve *Elle* dergisinde gazeteci olan Michèle Fitoussi, 1987 yılında "Le Ras-le-bol des superwomen" başlığıyla, aile hayatıyla iş hayatını bir arada götürmeye çalışmanın zorluklarını ve kendini özgürleştirmenin dayanılmaz sonuçlarını anlattığı makalesini yayımladı. Ancak görünen o ki bazı kadınlar için zorluğu yaratan denklemin herhangi bir unsurunu –en azından çocuk unsurunu– denklemden çıkarıp hayatı kolaylaştırmak mümkün olmuyor.

İnsanlar gönüllü olarak çocuk yapmayan kadınların "iyi niyetinden" şüphe duymadığında onlara ikame annelik görevleri aramaya koyuluyor: Kadın öğretmenler öğrencileri için anne gibi oluyor, kitaplar yazarlarının evladı oluyor, vb. Laura Lisle "çocuksuzluğun damgasını vurduğu sorunlara çözüm bulma" yöntemleri üzerine yazdığı denemesinde sembolik annelik türlerinden uzun uzun bahseder. Ancak deneme hakkında internette yapılan yorumlara bakacak olursak, bu ısrar kendinde bu işlevi görmeyen çok sayıda kadın okuyucuyu sinirlendirmiş olmalı.[62] Örneğin gönüllü olarak çocuk sahibi olmayan Clothilde isminde bir kadın, hemşirelik okulunda öğretmenlik mesleğini icra ettiğini anlatıyor ve öğrencileriyle ilişkisinden bahsederken, "Ben anneliğe dair bildiğim her şeyi unutmak istiyorum" diyor.[63]

Ortak akıl, bir kadının annelikten başka her tür kendini gerçekleştirme halini sadece bir ikame olarak görmekle kalmaz, aynı zamanda anneliğin kötü bir kopyası olduğunu da düşünür. Bu durumu Anne Fontaine'in Gabrielle Chanel'in gençlik yıllarının anlatıldığı "Coco Chanel'den Önce" (2009) filminde görüyoruz. Genç kadın filmin sonunda trafik kazasında hayatını kaybeden bir erkeğe âşıktır. Kadını gözyaşları içinde görürüz, sonra hiçbir geçiş olmadan ilk profesyonel zaferini izleriz. Bir defileden sonra ekibi onu alkışlamakta ve ona tezahüratlar yapmaktadır. Gabrielle ise bir köşede oturmuş, gözleri buğu-

61 Lucie Joubert, *L'Envers du landau.*

62 Laurie Lisle, *Without Child.*

63 Charlotte Debest, *Le Choix d'une vie sans enfant.*

lu, melankolik bir haldedir. Filmin sonunda görülen yorumlar, bize onun çok büyük profesyonel başarı kazandığını ama asla evlenmediğini ve anne olmadığını söyler. Bu durumdan büyük aşkını kaybetmesinden ötürü yaşadığı matemden sonra bir rahibe gibi hayatına devam ettiği ve sadece kariyeriyle meşgul olduğu sonucu çıkarılır. Ancak gerçekte Chanel oldukça renkli ve hareketli bir hayat yaşamıştır. Arkadaşları ve onun da –en azından bazılarını– sevdiği anlaşılan âşıkları olmuştur. Filmde izleyicinin düşüncelerini yönlendirme amacı taşıyan öğeler vardır, daha doğru bir ifadeyle, kolay klişeler bize Chanel'in kariyerinin özel hayatındaki mutsuzluğu hafiflettiğini düşündürmek ister. Halbuki sevgilisinin ölümünden çok önce Chanel başarılar elde etmeye başlamıştır. Derinlerden gelen bir gereksinimle değişmiş ve işi, gördüğümüz üzere, ona büyük bir tatmin sağlamıştır.

Bir sohbet esnasında dinleyicilerinin anne olmayışı hakkında soru yöneltmekten çekindiğini gören Elizabeth Gilbert, onları bunun için yüreklendirir, çünkü bu konu hakkında konuşmanın gerekli olduğunu düşünmektedir. Rebecca Solnit ise tam aksine bu sorunun ona çok sık sorulmasından yakınır: "Yazar olarak amaçlarımdan biri, ihmal edilen ve yadsınan meseleleri ön plana çıkarmak, nüansları ve anlamın her formunu tasvir etmek, aynı anda hem toplumsal hayatı hem tek başınalığı kutsamak ve (John Berger'ın sözleriyle) 'anlatmanın başka bir yolunu' bulmak. İşte bu yüzden beni durmadan aynı anlatım tarzına hapsetmenin cesaret kırıcı olduğunu düşünüyorum."[64] Kendisi konu hakkındaki makalesini Virginia Woolf hakkında verdiği bir konferanstan sonra kaleme almıştır. Zira konferansta sözün *Mrs. Dalloway* ve *Deniz Feneri*'nin yazarının çocuğu olmamasına nasıl hızla geldiğini görmek onu şok etmiştir. Atlas Okyanusu'nun Avrupa tarafında benzer bir olay 2016 yılında Marie Darrieussecq'in başına gelir. *Kendine Ait Bir Oda* kitabını (*Kendine Ait Bir Yer* adıyla) yeniden çevirmesi hakkında konuşması için France Culture kanalına davet edildiğinde sunucu konuyu Woolf'un çocuğu olmamasına getirir. Başlarda süku-

64 Rebecca Solnit, "The mother of all questions".

netini koruyarak verdiği cevabında Virginia Woolf'un acısının çok büyük olduğunu, ancak acısını çocuğu olmamasıyla ilişkilendirecek bir durumun söz konusu olmadığını belirtir. Sunucu yazarın anne olmaması konusunda konuşmayı sürdürünce konuk sinirlenir: "Bu sorular beni sinirlendiriyor! Kusura bakmayın, kibarlığımı korumaya devam ediyorum, ama beni kızdırıyorsunuz. Bu soruları bekâr, çocuksuz, erkek bir yazara soruyor musunuz? *Umrumda değil!* Bu tavır Virginia Woolf'u kadın bedeninden ibaret görmektir. Ve denemesinde yaptığı şey bu değildir."[65] Virginia Woolf'un aralarında bulunduğu "edebiyat cadılarını" anlatan ve "çocuktan başka şeyleri dünyaya getiren kadınların birçok insan tarafından tehlikeli addedildiğini" söyleyen bir kitaba yazdığı önsözde Pam Grossman'ı haklı kılan detay tam da budur.[66] Bilmekte fayda var: Virginia Woolf olmak bile sizi anne olmamak sorunundan muaf kılmaya yetmez. Hey sen, çocuk yapmamayı düşünen veya bu konuyu geri plana atan kadın okuyucu! Bu uyarı sana: Seni farkında olsan da olmasan da mutsuz kılan bu ciddi yoksunluğuna dikkatleri çekmemek için şaheserler yazma çaban boşuna! Eğer büyük eserler kaleme almak istiyorsan bunu başka sebeplerden ötürü, mesela zevk için yap veya korkunç varlığının boş vakit aktivitelerini bir ağacın altında güzel kafanı yormadan roman okumaya veya canın ne istiyorsa onu yapmaya yönelt!

1970'li yıllarda feminist hareketin sebep olduğu travma çok sayıda mitin ortaya çıkmasına yol açtı. Örneğin o dönemde feministler kamusal alanda sutyenleri ateşe vermemişti, ancak gelin görün ki (Susan Faludi'nin yazdığı gibi) herkes "feministlerin odun ateşinde kadın iç çamaşırlarını yaktığından" emindi.[67] Aynı şekilde feministler bazen anneliği hor görmekle veya anne olmak isteyenleri aşağılamakla suçlanıyordu. Belki bazı feministlerin bireysel tavrı bu yönde olabilir –ki bu hoş bir

65 "Virginia Woolf (4/0). Un lieu pour les femmes", La Compagnie des auteurs, France Culture, 28 Ocak 2016.

66 Pam Grossman, Avant-propos, (ed.)Taisia Kitaiskaia ve Katy Horan, *Literary Witches*.

67 Susan Faludi, *Backlash*.

tavır değil– ancak feminizmin teorisinde bu yoktur.[68] ABD'de araştırmacı Ann Snitow, dönemin feminist metinlerinin omurgasında var olduğu sanılan "anne düşmanlığı" izlerinin bulunmadığını belirtir. Öte yandan 1972'de Ellen Peck tarafından kurulan ve ömrü kısa süren National Organization of Non-Parents [Ebeneyn Olmayanlar Ulusal Derneği, NON] oluşumunun ise feminist hareketle hiçbir bağlantısı yoktur. İşin aslı, feministler için çocuk yapmama olasılığı oldukça azdı ve asla yasak değildi. Not düşülmesi gereken bir istisna: "Doğum Kontrol Yöntemleri Deklarasyonu", 1960'larda bir grup Afrika kökenli Amerikalı feminist kadın tarafından imzalanmıştı. Doğum kontrol yöntemlerini bir çeşit soykırım olarak niteleyen bazı siyahi erkeklere cevaben bunun "siyahi kadın ve çocuk soykırımına karşı mücadele özgürlüğü" olduğunu söylemişlerdi. Zira çocuksuz kadınların daha çok gücü vardı.[69] Fransa'da ise protestocuların sloganı şöyleydi: "İstersem ve ne zaman istersem, çocuk yaparın!" Christine Delphy sloganı şöyle yorumlamıştı: "'İstersem' gibi radikal bir söz, 'ne zaman istersem' ile yumuşatılmıştı. Çocuk dayatmasına karşı yapılan bu kampanya çocuk istemenin zamanını belirlemeye, doğan çocuk sayısının kontrolüne vurgu yapıyordu, ancak asla çocuk yapmaya karşı değildi. Daha açık bir ifadeyle feminist hareket hiçbir zaman bir kadının çocuk istemeyebileceği fikrini dile getirmeye cesaret edemedi."[70] Charlotte Debest'e göre "1970'li yılların tepkisel, toplumsal ve psikanalitik bileşiminden doğan ortam bir şekilde şu şaşırtıcı dayatmaya yol açtı: 'Nasıl isterseniz öyle yapın, ama eninde sonunda ebeveyn olun'." Özellikle kadınlar "çocuk sahibi olmayı isteme buyruğuna" maruz kalıyor. Ve kadınlar (sosyolog Debest'in tanıdığı gönüllü olarak çocuk istemeyen kadınlardan birinin de söylediği gibi) "istedikleri ile onlardan beklenenler arasında orta yol bulamamaktan ötürü" da-

68 Ann Snitow, "Motherhood: reclaiming the demon texts", (ed.) Irene Reti, *Childless by Choice. A Feminist Anthology*, HerBooks, Santa Cruz, 1992.

69 Laurie Lisle, *Without Child*.

70 Christine Delphy, "La maternité occidentale contemporaine: le cadre du désir d'enfant", (ed.) Francine Descarries ve Christine Corbeil, *Espaces et temps de la maternité*, Éditions du Remue-Ménage, Montréal, 2002.

ha da hassas hale geliyorlar.[71] Örneğin Jeanne Safer bir gün çocuk istemediğini fark ettiğini söylüyor; o, "anne olmayı *istemek* istiyordu."[72] Sahip olmamız gereken "seçim özgürlüğünün" gerçek hayatta karşılığı olmadığını görüyoruz.

Çocuk sahibi olmak istemeyen kadınlara kültürel bağlamda asla destek verilmediği sonucuna varabiliriz. Soru yönelttiği kadınlardan biri Charlotte Debest'e "vicdanı rahat bir şekilde çocuk sahibi olmak istememeyi nasıl başaracağını bilmediğini" söylüyor.[73] Bu silik, hatta namevcut meşruiyet, kadınları hayatlarından herhangi bir şey yanlış gittiğinde mutsuzluklarının çocuksuzluktan mı kaynaklandığını sorgulamaya itecektir.

Ben bile ayak parmağımı mobilyaya çarptığımda (biraz abartıyorum) bunun bir ceza olduğunu düşündüğümü fark ettim. İstediğim hayatı yaşama iznini kendime tanımak için az veya çok bilinçli olarak cezalandırılmayı *bekliyorum*. Anne olan bir kadın ise, kendini içinde bulduğu zor durum ne olursa olsun, bunda çocuk yapma kararının bir etkisi olup olmadığını sorgulamaya yönlendirilmiyor. Chantal Thomas'ın yaşadığı bir olay bu durumu gözler önüne seriyor: "Bir gün bir kadın yanıma geldi, sırf cimri gelininin onu Bretagne'da kendisine ait evden atmak amacıyla ne dolaplar döndürdüğünü anlatmak için... Başına gelenlerle ilgilenmediğimi fark edince bana sözlü olarak saldırdı: 'Ya siz? Sizin yüzünüz güldü mü çocuklarınızdan? Onlarla iyi anlaşıyor musunuz? –Çocuğum yok. (Sessizlik ve uzun uzun göz süzmeler)– Bu sizin için çok üzücü olmalı' dedi ve bana sırtını döndü."[74]

On beş yaşımda anne olmak istemediğimden çoktan emin olmuşken Woody Allen'ın "Bir Başka Kadın" filminin bakış açısı beni biraz sarsmıştı. Filmin Gena Rowlands tarafından canlandırılan kadın kahramanı ellili yaşlarında bir felsefe profesörüydü. Filmin sonunda hıçkırıklar içinde ağlayarak şöyle diyordu:

---

71 Charlotte Debest, *Le Choix d'une vie sans enfant*.

72 Jeanne Safer, "Beyond *Beyond Motherhood*", (ed.) Meghan Daum, *Selfish, Shallow, and Self-Absorbed*.

73 Charlotte Debest, *Le Choix d'une vie sans enfant*.

74 Chantal Thomas, *Comment supporter sa liberté*.

"Sanırım bir çocuğum olmasını isterdim." Bu sahnenin nesnel olmadığını ve Woody Allen'ın feminist olmadığını fark etmem için belli bir süre geçmesi gerekti.[75] Yine de gönüllü olarak çocuk istemeyen kadınlar her zaman bu tehditlerle korkutuluyor: "Gün gelir pişman olursun." Bu çok ilginç bir akıl yürütmenin göstergesidir. Sırf uzak gelecekte yaşanacağı düşünülen bir pişmanlığı önlemek için kendimizi yapmaya hiç gönlümüzün olmadığı bir şeye zorlayabilir miyiz? Bu pişmanlık savı, hedefi olan kişileri kaçınmaya çalıştıkları bir mantığa yönlendiriyor. Bu ihtiyatlılık –gelecekte pişmanlık duymamayı ümit ederken şimdiki zamanımızı elimizden alan– bir çocuk yapmaya kadınları teşvik ediyor: kredi çekmek, para kazanmak için didinmek, ona devredeceğimiz miras için ve öğretim giderlerini karşılamak için kafa yormak gibi...

Her halükarda, Woody Allen'ın hoşuna gitmese de, çocuk yapmama kararının uzun vadede, o çok bahsedilen pişmanlığı yaratmadığını görüyoruz. Geneviève Serre önyargılarına rağmen konuştuğu kadınların "eksiklik ve pişmanlık hissetmediğini" kabul etmek zorunda kalmıştır.[76] Cerrah jinekolog Pierre Panel, kendini kısırlaştırtan hastalarında "çok minik" bir pişmanlık oranı olduğunu belirtmektedir: "Pişmanlık yaşayanlar en çok müdahalenin yasallaşmasından önce tüplerini bağlatmak zorunda kalan kadınlarda görülmektedir,[77] *–zorunda kalmalarının* altını çiziyorum– yani genelde kadın hasta tarafından değil doktor tarafından karar verilen müdahalelerden bahsediyorum."[78] Pişmanlık ortaya çıktığında bu elbette kişinin kendisinden kaynaklanıyor olabilir. Ancak araştırmacılar *zorla* yaşatılan pişmanlık tezini de ortaya atıyorlar. Lucie Joubert şöyle özetliyor: "Açıkçası kadınlar hayatları boyunca çocuk yapmayan kadınların eksik olacağı ve yaşlandıkça eksik-

75 Aleyhine yapılan tecavüz suçlamalarından bahsetmeden. Bkz. Alain Brassart, "Les femmes vues par Woody Allen", *Le Monde diplomatique*, Mayıs 2000.

76 Geneviève Serre, "Les femmes sans ombre ou la dette impossible"

77 Gönüllü kısırlaştırılma işlemi 2001 senesinde yasallaşmıştır.

78 "J'ai décidé d'être sterile", Hélène Rocco, Sidonie Hadoux, Alice Deroide ve Fanny Marlier'in internet üzerinden yayınladığı belgesel, www.lesinrocks.com, 2015.

lik ve değersizlik hissedecekleri savını sürekli işitiyorlar." Şöyle devam ediyor: "Verdiğimiz mesajları değiştirelim, o zaman belki pişmanlık denen hayaletin yok olduğunu görürüz."[79] Toplumun kadınların istedikleri kişi olma özgürlüğünü onaylamasını istiyoruz. Daha neler! Otuz yedi yaşındaki Linda şöyle diyor: "Evlenmemi, çocuklar yapmamı, çalışmamı, şunu bunu beklemelerini istemiyorum. Ben sadece *biri* olmak istiyorum."[80]

Son sır

Anne olmamaktan ötürü yok denecek kadar az bir pişmanlık söz konusu; buna rağmen anne olmama pişmanlığından bolca bahsediliyor. Çok daha fazla olduğu görülen başka bir pişmanlıktan konuşmak ise yasak: anneliğin yol açtığı pişmanlık. Ebeveynlik hakkında istediğimiz kadar kötü konuşabiliriz, ama konuşmanın sonunda ebeveyn olmaktan ne olursa olsun mutlu olduğumuzu belirtmek şartıyla! *Çocuk Yapmamak İçin Kırk Neden. No Kid* kitabında Corinne Maier'in büyük ses getirerek yıktığı tabu tam da budur: "Çocuklarım olmasaydı kitaplarımdan kazandığım parayla dünya turu yapıyor olurdum. Onun yerine evde kalmaya, yemek hazırlamaya, her gün saat yedide kalkmaya, aptalca derslere yardımcı olmaya, çamaşır yıkamaya mahkûmum. Tüm bunlar beni emirlerine amade bir hizmetçi olarak gören veletler için. Bazı günler hakikaten pişmanlık yaşıyorum ve bunu açıkça dile getiriyorum." Daha da ileri gidiyor: "Kim bilir çocuklarım olmasaydı nasıl biri olurdum, evin bütçesine daha az kafa patlatsaydım, daha az mutfak alışverişi yapsaydım ve daha az yemek hazırlamak zorunda olsaydım... Tek bir şeyi sabırsızlıkla bekliyorum: çocuklarımın liseyi bitirip evden ayrılmasını ve böylece kendime ait yaratıcı işlerime daha fazla zaman ayırabilmeyi. Onlar liseyi bitirdiğinde ben elli yaşında olacağım. Yani büyüdüğümde benim için hayat başlayacak."[81] Bu tabunun çiğnenmesi Michèle Fitoussi'nin

79 Lucie Joubert, *L'Envers du landau.*

80 Charlotte Debest, *Le Choix d'une vie sans enfant.*

81 Corinne Maier, *No Kid.*

öfkesini üzerine çekti: "Bizi yoran, hayatı zehreden çocukları yok etme isteğini aramızda tatmayan var mıdır acaba? Ancak *Elle* dergisinde bu konu hakkında çıkan en sert yazılar bile konuyu mizahi şekilde ele alırdı. Okuyucuya şimşekleri üzerine çekmeden derdini anlatabilme yeteneği kullanılırdı."[82] "Mizah" ve "yetenek" sözcüklerini "ılımlılık" ve "normlardan çıkmamak" diye okuyabiliriz. Dışavurum sadece normlar yeniden onaylanacaksa kabul görüyor. Yine de Maier çizgiyi aşmaya cesaret eden tek kadın değildi. Oyuncu Anémone 2011'de şöyle diyordu: "Çocuk yapmakla sırtıma bir yük bindirdim." İkisi çok kötü şartlarda gerçekleşmiş olmak üzere toplam üç kürtaj yaptıran Anémone, yeniden hamile kalınca havlu atmış ve bu sefer bebeği dünyaya getirmeye karar vermişti. Tek başına vakit geçirmenin ve özgür olmanın, ihtiyaç duyduğu iki büyük şey olduğunu ve çocukları olmasaydı (iki çocuğu var) "daha mutlu olacağını" belirtiyordu: "Doğumdan sonra çocuk en az yirmi senenizi alıyor. Nur topu gibi bir bebek, sonra serpilen bir çocuk oluyor. Onu saçma sapan özel derslere yazdırmak ve götürüp getirmek gerekiyor. Bu çok yıpratıcı ve o sırada hayat akıp gidiyor ve artık o sizin hayatınız değil."[83] Gazeteci Françoise Giroud da oğlu hakkında "onun doğduğu günden beri boynuma bağlanmış bir taş ile yürüyorum"[84] diyor.

"Bu kadın sokaklarda süründürülmeli, dişleri bir kerpetenle sökülmeli ve sonra şehrin tüm çocukları sıraya girip bir bıçakla etini kesmeli. En sonunda bu kadın canlı canlı yakılmalı." Anne olmaktan pişmanlık duyan kadınlar üzerine araştırma kitabı yazan İsrailli Orna Donath'ı hedef alan Almanca bir tartışma platformunda anonim kişilerce söylenen sözlerden biri buydu.[85] Corinne Maier'in, sonuçlarını hiç düşünmeden kamuoyu önünde anne olmaktan ötürü yaşadığı pişmanlığı ve çocukların ona ne kadar yük olduğunu dile getirmesi birçok ki-

82 Michèle Fitoussi, "Le pire de Maier".

83 Nolwenn Le Blevennec, "Être mère et le regretter: 'Je me suis fait un enfant dans le dos'", *Rue89*, 28 Haziran 2016.

84 A.g.m.

85 Orna Donath, *Regretting Motherhood*. Bundan sonraki alıntılar aksi belirtilmedikçe bu kitaptan olacaktır.

şiyi dehşete düşürmüştü. Orna Donath'ın çalışmasına katkıda bulunan annelerin ise kimlikleri açıklanmamıştı, ama bu, gördüğümüz gibi, onları hedef alan düşmanlığın daha az olmasına yaramadı. Gelen tepkiler aynı derecede şiddetli olmasa da Donath'ın çalışmalarının sonuçları büyük bir çabayla görmezden gelindi. Fransız radyosunda bir katılımcı örneğin kitap için soru yöneltilen kadınların durumlarının savaş haliyle açıklanabileceğini savunuyordu. Gelin görün ki kitapta Filistin'in işgali ve bunun İsrail toplumu üzerindeki etkileri anne olma pişmanlığının sebeplerinden biri olarak gösterilmemişti. Diğer yandan başka kişiler ise Donath'ın küçük çocuk annelerine denk geldiğini ve onların birkaç sene sonra geriye dönüp baktıklarında daha iyi hislerle çocuklarına yaklaşacaklarını savunuyordu. Ancak Donath'ın konuştuğu kadınlardan bazıları büyük yaşlarda çocukları olan kadınlardı. Almanya'da 2016 yılında #RegrettingMotherhood etiketiyle sonu gelmeyen tartışmalar yaşanırken iki ergen annesi olan bir kadının kitap hakkında oldukça olumsuz bir tepkisi göze çarpıyor: "Bu kadınların çocuklarıyla temas kurarak kendilerini zenginleştirememeleri, değişmeyi öğrenememeleri, onlar sayesinde en derin duyguları keşfedememeleri, dünyayı taze gözlerle görme yetenekleri olmaması, hayattaki küçük şeylere şükretmemeleri, saygı, özen ve sevgi kavramlarını yeniden tanımlayamamaları ve çocuklarından ötürü büyük mutluluk yaşayamamaları ne kadar üzücü! Annelik dediğin, bencilliği bir tarafa bırakıp alçakgönüllük göstermektir." Sözlerini şöyle bitiriyordu: "SEVGİ TARTIŞILMAZ!"[86] Tam olarak ne zaman "sevgi" kadınların ağzına tıkaç olarak kullanılmaya başlandı? Sevgi daha iyisini hak etmiyor mu? Kadınlar daha iyisini hak etmiyor mu?

Orna Donath şöyle diyor: "Toplum, annelerin sadece bir cevabına tahammül gösteriyor: 'Anne olmaya bayılıyorum'." Ancak gerçek şu ki, pişmanlık yaşayanlar da var. Ve her sırda yapıldığı gibi bu sır da dile getirilmediğinde bir iltihap halini alıyor veya kriz ve çatışma anlarında ortaya çıkıyor. Çocukların,

86 "Regretter d'être mère? 'L'amour n'est jamais à débattre'", *Rue89*, 1 Temmuz 2016.

annelerinin pişmanlığını hissetmediklerini, bunu tahmin etmediklerini sanmak pembe bir tablo çizmek olur. Çocuk yapmayı reddetmelerini *Égoïstes, superficiels et nombrilistes* [Bencil, Yüzeysel ve Benmerkezciler] isimli kolektif bir kitapta anlatan Amerikalı birçok kadın ve erkek, eşcinsel veya heteroseksüel yazar, idealleştirilmiş aile temsillerine hiçbir zaman inanmadıklarını ifade ediyorlar; çünkü kendi ebeveynlerinin, özellikle annelerinin öfkelerine ve hoşnutsuzluklarına şahit olarak büyümüşler. "Kendi annem örneği üzerinden anne olmayı sevmenin garantisi olmadığını gördüm" diyor Danielle Henderson.[87] Michelle Huneven ise "açıkça çocuk sahibi olmayı isteyen" annesinin çocukları olduğunda nasıl yolunu kaybetmiş hale geldiğini anlatıyor: "En küçük bir sebep bile onu öfkelendirmeye yetiyordu, sorun yaratan bir çocuk veya yerine kaldırılmamış bir kitap..." Michelle ergenlik çağındayken annesi herhangi bir hatasından dolayı onu suçlamak için birden odasına dalarmış. Bir gün şeker hastalığı yüzünden çok kötü bir durumdaymış. Yatakta kocası yanındayken ve iki büklüm halde yatarken kızlarını odanın eşiğinde görmüş ve onlara bağırmaya başlamış: "Ne yapıyor bu lanet çocuklar burada? Yok et bunları! Çocuk istemiyorum ben! Kurtul onlardan!" O dönem on yaşında olan Michelle tam o an bir rahatlama hissi yaşadığını anlatıyor: "Uzun süredir şüphelendiğim şey nihayet dile getirilmişti!"[88] Pişmanlık hissine kendini ifade edebileceği bir alan açmak, belki onu hafifletmeye, yönlendirebilmeye ve sebep olduğu acıyı olabildiğince azaltmaya yarayabilir. Anne olmaktan pişmanlık duyan kadınlar bir yakınlarına, hatta çocuklarına en doğru zamanda derdini açabilir. Sakin bir sohbet esnasında çocuğa, "Biliyorsun seni çok seviyorum ve varolduğun için çok mutluyum, ama annelik rolü için uygun olduğumdan emin değilim" demek, ona hayatımızı yaşamaktan alıkoyduğunu ve doğmamış olmasını dilediğimizi bağırarak söylemek ile

87 Danielle Henderson, "Save yourself," (ed.) Meghan Daum, *Selfish, Shallow, and Self-Absorbed.*

88 Michelle Huneven, "Amateurs", (ed.) Meghan Daum, *Selfish, Shallow, and Self-Absorbed.*

aynı şey değildir. Hisleri dile getirmek, annenin pişmanlığına çocuğun kendi yetersizliğinin sebep olduğu ve annesinin beklentilerini karşılayamadığı düşüncesinden ve hayal kırıklığı yaratmış olma korkusundan kurtulmasını bile sağlayabilir.

Orna Donath da anne olmak istemeyen ve bundan pişman olacağını durmaksızın işitenlerden: "Pişmanlık, kürtaj bir sorun olmadığında bile, anne olmamakta ısrar eden kadınları anne olmaya zorlamak için bir tehdit olarak kullanılıyor." Buna karşılık kimsenin dünyaya çocuk veya çocuklar getirmekten pişmanlık duymasından bahsetmemesini şaşkınlıkla karşılıyor. İşte bu yüzden anne olmaktan pişmanlık duyma konusu üzerine araştırma yapmaya karar veriyor. Bulunduğu konum anket çağrısına cevap veren kadınlarla karşılıklı empati ve anlayış temelinde bağlar kurmasını sağlamış. "Kimsenin annesi olmama" isteği onları yakınlaştırmış. Öte yandan Donath çocuk isteyen fakat anne olamayan kadınların gönüllü olarak çocuk sahibi olmayan kadınlarla değil, çocuk sahibi olmaktan mutlu olan kadınlarla şüphesiz daha çok yakınlık kurduğunu gözlemliyor. Bu gözlemler ile Donath, ailevi statümüzün derin kimliğimiz hakkında hiçbir şey söylemediği sonucuna varıyor. Araştırmacı, anne olanlar ile olmayanların karşı karşıya getirilmesinden yana değil. Kitabının ABD basımı, kısa süre önce vefat eden, anne olmayı çok seven ve Orna'nın karşılıklı merak ve sağduyu ile birbirini anlamaya çalışma isteği üzerine kurulu uzun sohbetler ettiği, torununun mutluluğunu isteyen ve onun başarılarıyla mutlu olan büyükannesi Noga Donath'a adanan bir girişle başlıyor. Adrienne Rich de şöyle yazıyordu: "'Çocuğu olmayan kadın' ile 'anne' olan kadını karşı karşıya getirmek hatalı bir karşıt anlam yaratır. Ve bu sadece annelik ve heteroseksüellik taraftarlarının işine gelir. Bu iki kategori bu kadar basite indirgenmemelidir."[89]

Donath'ın çalışma konusu pişmanlıktı, basit bir arada kalmışlık değil. Konuştuğu kadınlar geriye dönme şansları olsaydı çocuk yapmayacaklarını söylüyordu. Halbuki anneliğin sizi "kusurlu" konumundan "tamamlanmış" konumuna taşıma-

89 Adrienne Rich, *Natre d'une femme*.

sı öngörülür. Bu kadınlarda ise tam tersi olmuş. İki küçük çocuğu olan Sophia şöyle diyor: "Büyücü bir cüce gelse ve bana çocukları, sanki hiç doğmamışlarcasına, yok etmesini isteyip istemediğimi sorsa bir saniye tereddüt etmeden 'evet' derdim." Üç çocuğu olan Sky ise, "Anne olmak benim için büyük bir yük" diyor. Bu kadınların hepsi çocuklarını seviyor; sevmedikleri şey annelik tecrübesi ve bu tecrübenin onları ve hayatlarını değiştirmesi. Charlotte şöyle özetliyor: "Onların doğmamış olmasını istemezdim; ben sadece anne olmak istemiyorum." Sophia altını çiziyor: "Ben harika bir anneyim, bu konuda en ufak bir şüphe yok. Çocuklarını çok önemseyen bir anneyim. Onları seviyorum. Onlara hikâyeler okuyorum ve profesyonel destek alıyorum. Onlara iyi bir eğitim, şefkat ve sevgi vermek için elimden geleni yapıyorum. Ama anne olmaktan nefret ediyorum. Anne olmaktan nefret ediyorum! Sınırlar koymak zorunda olmaktan, gerektiğinde ceza veren olmaktan nefret ediyorum. Özgürlüğü ve o an ne istersem onu yapmayı özlemekten nefret ediyorum." Oyuncu Anémone da bu ayrımın altını çiziyor: "Onlar karşımda otururken, doğurmaktan pişman olduğumu kendime söyleyerek bakamıyorum yüzlerine. Bunun hiçbir anlamı yok ama anne olmaktan pişmanlık duyuyorum."[90] Çocukları otuzlu yaşlarda ve ailelerini kurmuş olan Tirtza ise anne olmakla hata ettiğini ilk çocuğunun doğumunda anlamış: "Anneliğin bana göre olmadığını hemen anlamıştım. Üstelik sadece bunu değil, anneliğin hayatımın kâbusu olduğunu da görmüştüm." İki ergen çocuk annesi Carmel benzer bir tecrübe yaşamış: "Doğum yaptığım gün başıma ne iş açtığımı anlamaya başladım. Ve bu his yıllar içinde daha da yoğunlaştı." Donath, doğum sonrası bazı kadınlar anne olmaya dair derin isteklerini kaybetmeden ve gelecekteki mutluluklarından şüphe etmeden depresyona giriyorsa da diğer kadınlarda çocuklarının doğumunun geleceklerini etkileyecek biçimde şok yarattığı sonucuna varıyor. Donath pişmanlığı ve depresyonu olduğu gibi kabul etmemiz ve bunu yaşa-

90 Nolwenn Le Blevennec, "Être mère et le regretter: 'Je me suis fait un enfant dans le dos'"

yan kadınların içlerini dökmelerine olanak tanımamız gerektiğini savunuyor.

Bazı kadınlar katlanılan şartlanmayı ve genelde ebeveynlik hakkında kabul edilen normları işte böyle sorguluyorlar. Dört çocuk annesi Sunny şöyle diyor: "Bir çocuğun gülüşünün her şeye bedel olduğu sözü saçmalıktan başka bir şey değil." Bu kadınlara göre anneliğin tek olumlu yanı, toplumsal beklentileri karşılamış olmaları ve kendilerini uyumlu hissetmeleridir. Debra'nın da dediği gibi kendilerini "görevlerini yerine getirmiş" olarak görüyorlar. Böylece en azından çocuk yapmamak yüzünden kafaları şişirilmiyor. Üç çocuğu olan Brenda her çocuğunun doğumundan sonra hissettiği mutluluğu şöyle hatırlıyor: "Bebekle kurulan yakınlık ve mahremiyet, aidiyet hissi ve gurur: Bir hayali gerçekleştirmiş oluyorsun. Bu başkasının hayali olabilir, ama önemli olan bunu senin gerçekleştirmiş olman." Birçok kadın ilk çocuklarının doğumundan itibaren anneliğe uygun olmadıklarını anlasalar da toplumsal baskı yüzünden birkaç çocuk yaptığını itiraf ediyor. İki çocuğu olan Rose onu neyin beklediğini bilseydi ve "[onu] destekleyebilecek, böylesi bir kararı kabul edecek bir çevresi olsaydı" çocuk yapmayacağını söylüyor. Géraldine isimli kadında ise bunun tam tersi bir durum görüyoruz. Charlotte Debest'in konuştuğu kadınlardan biri olan bu genç kadın "vicdanı rahat bir şekilde çocuk istememenin" neredeyse mümkün olmadığını söylüyor.[91] Özetlemek gerekirse, bir yanda yabancılaşmalarına sebep olan kararlar alan, yani çocuk(lar) dünyaya getiren, acı duyan ama toplumun onayıyla acısı biraz olsun dinmiş kadın örnekleri görüyoruz. Diğer yanda ise kendi kendine aldığı kararları uygulayan, ama çevresinin az veya çok tenkiti yüzünden bu kararı kangren haline gelmiş ve bu yüzden iç rahatlığı yaşayamayan kadınlar var. Danielle Henderson içinde bulunduğu durumu şöyle özetliyor: "Çocuk yapmamayı seçen bir kadın olarak, genelde tek bir sorun yaşıyorum: Diğer yetişkinler bana sorun teşkil ediyor!"[92]

91 Charlotte Debest, *Le Choix d'une vie sans enfant.*

92 Danielle Henderson, "Save yourself", (ed.) Meghan Daum, *Selfish, Shallow, and Self-Absorbed.*

Sonuç olarak, genel duruma bakınca, kendisiyle uyum içinde ve toplumun onayını alarak yaşayan tek bir kadın tipi mutlak bir zihin rahatlığı içinde olabiliyor. Arzu ederek bir veya birkaç çocuk doğuran, bu tecrübeden ötürü kendini zengin gören ve (ya ekonomik olarak rahat durumda olduğu için ya onu mutlu eden ve aile hayatına vakit ayırmasını sağlayan bir işi olduğu için, ya çocukların eğitimi veya ev işlerini üstlenen hayat arkadaşı ya da ona yardımcı olan bir ailesi, arkadaşları veya hepsine birden sahip olduğu için) çocuk büyütmek adına çok büyük bedeller ödemeyen kadın. (Eğer anne olmaktan mutlu olması ekonomik rahatlığı sayesindeyse çok büyük ihtimalle o kadının iyi yaşam şartları, evde yardımcı kadın çalıştırması veya kendini, az para kazandığı ve ruhunu tatmin etmeyen bir işe adamış bir dadı sayesindedir.) Geriye kalan kadınlar ise az veya çok ruhsal acı çekmeye, başkalarına özenmeye mahkûmdur – ki bu durum kadınları ikiye bölmektedir. Örneğin Adrienne Rich kendi neslinden olan "oldukça kültürlü, parlak" ve çocuksuz bir kadınla yaptığı konuşmayı aktarıyor: "Bu hanımefendi bana gerçekleştirdiği toplantılar esnasında tanıştığı ve çoğunluğu çocuk sahibi olan veya çocuk isteyen öğretmen eşlerinden edindiği izlenimleri anlatıyordu. Yaptığı araştırmalardan çıkardığı sonuca göre çalışmasına verilen değer, onu (çok sayıda evli kadının olduğu grup içindeki tek bekâr kadın olması sebebiyle) insani anlamda başarısız olmuş 'kısır' kadın olarak konumlandırıyordu. Ona sordum: 'Ne kadar çok kadının çalışmak, meditasyon yapmak, seyahat etmek veya eve çocukların annesi veya bir erkeğin karısı olarak değil de sadece kendisi olarak girebilmek için sizin sahip olduğunuz özgürlüğe özendiği hakkında bir fikriniz var mı?'"[93] Her kadın için kendini bulamamak, sahip olmadığına (en azından bazen) öykünmemek, hayatın neresinde olduğunu bilememek çok zor bir durum.

Orna Donath'ın kitabında gördüğümüz kadınların tümü aynı anda hem suçluluk duygusu ile öfke duyuyor hem de nihayet kendilerini ifade edebilme fırsatı sunulduğu için rahatlamış hissediyorlar. Kitapta itiraf ettikleri şeyleri çocuklarının öğren-

93 Adrienne Rich, *Naître d'une femme*.

mesinden korkuyorlar. Üçüncü çocuğuna hamile olan Maya çok iyi bir anne olduğunu vurguluyor ve şöyle diyor: "Kimse bunu [anne olmayı sevmediğimi] fark etmez. Ve kimse bu durumumu fark etmiyorsa başkalarının da bulunduğu aynı durumu fark etmeyecek demektir." Bazı kadınlar çocuklarına hislerini açmamaya kararlılar, çünkü onların aklının ermeyeceğini ve sözlerinin onları inciteceğini düşünüyorlar –ama hepsi değil. Örneğin Rotem bu kitabın yayımlanmasından memnun, çünkü ebeveynliğin hayatın zorunlu bir etabı olmadığı fikrinin yayılmasına önem veriyor, özellikle iki kızı için: "Benim için çok geç çünkü iki çocuğum var, ama en azından kızlarımın anne olmama seçeneği olsun istiyorum."

Araştırmacı Donath konuştuğu annelerin tecrübesi vasıtasıyla hem toplumun anneliği kolaylaştırması hem de kadınlara anne olma dayatmasının gözden geçirilmesi gerekliliğini fark etmemizi istiyor. Bazı annelerin pişmanlığı "toplumun kadınlara en baştan yasakladığı (anne olmamak gibi) seçeneklerin olduğunu gösteriyor." Bu yasaklı yolları açsak dünyanın sonu gelmez; ancak belki birçok dram, gereksiz onca acı ve hayatların ziyan oluşu engellenebilir.

3

Zirve Sarhoşluğu. "Kocakarı" Algısını Kırmak

Birkaç sene önce bir yaz akşamında D. isminde bir kız arkadaşım ile bir restoranın, masaların bitişik olduğu terasında yemek yiyorduk. D. her zaman sohbet etmeyi çok iyi bilen biri olmuştur: Tutkuyla konuşur, cömerttir, zekâ fışkırır sözlerinden, çok iyi ve sınırsız bir dinleyicidir de. Ancak tartışmaların ortasında, öğrencilerine ders anlatma alışkanlığından olsa gerek, sesinin tonunu ayarlamayı unutur. Bu bazen, o sizin özel hayatınızla ilgili analizler yaparken etrafınızdaki insanların özel hayatınız ve duygusal sorunlarınızla ilgili son gelişmeleri duyması açısından utandırıcı olabilir. O akşam ise yanımızdaki masada bir çift yemek yiyordu. Arkadaşımın yüksek sesle konuşmasına on dakika dayanabilen kadın sonunda patladı.

"Genç hanım, lütfen artık! Bu nasıl şey böyle? Sizin sesinizden birbirimizi duyamaz olduk!"

Arkadaşım derhal özür diledi ve utanç içinde yüzünü tabağına gömdü. Ancak birkaç saniye sonra parlayan yüzünü bana doğru kaldırdı. Gözleri şaşkınlıktan ışıl ışıldı ve zafer kazanmış bir edayla bana fısıldadı:

"Bana 'genç hanım' dedi!"

Ne demek istediğini hemen anlamıştım. İkimiz de kırklı yaşlarımızın ilk yarısındayız. Bu demek oluyor ki, istikrarlı işlere

sahip entelektüel kadınlar olarak, hayatımızın berbat bir iş icra etmediğimiz; sağlıklı beslenmek, kendimize özen göstermek ve spor yapmak için yeterli maddi gücümüzün olduğu bir dönemindeyiz ve genelde bize "hanımefendi" diye hitap ediliyorken hâlâ bazen istisnai olarak "genç hanım" hitabını işitebiliyoruz. Bunu ben de fark ediyorum zaman zaman. Fark etmemek mümkün mü? Erkeklere on sekiz yaşından itibaren ömürlerinin sonuna kadar "beyefendi" diye hitap ediliyor. Ancak bir kadın için mutlaka bir an geliyor, günlük hayatında karşılaştığı kişiler hiçbir art niyet olmadan ona artık genç görünmediğine işaret etmek için sanki ağız birliği yapıyor. İşittiğim ilk "hanımefendi" hitaplarına nasıl sinir olduğumu, hatta kendimi nasıl kötü hissettiğimi hatırlıyorum. Adeta şok yaşamıştım. Bunun bir hakaret olmadığına ve değerimin gençliğime bağlı olmadığına kendimi ikna etmem için belli bir süre geçmesi gerekmişti. Alix Girod de l'Ain'in, bakkalın ona "genç hanım" diye hitap etmesini sevdiğini dürüstçe itiraf etmesiyle alay etsem de ben de tüm ayrıcalıklardan daha çok, gençliğin sunduğu değerli ayrıcalığa alışmıştım. Ben farkına varmadan, bu alışkanlık, kimliğime dair algımla iç içe geçmişti ve bundan vazgeçmem bir hayli zor oldu.

Bu konuyu ele almaktan pek memnun değilim. Bir yanım yaş konusuyla yüzleşmeye hiç gönüllü değil. "Daha kırk beşime bile gelmedim" diyorum kendime. ABD'li yazar Cynthia Rich'in 1980'li yıllarda söylediği gibi, "Bizler yaşlı kadınlarla aramızdaki mesafeden (ve onlara üstünlüğümüzden) gurur duymayı çok erken yaşlarda öğreniyoruz."[1] Bu öğretiden kendimizi geri çekmek kolay olmuyor. Bu zamana kadar yaşlanmanın bende yarattığı korkular ve oluşturduğu önyargılar hakkında ne kadar az düşündüğümü yavaş yavaş fark ediyorum. Yaşlanmanın ve ölümün toplumumuzda tabu olduğu sıklıkla söylenir. Ama asıl tabu olan şey, kadınların yaşlanmasıdır. Çok şık İngilizce bir dergi olan ve çağdaş cadılık hakkında yayımlanan *Sabat* bile "koca-

1 Cynthia Rich, "Ageism and the politics of beauty", (ed.) Barbara Macdonald (Cynthia Rich ile birlikte), *Look me in the eye. Old Women, Aging and Ageism*, Spinsters Ink., San Francisco, 1983.

karı arketipine" ["The Crone"] ayırdığı bir sayısında gençliğin gücünü kutsuyordu.[2] Esas olarak dergide, kapak dahil olmak üzere, pürüzsüz ciltleri, sıkı vücutlarıyla genç kadınlar boy gösteriyordu. Hatta içlerinden biri tipik olarak Elite Ajans'ın mankeniydi. Bu moda fotoğrafları üzerinden, kadın yayınları, her hafta, her ay kadın okurların çok büyük kısmını, yaşını ve dış görünüşünü gizleyerek 16 ile 25 yaş arasındaki modellerle kendini özdeşleştirmeye yönlendirmeye devam ediyor.

Cynthia Rich'in hayat arkadaşı olan ve yaş ayrımcılığı üzerine önemli yazılar kaleme alan Barbara Macdonald (1913-2000) 1984'te yaşlanırken kendini nasıl yeni bir görünmezlik formunun içinde bulduğunu anlatıyor: "Tüm hayatımı romanların, filmlerin, radyo veya televizyon kanallarının, lezbiyenlerin var olduğunu veya lezbiyen olarak da mutlu olunacağını söylemediğine şahit olarak geçirdim. Şimdi ise bize yaşlı kadınların var olduğunu ve yaşlı kadın olmaktan mutlu olunabileceğini kimsenin söylemediğini görüyorum."[3] Kendisi bu konuyla ilgili sessizliği ve önyargıları, hatta çok daha fazlasını feminist çevrelerde de görünce büyük üzüntü ve öfke duymuş. Toplantılarda en yaşlı katılımcının kendisi olduğunu fark edince gençliğinde beraber hareket ettiği yaşıtlarının şimdi nerede olduğunu kendine sormaya başlamış. Massachusetts eyaletinin Cambridge şehrinde altmışlı yaşlarındayken feminist bir kafe-sinemaya sıkça uğruyormuş. Bu mekânın duvarlarını Virginia Woolf, Mary Wollstonecraft, Gertrude Stein ve Emma Goldman'ın posterleri süslüyormuş. Hepsi kendinden genç olan diğer katılımcılar hakkında Macdonald şöyle yazmış: "Kafalarında bana yer yok ve benim neden buraya geldiğim hakkında da fikirleri yok. Gelin görün ki ben posterlerini astıkları ve ilham aldıkları kadınların çoğuyla aynı yaştayım."[4]

Kendisini üzen bir başka deneyimini daha aktarıyor. Boston'da feministlerin düzenlediği bir gece yürüyüşü öncesi

2 "The Crone issue", *Sabat*, Ilkbahar-Yaz 2017, www.sabatmagazine.com.

3 "Barbara's introduction", (ed.) Barbara Macdonald (Cynthia Rich ile birlikte), *Look me in the eye*.

4 Barbara Macdonald, "Do you remember me?", *a.g.e.*

(kendisi altmış beş yaşındayken) birden organizatör kadınlardan birinin (kendisinden yirmi yaş küçük olan) Cynthia Rich ile konuştuğunu ve bariz bir şekilde ondan bahsettiklerini fark ediyor. Çünkü organizatör Macdonald'ın yaşı gereği yürüyüşün ritmine uyamayacağından endişeleniyor ve onu kortejin başka bir bölümüne almak istiyor. Barbara bunun üzerine sinirleniyor. Aşağılanmış hissediyor: Çünkü bu genç kadın Macdonald'ın fiziki kapasitesini kendisinin bilemeyeceğini sanmakla kalmıyor, doğrudan kendisiyle konuşma cesaretini de gösteremiyor. Bu tepki üzerine ne diyeceğini bilemeyen ve hatasının üstünü örtemeyecek haldeki organizatör, ne kadar kaba davrandığını anlayarak Macdonald'dan defalarca özür diliyor. Ancak özürlere rağmen Macdonald'ın cesareti kırılıyor: Ömrü boyunca kadın olarak erkeklerin dünyasında kendini bir sorun olarak hissettikten sonra şimdi de yaşlı bir kadın olarak kadınlar dünyasında kendini bir sorun olarak hissediyor. "Kadınlar dünyasında da kendimi evimde hissedemeyeceksem nerede hissedeceğim?"[5]

1979'da *Ms. Magazine* dergisinde yayımlanan "1980'li yıllarda Takip Edilmesi Gereken Seksen Kadın" isimli bir dosyayı yorumlarken Macdonald ilginç bir detaya dikkat çeker. Bu seksen kadın arasında sadece altısı ellili ve sadece bir tanesi altmışlı yaşlarını sürmektedir: "Görünmezlik işte tam da budur" der. Verilmek istenen mesaj listede adı geçen kırklı yaşlardaki kadınlar için bile oldukça cesaret kırıcıdır: Bundan on yıl sonra onlar da kendilerinin görünmezleşeceğini anlayabilirler. Dahası var: Dergi bu listeyi yaşı geçkin kadınlara yaptırmıştır ve dergi yönetimi kendini şöyle savunmaktadır: "Bu kadınların kendilerinden gençleri öne çıkarması gerekmektedir." Barbara Macdonald ise bu savunmada "annelerdeki fedakârlık ve görünmezlik halinin" izlerini görmektedir.[6] Genel anlamda Cynthia Rich ve Macdonald, feministlerin kendilerini dış yönlendirmelerden ve ataerkil aile yapısının dayattığı rollerden kurtarmalarını savunmuştur. Rich, iki kadın gayet normal bir şe-

5 *A.g.e.*

6 *A.g.e.*

kilde sohbet ederken biri diğeri hakkında "kızım olacak yaşta" veya "anneannem olacak yaşta" diye düşünürse aniden şaşkınlığa düşebileceklerini söyler. "Kız kardeşlik" mefhumuna bile artık güven duymamaktadır. "Bize yapıştırılan etiketler (genç, güzel, yaşlı...) iyi hizmetçiler olmaya, kendimizi ve başkalarını kontrol etmeye devam etmemizi bize telkin etmektedir. İyi bir hizmetçi tam olarak bunu yapar. Böylece birbirimizi rollerimize bağlı tutacağız ve yapabileceklerimizin içindeki o yıkıcı güce her beraber sırt çevireceğiz." Gerçekten ben de Fransız basınında Gloria Steinem hakkındaki yazının özensiz başlığını gördüğümde yaşadığım üzüntü ve şaşkınlığı hatırlıyorum: "Büyükanne direniyor!"[7] Bu etiket sadece uygunsuz olmakla kalmıyordu (zira Steinem kimsenin büyükannesi değil) aynı zamanda kelime haznemizde Steinem gibi bir figürü tanımlayacak sözcüğün olmadığını gösteriyor ve onu kendisiyle asla bağdaşmayan düşük seviyede bir stereotipe indirgiyordu. Cynthia Rich şöyle diyor: "Her [yaşlı] kadını 'büyükanne' olarak gördüğümüzde onun bağımsızlığının gerektirdiği cesareti yok saymış ve özgürlüğünü onaylamamış oluyoruz. Ona, ait olduğu yerin, kendi seçiminin aksine, evi olduğunu söylüyoruz."[8]

"Yaşlandılar bile"

1972 yılında ABD'li entelektüel Susan Sontag, erkeklerin yaşlanması ile kadınların yaşlanmasına uygulanan "çifte standardı" anlattığı zekâ ürünü bir makale kaleme almıştı.[9] Bu yazıda yirmi birinci yaşgününde hıçkıra hıçkıra ağlayan arkadaşından bahsediyordu: "Hayatımın en güzel dönemi bitti. Artık genç değilim!" Otuz yaşında ise yine bu arkadaşı, "Bu sefer hakikaten sona geldiğini" üzüntüyle söylüyordu. On sene sonra (doğumgününe katılmayan) Sontag'a kırkıncı doğumgününün, haya-

7 *Vanity Fair*'in internet sitesinde, 3 Şubat 2017.

8 "Cynthia's afterword", Barbara Macdonald (Cynthia Rich ile birlikte), *Look me in the eye*.

9 Susan Sontag, "The double standard of aging", *The Saturday Review*, 23 Eylül 1972.

tının en kötü günü olduğunu, ama geri kalan günlerinin tadını çıkarmaya karar verdiğini anlatmıştı. Ben de bu vakada kendimi görüyorum: Yirminci yaşgünüm için düzenlediğim gecede davetlilerimle artık yaşlı olma fikrinin bende yarattığı sinirden başka bir şey konuşamaz haldeydim (tamamen şakaydı). Zavallı insanlar partimde iyi vakit geçirmiş olmalılar. O akşamki halimi artık anlayamıyorum ama oldukça iyi hatırlıyorum. Birkaç sene önce, iki büyük ismin, Montreuil'deki Maison des Babayagas'nın kurucusu (yaşlı kadınlara hizmet veren ve kendi yağında kavrulan bir bakımevi) olan Thérèse Clerc ile yazar Benoîte Groult'nun (ikisi de 2016'da vefat etti) bu sorunla karşı karşıya kalması, Fransız feminizminde yaş sorunsalını gündeme getirdi.[10] Tabii bir de yaş alan kadınlarda adeta programlanmış gibi görünen dinazorluk hissini ve kadınların tüm varlığına sirayet eden miadını doldurma takıntısını da hesaba katmak gerekiyor: Öyle ki bir erkeğin yirminci yaşgününde artık yaşlı olduğunu söyleyerek yerlerde süründüğünü görmeye alışkın değiliz. Oyuncu Penélope Cruz ise "Yirmi iki yaşımdan beri gazeteciler bana 'Yaşlanmaktan korkuyor musunuz?' diye soruyorlar" diyor.[11] Barbara Macdonald 1986'da şöyle yazıyor: "Genç kadınlara verilen mesaj genç olmanın harika, yaşlanmanın ise korkunç olduğudur. Size sonun berbat bir şey olduğu söylendikçe hayatta nasıl yeni bir başlangıç yapabilirsiniz ki?"[12]

Elbette kadınlara dadanan "miadını doldurma" takıntısı, genelde çocuk yapma işlevleriyle ilişkili oluyor. Ve ilk bakışta bu konu biyolojik verilere dayandırılıyor: Otuz beş yaşından sonra hamile kalmak daha zor, kırk yaşından sonra ise çocukta doğuştan hastalıklar çıkma ihtimali daha yüksek, vb. Martin Winckler, doktorlar tarafından yaratılan bu abartılı endişeye dikkat çekiyor: "Otuz beş yaşındaki yüz kadından seksen beşi çocuk sahibi olabilir; kırk yaşında ise bu oran sadece %

10 Bkz. Juliette Rennes, "Vieillir au féminin", *Le Monde diplomatique*, Aralık 2016.

11 Klhoé Dominguez, "Penélope Cruz agacée par l'obsession pour l'âge de Hollywood", *Paris-Match*, 9 Ekim 2017.

12 Jean Swallow, "Both feet in life: interviews with Barbara Macdonald and Cynthia Rich", *Women and Aging. An Anthology by Women*, Calyx Books, Corvallis, 1986.

67'ye düşmektedir. Bu birçok doktorun çizdiği karamsar tablodan oldukça uzaktır."[13] Dahası ünlü erkeklerin ileri yaşlarda baba olması durumu (2016'da yetmiş üç yaşındayken ve çoktan torununun çocuğu olmuşken sekizinci kez baba olan Mick Jagger gibi) erkekler için yaşın önemi olmadığına dair yanıltıcı bir tablo çiziyor. Halbuki erkekler için de çocuk sahibi olma şansı zamanla azalıyor. Erkeklerin çocuk sahibi olmak için en güçlü oldukları dönem otuz-otuz dört yaş arasıdır. Sonra yavaş yavaş azalır ve artık elli-elli dokuz yaşları arasında şansları yarı yarıya düşer. Döllenme süresi, düşük riski, kromozoma bağlı anomaliler ve fetüste görülen kalıtımsal hastalık ihtimali, babanın yaşıyla beraber artmaktadır.[14] Elbette bir kadının da fiziki gücü, hamileliği ve doğumu kaldıracak kadar kuvvetli olmalıdır; ancak doğumdan sonra bebeğin bakımını sağlamak için ebeveynlerin ikisinin de fiziken sağlam olması gerekir. Sadece annenin yaşıyla ilgilenmek, çocuk bakımı ve eğitimi gibi en zor görevleri sadece anneye yükleyen ebeveynlik modelini desteklemek anlamına geliyor. (Mick Jagger'ın son iki çocuğu kendi anneleri tarafından büyütüldü, doğduklarında ebeveynler çoktan ayrılmıştı. Jagger çocuklarının annelerine birer ev ve maddi gücü ölçüsünde ve çocuk bakımının gerektirdiği miktarda parayı vermekle yetindi.[15]) Sonuç olarak sadece anne olarak "kadın olmanın" ve mutlu olmanın mümkün olduğunu savunan düşünce, kadınlara fazladan baskı yaratmaktadır ve hiçbir doğal yönü yoktur.

Öte yandan yaşlanma endişesi fiziksel görünümü de kapsıyor. Gençlik takıntısı bir ölçüde hem erkeklerde hem kadınlarda görülüyor ve erkekler de yaşlanmanın etkilerinden gayet olumsuz etkilenebiliyorlar. Ancak toplumun bu iki cinsin yaşlanmasına olan bakışında farklılık bulunuyor. Buna göre bir erkek aşk hayatında ve cinsellikte yaşı yüzünden eksiklik yaşa-

13 Martin Winckler, *Les Brutes en blanc.*

14 Daphnée Leportois, "L'anormal silence autour de l'âge des pères", Slate.fr, 2 Mart 2017.

15 "À 73 ans, Mick Jagger est papa pour la huitième fois mais séparé de la maman", Gala.fr, 8 Aralık 2016.

mıyor ve yaşlanma belirtileri kendini göstermeye başladığında ona ne acınarak bakılıyor ne de itici bulunuyor. Örneğin ben bu satırları yazarken seksen yedi yaşında olan Clint Eastwood'un o taba rengindeki yakışıklı yüzünü görünce ayılıp bayılıyoruz. Bir çalışma sayesinde gördük ki Hollywood'da kadın yıldızların aldığı ücretler otuz dört yaşına kadar artabiliyor, sonrasında hızla düşüyor; halbuki erkek partnerleri elli bir yaşına geldiklerinde kariyerlerinin en yüksek ücretini alıyor ve sonrasında aynı ücreti almaya devam ediyorlar.[16] ABD'deki Demokratların 2008'deki başkan adayı belirleme seçimleri sırasında bir genel yayın yönetmeni olan Rush Limbaugh, Hillary Clinton'dan bahsederken "Acaba ülkemiz gözleri önünde bir kadının günbegün yaşlanmasını izlemeyi gerçekten istiyor mu?" demişti. Gelin görün ki Barack Obama'nın iki dönemlik başkanlığı boyunca tüm dünya onun hem saçlarının beyazlaşmasına hem de yaşlanmayla elde ettiği zarif görünüme ("Beyaz Saray etkisi") şefkat duygularıyla şahit olmuştu. Belki Rush Limbaugh bu şefkati hissetmemişti ancak en azından yaşlanmayı Obama'ya karşı bir sav olarak da kullanmamıştı.

"Erkekler kadınlardan daha iyi yaşlanmıyorlar: Sadece onların yaşlanmasına laf edilmiyor." Merhum Carrie Fisher bu sözü 2015 yılında "Star Wars" serisinin yeni filmini izleyenler Leia karakterini kırk sene önceki gibi kumral saçlarıyla ve galaksi modasına uygun bikinisiyle görememekten ötürü ayaklanınca Twitter hesabında *retweet* etmişti. Hatta bu izleyicilerin bir kısmı parasını geri istemişti.[17] Bazen erkeklerin saçlarını boyamalarıyla alay edildiğini görüyoruz: Örneğin Fransa'da François Hollande'ın cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra selefi olan Nicolas Sarkozy çevresine şöyle diyordu: "Sen saçını boyayan er-

16 Irene E. de Pater, Timothy A. Judge ve Brent A. Scott, "Age, gender, and compensation: a study of Hollywood movie stars", *Journal of Management Inquiry*, 1 Ekim 2014.

17 Lauren Said-Moorhouse, "Carrie Fisher shuts down body-shamers over Star Wars: The Force Awakens appearance", CNN.com, 30 Aralık 2015. Bu film için yapımcılar Fisher'dan on beş kilo vermesini istedi ve bu onun 27 Aralık 2016'da altmış yaşındayken kalp krizi sonucu ölmesinin sebebi olabilir. Joanne Eglash, "Carrie Fisher autopsy: Did Star Wars weight loss, drugs, bipolar disorder contribute to death at 60?", Inquisitr.com, 2 Ocak 2017.

kek tanıyor musun?" Bu alaylar yüzünden Hollande'ın eski basın ilişkileri sorumlusu beş sene sonra bile "sosyalist" başkanın saçını boyamadığına herkesi inandırmak ve onu bu utançtan kurtarmaya çalışmak zorunda kalmıştı. Ancak hiç kimse kadınların çoğunluğunun saçlarını boyamasını gülünç bulmuyor. 2017'nin son yarısı boyunca Fransa'da kırk beş yaş üzeri erkeklerin sadece % 2'si saçını boyadığını söylerken aynı yaş grubundaki kadınların % 63'ünün saçını boyadığını görüyoruz.[18] Susan Sontag yukarıda sözünü ettiğimiz makalesini yazdığında Pablo Picasso'nun, atölyesinde paçalı donuyla veya mayolu haliyle yanında kendinden tam kırk beş yaş küçük sevgilisi Jacqueline Roque ile fotoğrafları çekiliyordu. Picasso bundan birkaç ay sonra vefat etmişti. Sontag şöyle diyordu: "Doksan yaşındaki bir kadının Picasso gibi açık havada, Güney Fransa'daki mülkünde, sadece bir şort ve sandaletlerle fotoğraflanmasını hayal bile edemeyiz."[19]

Yaş farkı

Kadınlar için "miadın dolması" olgusu çok sayıda çiftte gördüğümüz gibi yaş farkı konusuna da etki ediyor. 2012 yılında Fransa'da aynı evi paylaşan on çiftten sekizinde erkeğin (bir yaş fark bile olsa) daha büyük olduğu görülüyor.[20] Bu çiftlerin % 19'unda erkek kadından beş ile dokuz yaş daha büyük. Tam tersi durumun olduğu çiftler ise sadece % 4 oranında. Kabul edelim ki, kadının erkekten daha büyük olduğu çift oranında artış oldu: 1960'lı yıllarda bu çiftlerin oranı % 10 iken 2000'li yıllarda %.16'ya yükseldi. Ancak 1950'li yıllardan itibaren partnerler arasında on yaştan fazla fark olduğu çift sayısı % 8'den % 14'e çıkarak neredeyse iki kat artmış oldu.[21] Bazı erkekler ka-

18 Guillemette Faure, "Teinture pour hommes, l'impossible camouflage?", *M le Mag*, 29 Aralık 2017.

19 Susan Sontag, "The double standard of aging".

20 Fabienne Daguet, "De plus en plus de couples dans lesquels l'homme est plus jeune que la femme", *Insee Première*, sayı 1613, 1 Eylül 2016.

21 Vincent Cocquebert, "L'irrésistible attrait pour la jeunesse", *Marie Claire*, Eylül 2016.

dının genç olmasının önemini hiç çekinmeden dile getiriyor. İlişkisini henüz noktalamış olan kırk üç yaşındaki bir fotoğraf sanatçısı şöyle diyor: "Yaşıtım olan bir kadınla ilişkiye başlama fikri beni şok ediyor. Bir keresinde Tinder isimli tanışma sitesinde yaptığım aramada yaş kriterini otuz dokuza çıkardım, ama gerçekten olacak gibi değildi."[22] Kırk sekiz yaşındayken yirmi dört yaşındaki bir kadınla evlenen Fransız yazar Frédéric Beigbeder, "yaş farkının uzun ömürlü ilişkinin sırrı olduğunu" söylüyor. Kendisi J. D. Salinger ve (daha sonra kendisinden otuz altı yaş büyük olan Charlie Chaplin ile evlenen) genç Oona O'neill'in ilişkisini anlattığı bir roman kaleme almıştı. İsviçreli yazar Roland Jaccard ise (*Causeur* isimli aşırı sağcı bir derginin kurucu üyelerindendir) yetmiş dört yaşındayken kendisinden elli yaş küçük olan hayat arkadaşı Marie Céhère ile tanışma hikâyelerini kaleme almıştı. Bu yazıda Jaccard "kadınların çok hızlı bir şekilde ve erkeklerden daha kötü bir hal alarak yaşlandığına"[23] dair gözlemlerini anlatıyordu. *Esquire* dergisinin ne hikmetse ani bir bilinçlenme yaşayıp "kırk iki yaşındaki kadınları" yüceltmeye karar verdiğini ve son kertede o kadar da mide bulandırıcı olmadıklarını söylediğini görüyoruz. Bunun üzerine Slate isimli internet sitesi "Elli altı yaşındaki adam"a ithafen ironik bir yazı yayınladı ve *Esquire*'daki makalenin yazarına gönderme yaptı.[24]

Sinema sektörü de ilişkilerde erkek ile kadın arasındaki yaş farkını normalleştirmeye katkıda bulunuyor. Örneğin 2015'te ABD'li oyuncu Maggie Gyllenhaal otuz yedi yaşındayken bir filmde elli beş yaşındaki adamın sevgilisini oynamak için fazla yaşlı bulunmasını kamuoyu önünde protesto etti.[25] Nitekim ABD'li birçok medya kuruluşu beyaz perdede âşıkları oynayan kadın ve erkek oyuncuların arasındaki yaş farkına ne kadar alışıldığını ve gerçek hayata göre çok daha fazla yaş aralığı

22 A.g.m.

23 A.g.m.

24 "Breaking news: les femmes de 42 ans sont belles", *Meufs*, 11 Temmuz 2014, http:// m-e-u-f-s.tumblr.com.

25 Sharon Waxman, "Maggie Gyllenhaal on Hollywood ageism: I was told 37 is 'too old' for a 55-year-old love interest", TheWrap.com, 21 Mayıs 2015.

olduğunu ortaya koyan grafikler gösterdi. Bu durum bize sinema sektörünün hâlâ bir erkek dünyası olduğunu ve erkeklerin fantezilerini filmler yoluyla gerçekleştirdiklerini gösteriyor.[26] *HuffPost* aynı göstergeleri Fransız sineması için de –özellikle Daniel Auteuil, Thierry Lhermitte veya François Cluzet gibi aktörler için– hazırladı; yaş farkları Atlantik'in ABD yakasındakinden daha az olsa da... Gazete araştırması şöyle sonuçlandırılıyordu: "Günümüz Fransız sinemasında yaşıtı olan bir kadın oyuncuyla başrolleri paylaşan bir tek dev erkek oyuncuya rastlamadık."[27] Tina Fey ve Amy Poehler 2014 yılındaki Golden Globe ödül törenini sunarken George Clooney ve Sandra Bullock'un astronotları canlandırdığı "Gravity" filminin hikâyesini şu cümlelerle özetlemişti: "Bu film George Clooney'nin, kendisiyle aynı yaştaki bir kadınla kapalı bir alanda bir dakika zaman geçirmektense kendini nasıl uzay boşluğuna bırakmayı ve ölmeyi tercih ettiğini anlatıyor."

Genel duruma oranla çok daha nadir olarak, bir kadın kendinden genç bir partneri olduğunda, aralarındaki yaş farkı hiç vakit kaybetmeden ve bol bol vurgulanıyor. Genç sevgilisi olan kadını "panter" olarak etiketliyoruz; oysa genç kadınla beraber olan erkekler için bu argo sözcüğün bir karşılığı yok. Örneğin bir arkadaşım bana kızının okuduğu ilkokulda alt sınıftan bir çocuğa âşık olduğu için bir kız öğrenciyle "panter" denerek alay edildiğini anlatmıştı. 2017 yılında siyaset dünyası bu yaş farkının nasıl sonuçlar doğurduğunu gösterdi. Cumhurbaşkanı seçilen kocasından yirmi dört yaş büyük olan Brigitte Macron, sonu gelmeyen "esprilerin" ve cinsiyetçi sözlerin hedefi oldu. *Charlie Hebdo* dergisinin 10 Mayıs 2017 tarihli sayısının kapağında, karikatürist Riss, yeni Cumhurbaşkanı Macron'u hamile karısının karnını göstererek gururla, "Bu çocuk harikalar yaratacak!" derken resmetmişti: Kadınların çocuk yapma işlevine

26 Bkz. Kyle Buchanan, "Leading men age, but their love interests don't", Vulture.com, 18 Nisan 2013; Christopher Ingraham, "The most unrealistic thing about Hollywood romance, visualized", Wonkblog, 18 Ağustos 2015, www.washingtonpost.com.

27 "Et dans le cinéma français, les hommes tombent-ils amoureux de femmes de leur âge?", *HuffPost*, 22 Mayıs 2015.

indirgendiğini ve menopoza giren kadınların ise damgalandığını yeniden görmüş olduk. Öte yandan Donald Trump'ın neredeyse her yönüyle ilgili (anlaşılır nedenlerle) sayısız kez şakalar yapılmasına rağmen, asla kendisinden yirmi üç yaş genç eşi olmasına dair şaka yapıldığını görmedik.[28]

Son yıllarda kadın yazarların bu konu hakkında yazdıkları kitaplar, kadın düşmanlığının ve güç ilişkilerinin sözde aşk ilişkilerinde ne denli etkili olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Örneğin Camille Laurens'ın *Celles que vous croyez* [İnandıklarınız] isimli depresif romanının kahramanı ellilerine yaklaşan bir kadındır ve Facebook'ta kendini yirmi dört yaşında, çekici ve bekâr bir kadın gibi gösteren sahte bir hesap açar. Editör, kitabı "arzularından vazgeçmek istemeyen bir kadının hikâyesi" olarak tanıtır.[29] Bu vakada hangi varsayımın beni daha çok sinirlendirdiğinden emin değilim: Kırk sekiz yaşındaki bir kadının hâlâ aşk hayatı varmış gibi gösterip herkesi meşgul etmemesi gerektiği varsayımı mı? Yoksa "vazgeçmemenin", yaşını yarısı kadar göstermeyi gerektirmesi mi? Her ne olursa olsun bu romanın asıl konusu bana göre erkek kahramanların ne derece korkunç olduğunu gözler önüne sermesidir. Fransız coğrafyacı ve iktisatçı Sylvie Brunel ise kendi hikâyesini anlattığı bir kitap yayımladı:[30] Üç çocuğunun babası olan eşi Éric Besson, 2009 yılında Fransa'nın ne yazık ki meşhur Göçmenlik ve Milli Kimlik Bakanı iken, yirmi üç yaşındaki bir üniversite öğrencisi için yirmi altı yıllık evliliklerini bitirmiş ve Brunel'i terk etmiştir. Brunel çevresindeki tüm kadınların aynı şekilde "kullanılmış mendil gibi bir köşeye atıldığını" söylemektedir: Kocasının "koca bir ineğe" benzettiği ve kendisinden yirmi yaş küçük bir kadınla yeni bir hayat kurmak için evden attığı kırk beş yaşındaki Agnès gibi.

Sylvie Brunel kadınların özgürlüğünün aslında erkeklerin özgürlüğü demek olup olmadığını sorguluyor: Brunel'e

28 Clément Boutin, "Les hommes sont-ils eux aussi victimes d'*age-shaming*?", Leslnrocks.com, 17 Haziran 2017

29 Camille Laurens, *Celle que vous croyez*, Gallimard, Paris, 2016.

30 Sylvie Brunel, *Manuel de guérilla à l'usage des femmes*, Grasset, Paris, 2009.

göre boşanmaların yaygınlaşmasından önce erkekler eşlerini terk etmeden metreslere sahip olurdu ve böylece eşler en azından maddi anlamda güvende olurlardı. Kendini evlilikten azat etmekte oldukça aceleci olan eski kocası ortak mal varlıklarının tümünü Brunel'e bırakmıştı bırakmasına, ama Brunel boşanmanın çok sayıda kadını acımasızca yoksul bıraktığının altını çiziyor. "Sadece terk edilmekle kalınmayıp paraya düşkün, bencil ve kavgacı olan ve maddi çıkmaza girmelerine sebep olan, çocuklarının (tüm sorumlulukları annelerine yüklenen çocukların) temel ihtiyaçlarını bile karşılamayı reddeden kocalarının kötü niyetli davranışlarını göğüslemek zorunda kalan inanılmayacak kadar çok sayıda kadın tanıyorum." Genelde bu eşler ev işlerini ve çocukların eğitimini üstleniyorlar ve kendi iş hayatlarını ihmal veya feda ediyorlar. Sylvie Brunel, Besson'un çamaşır makinesini çalıştırmayı asla bilmediğini anlatıyor. Dahası Besson yerel seçimleri kazandığında altında çalışan kişilerin iş yerindeki sorunları doğrudan kendisine anlatmaktansa Sylvie Brunel'i sokakta gördüklerinde durdurup "Besson'un çok meşgul olduğu" gibi muhteşem bir gerekçeyle dert yandıklarını anlatıyor. Blandine Lenoir'ın 2016 yapımı "Aurore" isimli filminde benzer bir hikâye daha az burjuva bir çevrede geçer. Oyuncu Agnès Jaoui, filmde uzun süredir kocasının küçük çaplı şirketinin muhasebe işlerini yürüten, iki kız annesi, ellili yaşlarındaki bir kadını canlandırır. Ancak kocası yeni bir hayat kurmak için karısını terk ettiğinde aktif çalışarak geçen yıllarından geriye hiçbir iz kalmaz (özellikle emekliliğe hak kazanması için), çünkü kocasının onun hiçbir primini yatırmaya gerek duymadığı ortaya çıkar. Daha sonra garson olarak çalıştığı restorandan da istifa edince kendini mutlak yalnızlık ve ekonomik istikrarsızlık içinde bulur. Kısacası, ayrılıklar çiftler arasında dengesizliğin hüküm sürdüğü ve avantajlı olan tarafın her şeyi cebe atarak karşı tarafı terk ettiği gerçeğini gözler önüne seriyor. Fransa'da tek ebeveynli ailelerin % 34,9'u, yani toplamda iki milyon insan fakirlik sınırının altında yaşıyor. İki ebeveynli ailelerin ise % 11,8'i bu sınırın altında. Söz konusu ai-

lelerin % 82'sinde çocuklarıyla bir başına kalan ebeveynin anne olduğunu görüyoruz.[31]

Eşitsizlikleri, kültürün gerçek etkilerini yok sayarak[32] kalıtım ile açıklamaya her daim hazır olan evrimsel psikoloji bu durumu da erkeklerin genlerini mümkün olduğu kadar çok genç kadınla (yani doğurganlıklarını tüm dış göstergelerle beyan eden kadınlarla) yaymaya programlı olmasıyla ve menopoza girmek üzere olan kadınların bertaraf edilmesinin türün devamlılığının çok yönlü gerekliliklerinin neticesi olmasıyla açıklayacaktır. Evet, oldukça üzücü olan, ama bu mantığa göre kabullenilmesi gereken bir netice! Menopoza girmiş hayat arkadaşını hâlâ seven ve arzulayan bir erkeğin varlığı (ki bu erkeklerden çok olduğunu söylemeye bile gerek yok) bu teoriyi çürütmeye yeter (tabii o erkekte genetik bir kusur olduğu ortaya çıkmazsa). Erkeklerin genç kadın tercih etmesi olgusu bize eski ataerkil düzenin hâlâ yaşadığını gösteriyor. Fransa'da 2006 yılına kadar erkekler için en erken evlenebilme yaşı on sekiz iken kızlar için on beş idi.[33] Sosyolog Éric Macé'ye göre günümüzdeki çiftlerde görülen yaş farkı "kadınların toplum nazarındaki tanımının doğurganlık üzerinden yapıldığı", erkeğin yaşlandıkça "ekonomik ve sosyal gücünün arttığı" ve bu sırada kadının "fiziksel sermayesini: güzelliğini ve doğurganlığını kaybettiği" dönemin izlerini hâlâ taşıyor.[34] Yani belli ki pek değişen bir şey yok. Artık teoride hayatlarını tek başına kazanmakta, ekonomik ve sosyal güç elde etmekte özgür olan kadınlar, onlara yüklenen çocuk bakımı ve eğitim sorumluluğu ile bu özgürlükten mahrum kalıyor, yani yine "doğurganlık işleviyle tanımlanmaya" devam ediyorlar. Bu sebeple, kolay boşanma olanağı (hâlâ iyi bir şey olsa da) kocalara eşlerini "mükemmel fiziksel sermayesi" olan bir kadın uğruna terk etme fırsatı veriyor.

---

31 "Famille monoparentale rime souvent avec pauvreté", Inegalites.fr, 30 Kasım 2017.

32 Bkz. Irène Jonas, *Moi Tarzan, toi Jane. Critique de la réhabilitation scientifique de la différence hommes/femmes*, Syllepse, Paris, 2011.

33 Michel Bozon ve Juliette Rennes, "Histoire des normes sexuelles: l'emprise de l'âge et du genre", *Clio*, sayı 42, 2015.

34 Akt. Clément Boutin, a.g.m.

Bir başka sosyolog, Marie Bergström, Meetic isimli ünlü tanışma sitesindeki yaş kriterleri üzerine çalışırken başından ayrılık geçen kırk yaş üstü erkeklerde genç sevgili arayışının arttığını gözlemlemiş. Bergström bunu genelde eski eşlerinin çocukların sorumluluğunu üstlenmesiyle ve eğitimleri gereği hayatta eski eşlerinden daha az zorlukla karşılaşmalarıyla açıklıyor. Örneğin kırk dört yaşında ve boşanmış olan bir adam, yeni sevgilisinin, tanıştıklarında ondan uzakta bir yerde oturmasından ötürü tereddüt yaşadığını anlatıyor. Ancak adam bunun bir sorun olmadığına onu ikna etmiş, çünkü –iki ergen çocuk babası olmasına rağmen– "onu yaşadığı şehre bağlayan hiçbir şey olmadığını" söylemiş. "Aşk için okyanusları bile geçerim" diye anlatıyor. Bergstörm, "ayrılıkların erkekleri yeniden gençleştirdiğini" söylüyor ve ekliyor: "Hem bekâr hem de çocuk sorumluluğu olmayan erkekler yeni bir başlangıç için hazır oluyorlar ve 'kendileri gibi' genç ve hayallerini paylaşabilecekleri kadınlarla birlikte olmak istiyorlar." İlginç bir vaka olarak çocuksuz ve bekâr kadınlarda da bu gençlik arzusunu görebiliyoruz. Yeni biriyle tanışmak isteyen ve bunun için yaş kriterini otuz beşelli olarak belirleyen kırk dokuz yaşındaki kadın yazar örneğinde olduğu gibi: "Elli yaşında bir sevgili fikri en başından kafama yatmadı. Ellili yaşlardaki erkeklerin fotoğraflarına baktığımda bana çok yaşlı görünüyorlar!"[35]

Cinsiyetler arasındaki yaşa bağlı eşitsizlik aynı anda hem fark edilmesi kolay hem de itiraz etmesi zor bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. Bana kimseyi yaşlanmanın izlerini güzel bulmaya zorlayamayacağımızı söyleyeceksinizdir. Sophie Fontanel'in saçlarının yavaş yavaş beyazladığına Instagram takipçilerinin şahit olduğu dönemde ona yazılan bir yorum karşısında hayrete düşmüştüm: "Kendimizi kandıracak değiliz, basbayağı çirkin işte!" (Neyse ki Fontanel saldırgan yorumların sahiplerinin aslında bizzat kendilerine duydukları kini yansıttığını düşünebilecek kadar zeki bir insan.) Şartlanmaların, önyargıların, temsillerin uzun tarihinin görüşlerimizi belirlediği-

35 Marie Bergström, "L'âge et ses usages sexués sur les sites de rencontres en France (années 2000)", *Clio*, sayı 42, 2015.

ni, güzel ve çirkin algımızı şekillendirdiğini nasıl bu kadar fark edemez hale gelebiliyoruz? Feministlere Twitter'da sanal zorbalık uygulayan anonim kullanıcılar, onlara sıklıkla "çirkin" olduklarını söylüyor. Sosyolog ve antropolog David Le Breton şöyle özetliyor: "Tüm başkaldıran kadınlar çirkindir."[36] Amerikalı filozof Mary Daly, kadın düşmanlarının, güzellik ölçütlerine göre "yaratıcı ve güçlü kadınların güzelliğini çirkin olarak değerlendirdiğini" gözlemlemiş.[37] Bir kadının yaş alması, yani doğurganlığını, çekiciliğini (en azından baskın kriterlere göre), eşinin ve çocuklarının bakımını üstlenme gücünü kaybetmesi, bir isyankâra dönüşebileceğine işaret ediyor –hem de kendine rağmen. Bu da Cynthia Rich'in yazdığı gibi "sadece başka canlılar doğurmak ve onların bakımını üstlenmek için değil, aynı zamanda kendini yaratmak ve kendine özen göstermek için de varolan" kadının her zaman korku uyandırdığı anlamına geliyor. Yaşlanan kadın bedeni onlara sadece başkaları için varolmayan bir "benlikleri" olduğunu hatırlatma görevi görüyor.[38] Hal böyle olunca, nasıl çirkin yaftası yenmez ki?

Aynı sorun çiftler arasındaki yaş farkı konusunda ve kırklı yaşlarının ortasına veya sonlarına geldiklerinde terk edilen kadınlar konusunda da kendini gösteriyor. Genel kabul gören fikre göre bu bir tür kader. Bu senaryonun sıradan bir hal alması, onu kabul ettirmeyi kolaylaştırıyor. Paul Mazursky'nin 1978 yapımı "Une femme libre" [Bekâr Bir Kadın] isimli filmindeki kadın kahraman Erica hüzünlü bir ifadeyle, "Kocam daha genç bir kadınla gitti. *Ha ha!*" der. Elbette erkeklere artık sevmedikleri eşlerini terk etmeyi yasaklayamayız; feministlerin de ateşe körükle gidip insanların özel hayatlarındaki seçimlerine burunlarını sokmalarına tahammül edilemez. Ne de olsa (eski hayat arkadaşı Mia Farrow'un evlatlık kızı olan ve kendisinden otuz beş yaş genç Soon-Yi Previn ile ilişkisi hakkında konuşan

36 David Le Breton, "Le genre de la laideur", Claudine Sagaert'in, *Histoire de la laideur féminine* kitabının önsözü.

37 Mary Daly, *Gyn/ecology*.

38 Cynthia Rich, "The women in the tower", (ed.) Barbara Macdonald (Cynthia Rich ile birlikte), *Look me in the eye*.

Woody Allen'ın dediği gibi) "kalbe söz geçmez."[39] Ancak şaka bir yana, çiftlerde erkeklerin lehine olan yaş farkı gelenek göreneklere o kadar işlemiş ki bu yaş farkı başka vakalarda da görülüyor. Yaş farkının çok yüksek olanlarında bile bazı çiftlerin –tarafların yaşı birbirini etkilemede etmen olmaksızın– sadece toplum müsaade ediyor diye beraber oldukları ihtimalini göz ardı edemeyiz. Elbette söz konusu tüm erkekleri baskıcı pislikler ve tüm kadınları da boyun eğmiş ve fırsatçı aptallar olarak varsaymamız mümkün değil. Bu varsayımı yapmak çevremin % 80'i ile, hatta kendimle bile konuşmamamı gerektirirdi ve bunu istemiyorum. Ama yine de karşımızdaki şema sorgulamayı hak etmiyor değil.

Ebedi gençliğin sonu mu?

ABD yapımı bir dizi olan "Broad City" New York'lu ve parasız pulsuz iki genç kadın olan Ilana ve Abbi'nin maceralarını anlatıyor. 2017 yılının Ekim ayında yayınlanan bir bölümün başında Ilana, Abbi'nin ilk beyaz saçını fark eder ve adeta kıskanır: "Sen artık bir cadısın! Tarzı olan ve güçlü bir cadı! Sen artık büyülüsün!"[40] Abbi aynı fikirde değildir. Günün ilerleyen saatlerinde sanki yeni görüntüsünden memnunmuş gibi dolanırken gerçek bir cadı ile tanışır; bir de üstüne yolda eski sevgilisini yeni sevgilisi ve çocuğuyla yürürken görür. Adeta depresyona giren Abbi'nin kafası atar ve botoks yaptırmak için bir cilt uzmanına gider. (Tüm bunlar olurken Ilana ise bir seksolog ile görüşmeye gider, çünkü Trump başkan seçildiğinden beri orgazm yaşayamıyordur.) Elli bir yaşında olan ama yirmi yaş genç gösteren cilt uzmanı, halinden memnun halde şöyle der: "Genç görünmek birçok kadın için adeta tam zamanlı ikinci iştir. Para *kaybettiğimiz* bir iş." Ofisin duvarlarını süsleyen "öncesi/sonrası" fotoğraflarından ürken Abbi oraya gittiğine pişman olur. Kaçmanın bir yolunu bulmadan önce kadına

39 *Time Magazine*, 24 Haziran 2001.

40 "Witches" [Cadılar], "Broad City" dizisi, 4. sezon, 6. bölüm, Comedy Central, 25 Ekim 2017.

şöyle der: "Bence harika görünüyorsunuz ama eminim ki tüm bu işlemler olmadan da harika görünürdünüz." Bu sözler karşısında cilt uzmanı kahkahalarla gülmeye başlar; tabii sonrasında kahkahasını durdurur ve şaşkınlıkla şöyle der: "Aman Tanrım, güldüm!" Ve endişeyle düzeltmek istermiş gibi yüzünün farklı noktalarına hafifçe vurmaya başlar. (Dizinin bu bölümünün sonunda Central Park'ın göbeğinde büyük bir Sabbat kutlaması yapıldığını ve Ilana'nın bu kutlamaya seksoloğu ve diğer cadılarla beraber geldiğini görürüz. Abbi de cilt uzmanıyla gelmiştir.)

Terk edilmiş veya aşağılanmış kadının hüzünlü kaderini yaşamamak veya daha geniş ifadeyle yaşlanmanın utancından kaçınmak için maddi durumu elverişli olan kadınlar görünümlerini olabildiğince aynı tutmak için kendilerini paralıyorlar. Adeta meydan okuyorlar: zaman geçmiyormuş gibi davranmak ve toplumumuzun otuz yaşından büyük her kadın için kabul edilebilir gördüğü görünümü elde etmek, yani mumyalanmış, ama canlı bir genç kız görünümü için... Bu kadınların tek hırsı zamanın etkilerinden "iyi korunmuş" olmak. Ünlü kadınların üzerindeki baskı elbette çok daha fazla. Örneğin altmış yaşını geçen Ines de la Fressange kırk sene önce Chanel defilesinde süzülürken görülen uzun ince vücudunu, pürüzsüz cildini ve kumral saçlarını muhafaza etmiş. 1990'lı yılların top modelleri ise kelimenin tam anlamıyla tüm varlıklarını (ve maddi kaynaklarının hatırı sayılır bir kısmını) toplum içine çıktıklarında "Vay be, hiç değişmemiş!" denmesi için harcıyorlar. Nitekim 2017 yılının Eylül ayında vücut hatlarını oldukça belli eden dore elbiseler giymiş Carla Bruni, Claudia Schiffer, Naomi Campbell, Cindy Crawford ve Helena Christensen'in bir araya geldiği ve her daim ince ve uzun olan bedenlerini ve sülün gibi bacaklarını sergiledikleri Versace defilesinin amacı buydu. Donatella Versace bu defile için Cindy Crawford'un 1994 yılında parçası olduğu ve başka mankenlerle aynı elbiseyi giydiği bir projeden esinlendiğini açıkladı. Bu defileyi sosyal medyada bazı kullanıcılar "gerçek kadınların" dönüşü olarak nitelendirdi. Sophie Fontanel ise şöyle yorumluyordu: "İşin aslı, estetik doktorları

tarafından façası düzeltilmiş kadınları 'gerçek' kadın olarak nitelendirmek oldukça komik. Bunu kötülük olsun diye demiyorum, çünkü herkes istediğini ve yapabildiğini yapmakta özgür. Demek istediğim, viral olarak yayılan defile fotoğrafı üzerinden sanki değişim kaçınılması gereken bir şeymişçesine, yirmi beş yılda olabildiğince az değişmiş, kırışıksız, sarkmamış, saçları beyazlamamış gülünç bir kadın algısı yaratıldığıdır." Sözlerini şöyle bitiriyor: "Elli yaşındaki bir kadının güzelliğinin, özgürlüğünün temsili hâlâ keşfedilmemiş."[41]

Genç kalma mantığının tam tersi bir örnek olarak, ABD'li fotoğraf sanatçısı Nicholas Nixon 1975'ten beri her sene eşi Bebe Brown'ın ve üç kız kardeşi Heather, Mimi ve Laurie'nin siyah-beyaz fotoğraflarını çekiyor. Böylece dört kadının yaşlanmasını hem ilgi çekici hem de duygusal bir unsur olarak gözler önüne sererken, fotoğraflara bakanları, her birinin iç dünyasını, birbiriyle ilişkilerini ve başlarından geçen olayları tahmin etmeye yönlendiriyor. Isabel Flower şöyle diyor: "Her gün kadın görselleri bombardımanına tutuluyoruz, ancak görünür şekilde yaşlanan kadın temsili yok denecek kadar az." Daha da ilginci, yaşlandıklarını gayet iyi bildiğimiz kadınlar, bize gerçek olması mümkün olmayan bir gençlik çehresiyle, zamanı askıya almışlar gibi ve neredeyse robot kadın olarak gösteriliyorlar. Nicholas Nixon ise yaşlanan kadınları sadece imgeler olarak değil özneler olarak görüyor. Yapmak istediği şey, zamanın geçişini göstermek; ona meydan okumak değil. Brown kardeşlerin fotoğrafları seneden seneye kendi hayatlarımızın ilerleme ritmini bize gösteriyor."[42]

Önemli bir gelişme olarak, ABD'li *Allure* dergisi 2017 senesinden itibaren tedavi veya kozmetikle ilgili konuların ele alındığı "yaşlanma karşıtı" başlıklı sayfasının yayımlanmayacağını duyurdu. Derginin genel yayın yönetmeni Michelle Lee şöyle diyordu: "Hayatta kaçınılmaz olan bir şey varsa, o da yaş-

41 Sophie Fontanel, "Les super-models défilent pour Versace: l'image la plus virale de la mode", *L'Obs*, 25 Eylül 2017.

42 Isabel Flower, "Looking at Nicholas Nixon's forty-third portrait of the Brown sisters", *The New Yorker*, 12 Aralık 2017.

landığımızdır. Her dakika. Her saniye. Üstelik yaşlanmak harika bir olay, çünkü bize her gün dolu dolu ve mutlu bir hayat yaşama olanağımız olduğuna işaret ediyor. [...] Kullandığımız sözlerin önemi çok büyük. Çünkü kırk yaşından büyük bir kadın hakkında konuşurken insanlar genelde, 'Harika görünüyor... Yaşına rağmen!' deme eğilimi gösteriyorlar. Bir dahaki sefere böyle bir şey söyleyesiniz geldiğinde sadece 'Harika görünüyor' demek için çaba gösterin. [...] Bu elbette yaşlanma olgusunun içerdiği her şeyin muhteşem olduğu anlamına gelmez, ancak otuz beş yaşından itibaren hayatı yokuş aşağı freni boşa alıp iniyormuş gibi görmeyi de bırakmamız gerekiyor."[43] Klişeler mi dediniz? Belki de evet, ama bu klişeler hayatımızı etkileyecek bir olguya dönüşebiliyor. Örneğin 2016 yılında İsviçre'de "Exit" isimli bir intihar destek derneği amansız hiçbir hastalığı olmayan seksenli yaşlarındaki bir kadının hayatını sonlandırmasına yardım etti ve bu olay sonrası soruşturma başlatıldı. Doktoru, bu yaşlı kadının "görünümüne aşırı derecede düşkün" olduğunu ve "yaşlanmaya tahammül edemediğini" açıkladı.[44] Kadının intihar etmek isterken akıl sağlığının yerinde olduğuna hükmedilmesi üzerine soruşturma dosyası kapatıldı. Acaba bir gün bir erkeğin de aynı sebepten ötürü hayatını sonlandırmak istemesine şahit olacak mıyız?

Une Apparition isimli kitabında Sophie Fontanel kendi felsefesini anlatıyor: "Kadınlar gençliklerindeki gibi görünmeye mahkûm değiller. Başka bir görünüm, başka bir tür güzellikle zenginleşmeye onların da hakkı var."[45] (Altını çiziyor: "Bunun bir zorunluluk olduğunu söylemiyorum, herkes istediğini yapmakta özgürdür." Yine de burada toplumun biz kadınlardan ne beklediğini ve bize ne olmayı yasakladığını göstermeye çalışıyorum. Bu elbette toplumun her dediğini sistematik bir şekilde reddetmek gerektiği anlamına gelmiyor. Fakat kadın ol-

43 Michelle Lee, "Allure magazine will no longer use the term *anti-aging*", Allure.com, 14 Ağustos 2017.

44 Christine Talos, "Elle ne supportait pas de vieillir, Exit l'a aidée à partir", *La Tribune de Genève*, 6 Ekim 2016.

45 Sophie Fontanel, *Une apparition*.

mak çok zor ve her birimiz –şu ya da bu yöne evrilebilecek– seçimlerimizi onun izin verdiği ve dilediği çerçevede yapıyoruz.) Korkusuz ve sözünü sakınmayan bir feminist olan Benoîte Groult bile güzellik ile gençliğin iki ayrı kavram olabileceğini kabul etmeyebiliyor: "Güzellik kaygısı özünde antifeminist bir mesele değildir"[46] diyordu *lifting* işlemi yaptırmasını savunurken. Ayrıca yakın çevresinde yaşlanan kadınların ne kadar zorluk yaşadığını anlattığında ona kızamıyoruz. Sophie Fontanel ise iki kavram arasında fark olduğu konusunda ısrarcı: "Ben gençlik değil güzellik istiyorum."[47] Bana soracak olursanız yirmi beş yaşımdaki fotoğraflarıma bakıp bebeksi cildimi ve tümü kahverengi olan saçlarımı gördüğümde, o günlere duyduğum özlemle önce kalbimin sızladığını hissediyorum. Ama sonra beyaz tutamlarımı tercih ettiğimi fark ediyorum. Daha az sıradan görüyorum kendimi. Başkalarının kimi zaman tereddüt kimi zaman hoşgörüsüzlük içeren fikirlerinden bağımsız olarak saçlarımın yavaş yavaş dönüşüm geçirmesi, farklı ton ve doğal yansımalar edinerek ışıltılı ve yumuşak bir hale gelmesi fikri hoşuma gidiyor. Bu farklılıkların üstünü stardart bir boya ile örtme fikrinden hoşlanmıyorum. Üstelik karşı koymaktansa akan zamanın kollarına mutlak bir güven hissiyle teslim olmayı seviyorum.

Aşırı genç görünümü koruma kaygısı "genç kadın" ve "yaşlı kadın" kategorilerinin kutuplaşmasına yol açıyor. Beyaz saçlar o kadar yaşlılıkla ve menopozla bağdaştırılıyor ki, beyaz saçları sadece gerçekten çok yaşlı kadınlarda görüyoruz. Halbuki yirmili yaşlarının sonunda, hatta daha erken yaşlarda saçları beyazlayan kadınlar da var. İngiltere'de yayımlanan *Vogue* dergisinin moda direktörü olan ve uzun gri saçlarıyla bilinen Sarah Harris 2017 yılının sonbaharında, anne olduktan sonra çekilen şaşırtıcı bir fotoğrafını Instagram hesabından paylaştı. Fotoğrafta yeni doğmuş kızı kollarında görülüyordu. İlk beyaz saç tellerinin on altı yaşındayken belirdiğini ve yirmili yaşlarının

46 Akt. Juliette Rennes, "Vieillir au féminin"

47 Sophie Fontanel, *Une apparition*.

ortasında saçlarını boyamaya son verdiğini söylüyordu.[48] Ancak özellikle ebedi gençlik diktası (çözümü oldukça zor sorunlardan biri) kadınları -mış gibi yaparak ve doğal hallerinden utanarak yaşamaya mahkûm ediyor. ABD'li yazar Anne Kreamer 2007'de çıkardığı kitabında beyaz saçlarını kabullenmekten bahsediyor. Kırk dokuz yaşındayken çektirdiği bir fotoğraf onu çok etkilemiş. Bu fotoğrafta sarışın kızı ve beyaz saçlı bir arkadaşının arasında poz vermiş halde kendini görüyor. O zamanlar hiç sorgulamadan yıllardır saçlarını boyuyormuş. Ve fotoğrafı gördüğü anda şok yaşamış: "Kendimi, üstünde çok hoş bir kıyafet olan kızım Kate ile mutlulukla gülen arkadaşım Aki arasında bir kara delik gibi hissettim. Maun renkte boyadığım saçlarım ve koyu renkli kıyafetlerim, varlığımın tüm ışığını adeta emiyordu. Fotoğraftaki bu kişiyi, yani kendimin bu versiyonunu görmek karnıma yumruk yemişim gibi bir etki yarattı. Genç bir görünüm olduğuna inandığım şeyi korumak uğruna yapay bakımlarla geçirdiğim tüm o yıllar bir saniyede silindi gitti. Bundan geriye kalan, kafası karışık ve özensiz, saçları fazla koyu renge boyanmış orta yaşlı bir kadındı. [...] Kate'in görünümü hakikiydi. Aki'nin görünümü de öyle... Ben ise olmadığım biri gibi davranıyordum."[49] İşte bu saklanmaya zorlanma hali Sophie Fontanel'i de depresif bir hale sokuyor; "artık kendini boyalı saçlarla görmeye katlanamadığını" söylüyor. Bu zorlama, hayatını mahvediyor: Tatilde, denizden çıktığında güneşin ve yüzmenin zevkini tümüyle çıkarmaktansa ıslak saçlarının diplerindeki beyazlar görünüyor mu diye vaktini endişeyle geçiriyor. Kadınlara uygulanan "ebediyen genç görünme" dayatması Fontanel'e kadınları kurnazca nötrleştirme yöntemi olarak görünüyor. Kadınlar önce hile yapmaya zorlanıyor, sonra da sahteliklerini ortaya çıkarmak ve onları daha iyi safdışı bırakmak için hileleri bahane olarak kullanılıyor.[50] Ve özellik-

48 "Sarah Harris: "I've had grey hair since I was 16", *The Telegraph*, 16 Eylül 2016.

49 Anne Kreamer, *Going Gray. What I Learned about Beauty, Sex, Work, Motherhood, Authenticity, and Everything Else that Really Matters*, Little, Brown and Company, New York, 2007.

50 "Dans le genre de... Sophie Fontanel", Géraldine Serratia'nın söyleşisi, Radio Nova, 14 Mayıs 2017.

le kadın oyuncular, yaşlandıkları için kindar yorumları üzerlerine çekmemek uğruna estetik doktorlarının bol keseden malzeme kullanması sonucunda alay konusu olma riskini göze almak zorunda kalıyorlar. (Susan Sontag bu oyuncuları "normal kadınlara amatör olarak yapmaları söylenen şeyi yapmak için büyük paralar ödenen profesyoneller" olarak tanımlıyor.[51])

Kadınlar *karşı gelmeye* başladığında

Diğer yandan şu soruyu sormak gerekiyor: "Ya tüm bu çabalar hiçbir işe yaramıyorsa?" Anne Kreamer şöyle diyor: "Gençmiş gibi davranmak ve genç olmak iki farklı şey ve kim biraz dikkatli incelese farkı hemen görecektir."[52] Kadınları baştan kaybedilen bir yarışa sokmak oldukça kötücül bir davranış. Üstelik içlerinden biri otuzlu yaşlardaki görünümünü muhafaza etmeyi veya genel görüşe göre "yaşına nazaran" harika "kalmayı" hakikaten başarsa bile o kadının hayat arkadaşı için daha genç biriyle yeni bir hayat kurma fikri sıklıkla karşı konulmaz bir fırsat olarak kalmaya devam edecek. Paul Mazursky'nin daha önceki bölümlerde sözünü ettiğimiz filmi "Une Femme Libre"de [Bekâr Bir Kadın] *önce* ideal bir çift tablosu görürüz: Evliliklerinin on yedi yılını geride bırakan Erica ve Martin, New York'lu zengin bir çifttir, ergenlik çağında bir kızları vardır ve çok iyi anlaşmaktadırlar. Tatmin edici bir cinsel hayatları vardır, birlikte gülerler ve sohbet ederler. Ancak kocası yirmi altı yaşında bir kadına âşık olduğunu gözyaşları içinde itiraf ettiğinde Erica için dünya altüst olur. Genç kız gibi bir bedeni olması bunu engelleyememiştir. Gerçek hayatta da Sharon Stone gibi hakikaten *yaşlanmamayı* başaran ve bu konudaki başarısı düzenli aralıklarla kadın dergilerine ve magazin sayfalarına konu olan bir kadının evliliği bile, kocası genç metresiyle ortalığa dökülünce yıkılmıştı. Aynı şekilde Jane Fonda'yı da, ikinci kocası kendinden yirmi yaş küçük bir kadın için terk etmişti. Fransız oyuncu Vincent Cassel de (kendinden iki yaş bü-

51 Susan Sontag, "The double standard of aging".

52 Anne Kreamer, *Going Gray*.

yük olan) Monica Belluci'yle on sekiz yıllık ilişkisinin ardından otuz yaş küçüğü bir mankenle birlikte olmaya başladı.

Sylvie Brunel, kitabında kocası onu terk ettiğinde o güne dek hayatını paylaştığı adamı artık tanıyamadığından ve karşısında adeta yabancı biri bulduğundan bahsediyor. Açıkçası bir erkeğin hayatının tam ortasındayken hayat arkadaşının yerine daha gencini koyması, geriye dönüp bakıldığında, neden o zamana dek eski eşiyle birlikte olduğuna dair şüpheleri üstüne çekebilir. Terk edilen kadın, adamın onun sadece gençliğini sevip sevmediğini, bunun dışında ona verilen tüm emeklere, çift hayatının ve babalığın ona kattıklarına müteşekkir olup olmadığını kendine sorabilir. Ama özellikle bir soru vardır ki mutlaka sorulması gerekir: Ya o erkek sadece tahakkümü altına alabileceği kadını sevebiliyorsa? Zira ortaya çıkan şema çifte şiddete işaret ediyor: hem terk edilen kadın açısından hem de daha üstü kapalı olarak yeni sevgili açısından. Soon-Yi Previn ile ilişkisi hakkında konuşurken Woody Allen eşitliği bir çift için önkoşul olarak görmediğini belirtiyor: "Bazen bir ilişkide eşitlik olması harikadır, ama bazen de ilişkiyi yürüten şey eşitsizliktir."[53] Dengesizlik her zaman ağır basmasa da ve bu dengesizlik bilinçli olarak (neyse ki) her zaman talep edilmese de yaş farkı erkeğin şu konulardan en az bir tanesi üzerinde avantaj sahibi olma şansını arttırıyor: toplumsal statüsü, iş hayatındaki konumu, ekonomik durumu, entellektüel birikimi. Bu yüzden bazı erkeklerin aradığı şey, belki de genç bir beden ve onun getirileri değildir. Bedenden ziyade düşük konumlu ve daha az tecrübeli birini arıyor olabilirler. (Genç bedenlerin çağrıştırdığı erotizme odaklanmak yanlış bir bakış açısına sebep oluyor; çünkü bir kez daha söylemek gerekirse, kırk beş yaş üzeri erkek bedeninin çekici bulunduğunu biliyoruz.)

Erkeklerin yetiştiriliş ve sosyalleşme tarzlarında, daha önce de söylediğimiz gibi, "harikulade prensesler" olgusu yok. Aksine: Erkekler aşka mesafeli durmayı ve onu bir tuzak, bağımsızlıklarına karşı bir tehdit ve çift hayatını da zorunlu bir bela ola-

53 *Time Magazine*, 24 Haziran 2001.

rak görmeyi öğreniyorlar.[54] Kadınlar ise onları mutlu edecek, onlara zenginlik ve ortak mahremiyetin zevklerini sunacak, onları tanımlayacak aşkı beklemeye şartlandırılıyorlar. Bu yüzden yeter ki "ilişkileri yürüsün" diye her daim her tür (mazoşizme kadar giden) fedakârlığı yapmaya hazır oluyorlar. Bir kadın bir ilişkiye onu tüm varlığıyla isteyerek girerken, erkek ise hiç gönlü olmamasına rağmen girebiliyor. Anlayacağınız pek adaletli bir anlaşma değil bu. (Örneğin Sylvie Brunel evlilerken Éric Besson'un sadakat yeminini bozarak onu herkesin içinde utançtan yerin dibine soktuğunu anlatıyor.) Erkekler bir ilişkiye girdiklerinde ve tamamıyla ilişkilerine sadık gibi göründüklerinde, yani bu yaşam modeline ayak uydurduklarında bile derin bir yalnızlık hissedebiliyorlar; çünkü partnerlerinin istediği paylaşımı onlar istemeyebiliyor. Bu paylaşımı onlar bir zorunluluk, tehlike ve tehdit olarak algılayabiliyorlar. Onların tek istediği huzur: Kadın okurlarına, kadınları "dırdırcı" olarak gören erkeklerle onları sinirlendirmeden iletişim kurma sanatını öğreten psikoloji kitapları işte bunları söylüyor. Örneğin bu kitaplardan birinde verilen tavsiye şöyle: "Erkek uzun ve zor bir iş gününden sonra eve geldiğinde, ilişkinizin geleceği veya size dair hisleri gibi sizin çok önemsediğiniz konuları onu boğarcasına gündeme getirmekten kaçının."[55] Tüm bunlar aslında ilişkiyi isteyen tarafın *kadın* olduğunu ve dolayısıyla onun çaba sarf etmesi gerektiğini alttan alta söyleme yöntemleridir. (Aynı sebepten ötürü erkekten yemek yapmasını veya çöpü indirmesini istemekten de kaçınılmalıdır veya istenecekse bile binbir yolla, gerek cilveli konuşarak gerek suyuna giderek istenmelidir.)

Bu yüzden bu tip erkekler açısından yaş alan partner artık genel "genç kadın" kategorisinin temsilcisi gibi görülemeyeceği için sorun teşkil eder. Çünkü tazelik, içtenlik, zararsızlık gibi etik değerlerin sadece genç bir kadında olabileceği düşünülür – ki bunun garantisini kimse veremez. Geçen zamanla birlikte ka-

54 Bu konuyla ilgili olarak bkz. Liv Strömquist'in çizgi romanı, *Les Sentiments du prince Charles* [2010], Rackham, Paris, 2016.

55 Akt. Irène Jonas, *Moi Tarzan, toi Jane*.

dının birey algısının boyutu daha netleşir. Özgüven kazanmasa bile tecrübe kazanır. Bu yüzden tahammül eşiği düşer. Kendinden emin, fikirlerini, arzularını, itirazlarını ifade eden bir kadın, hem hayat arkadaşı hem de çevresi tarafından derhal edepsiz, hafif kadın muamelesi görür. (Bir arkadaşım sevgilisine arkadaşlarının önünde karşı çıktığında ve ona cevap verdiğinde hepsinin dikkatini çektiğini anlatmıştı. Aksi bir durumda ise kimse fark etmiyordu.) Valérie Solanas kadınlara dayatılan bu daimi sessizliğin sonuçlarını şöyle anlatıyor: "Hanım hanımcık davranmanın, kibarcık olmanın, 'iffetli davranışların', savunmasızlık hissinin ve zihne hapsoluş halinin gerçek bir sohbet için elzem olan yoğunluk, derinlik ve mizah gibi zenginliklerle bağdaşması zordur. Ve sadece kendinden emin, küstah, coşkulu ve zeki kadınlar yoğun bir sohbet gerçekleştirme kapasitesine sahip olduklarından, hakkıyla yapılan sohbetlere rastlamak çok zor oluyor."[56]

Eşitlikçi bir ilişkiyle ilgilenmeyen bir erkek, bu yüzden daha genç bir kadın arayışına girebiliyor. Bu genç kadın ona kayıtsız şartsız hayranlık besleyebiliyor. O erkekle on, yirmi sene geçiren kadının onun için hissettiklerinden (hatta kocasını hâlâ seviyor olsa bile) erkeğin nazarında daha değerli oluyor bu hayranlık. Genç kızları tercih eden erkeklerin her şeyden önce zihin rahatlığı aradığını, *Beauté Fatale* [Ölümcül Güzellik] isimli kitabımda da Elite mankenlik ajansının kurucusu John Casablancas'ın (1942-2013) yakın çalışma arkadaşı olan bir kadının onun hakkındaki şu sözlerini alıntılayarak savunmuştum: "Biz kadınlar on sekiz yaşına geldiğimizde düşünmeye ve akıllanmaya başlarız. Kızların biraz daha olgunlaştığı ve kendine ait fikirler edinmeye başladığı gün John'un arzusu son bulurdu. Çünkü o pohpohlanmayı isterdi, halbuki kızlar ona cevap vermeye başlıyordu."[57] Bu zihin rahatlığı "karnından konuşan", yani üstü kapalı bir erotizmi içeriyor. Bu durum o kadar yaygın ki genelde erotizmin kendisiyle karıştırılıyor.[58] Oldukça karan-

56 *A.g.e.*

57 Akt. Michael Gross, *Top model. Les secrets d'un sale business*, A Contrario, Paris, 1995.

58 Mona Chollet, *Beauté fatale.*

lık bir tip olan Casablancas hakkında 2016 senesinde onu bir azizmiş gibi gösteren ve kadın dergilerinin tümünün iyi sözler söylediği "L'Homme qui aimait les femmes" [Kadınları Seven Adam] isimli biyografik bir film çekilmişti. Veya daha doğru bir ifadeyle, "On sekiz yaşından küçük kadınları seven adam" diyebiliriz. Cloclo takma adıyla bilinen Fransız şarkıcı Claude François'nın da benzer fikirleri vardı: "Ben kızları on yedi, on sekiz yaşına kadar severim. Bundan büyük kızlara güvenmem. On sekiz yaşından büyüklerle maceram olup olmadığını sorarsanız: Elbette, ne mutlu ki oldu. Ama on sekiz yaşından büyüklere güvenmiyorum, çünkü düşünmeye başlıyorlar. Artık doğal olmuyorlar. Hatta bazen on sekiz yaşından önce de düşünmeye başlayanlar oluyor."[59]

Eğer cadı avları özellikle yaşlı kadınları hedef aldıysa, bunun sebebi tahammül gösterilmeyen özgüvenli duruşları olmuştur. Komşularına, pedere, papaza, hatta yargıçlara ve cellâtlara *karşı gelmişlerdir*. Anne Barstow şöyle yazıyor: "Bu kadınlar onlardan her geçen gün daha çok boyun eğmelerinin beklendiği bir çağda, karşı geliyordu." Bunu o kadar iyi beceriyorlardı ki, artık bir baba, bir koca veya çocuklar tarafından dizginlenemeyecek durumdaydılar. Burada "yüksek sesle ve kuvvetle konuşan, sözünü sakınmayan ve özgür bir ruha sahip kadınlardan bahsediyoruz."[60] Bu derece korkulan ve kötü karşılanan sözlerden sonra kötü bir son ile yüz yüze gelmeleri şaşırtıcı değil. Tarihçi John Demos'a göre New England bölgesinde orta yaşlı ve ihtiyar kadınlara yöneltilen cadılık suçlamalarına gösterilen ilk gerekçe "küstahlıklarıydı" –özellikle de kocalarına karşı.[61] Bugün canlılığını koruyan edepsiz kadın arketipi o zamanlarda ölüm cezasına çarptırılıyordu. İngiltere'de ve İskoçya'da 16. yüzyılda "terbiyesiz" diye yaftalanan kadınlar "edepsiz dizgini" veya "cadı dizgini" [*scold's bridle*] denen ve suçlunun kafasını sıkıştırıp en ufak harekette dili delen iğnelerle kaplı metal bir alet ile cezalandırılırdı.

59 "Cloclo, 40 ans, ultimes révélations", TMC, 31 Ocak 2018.

60 Anne L. Barstow, *Witchcraze*.

61 Akt. Anne L. Barstow, *Witchcraze*.

Daha geniş bir ifadeyle, kadınların yaşıyla ilgili antipati uyandıran unsur *tecrübedir*. Sayısız yaşlı kadının odun ateşinde yakılmasına sebep budur. "Karabüyü bir sanattı. [Cadılar] derslerini iyi çalışmış, bilgiler edinmiş, tecrübeli kadınlar olmuşlardı: Dolayısıyla yaşlı kadınlar gençlere göre daha şüphe çekiyorlardı" diye açıklıyor Guy Bechtel.[62] Kristen J. Sollee, Disney Stüdyoları'nın "Pamuk Prenses ve 7 Cüceler" veya "Uyuyan Güzel" gibi klasiklerin "yaşlı kadınlar ile genç güzel kadınların nesillerdir olduğu gibi –zor şartlarda edinilen bilgelik üzerinden değil– doğurganlık ve gençlik üzerinden karşı karşıya getirilişini konu edindiğini" söylüyor.[63] İşte bu, beyaz saçların erkeklerde kabul görmesinin ve kadınlar söz konusu olunca kötü karşılanmasının sebeplerinden biridir: Çünkü beyaz saçların göstergesi olduğu tecrübe, erkekleri çekici ve güven verici kılarken kadınları tehditkâr kılar. Fransız siyasetinin sağcı isimlerinden Laurent Wauquiez, "görüntüsüyle alay edilmesinden" son derece rahatsız olarak *Le Monde* gazetesinin iddiasının aksine tecrübeli görünmek ve güven verici bir imaja sahip olmak için saçlarını griye boyadığını yalanlamıştır.[64] Fakat tabii ateş olmayan yerden duman çıkmaz.

Almancada "cadı" anlamına gelen *Hexe* kelimesi ile İngilizcede *hag* (*crone* kelimesinin eşanlamlısıdır ve "kocakarı" anlamına gelir) ve *hedge* (çit veya daha geniş anlamıyla çeper, sınır) kelimelerinin kökeni ortaktır. *Hag* kelimesinin esasında kötü bir anlamı yoktu eskiden. Starhawk şöyle açıklıyor: "*Hag* sadece 'köy ile vahşi alanı, yani insanlar dünyası ile ruhlar dünyasını birbirinden ayıran sınırın bekçisi bilge kadın' anlamına geliyordu."[65] Bilge kadınların bir zamanlar hayranlıkla karşılanan kutsal donanımı ve gücü, cadı avlarıyla birlikte tehlikeli

62 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident*.

63 Kristen J. Sollee, *Witches, Sluts, Feminists*.

64 Bruno Jeudy, "Laurent Wauquiez: l'horizon se dégage", *Paris-Match*, 11 Ekim 2017

65 Starhawk, *The Spiral Dance. A Rebirth of the Ancient Religion of the Great Goddess. 20th Anniversary Edition*, HarperCollins, New York, 1999.

ve ölümcül olarak gösterilmeye başladı. 16. yüzyılda Hans Baldung tarafından yapılan ve merkezinde yaşlı bir kadının resmedildiği "Les Trois Âges et La Mort" [İnsanın Üç Yaş Dönemi ve Ölüm] isimli tabloyu inceleyen tarihçi Lynn Botelho gözlemlerini aktarıyor: "Tablonun altına bakışlarımızı hafifçe indirdiğimizde, gözümüze herkesin malumu olduğu üzere gece, karanlık ve kötülük ile özdeşleşen bir baykuş çarpar. Tablonun arka planı ise bu baykuşun kötücül alametiyle uyumludur. Arka plan yıkık, perişan ve berbat bir haldedir. Yosunlarla kaplı ağaçlar ve savaştan zarar görmüş surlar görülür. Güneşin üstünü bulutlar kaplamıştır. Ve tam ortada görülen yaşlı kadın, bu kıyamet, çöküş ve yıkım sahnesine, sanki bunlara kendisi sebep olmuşçasına hükmetmektedir."[66]

Kadınların tecrübesinin değersizleştirilmesi, devasa bir kaybın ve parçalanmanın göstergesidir. Yani onları olabildiğince az değişmeye zorlamak, değişimlerinin işaretlerini sansürlemek, onları aptallaştıran bir zihniyete hapsetmek demektir. Gençlik kültünün ne derece çılgın idealleştirmelere sebep olduğunu fark etmek için bir dakika düşünmek yeterli olacaktır. Beni annelikten uzaklaştıran sebeplerden biri, çocukluk ve ergenlik gibi oldukça sevimsiz dönemlerden geçecek bir çocuğa eşlik etmeyi ve zaten geçmiş olduğum bu dönemleri tekrar yaşamayı; onun aynı hayat sınavlarıyla, zorluklarla boğuştuğunu; beceriksizliği, saflığı, cahilliği yüzünden başına gelecek aynı hayal kırıklıklarına tosladığını görmeyi istememedir. Çocukluk muazzam bir algı ve hayal gücü kapasitesine sahip olunan dönemdir ve ömür boyu bu dönemin nostaljisini yaşayabiliriz, ama aynı zamanda gerçekten büyük bir savunmasızlığın ve zayıflığın da yaşandığı dönemdir. Olgunlukta ise, yıllar içinde anladığımız, öğrendiğimiz her şeyi ölçmemizi ve yaş almanın verdiği kartopu misali gittikçe büyüyen hafifliği hissetmemizi sağlayan bir tür haz vardır.

Elbette geçen zaman bize mutsuzluklar, hayal kırıklıkları ve pişmanlıklar da getirir. Ancak çok büyük dramlar yaşamayacak

66 Lynn Botelho, "Les Trois Âges et la Mort du peintre Hans Baldung (XVIe siècle)", *Clio*, sayı 42, 2015.

kadar şanslıysak –veya bazen başımızdan bir dram geçse *bile*– bu bize büyük fotoğrafa bakma yeteneği bahşeder ve zamanla manevra yapma ve kendi varoluşumuz içinde hareket etme kabiliyetimizi sağlar. Ben içimdeki her şeyin yatıştığını, dengelendiğini, ehlileştiğini; kendimi azat ettiğimi, kaidelerden ve tereddütlerden giderek daha da uzaklaştığımı düşünüyorum. Nihayet özgürce hareket edebildiğim ve esasa doğru ilerleyebildiğim için mutluyum. Her olay, her karşılaşma daha önceki olaylar ve karşılaşmalarla yankılanıyor ve anlam derinleşiyor. Arkadaşlıklar, aşklar, düşünceler derinlik kazanıyor, gelişiyor, rafineleşiyor, zenginleşiyor. Zamanın geçmesi, bir dağı tırmanırken, zirveye yaklaşırken ve en tepeden keşfedeceğiniz manzarayı görmeye başladığınızda hissedilen duygunun aynısını hissettiriyor. Şüphesiz o zirveye hiçbir zaman ulaşılamayacak, ona ulaşmadan ölmüş olacağız, ancak ona yaklaşmanın verdiği his bile oldukça heyecan verici. Aşırı gençliğin savunmasızlığını ve güçsüzlüğünü sonsuza dek göstermek kendinden emin kadınları dışlayan toplumda kabul görmeyi sağlarken kadını esas gücünden ve yaşama zevkinden mahrum kalmaya zorluyor. Birkaç sene önce *Marie Claire* dergisinde yayımlanan "Kırk beş yaşında yirmi beş yaşından daha güzeller" başlıklı bir yazıda ilginç bir sav öne sürüldü: Yazıyı kaleme alan gazeteciye göre kırk beş yaşındaki kadınlar hiç olmadığı kadar erkeklerin ilgisini çektiklerine inanamıyorlardı. Yazar şöyle devam ediyordu: "Ne kadar çekingenlerse erkeklerin duygularına o kadar hitap ediyorlar. Öyle ya, hepimizin bildiği gibi çekici olmak için savunmasız haller ölümcül bir silahtır..." Görünen o ki, kadın hangi yaşta olursa olsun arzulanmak için esas olan şey zavallı, savunmasız biri gibi davranmakta yatıyor.

Ancak bazı kadınlar var ki hayatın getirdiği sınavları dönüştürmeye yarayan güçleri, toplum bunları sansürlese de elde ediyorlar. Örneğin 1978 yılında kırk dört yaşındayken, yani "kitlesel medyanın tasvirine göre kadının ışığını kaybettiği ve cinsel kimliğinin yok olduğu yaştayken" meme kanserine yakalanan Afro-Amerikalı deneme yazarı ve şair Audre Lorde şöyle diyor: "Medya tarafından yayılan algının aksine kendi-

mi tüm maddi gücünü elinde tutan, psişik gücünün ve kapasitesinin zirvesinde ve tüm arzularını gerçekleştirebilecek bir kadın olarak görüyorum. Kendimi zorunluluklarımın, korkularımın ve genç yaşlarımdaki kararsızlıklarımın çok büyük bir bölümünden azat ettim. Ve yıllar içinde hayatta kalma savaşı bana kendi güzelliğimi ve başkalarının güzelliğini görmeyi öğretti. Ayrıca hayatta kalmanın öğrettiği derslere ve kendime ait bakış açıma şükretmeyi de öğrendim. Artık daha çok şeyi, onların gerçek değerlerini bilerek hissediyorum ve bu hissiyatı kendi dünya görüşümü şekillendirmek, gerçek değişimleri bana verebilecek yolu çizmek için bildiklerimle harmanlıyorum. Böylesi bir onaylama ve konuşlanma evresindeyken, muhtemelen ölümcül olan bir kansere yakalanmak ve göğüslerimi aldırmanın travmasını yaşamak, daha esaslı ve daha dinamik bir varoluşu hızlandırma görevi görüyor."[67]

Geçen yıllar, Gloria Steinem'ın altmışlı yaşlarına yaklaşırken kaleme aldığı *İçimizdeki Devrim* kitabındaki bir bölümde harika bir şekilde gösterdiği gibi, ona gücünü artırarak çoğaltma duygusu veriyor. Bu bölümde Steinem, New York'un onlarca yıl katettiği ve avcunun içi gibi bildiği yerlerinde, kendi gençliğiyle sahne sahne karşılaşmalarını anlatıyor: "O kız beni gelecekte göremez, ama ben onu çok açık bir şekilde görüyorum. Yanımdan aceleyle geçip gidiyor, hiç gitmek istemediği bir randevuya geç kalmanın endişesi var üzerinde. Veya bir restoranda oturmuş, ona layık olmayan sevgilisiyle tartışırken gözyaşları döküyor. Bana doğru büyük adımlarla yürüyor; üstünde kot pantolonu, onlarca yıl giydiği ve şu an hâlâ ayaklarımda hissettiğim şarap rengi deri botları var. [...] Başka bir sefer ise bir konferans salonunun çıkışında bana doğru aceleyle, konuşarak, gülerek, içinden iyimserlik fışkırarak yürüyor." O yıllardan beri geçen zaman içinde güçlenen Steinem kendi gençliğini karışık duygularla ele alıyor: "Uzun süre bu kız sabrımı zorladı. Neden bunca vakit kaybetti? Neden o adamla birlikteydi? Neden o buluşmaya gitti? Neden en önemli şeyi söy-

67 Audre Lorde, *Journal du cancer* [1980], Éditions Mamamélis/Éditions Trois, Cenevre/Laval, 1998.

lemeyi unutuyordu? Neden daha bilgece davranmıyor ve daha üretken, daha mutlu olmuyordu? Ama son zamanlarda ona karşı şefkat hissetmeye başladım. Artık onu gördüğümde boğazımda bir yumru hissediyorum. Kendime şöyle diyorum: 'O elinden gelenin en iyisini yaptı. Zorlukları aştı, başarmak için kendini yordu.' Bazen geçmişe dönmek ve onu kollarıma almak istiyorum."[68]

"İğrenme denince akla gelen figür"

Yaşlı kadınlardan tecrübeleri dolayısıyla çekinildiği gibi yaşlanan kadının bedeni de gerçek bir iğrenme hissi uyandırıyor – genel anlamda kadın bedeninden iğrenme halini ortaya çıkaran etken bu. Gerçek hayattaki Sylvie Brunel'in, kendi hikâyesini yazdığı kitabın aynı isimli filminde, kadın başkahraman Aurore'u görürüz. İki kadın da ilerleyen yaşlarının getirdiği korkuyu fark ederler. Eski eşini, yeni sevgilisinden olan iki küçük kızıylayken ziyaret eden Aurore, aniden sıcak basmasıyla kazağını çıkarmak zorunda kalır. Bunun sebebini eski eşine açıklamak ister, ancak adam onu derhal durdurur ve "menopoz" kelimesini duymamak için kulaklarını tıkar. Sylvie Brunel kitap projesini anlattığı bir editörün ona şöyle dediğini anlatıyor: "Bunları anlatmakla elinize bir şey geçmez. Sadece imajınızı zedelersiniz. Şok edici kelimeler vardır hayatta. Hepsi bu. 'Menopoz', 'basur' gibi bir şeydir. Kimse bunları dile getirmez..." Öte yandan Brunel'in kız arkadaşlarından biri menopozun yol açtığı sorunları gidermek amacıyla bir tedavi görme konusunda tereddütlüdür, çünkü bu tedavinin kansere yol açtığı söylenmektedir. Jinekoloğu kadına şöyle demiştir: "Menopozdansa kanseri yeğlerim. Hiç olmazsa kanserin tedavisi var."[69]

Orta yaşlarda bir kadının terk edilmesine dair getirilen yorumlardan biri de erkeğin, eşinin yaşlanmasında bir aynaya bakar gibi kendini görmesi ve yeni bir sevgili ile kendini yenilemek istemesidir: Örneğin Frédéric Beigbeder "Draku-

68 Gloria Steinem, *Revolution from Within*.

69 Sylvie Brunel, *Manuel de guérilla à l'usage des femmes*.

la yönünden"[70] bahsederken, "Bir sonraki nesilden birini sevmek bir tür vampirliktir" diyor. Başka bir hipotez de öne sürmek mümkün: Erkek, eşinin yaşlandığını görüyor, ama kendininkini görmüyor. Çünkü ona göre onun bir bedeni yok. "Erkeklerin bedeni yoktur." Bu, Virginie Despentes'e ait olan ve bence hafife alınmaması gereken bir cümle.[71] Ekonomi alanında, siyasette, aşk ve aile ilişkilerinde ve dahi sanat ve edebiyat üretiminde hâkim bir konumda olmak erkeklere mutlak özne olmayı sağlarken kadınlar mutlak obje oluyorlar. Batı kültürü çok erken yıllarda bedenin iğrenç olduğuna ve bunun da kadının ta kendisi (ve tam tersi) olduğuna hükmetti. Teologlar ve filozoflar, bedenin onlarda uyandırdığı dehşeti kadına yüklediler; sanki onların da bedeni yokmuş gibi... Örneğin Aziz Augustinus erkek bedeninin ruhu yansıttığını, ama kadın bedeninin yansıtmadığını söyler.[72] Aziz Ambrosius da, "Erkek ruhtur, kadın ise heyecan" diyor. Odon de Cluny (ö. 942) kendinden olanlara tüm gücüyle çağrıda bulunuyor: "Biz ki parmağımızın ucuyla bile kusmuklara, gübreye dokunmaktan iğreniriz, pislik çuvalını nasıl olur da kollarımıza almayı arzulayabiliriz?" Bu güvensizlik hali ve ilkel mantık günümüzde hâlâ capcanlıdır. Sanatta, medyada ve reklamlarda kullanılan ve etrafımızı saran imgeler eskiden olduğu gibi bugün de David Le Breton'un sözleriyle "sadece kadın bedeni imgelerinden ibarettir."[73] Ve muazzam bir bedenin tadı bile kadın bedeninden iğrenmeyi engelleyemez –tam aksine! 21 Aralık 2015'te ABD'deki başkanlık kampanyası çerçevesindeki mitinglerinden birinde Donald Trump, bir Demokrat Parti münazarasının reklam arasında tuvalete giden Hillary Clinton'a sözü getirdi. O an adeta Odon de Cluny konuşuyor gibiydi: "Nerede olduğunu biliyorum. Bu mide bulandırıcı! Bundan bahsetmek istemiyorum, hayır söylemeyin nerede olduğunu!" (Amerika-

70 Olivia de Lamberterie, "Immortel Frédéric Beigbeder", *Elle*, 29 Aralık 2017.

71 Virginie Despentes, *King Kong Théorie*, Grasset, Paris, 2006. [*King Kong Teori*, çev. Leman Sevda Darıcıoğlu, Pınar Büyüktaş, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2016].

72 Jean Delumeau, *La Peur en Occident*.

73 David Le Breton, "Le genre de la laideur".

lılar tuvalete giden biri tarafından yönetilmekten kıl payı kurtuldukları için çok şanslılar.)

Jean Delumeau'ya göre, "maddeye erkekten daha yakın olan bir varlığın ve ruha nazaran daha hızlı ve daha görünür halde 'çürüyen' bir bedenin çöküşü, 'ikinci cinse' duyulan iğrenme hissini daha vahim kılmıştır."[74] Delumeau'nun bu akıl yürütmeye ne kadar paye verdiği pek açık değil, ancak üstünde pek düşünmeden de manasız olduğunu söyleyebiliriz. "Ruh erkekte cisimlenmiş gibi görünse de", onlar da kadınlar kadar "maddeye yakındır" ve çökmeleri ne daha yavaş ne de daha az görünürdür. Onların tek avantajı yaşlanmalarının önemli addedilmemesini sağlayacak güce sahip olmalarıdır. Özel hayatta, sokakta, işte, mecliste... kadınların bedeninin, giyimlerinin onlara zevk verdiğini de, onlarda hoşnutsuzluk yarattığını da yüksek sesle ifade edebiliyorlar; kilolarıyla, yaşlarıyla ilgili konuşabiliyorlar; kendi bedenlerini veya kendi giyimlerini, kendi kilolarını veya kendi yaşlarını hesaba katmadan... Zaman zaman doğal ihtiyacını gidermek zorunda olması üzerinden Hillary Clinton'a saldırmak için, Donald Trump, en azından üstü kapalı olarak, kendi idrar kesesi ve bağırsakları yokmuş gibi davranıyor. İki bin seneden uzun süredir varolan kadın düşmanlığından cüret alıyor. Tahakkümcü konuma izin veren keyfiyetin saf bir örneğidir bu: Erkeklerin bedeni yoktur. Hepsi bu.

Jean Delumeau, "Rönesans ve Barok Çağ'dan günümüze, özellikle aristokrasiden gelme şairlerin (Ronsard, Du Bellay, Agrippa d'Aubigné, Sigogne, Saint Amant, vb.) yazdıkları nedeniyle, çoğunlukla kemik yığını olarak temsil edilen, berbat, yaşlı, çirkin kadın algısının miras kaldığını" söylüyor. Örneğin Ronsard, okurlarına "yaşlı kadını bırakmalarını" ve "yenisini almalarını" öğütler.[75] Örneğin "Contre Denise Sorcière" [Cadı Denise'e Karşı] isimli şiiri, Vendomois'da yaşayan ve cadı olmasından şüphelenilip çıplak halde kırbaçlanan yaşlı bir kadına yazılan rencide edici sözlerle dolu uzun bir şiirdir. Antonio Dominguez Leiva, "Yaşlı kadın Batı'da iğrenmeyi çağrıştıran fi-

74 Jean Delumeau, *La Peur en Occident.*

75 Akt. Claudine Sagaert, *Histoire de la laideur féminine.*

gür halini aldı" diyor: Vaazlarda ve pastoral şiirlerde yaşlı kadının şeytan gibi gösterilmesi, "16. yüzyıldaki kadın kıyımına doğrudan sebep olan fiziksel iğrenme kodlarını inşa etmiştir."[76] Bu "iğrenme kodları" hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Örneğin 1979'da ABD'de yapılan "Yaşlı kadınların sosyal dünyası" isimli sosyolojik bir araştırmaya katılan kadınlardan biri bir gün sokakta karşılaştığı bir grup çocuğa gülümsediğinde karşılık olarak ona "Çirkinsin, çirkin, çirkin!" diye bağırdıklarını anlatmıştır.[77]

Peki bir kadının beyaz saçları, akıllara hemen eski püskü kıyafetiyle bir cadı imgesi getirmesi haricinde neden "kendini ihmal etmiş" olduğunu düşündürüyor? Boston'da 1982 yılında yerel basında çıkan bir makalenin bir grup yaşlı kadını tasvir etme şeklini analiz eden Cynthia Rich, yazıyı kaleme alan gazetecinin bu kadınlardan birinin "*bakımlı* gri saçları" olduğunu söylediğini belirtir.[78] Acaba bu vurgu sarı veya kahverengi saçlar için de gerekli görülür müydü? Sophie Fontanel kendi saçlarını boyamayı bıraktığında kız arkadaşlarından biri "yıkanmayı da bırakıp bırakmadığını" düşünmüş.[79] Bu kişiyi, kendi durumu içinde değerlendirirsek "ihmal" varsayımı onun konuyu hiç anlamadığını daha da iyi gösteriyor, çünkü Fontanel şık ve bakımlı, zevk sahibi ve moda dünyasında çalışan bir kadın... Bu ilkel varsayımın doğru olmaması saç boyamayı bırakıp beyazlarının çıkışı süreci boyunca onu görenleri şaşkınlığa düşürmüştür: "İnsanların anlam veremeyen bakışları saç köklerime doğru yöneliyordu. Sonra aniden gözlerini saçlarımdan kıyafetime çeviriyorlardı. Sanki bendeki 'boşvermişliğe' dair bir ipucu, bir açıklama arıyorlardı. Ancak kılığımı gözlemledikleri̇nde iyi ütülenmiş ve zevk ürünü olduğunu görüyorlardı. Yani saç boyamaktan başka hiçbir şeyden vazgeçmiş değildim."[80]

76 *A.g.e.*

77 Sarah H. Matthews, *The Social World of Old Women*, Sage Publications, Beverly Hills, 1979; akt. Cynthia Rich, "Aging, ageism and feminist avoidance", (ed.) Barbara Macdonald (Cynthia Rich ile birlikte), *Look me in the eye.*

78 Cynthia Rich, "The women in the tower"

79 "Sophie Fontanel, une beauté jaillissante", MaiHua.fr, Aralık 2015.

80 Sophie Fontanel, *Une apparition.*

İtalyan bir kadın gazetecinin Fontanel'e yönelttiği inanılmaz şiddet içeren şu sözlerinden de gördüğümüz gibi kadının yaşlanmasını derhal ölümle bağdaştırma mantığı hâlâ şaşırtıcı bir şekilde karşımıza çıkıyor: "Öldüğümüzde saçların ve tırnakların uzamaya devam ettiğini ve bunun iğrenç bir görüntü yaratacağını biliyorsunuzdur. Bu dehşet verici ve korkunç bir şey! Definden üç gün sonra tabutu açıp baksanız üç santimetre uzamış saçlar görürsünüz. Tamam, bana kimsenin tabutu açmadığını söyleyeceksiniz, en azından çok nadirdir, şükürler olsun... Siz ise tabutunuzun kapağı açık halde gezmek istiyorsunuz!"[81] Aynı şekilde benim de bir arkadaşım bir süre önce annesinin beyazlarını görmeye tahammül edemediğini, çünkü ona annesinin ölümünü düşündürdüğünü söyledi. Peki, Richard Gere veya Harrison Ford'u beyaz saçlarıyla görmek kimin aklına ölümü getiriyor?

Edebiyatta veya resim sanatında sıklıkla kadının çekiciliğini gösteren imgeler ile ihtiyarlama ve ölüm imgelerinin göz kamaştırıcı bir şekilde üst üste getirildiğini görüyoruz. Öyle ki Jean Delumeau, "eskiden beri ve her daim ikonografi ve edebiyat alanında görünürde güzel olan, ama sırtı, göğüsleri veya karın kısmı sarkmış kadın tasvirlerinin olduğunu" belirtir.[82] Örneğin 19. yüzyılda Charles Baudelaire, bu temayı "Bir Leş" isimli şiirde işlemiştir. Şiirde sevgilisiyle yürüyüşe çıkan ve çürümüş bir hayvan leşine denk gelen anlatıcı, gördüklerini adeta zevk alarak tasvir eder. Kendi geleceğini değil, ona eşlik eden kadının geleceğini bu hayvan leşinde görme refleksi gösterir: "Siz de bu pisliğin olursunuz bir eşi / Bu kokuşmaların / Gözlerimin yıldızı, ömrümün güneşi / Siz, meleğim, tutkum, er geç!"* Günümüzde kadına bu bakış tarzı hâlâ devam ediyor. 2016 yılında "Game of Thrones" dizisinin altıncı sezonundaki bir sahnede gördüğümüz gibi neredeyse mekanik bir anlatım refleksi var.

---

81 *A.g.e.*

82 Jean Delumeau, *La Peur en Occident*.

(*) Charles Baudelaire, *Les Fleurs du Mal*, 1868. Sait Maden'in çevirisi kullanılmıştır: *Kötülük Çiçekleri*, çev. Sait Maden, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014 – ç.n.

Bu sahnede dizinin çok sayıdaki erkek karakterini gücü altına almak için tüm çekiciliğini kullanan "kırmızılı cadı" Mélisandre'nin, odasında yalnızken mum ışığında kolyesini çıkardığını ve aynada gerçek haline baktığını görüyoruz: kamburu çıkmış, hüzünlü, tek tük beyaz saçları olan, göğüsleri ve karnı sarkmış, ihtiyar bir kadın. Bu yaklaşımlarda bir tür kötülüğe galip gelme, rahatlama, hatta zafer kazanma hali görülüyor; çünkü solup eskiyeceği öngörülen veya tespit edilen beden, çekiciliğini ve dolayısıyla erkek özne üzerindeki iktidarını kaybediyor. Aynı zamanda bu solma hali, yaşlılığın, kadının esas karanlığını ve kötülüğünü açığa çıkarması anlamına da gelebiliyor. Guy Bechtel şöyle yorumluyor: "Doğanın her zaman yolunu bulduğu; gençken güzel olan kadının er ya da geç gerçeğine, kalbi çirkinlikle dolu kişiye dönüştüğü düşünülüyor."[83]

Şeytanlaştırılan arzu

Cadı avları çağında ayrı bir korku yaratan diğer unsur ise yaşlı kadınların cinselliğiydi. Yaşları gereği çocuk doğuramamalarından ve genelde dul olmalarından dolayı... Ama aynı zamanda tecrübeli ve hâlâ arzu uyandırıyor olmalarından ötürü kadınların cinsel hayata sahip olmaya hakları yoktu: Toplumsal düzen için tehlikeli ve ahlâka aykırı figürler olarak görülüyorlardı. Artık annelik rolüyle gelen saygın statüyü kaybettikleri için hınçlı oldukları ve gençlere özendikleri düşünülüyordu. Lynn Botelho 15. yüzyılda "menopozlu kadınlarla cadılar arasında" doğrudan benzetme yapıldığını ve bu benzetmenin iki grubun da doğurgan olmaması suretiyle yapıldığını yazmıştır.[84] Bu kadınlar "cinselliğe kafayı takmış, basit fanilerle tatmin olamayacak derecede doymak bilmez" olarak görülüyordu.[85] Erasmus *Deliliğe Övgü* isimli kitabında bu kadınlara dair algıyı gözler önüne seren bir tasvir yapar: "Cehennemden gel-

83 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident*.

84 Lynn Botelho, "Les Trois Âges et la Mort du peintre Hans Baldung (XVIe siècle)", *Clio*, sayı 42, 2015.

85 Anne L. Barstow, *Witchcraze*.

mişe benzeyen, leş gibi kokan bu yaşlı âşık kadınlar, bu hareketsiz kadavraların kalbi sesleniyor: Kızgın dişi köpek gibi şehvetliler, sadece çirkin arzulardan konuşuyorlar ve size onlarsız hayatın bir hiç olduğunu söylüyorlar." İtalyan kadın gazetecinin Sophie Fontanel'e söylediği korkunç sözlerde bu zihniyetin de izlerini görüyoruz: "Cinsel hayatınızı nasıl görüyorsunuz? Kendinizi o cadı saçlarınızla bir adamla birlikte hayal edebiliyor musunuz? Zaten zavallı erkekler kadınlardan korkuyor; bir de onları daha da korkutursak gün gelip yatakta başarısız olduklarında şaşırmamak lazım!"[86]

Bu şeytani bakış açıları sıklıkla beyaz saçlarla özdeşleşen "kendini ihmal etmiş" teriminin arkasında başka bir mana gizlendiğini düşündürüyor bana. 2017 yılının Kasım ayında kadın dergisi *Grazia*, Sophie Fontanel'i kapağına koydu –ki bu kabul edilmesi gereken bir gelişmeyi gösteriyor. Ancak derginin sayfalarında saç bakımı tavsiyeleri üzerine bir makale Sophie Fontanel'e benzemeye yeltenenlere "biçimli ve kısa, küt bir kesim tercih etmelerini, aksi takdirde fazla özensiz görüneceklerini" söylüyordu.[87] Klasik bir dayatma. Rahatsızlık veren gri saç uçlarını olabildiğince az göstermek ve iki kadın kategorisi arasında bariz ayrım çizgisi dayatmak: bir yanda şehvetini, çekici olma isteğini doğal veya yapay, sarışın, kumral, kızıl veya esmer saçlarıyla koruyabilenler; diğer yanda tüm bunlardan "vazgeçenler" ve bunu küt bir kesimle belirtenler. Beyaz saç uçları fazla belirgin olanların arzularını serbest bırakan ve tüm engelleri yok sayan bir cadıyı ve Sabbat'ı çağrıştırdığını düşünebiliriz. Bundan birkaç sene önce başka bir derginin "derli toplu olmak" konusunda ısrar ettiğini gördük: "Gri renk sadece küt saç kesiminde ve (kısa olmak zorunda olmasa da) derli toplu saçlarda güzel duruyor. Yani kıvırcık saçlı kadınlara göre değil."[88]

Kendine has bir okuyucu kitlesi olan ABD'li yazar Judika Illes şöyle yazıyordu: "Dağınık, kontrolsüz ve disiplinsiz saçlar cadıları anımsatır. Cadı, saçlarını kontrol altında tutmayı dene-

86 Sophie Fontanel, *Une apparition*.

87 Gabrielle Lafarge, "Alors, heureuse?", *Grazia*, 17 Kasım 2017.

88 Valentine Pétry, "La couleur de l'argent...", *L'Express Styles*, 19 Mart 2014.

se bile saçları eşarbının altından çıkar veya atkuyruğunda kalmayı reddeder."[89] "Kasabanın Cadıları"nda Susan Sarandon'ın canlandırdığı Jane Spofford, güçlerini ve arzularını nihayet kabul ettiğinde, göz alıcı, kızıl ve elektriklenmiş görünen, eskiden sıkıca ördüğü saçlarını serbest bırakır. Kontrol altına alınamayan beyaz ve özgür görünümlü saçlarıyla dikkat çeken şarkıcı Patti Smith de sanatını kadınlardan beklenen güzelliğe, birilerini memnun etmeye, kibarlığa kafayı takmayan haliyle modern bir cadı olmanın tüm özelliklerini taşır. 2008 yılında *New York Times Magazine* bu yaşayan rock efsanesine neden şampuan sonrası krem kullanmadığını sormaktan çekinmemişti –şu her şeyi *pürüzsüzleştirme* hikâyesi...[90] Yani "kendini ihmal eden kadın" sözü ile "çizgiyi aşan", "kontrol edilemez kadın" denmek mi isteniyor? Tıpkı bekâr bir kadından bahsederken kullanılan "hastalıklı" kelimesinin gerçekte "tehlikeli" anlamına gelmesi gibi...

Erasmus "yaşlı âşık kadın" tasvirinde şöyle diyor: "Bu ihtiyar keçiler genç tekenin arkasından koşuyor ve Adonislerini bulduklarında, ona iğrenmelerinin ve yorgunluklarının karşılığını özgürce ödüyorlar."[91] Bugün hâlâ kırk yaşın üstünde ünlü bir kadının genç bir sevgilisi olduğunda (kadının görünümü yapılan en berbat ihtiyar kadın tasvirlerine uzak olsa da) magazin basınında genç erkek sevgili için kullanılan kelime onu açık bir şekilde "jigolo" olarak gösteriyor: Sharon Stone, Demi Moore, Robin Wright veya Madonna söz konusu olunca, onların *oyuncaklarından* [*toy boy*] bahsediliyor. Kendisinden on altı yaş büyük Demi Moore ile evliyken, aktör Ashton Kutcher kendisini tiye alan *Toy Boy. Çapkın* isimli bir film çevirmişti. Öte yandan yaşlı ve ünlü erkeklerle beraber olan genç kadınları para avcısı olmakla (en azından açıkça) suçlamıyoruz; hem de bu ünlü erkekler genç görünümlerini muhafaza etmek için yaşıtları kadınlara göre çok daha az uğraşıyorken...

89 Judika Illes, *The Weiser Field Guide to Witches.*

90 Sheila, "Patti Smith forced to explain her hair to NYT", Gawker.com, 11 Temmuz 2008.

91 Akt. Claudine Sagaert, *Histoire de la laideur féminine.*

Oyuncu Monica Belluci elli bir yaşındayken, Mick Jagger gibi yaşlı adamlardan "yayılan güçte çok erotik bir hava bulduğunu" açıkladığında, *Paris Match* dergisi bu demeci inandırıcı değil şaşırtıcı bulmuştu: "Yani yirmi yaşınızdaki kadar arzu hissettiğinizi mi anlamalıyız bu sözden?"[92] Dünya bu basit hipotez etrafında dönüyor. Hâkim norm, kadınların (en geç) kırk beş yaşından sonra çekici olamayacağını söylediği için, kadın libidosunun bu yaşta buhar olup uçtuğu sanılıyor. Bu hipotez kadınların hissettiği arzuyu onlardan beklenen arzuya indirmeleri anlamına geliyor: "karından konuşan erotizm" Bu hipotez yaşlı kadınların cinselliği hakkındaki ısrarcı tabuyu da açıklıyor: Sylvie Brunel'in dikkat çektiği gibi rahmetli Jean d'Ormesson'un vaktinde gösterdiği o dinamik cinsel şevki Mona Ozouf'un da gösterebileceğini düşünemiyoruz. Üstelik Susan Sontag'ın söylediği gibi kadınların genelde erkeklere göre cinsel olgunluğu "biyolojik sebeplerden değil, ama kültür bunu geciktirdiği için" daha geç bulmaları, durumu daha da adaletsizleştiriyor: "Erkeklere cinsel enerjilerini boşaltmaları için sunulan çıkışlardan mahrum bırakılan kadınların, baskılanmış yönlerini kısmen de olsa uyandırmaları için *uzun bir süre* gerekmektedir. Cinsel yönden çekici bulunmamaya başladıkları yaş, tam da cinsel yönden olgunluğa ulaştıkları yaşa denk gelmektedir. Yaşlanmaya uygulanan çifte standart, kadınları otuz beş ile elli yaş arasındaki cinsellikten, yani cinselliklerini en iyi yaşayabilecekleri yıllarından mahrum etmektedir."[93]

2000 yılında Portekiz'de eskiden temizlikçilik yapan bir kadın olan Maria Ivone Carvalho Pinto de Sousa Morais, Lizbon'da bir dava açtı. Çünkü bundan beş sene önce, ellili yaşlarındayken geçirdiği bir ameliyatta yapılan hata sonucunda, oturma, yürüme zorlukları ve yoğun acı ve cinselliğe engel olan jinekolojik sorunlar yaşamaya başlamıştı. Mahkeme kadını haklı buldu ve tedavi masraflarını karşılamaya karar verdi; ancak Yüksek Mahkeme karardan bir sene sonra karşılana-

92 Dany Jucaud, "Monica Bellucci: 'Quelque chose d'érotique chez les hommes d'expérience'", *Paris-Match*, 7 Eylül 2016.

93 Susan Sontag, a.g.m.

cak ücreti azaltma yoluna gitti. Bu karar düzeltmenin gerekçesi şöyleydi: "Davacıya yaşatılan zararlar göz önünde bulundurulduğunda, tazminat bedelinin fazla olduğunu düşünüyoruz. Davacının evine dair görevlerini yerine getirme kapasitesini kaybettiği görülmemektedir [...] ve çocuklarının yaşını göz önüne aldığımızda muhtemelen sadece kocasıyla ilgilenmek zorunda olduğu ve dolayısıyla tam zamanlı temizlikçiye ihtiyacı olmadığı anlaşılmaktadır. [...] Öte yandan ameliyatın yapıldığı dönemde davacının çoktan elli yaşında ve iki çocuk annesi olduğunu ve bu yaşta cinselliğin gençliğindeki kadar önem arz etmediğini ve aynı zamanda cinselliğe ilgisinin ilerleyen yaşla azaldığını unutmamak gerekir." 2017 yılının yazında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi davacıyı haklı bularak son sözü söyledi. Mahkemenin yedi hâkiminden ikisi (biri Lüksemburg'u diğeri Slovenya'yı temsil ediyordu) karara karşı geldi ve bu durum iki muhalif hâkim ile (biri Ukrayna'yı diğeri Romanya'yı temsil eden) iki kadın hâkim arasında sert bir çatışma yaşanmasına sebep oldu.[94]

"Bir başka yasa icat etmek"

"Birbirimizi deliler gibi seviyorduk. Böylesi fiziksel ve yoğun bir tutkuyu nadiren yaşadım. Buluşur buluşmaz resmen birbirimizi yerdik. Odadan çıkmadan günlerce birlikte olabilirdik."

"Aurore"un kadın kahramanı yaşlı kadınlara hizmet veren ve kendi yağında kavrulan bir bakımevinde –filmde adı geçmese de Thérèse Clerc tarafından Montreuil'de 2012 yılında kurulan Babayagalar Evi'ne gönderme yapılmaktadır– temizlikçi olarak işe girer. Özel hayatında birçok kez reddedilmiş ve hayal kırıklığına uğramış kahramanımız bir gün bakımevinin yerlerini silerken patlama yaşar ve gözyaşlarına boğulur. Evin sakinlerinden biri –hakiki "babayagalardan" biri olan ve filmin çekiminden kısa süre sonra vefat eden Arghyro Bardis, nam-ı diğer Iro

94 Sylvie Braibant, "Quand la justice européenne doit réaffirmer le droit des femmes de plus de cinquante ans à une sexualité épanouie", Terriennes, TV5 Monde, 10 Ağustos 2017, http://information.tv5monde.com.

tarafından canlandırılan karakter– temizlikçiyi yerden kaldırır ve onu teskin eder. Akabinde iki kadının başladığı uzun sohbet esnasında yetmişinin üzerindeki yaşlı kadın ona işte bu aşk hatırasını anlatır. "Bu ne zaman oldu?" diye sorar Aurore hayallere dalmış bir halde. Onun gibi biz de bunun bir gençlik anısı olmasını bekleriz. Şöyle cevap verir: "Üç sene önceydi. Ne kadar şanslıydık! Ve hayat bizi ayırdı..." Aurore'un yüz ifadesinden bir hayli şaşırdığı anlaşılır. Daha sonra işten çıktığında şemsiyesinin altına saklanmış halde sokakta yürürken kendi kendine gülümser. Ret üstüne ret yerken, onu safdışı bırakan önyargılara devamlı toslarken, farkında olmadan başka yasaların – varlığından şüphe ettiği fantezi, özgürlük ve cömertlik yasaları gibi– hüküm sürdüğü bir evrene açılan gizli kapıyı aralamıştır.

Biseksüel olan Thérèse Clerc, 2006 yılında Jean-Luc Raynaud'nun (muhteşem) "L'Art de Vieillir"ine [Yaşlanma Sanatı] konuk oldu. Üç sene sonra kurnaz bir ifadeyle filme dair şunları söylüyordu: "Bunlar hoş hikâyelerdi. Geçen hafta filmi liseli gençlere izlettik. Şaşırıp kaldılar. Onlara şöyle dedim: 'Çocuklar bu sizi bu derece rahatsız mı ediyor?' Öyle sanıyorum, zira cevap veren olmadı. Yaşlılar ise aksine gayet memnundu filmden."[95] Camille Ducellier'in *Sorcières, mes soeurs* [Cadılar, Kız Kardeşlerimiz] isimli filminin bir sahnesinde aynı Thérèse Clerc'in kamera önünde mastürbasyon yaptığı görülüyor. Bu 2010 yılındaydı, yani Clerc seksen üç yaşındayken. Sadece sakince cinselliğini, yaşamsal gücünü ifade etmekle kalmıyordu, aynı zamanda onu hareket etmeden çekmekte olan kameranın odaklandığı yüzünün insanı aptallaştıran güzelliği tüm ekranı dolduruyordu. Böylece uzun bir süredir söz söyleme ve temsil tekelini elinde tutan din adamları, ressamlar ve kadın düşmanı yazarlar tarafından dayatılan tüm kindar imgelerin ne kadar manasız olduğunu gösteriyordu. "Cadı olmak yasayı altüst etmektir, diyordu kalın sesiyle, *bir başka yasa* icat etmektir."

Paul Mazursky'nin "Une femme libre" [Bekâr Bir Kadın] isimli filminin kadın kahramanı da "tedavülden kalktığı" ev-

95 Catherine Achin ve Juliette Rennes, "La vieillesse: une identité politique subversive. Entretien avec Thérèse Clerc", *Mouvements*, sayı 59, 2009.

renin içinde gizli bir kapı keşfeder. Yirmi altılık sevgilisiyle giden Martin'den sonra yıkılmış olan Erica yavaş yavaş kendine gelmektedir. Özgüvenini yeniden kazanmaya ve yaşadığı hüznü üzerinden atmaya başlamıştır. Sadece kocasıyla cinsellik yaşadığı senelerden sonra duygusuz cinselliği denemeye karar verir; tabii kazara büyük bir aşka düşmezse. Çalıştığı galeride fantezilerden hoşlanan ve karizmatik (İngiliz aktör Alan Bates tarafından canlandırılan) ressam Saul ile tanışır. Âşıklar başdöndürücü bir birlikteliğe başlar. (Erica karakterini canlandıran Jill Clayburgh, performansı sayesinde 1978 yılında Cannes Film Festivali'nde aldığı ödülü sonuna kadar hak etmiştir.) Oynaşırlar, kucaklaşırlar, birbirleri etrafında dönerler, birbirlerini keşfederler ve çatışırlar da. Birçok sahnede ilişkilerinin tehlikede olduğunu görürüz: Yaklaşmakta olan kavga sonunda patlar ve hikâyelerinin biteceğini hissederiz. Ama her seferinde, son dakikada yeniden barışırlar. Bir bakış, bir çocuksu hareket, bir tebessüm ile zorlu aşklarını yeniden pekiştirirler. Kavgalarından biri esnasında Erica "Ah şu erkekler!" der. Saul de elbette hemen karşılık verir: "Ah şu kadınlar!" Erkeğe ve kadına uygun görülen rollerin ve içinde bulundukları durumların sebep olduğu tüm tuzakların ve engellerin üstünden sırıkla atlama sporcusuymuşçasına atlamalarını sağlayan bir özgürlük keşfederler birlikte –örneğin Erica bir akşam yemeğinde ergenlik çağındaki kızıyla Saul'ü tanıştırır. Martin'in genç sevgilisiyle olan ilişkisi birden Erica'ya sıradan, zavallı ve zayıf görünür. Oysa kocasının gidişi önceleri Erica'ya dünyanın sonu gibi ve alabildiğine incitici, utanç verici görünmüştür. Aslında terk edilmek ona yeniden doğması için fırsat sunmuştur. Birçok senaryoda görülen cinsiyetçilikle savaşmanın, –bazılarının yaptığı gibi– püriten, ispat gayesi taşıyan ve sıkıcı filmler çekmeyi gerektirirmiş gibi düşünülmesi, ciddi hayal gücü eksikliği olduğunu göstermekle kalmaz aynı zamanda "Bekâr Bir Kadın" tarzı filmler kategorisinin de bilinmediği anlamına gelir.

Çok daha başka türden bir filmde de klasik Hollywood tarzı ataerkil yasayı safdışı bırakma örneğini görüyoruz: Joseph L. Mankiewicz'in "Perde Açılıyor" [All About Eve] isimli filmi.

New York'un sahne dünyasına adeta hükmeden Margo Channing (Bette Davis canlandırıyor) bayağı şakalar yapmayı seven, manevi bir yanı da olan, ışık saçan bir oyuncudur. Başarısının zirvesindeyken tiyatroya tutkulu genç Eve Harrington'ı kanatları altına alır ve yakın çevresiyle tanıştırır. Ancak çok geçmeden hatasını anlar. Margo'ya böylesine hayran olan, uyuşuk ve alçakgönüllü kız maskesinin altında, onun elinden her şeyini, oynadığı rolleri, ama aynı zamanda hayat arkadaşı ve oyuncu olan Bill Sampson'ı almaya kararlı ahlâksız bir kadın yatmaktadır.[96] Margo ise kırılgandır, kırk yaşına gelmiştir ve kariyerinin bitmesinden endişe etmektedir. Üstelik çok âşık olduğu Bill ondan sekiz yaş küçüktür. Yaşanacaklar çoktan belli gibi görünür. Eve'in üstün yetenekli bir oyuncu olduğu anlaşılır; Eve'de Margo'nun kaybetmekte olduğu tazelik vardır. Yani bundan sonra Eve'in zaferler kazanması ve Margo'nun bir köşede unutulması beklenir. Ki genç kadın zaten amacının bu olduğunu bir röportajında daha kibar bir ifadeyle dile getirmiştir. Bill ile daha klas, gelecek vaat eden, basını ve kamuoyunu cezbedecek bir çift oluşturabileceklerdir. Bu ihtimaller karşısında Margo dehşete düşer ve korkusunu saklayamaz. Öfkelidir, fırtınalar estirir, bıkkındır, skandal üstüne skandal çıkarır ve Bill'e karşı bir kıskançlık patlaması yaşar. Sanki böylelikle, olmasından çekindiği şeyin daha da erken gerçekleşmesini sağlayacak gibidir davranışları: Olan bitenden bıkan Bill'in Eve'in şefkatli kollarına Margo'nun hareketleri yüzünden koşmasını bekleriz. Bill ise Margo'yu sakinleştirmeye çalışır, ona olan aşkını ifade eder, ancak Margo'nun güvensizlik hissini bir türlü yatıştıramaz. Onu paranoyaklıkla suçlar, ki bu kısmen yanlıştır: Nitekim rakibi acımasız bir saldırganlık göstermektedir ve tüm işaretler bu saldırganın emeline ulaşacağını söylemektedir. Nadiren sakin olduğu anlardan birinde Margo bir arkadaşına derdini açar ve içinde bulunduğu durumun onu "var gücüyle çığlıklar atarak bir süpürgenin tepesine atlamaya" ittiğini söyler. Margo Eve'i "genç, kadınsı ve savunmasız" gördüğünde fazla tepki verdiğini kabul

96 Bazı açılardan feminist olan bu film yine de kadın rekabeti klişesine başvurması açısından oldukça geleneksel kalıyor.

eder. Margo bunların hepsinin sevgilisi için sahip olmak istediği özellikler olduğunu söyler. Sonuç olarak cadının, "kocakarının" uysal ve zararsız genç kadın karşısında galip gelmesi imkânsız görünmektedir. Margo, Bill ile arasındaki bağın toplumun katı yasalarından daha kuvvetli olabileceğine inanmak istemez. Kendini kandırmaktan çok korkmaktadır. Ancak Eve, Bill'in kollarına atladığında, adamın onu alaycı bir ifadeyle ittiğini görürüz. Ve bir sonraki görüşmelerinde Margo, Bill'in evlenme teklifini kabul eder. Sahne üzerinde Eve hayalini kurduğu o baş döndürücü başarıyı elde eder, ancak kendinden yaşça büyük olan Margo'nun kariyerinde düşüş yaşamasını sağlayamaz. Ve tüm bu olaylar olurken, o çoktan ruhunu satmıştır.

Bazen önyargılar bizi yanıltıyor: Örneğin genelgeçer normlara uymamasıyla bilinen Fransız kadın yazar Colette'in bile kadının yaşlanmasının, dermanı olmayan ve kadını iticileştiren bir çöküş olduğu fikrini benimsediği görülüyor. *Cicim* ve *Caniko'nun Sonu* (1920 ve 1926) isimli romanları ellili yaşlarına yaklaşan Léa ile birkaç sene sonra onu sevmesine rağmen Léa'yı genç bir kadın ile evlenmek için terk edecek genç adamın ilişkisini anlatır. Hikâyelerinin sonu hüzünlüdür. Ayrılıklarından beş sene sonra Chéri bir türlü unutamadığı Léa'nın evine bir anda gitmeye karar verir. Onu yeniden gördüğünde Léa'nın geçirdiği değişim karşısında şok olur: "Bir kadın sırtı dönük halde bir şeyler yazıyordu [...]. Chéri kadının geniş sırtını, et benleriyle dolu kat kat olmuş ensesini ve üstünde gri, bol, heybetli ve annesininkiler gibi taranmış saçlarını ayırt etti. 'İyi bari, Léa yalnız değil. Ama bu kadın da kim?' dedi. [...] Gri saçlı kadın arkasını döndü ve Chéri onun mavi gözlerini görünce şaşkınlık geçirdi." Yaşlanmanın, kadınların kimliğini tümüyle ele geçirmek ve tüm güçlerini soğurmak gibi bir gücü var. Yaşlanan Léa, tanınmaz ve cinsiyetsiz bir yaratığa dönmüştür: "Canavarvari değildi, ancak vücudu genişlemişti ve vücudunun her yeri cömertçe büyümüştü. [...] Tek renk eteği, volan yaka önlüğünün arasından görünen uzun ceketi, adeta ondaki boşvermişliği ve kadınlıktan vazgeçişi, cinsiyet içermeyen bir tür namus anlayışını ilan ediyordu." Görüşmeleri boyunca

Chéri içinden yalvarmaktaydı: "Buna son ver! Kendine gel! Bu maskeli baloyu bitir! Senin hâlâ bu görünümün altında bir yerlerde olduğunu biliyorum, çünkü senin sesini duyuyorum!"[97] Bu görüşmeden birkaç hafta sonra Léa'nın gençlik fotoğraflarının yeri kapladığı bir odada Chéri hayatına son verecektir.

Elbette Léa'nın yeni görünümü üzerinden görülen dramın, yaşlanmanın değil terk edilmenin yarattığı dram olduğunu söyleyebiliriz. Léa böylelikle genç adama onu terk etmekle hata ettiğini göstermiştir. Eğer Chéri daha cesur ve düzgün bir adam olsaydı (çünkü servetini arttırmak için evlenmişti) geride bıraktığı sevgilisi böylesine çökmezdi. Onu bu derece dönüştüren şey, basitçe yaş almak değil yaşadığı acı ve hayal kırıklığıydı. Chéri bu kısa ve yıkıcı buluşmayla intiharı arasındaki haftaları ne yapacağını bilemez halde geçirmiş ve geri döndürmesi mümkün olmayan ve hatası yüzünden kaybolan tüm o yıllardan pişmanlık duymuştu. Eğer Léa ile kalsaydı "Üç dört sene, yüzlerce, yüzlerce gün ve gece aşk için kazanılmış olurdu..." Ancak şu da bir gerçek ki, Colette'in iki romanı da yaşlı kadın figürünün yarattığı dehşet ve korkuyla yoğrulmuştur. Örneğin ilişkilerinin sonlarına doğru Léa bir sabah Chéri uyanmadan inci kolyesini takmış, çünkü boynundaki sarkıklıkları gizlemek istemişti. Tanıdığı olan ve yanında boş bakışlı genç bir adamla duran korkunç ve kaba bir kocakarı karşısında Léa adeta geleceğini görmüştü. Dahası içinde bulunduğu, kimsenin birbirine acımadığı, zalim ve yüzeysel yüksek sosyete dünyasında yaşlanmak, affı olmayan bir zayıflık olarak görülmekteydi.

Yazdıkları bir yana, Colette'in kendi hayatı bundan daha az trajiktir. Ellili yaşlarından önce, kocasının oğlu olan, on yedi yaşındaki Bertrand de Jouvenel ile ilişki yaşamıştır. Sonra elli iki yaşındayken üçüncü kocası olacak olan otuz altı yaşındaki Maurice Goudeket ile tanışmıştır. Yazar 1954'te seksen bir yaşında vefat edene dek birlikte yaşamışlardır.[98] Sonuç olarak

97 Colette, *La Fin de Chéri* [1926], GF-Flammarion, Paris, 1983. [*Caniko'nun Sonu*, çev. Vivet Kanetti, Cadde Yayınları, 2007].

98 Claude Benoit, "L'art de 'bien vieillir' chez deux grandes femmes de lettres: George Sand et Colette", *Gérontologie et société*, c. 28, sayı 114, 2005.

yaşlanmak Léa karakterinin elinden kimliğini aldıysa da, onun yaratıcısı erkekler tarafından sevilmesini sağlayan her özelliğe tümüyle sahip olmaya devam etmiştir. Nitekim Colette'in gençlik fotoğraflarından çok geç dönem fotoğraflarını görüyoruz ve bu fotoğraflarda hiç de çekiciliği azalmış gibi görünmüyor. Bu fotoğraflarda Colette, Paris'te penceresi Palais Royal bahçelerine bakan evinde, etrafı kedilerle çevrili halde ve birçok fiziki sorun onu rahatsız etmesine rağmen hâlâ hayatın ona tüm sunduklarının tadını çıkarırken ve yatağında yazarken görülüyor.

Günümüzde kadınların sağlıklı bir şekilde, iyi maddi şartlar altında yaşlanması imkânı ciddi bir şekilde emeklilik maaşlarının durumuna bağlıdır –ki kadınların emeklilik maaşı erkeklerin ortalama maaşından % 42 oranında düşüktür. Bu durum yarı zamanlı işlerde daha çok çalışmalarından ve çocuk büyütmek için işlerini bırakmalarından kaynaklanmaktadır –yani "annelere özgü tavan maaş" söz konusudur.[99] Bir de bu bariz eşitsizliğe bir yenisini eklercesine kadınlar yaşlanmakla değerlerinin düştüğüne ikna olmaktadır. Tektipleşmiş genellemelerin ve önyargıların gücü derinden moral bozucu olabiliyor, ama bu güç de yeni yollar çizmek gibi başka fırsatlar doğurabiliyor: Küstahlığın, maceranın, yaratımın zevkini tatma ve kimlerin –diğerleriyle vakit kaybetmekten kaçınarak– böyle olmaya hazır olduğunu göstermeye fırsat vermesi gibi... Ayrıca kelimenin gerçek anlamıyla insanı, ikonoklazmı, yani sırtında yük gibi taşıdığı tüm eski imgeleri yıkmaya, fıtratını değiştirmeye davet ediyor.

1972'de yazdığı ünlü makalesinin sonunda Susan Sontag şöyle der: "Kadınların başka bir seçeneği daha var. Bilgin olmayı isteyebilirler, sadece hanım hanımcık olmayı değil; becerikli olmayı isteyebilirler, sadece işe yarar olmayı değil; güçlü olmayı isteyebilirler, salt zerafeti değil; kendileri için azimli olmayı isteyebilirler, sadece erkeklerle ve çocuklarla ilişkileri üzerinden azimli olmayı değil. Kendilerini doğal bir şekilde ve utanç duymadan yaşlanmaya bırakabilirler; toplumun yaşa dair 'çifte

99 "Les inégalités face aux retraites", Inegalites.fr, 5 Eylül 2013.

standardından' doğan yerleşik normlara karşı aktif bir şekilde karşı çıkarak ve bunlara itaat etmeyerek... Önce küçük düşürülen orta yaşlı kadına ve sonra da şehvet düşkünü görülen yaşlı bir kadına dönüşecek olan kız (mümkün olduğu kadar uzun süre genç kalması beklenen kız) olmaktansa, çok daha erkenden kadın olabilirler ve aktif yetişkin olarak kalabilirler. Yaşamaya güçlerinin yettiği kadar cinsellik deneyiminin tadına çok daha uzun süre varabilirler. Kadınlar, yüzlerindeki çizgilerin yaşadıkları hayatı anlatmasına izin vermelidir. Kadınlar gerçeği söylemelidir." Bu satırların yazılışından neredeyse yarım yüzyıl sonra, bu teklif hâlâ faydalanmak isteyen tüm kadınların hizmetindedir.

4

Bu Dünyayı Tersyüz Etmek. Doğayla Savaşmak, Kadınlarla Savaşmak

Ben birçok yönden aptalımdır. Hangi konuda olursa olsun, ezelden beri, aptalca bir soru soruluyorsa veya bir soruya tümüyle alakasız bir cevap veriliyorsa veya garip bir yorumda bulunuluyorsa, her halükarda bunu yapan kadın benimdir. Bana çevrilmiş gözlerin şaşkınlıktan donakalmasına neden olabilir ve o kişinin içinden geçirmekte olduğu şeyi tahmin edebilirim: "Bu kadın kitap yazıyor bir de..." veya "Tanrım, gerçekten *Le Monde Diplomatique*'te önüne geleni işe alıyorlar..." Aynı utanç duygusunu ancak büyük bir insan topluluğunun gözü önünde havada uçup yere çakılsam hissederim (gerçek şu ki bunun başıma gelmesi *de* gayet mümkün). Bu yönüm devamlı olarak kontrol dışı ortaya çıktığı için beni daha da bıktırıyor. Genelde kelimelerin ağzımdan çıkmasından yarım saniye sonra muhatabımın veya muhataplarımın yaşadığı dehşeti ben de hissediyorum. Ama geri almak için çok geç oluyor. Bu halim kontrol edebileceğimden daha güçlü. Düzenli olarak tecrübe ettiğim utanç anlarıyla geçen neredeyse kırk beş senenin sonunda, kendimle yaşamak zorunda olduğum sonucuna vardım. Ama bu o kadar da kolay değil.

Bir yandan bu aptallık elbette şahsi özelliklerden kaynaklanıyor: Dramatik düzeyde deneyim eksikliğine bağlı mutlak pratik

zekâ eksikliği, dikkat eksikliği, beni gözlemleyenleri şaşırtan ve gözlüklerimi takmayı ihmal ettiğimde daha da artan odaklanamama hali, içinde evrildiğim görsel sisin zihinsel sisi arttırması, beni panikleten ve doğru refleksleri harekete geçirmeme engel olan utangaçlık. Genel kapasitem, olayları anında anlamamdansa algılamam ve analiz etmem için büyük fotoğrafa mümkün olduğunca uzun bakmamı gerektiriyor. Kısacası ağır bir zekâm var. Ancak diğer yandan aptallığım çok kuvvetli bir cinsiyet boyutu da içeriyor. İtkilerimle hareket ederim, duygusalım ve bazen de safım. Adeta cinsiyetçi klişelerin yürüyen örneğiyim, su katılmamış bir yüzeyselim, irrasyonel kadın arketipiyim. Kadınların beceriksizlikleriyle nam saldığı her alanda ben de beceriksizim. Lisedeyken bilim dersleri yüzünden neredeyse sınıfta kalıyordum. Yön duygum yoktur. Ehliyetim olsaydı (şükürler olsun ki yok) beni en gereksiz tamiratlar için kazıklayacak araba tamircisi için kazanç kapısı olurdum. İş hayatımda ise ekonomi ve jeopolitika konularıyla çift taraflı güvensizliğe dayalı çok güçlü bir ilişkim var –ki bunlar karakteristik olarak erkeklerin ağır bastığı ve iktidar manivelasına en yakın olan alanlardır.

Zekânın mutlak bir olumlu özellik olmadığını, ancak içinde bulunduğumuz durumlar ve karşımızdaki insanlar ölçüsünde muhteşem varyasyonları olabileceğini anlamam için uzun süre geçmesi gerekti. Karşımıza çıkan durumların ve muhatapların çok farklı özelliklerimizi ortaya çıkarmak, mıknatıs gibi çekmek veya entelektüel kapasitemizi harekete geçirmek veya ortaya çıkmasını engellemek gibi bir gücü var. Zaten toplum da kadınlara ve erkeklere, çok farklı değerler atfettiği farklı yetenek alanlarını uygun buluyor –ilk gruptakiler sıklıkla aptal durumunda bulsun kendini diye. En önemli işlerde, yani prestijli alanlarda yetersiz görünme riskini en çok alanlar kadınlar oluyor ve onların iyi oldukları alanlar önemsiz görülüyor, küçümseniyor ve bazen resmen görünmezleşiyorlar. Kendilerine çok daha az güven duyuyorlar. Kadınların etkisizliği adeta kendini gerçekleştiren bir kehanettir. Bazen cehaletimden saçmaladığım oluyor, ama bazen de bu saçmalıkları beynim donduğu için söylüyorum, çünkü beyin nöronlarım havadaki sığırcık

sürüsü gibi dağılıyor ve yetilerimi kaybediyorum. Ben bir kısır döngünün kurbanıyım: Erkek muhatabımın bana tepeden veya küçümseyici bakışını hissettiğimde, hem başkalarının hem kendi gözümde, hakkımdaki yargıyı haklı çıkaran saçma bir şey söylüyorum. Söz konusu muhatap gazeteci erkek meslektaşım olabileceği gibi evime gelir gelmez makinenin işlevi üzerine soru soran ve daha ağzımı açmama fırsatım olmadan soruyu karşısında pek zeki biri olmadığından epey eminmişçesine daha sert bir tonla ve sabırsızlıkla tekrarlayan çamaşır makinesi tamircisi de olabiliyor. (Bir keresinde ne şaşırtıcı ki sorusuna anlamlı bir cevap vermek üzereydim.) Cinsiyetçilik toplumsal piramidin her yerinde, size adeta hoparlörlerle aptallığınızı her daim hatırlatarak kendini gösteriyor. Üstelik benim yaşlılık dönemim için şimdiden hazırlanmam lazım, zira görünen o ki bir kadından daha aptal bir şey varsa o da yaşlı bir kadındır. Cynthia Rich, Barbara Macdonald ile bir bilgisayar mağazasına gittiğinde ve Macdonald satıcıya bir soru sorduğunda adamın Rich'e bakarak cevap verdiğini anlatıyor (o zaman Rich kırklarında, Macdonald ise altmışlı yaşlarındaydı).[1]

Bilim ve din adamlarının, doktorların, siyasetçilerin, filozofların, yazarların, sanatçıların, devrimcilerin ve işi halkı eğlendirmek olan kişilerin, kadınların doğuştan aptallığını ve dermansız entelektüel yetersizliğini her açıdan yerin dibine soktuğu ve tüm sözlerini kadın anatomisinin eksiklikleri üzerinden en manasız savlarla gerekçelendirdiği yüzyıllardan sonra, biz kadınların kendini geri çekme isteği duymaması şaşırtıcı olurdu. Kadınlar hakkında çok uzun süredir devam ettirilen söylemi özetleyen, temcit pilavı gibi devamlı önümüze sunduğu, şok edici, uzun ve sıkıcı sözlerinde ABD'li yazar Susan Griffin şöyle diyor:

> Kadın beyninin kusurlu olduğu artık bilinen bir şeydir. Beyin ağlarının zayıf olduğu ve âdet döngüleri yüzünden beyne kan akışının yavaşladığı da...

1 "Cynthia's introduction", (ed.) Barbara Macdonald (Cynthia Rich ile birlikte), *Look me in the eye*.

Tüm soyut bilgiler ve zor konular erkeğin sağlam ve güçlü zekâsına bırakılmalı. "Tam da bu yüzden kadınlar hiçbir zaman geometri öğrenemeyecek." Hatta kadınlara aritmetik öğretmek gerekip gerekmediği de tartışılıyor.

Teleskopu olan bir kadının onu elinden bırakması ve "Ay"da neler olduğunu anlamaya çalışmaması öneriliyor.[2]

"Sağlam ve güçlü zekâ" şeklinde tanımlamalar ve kadınlara konan geometri yasağı, Immanuel Kant'ın başının altından çıkmıştır; teleskopa dair gönderme ise Molière'in *Bilgiç Kadınlar* (1672) isimli eserinde Chrysale karakterinin Philaminte'e tiradında geçmektedir: "Tüm bu gereksiz alet edevatı yakmalı/ Bilimi şehrin doktorlarına bırakmalısınız/ Benim hatrım için evin tavan arasından kaldırın/ İnsanları korkutan şu uzun teleskopu/ ve yüzlerce ıvır zıvırı/ Artık Ay'da ne olup bittiğiyle ilgilenmemelisiniz/ Ve artık biraz evinizle meşgul olmalısınız." İki alıntı aslında birbirinin dengi değildir, zira ikinci alıntıda konuşan kişi kurgusal bir karakterdir ve zaten burada Molière'in kadın düşmanlığı üzerine münazara edecek değiliz. Yine de bazı imgelerin hâlâ günümüzde geçerli olduğu görülüyor. Ben bu okumalara dalmışken çevrimiçi bir alışveriş sitesinde kadın beynini ikiye ayrılmış şekilde gösteren bir görselle karşılaştım. Ve beyinden şu düşünceler geçiyordu: "Astronomi ilgimi çekmiyor ama erkek komşumun vücudu, evet..." Reklam; 49,99 avroya satılan teleskop reklamıydı.[3]

Kadınlar hakkındaki bu varsayımlar ayrıca neden erkeklerin mutlak bir kibirle –Rebecca Solnit'in ünlü bir yazısının başlığında dediği gibi– "hayatı açıklamalarına" müsaade edildiğini de açıklıyor.[4] Bu yazıyı, 2008 yılında, bir yüksek sosyete davetinde sohbet ettiği bir adamın bu konu üzerine henüz yayımla-

---

2 Susan Griffin, *Woman and Nature. The Roaring Inside Her* [1978], The Women's Press Ltd, Londra, 1984.

3 Marine Le Breton, "Une pub de Cdiscount pour les soldes accusée de véhiculer un cliché sur les femmes et les sciences", *HuffPost*, 10 Ocak 2018.

4 Rebecca Solnit, *Ces hommes qui m'expliquent la vie* [2014], L'Olivier, Paris, 2018. [*Bana Bilgiçlik Taslayan Adamlar*, çev. Asude Küçük, Encore Yayınevi, İstanbul, 2015].

nan ve özetini *New York Times*'ta okuduğu bir kitabı açıklamaya kalkmasının ertesi günü yazmıştı. Adam kitabın kadın yazarının tam karşısında durduğunu fark etmemişti. Öyle bir özgüvenle anlatıyordu ki, bir an için Solnit kendisininkiyle aynı konuda yazılan önemli bir kitabı gözden kaçırdığına inanacaktı. "Bu sendrom, diyordu yazısında Solnit, neredeyse tüm kadınların günlük hayatta karşı karşıya kaldığı, kendi içlerinde de yaşadıkları, önemsiz görülmeye mahkûm olmaları ve susmaya yönlendirilmeleri dolayısıyla yaşadıkları ve benim de oldukça iyi (zengin araştırmalar ve iyi değerlendirdiğim fırsatlarla dolu) yazarlık kariyerime rağmen kendimi tam anlamıyla azat edemediğim bir savaştır. Ne de olsa bir an için Bay Mühim ve devasa özgüveninin halihazırda kırılgan olan özgüvenimi ezip geçmesine alet olmuştum." O davetin ertesi sabahı yataktan kalktığında Solnit yazısını bir çırpıda yazmıştı ve yayımlanır yayımlanmaz bir anda birçok okura ulaşmıştı: "O adam bam telime dokundu ve sinirlerimi bozdu." Aldığı sayısız geri dönüşlerin arasında Indianapolis'te yaşayan yaşlı bir adamınki de vardı. Mesajında "kadınlara karşı iş hayatında da özel hayatında da asla adaletsiz davranmadığını" söylüyor ve yazarı "daha normal adamlarla iletişime geçmediği ve konuşmadan önce o adam hakkında bilgi almadığı" için kusurlu buluyordu. "Okurum bu sözlerinden sonra hayatımı nasıl yaşayacağıma dair tavsiyeler veriyordu ve 'aşağılık kompleksim' olduğu konusunda ısrar ediyordu."

Bizler günün sonunda hep kendimizi sorguluyor, kendi yetersizliğimizi ve beceriksizliğimizi kafamıza kakıyoruz. Sokakta oldukça sempatik ve masum turistler benden bilgi istediklerinde kendimden en küçük şüphe duysam başkasına sormalarının daha iyi olacağını söylüyorum onlara; ama genelde benden uzaklaşır uzaklaşmaz yolu gayet iyi anlatabileceğimi fark ediyorum. "Yön duygusu" ve "ekonomi": Bu tip terimler zihnimde yanıp sönmeye başladığı an panik oluyorum; aynı bir zamanlar "matematik" kelimesinin bende yarattığı etki gibi... Birkaç sene önce Provence Üniversitesi'nin araştırmacıları, ilkokul öğrencilerinden oluşan iki gruptan, oldukça karmaşık bir geomet-

rik çizimi hafızalarında tutup yeniden çizmelerini istedi. Gruplardan birine bu egzersizin "geometri" egzersizi olduğu söylenirken diğerine "çizim" egzersizi olduğu söylendi. İlk gruptaki kız öğrenciler erkeklere göre daha az başarılı oldu. İkinci gruptaki kızlar ise matematiğin korku veren gölgesinden muaf bir şekilde ve dolayısıyla başaramayacaklarını düşünmeden erkeklerden daha iyi çizim yaptılar.[5] Lisenin sonlarına doğru ben de insanı felç eden ve değiştiremeyeceğime ikna olduğum sınırlamalardan kısa süreliğine kendimi azat etme fırsatı bulmuştum: Alanına tutkuyla bağlı ve sağduyulu olduğu kadar sabırlı da olan, görmeye alıştığım o kibirli kovboylarla alakası olmayan bir kadın öğretmenim vardı. Hayal bile edemeyeceğim bir şey oldu ve onun sayesinde *Olgunluk* (İsviçre'de lise bitirme sınavlarına verilen isim) sınavımdan iki sene önce matematiği neredeyse *iyi* bir öğrenci olmuştum ve yazılı sınavda çok iyi bir not almıştım. Sorunsuz geçen sözlü sınavımın sonunda ise hafiften tuzak bir soruya doğru cevap vermiştim ve öğretmenim bana "Bravo!" demişti. Bu yirmi beş sene önceydi ve ben rakamlarla dolu karatahta önünde işitmemin çok az bir ihtimal olduğu o "bravo"yu hiç unutmadım. Gördüm ki aptallığım fıtrat değildi: Vay be! (2014'te İranlı kadın matematikçi Maryam Mirzakhani –2017'de kanserden vefat etti– kırk yaşındayken Nobel'in matematik alanındaki dengi sayılan Fields nişanıyla ödüllendirilen ilk kadın oldu.)

"*Neyin* mükemmeliyeti?"

Hiç anlamadığım disiplinlerin yanında, her zaman kendimi iyi hissettiğim, bana gurur duygusunu hissettiren başka disiplinler oldu –lisedeyken bilim dersleri yüzünden sınıfta kalmaktan kıl payı kurtulduktan sonra bitirme sınavında yaptığım Yunanca çevirim ödüle layık görüldü. Ancak bunların tatlı bir flüt ezgisine ritim tutarak Hakiki Bilgi gezegeninin etrafında sonsuza dek dönmeye mahkûm kibarcık entelektüel uydu konumu-

5 "Les hommes et les femmes sont-ils égaux face aux mathématiques?", FranceTVInfo. fr, 29 Kasım 2013.

mu daha da sağlamlaştıran değersiz alanlar olduğu fikrine saplanmıştım bir kere! Yine de birçokları tarafından kabul gören bu gerçeği yavaş yavaş sorgulamaya başladım. Bugün beceriksiz olduğum alanlardan bazıları bende katıksız bir üzüntü hissi uyandırıyor. Pratik bilimlere, sanıldığının aksine küçümseyici tavırla yaklaşmıyorum, yani bu alanlarda başarısız olduğum için gerçekten üzgünüm. Ancak zekânın değerlendirilmesi için kullanılan hâkim ölçütleri protesto etmek için kendimde gittikçe daha çok cesaret buluyorum.

Bir kadın okuyucu olarak, örneğin, *Le Monde Diplomatique*'in edebi ve felsefi makalelerine, çağa ve topluma bakışına, taraf olduğu şeylere, sayfalarında büyük entelektüel isimlerin imzası olmasına, sofistike ve ilginç görsellerine âşık olmuştum. Burada çok hoşuma giden şiirsel bir gazetecilik tarzı görüyordum. Gazetede çalışmaya başladığımda mesai arkadaşlarımın rakamlara, haritalara, tablolara, yani o güne dek neredeyse hiç farkına varmadığım her şeye olan tutkusu beni şaşırtmıştı. Sadece aklım almıyor değil, aynı zamanda tüm bunlara eğildiğim nadir zamanlarda ve beynimin karanlıklarında minnacık ışık belirmeleri olduğunda bile kendime bir şey kattığımı hissetmiyorum. Ne tabloların, rakamların, haritaların kullanışlı ve değerli olduğunu ne de okurlarımızın bir kısmının bunları sevdiğini inkâr ediyorum, ancak bir de başka bir kesim var ki –ben de onlardanım– tüm bunlar onlara bir şey ifade etmiyor ve onlar yine aynı zenginlikte bilgilendirmeyi talep etmekle birlikte başka tarzda bir dünya algısını tercih ediyorlar. Başlarda bu durumdan utanıyordum, artık kabullendim. Genel çerçevede, yaşlandıkça bilgi alanında bana tepeden bakanların sınırlarını, kör noktalarını, zayıflıklarını daha iyi görüyorum. Hem onların karşısında aptallığımın mutlaklığını hem de onların benim karşımda zekâlarının mutlaklığını –ki bu onlar için gayet normal– kabul etmiyorum (en azından içimden). Sonuçta zekânın avantajlı tarafındalarken neden beni dinleme zahmetine girsinler ki? İşte kitaplar yazmamın nedeni belki de budur: yetenekli olduğum alanlarda kendimi yaratmak (en azından umudum bu); bazen sözü bile edilmemiş veya adı konmamış konuları,

önemli ve konuşmaya değer olduklarını ifade ederek tartışmaya açmak için...

Kadınların üniversitedeki yerini konuşurken genelde öğrenci ve öğretmen kadın oranlarından veya bazı alanlarda erkeklerin neredeyse ayrıcalıklı varlıklarından bahsederiz. Erkek öğrenci ve hocaların cinsiyetçiliğinden veya kızların fizik veya bilgisayar alanlarını seçmesine engel teşkil eden özgüven eksikliğinden yakınırız. Ancak bana öyle görünüyor ki çoğunlukla öğrenme konusunu sorgulamayı unutuyoruz. Genç kadınlar için üniversiteye girmenin, yüzyıllar içinde çok büyük kısmı onlarsız inşa edilen (tabii onlara *karşı* amaçlarla ortaya koyulmamışlarsa) bilgileri, metotları, kodları idrak etmeleri demek olduğunun üzerinde durmuyoruz. Eğer bu soruna dikkat çekerseniz sizi derhal özcülükle suçluyorlar: Kadınların farklı bir beyni olduğunu ve bilgiyi ortaya koymada "tipik olarak kadınsı" bir tarzları olduğunu önermek ister miydiniz? Veya söyleyecek bir sözleri olsaydı matematik formüllerinin yanına minik kalpler çizerlerdi belki? Öte yandan özcülük suçlaması tam tersine de işleyebilir; çünkü kadınlar ve erkekler soyut bir alanda donmuş varlıklar olmadıkları için ve tüm hareket bütününde ve tarihin olaylar akışında etkileşimde olan iki grubu oluşturdukları için, akademik bilgiyi nesnel kabul edemeyiz ve ona mutlaklık değeri biçemeyiz.

Tarihin galip gelenler tarafından yazıldığını söylemeye alışmışız; ancak birkaç senedir, örneğin, her Ekim ayında Christophe Colomb Günü, "Amerika'nın keşfi" terimindeki "keşif" kelimesinin ne kadar sorunsal olduğunu göstererek ve birileri için "kıymetli kâşif" olanın başkaları için "eli kanlı istilacı" olduğunu hatırlatarak, her seferinde daha güçlü bir şekilde resmî tarihi protesto etme fırsatı sunuyor. Bir bakıma kadınlar da tarihin kaybedenleridir –bu kitabın sayfalarında da görüldüğü üzere vahşet dolu tarihin. Bir *bakış açısına* sahip olmaya hakkı olmayan mağluplar neden sadece kadınlar olsun ki? Elbette kadının içinde bulunduğu şartlar bir tek bakış açısı edinecekleri anlamına gelmiyor. Feminist yaklaşımı olan erkek tarihçiler olabileceği gibi feminist bağlamda cadı avları okuması yapma-

yan kadın tarihçiler de olacaktır. Sömürgeleştirilmiş olanların torunları sömürgeleştirmeye ilgi duyabileceği gibi kölelerin torunları da kölelik konusuna tamamen ilgisiz kalabilir ve beyazlar da bu iki konuya pekala ilgi duyabilir. Peki ama, acaba bir gruba mensup olmanın veya olmamanın hiçbir önemi yokmuş gibi davranabilir miyiz? Daha önce bahsetmiş olduğumuz gibi bir disiplin olarak tarihin erkekler tarafından şekillendirilmiş olması, cadı avlarına olan yaklaşıma veya en azından bu konunun işlenmemesine katkı sağlamıştır; zira bu avlar uzun bir süre basitçe yok sayılmış veya dipnotlarda kendilerine yer bulabilmiştir. Bir örnek daha verelim: Erik Midelfort bekâr kadınlar olgusundan rahatsız olan toplumlarda cadı avlarının "sağaltıcı" bir rol oynadığını söylediğinde Mary Daly ona iki soru sorar. Önce: aynı nitelendirmeyi Yahudilerin pogromu veya siyahların linç edilmesi hakkında kullanmaya cesaret edebilir miydik? Sonra: kimin için sağaltıcı?[6]

1990'lı yılların başlarında özgüven üzerine yazdığı kitabında Gloria Steinem, ABD'de üniversitenin birinci sınıfında okuyan iki yüz bin kız ve erkek öğrenciyle yapılan ve üniversiteye geçişlerinde kızlarda görülen kendini küçümseme eğiliminde dikkat çekici bir artış olduğunu, erkek sınıf arkadaşlarının özgüveninin ise aynı kaldığını veya güçlendiğini ortaya koyan bir çalışmadan söz ediyor. Çok sayıda üniversite hocası o dönem üniversite bölümlerinin kadınlara ve azınlıklara daha çok yer açmak amacıyla çeşitlendirilmesine karşı sert bir direniş göstermişti ve "politically correct" olmak gibi bir kaygıları yoktu; ki WITCH'in kurucularından Robin Morgan, bu ifadeden *"plain courtesy"* yani sadece "biraz nezaket" anlamı çıkarmanın mümkün olduğunu söylüyordu. Akademisyenler kendilerini adeta "mükemmeliyetin" bekçisi olarak görüyorlardı. "Sanki en önemli sorun '*neyin* mükemmeliyeti?' değilmişçesine" diyordu Steinem. Aslında, Steinem'a göre, hocalar değişimin sadece kadınları ve azınlıkları kürsünün veya birkaç mevcut yapının bir parçası kılmayı gerektirmekle kalmayıp aynı zamanda "yeni gözlerle bakmayı öğrenmeyi, her tür deneyimin ele alın-

6 Mary Daly, *Gyn/Ecology*.

ması için ölçüt olarak kullanılan 'normları' da sorgulamayı gerektireceğini anlamışlardı."[7]

Ben her zaman pozitif bilimlerin hegemonyasına dair tatminsizliğimin ve dünyayı soğuk, keskin hatlarla, nesnel ve kuşbakışı yorumlama tarzına dair mesafemin kadın olmamla ilgisi olduğunu düşünüp durdum; ancak bu ikisi arasındaki ilişkiyi açıklayamamamdan ötürü bunu ortaya koymaktan da çekindim. Beni bundan alıkoyan yine özcülük perspektifiydi. Kendimi yine bir şeyleri "kadınsı" tarzda görme ve yapma biçimini savunurken bulmak istemiyordum. Kaldı ki her kadının benim gibi olmadığını görüyordum, tıpkı erkeklerde entelektüel hassasiyetimi gördüğüm gibi. Bu yüzden her denememde takıntılı bir biçimde asıl konu ne olursa olsun ortaya çıkan ana fikirde ısrar etmekle yetindim –deniz kabuklularının üremesini bile anlatıyor olsam, sözü bu fikre getirmenin yolunu buldum: Akılcılık kültüne dair (veya akılcılıktan anladığımız her ne ise) geliştirdiğim eleştiriye sürekli yeniden döndüm. Bu kült bize o kadar doğal geliyor ki, onu bazen kült olarak tanımlamıyoruz bile. Bu kült aynı anda hem dünyayı ele alma ve ona dair bilgilerimizi bir araya getirme biçimimizi hem de dünya hakkında harekete geçme ve onu dönüştürme tarzımızı belirleyebiliyor. Bu bakış, dünyayı nesnel bir şekilde ele almamızın mümkün olduğunu söylerken, onu üretim ve ilerlemenin hizmetine sunulan birbirinden ayrı, cansız, gizemsiz ve sadece acil ihtiyaç giderme işlevlerine odaklanılan nesneler bütünü olarak kafamızda tasarlamaya bizi yönlendiriyor. Bu kült 19. yüzyıl biliminin fetihçi zihniyetine kökten bağlıdır. Öte yandan yine aynı yüzyılda ortaya çıkan kuantum fiziği bu iyimserliğe –veya bu kibre– şüpheyle bakmıştır. Kuantum fiziği her çözülen gizemin yenilerini doğurduğu ve arayışın hiçbir zaman bitmeyeceği; nesnelerin ayrı ayrı değil birbirine sımsıkı bağlı olduğu; durağan nesnelerin değil, enerji akımlarının ve süreçlerin var olduğu; gözlemcinin varlığının deneyimin gidişatını etkilediği; değişmez kurallara bağlı güçle alakası olmadan, düzensizliklerin, öngörülemezliklerin ve açıklanamayan "sıçrayışların" gö-

7 Gloria Steinem, *Revolution from Within.*

rüldüğü bir dünyadan bahseder. İşte Starhawk'ın modern fiziğin artık cadıların içgüdülerini onaylayan noktaya geldiğini söylemesinin sebebi budur. Nitekim fizikçi Bernard d'Espagnat da, maddenin ve dünyanın bize sunulan nihai bilgiye karşı gösterdiği direnç göz önüne alındığında, hafsalamızın alamayacağı şeylerin en azından bir kesitini bize sunması için sanata yeniden yönelmenin saçma olmayacağını düşünüyor.[8] Bu sonuç, alışageldiğimiz bilgi müessesesi açısından altüst edicidir.

Bambaşka bir dünya algısının keşfinden bir yüzyıl sonra bu keşiflerin sonuçlarını dünyaya uygulamakta halen zorlansak da, bunlar kaynağını 17. yüzyıldan, özellikle de (*Yöntem Üzerine Konuşma* isimli eserindeki ünlü bir sözüne göre "erkeklerin doğanın efendisi ve sahibi" olduğunu görmeyi hayal eden) René Descartes'tan alan dünya görüşünü yalanlamayı başarmışlardır. Çok önemli bir eserde coğrafyacı Augustin Berque, Descartesçı dünya görüşünden doğan düzensizliği analiz etmiştir.[9] Jean-François Billeter de o ticari, hesapçı ve haksız olarak akılcılığın zirvesi olarak tanıtılan zihniyetin Rönesans Batısı'ndan tüm gezegene ağır ağır yayılışını anlattığı "zincirleme reaksiyonu" ele almıştır.[10] Michael Löwy ve Robert Sayre ise (bugün tutkulu ve soluk benizli züppeler olarak görülen) romantiklerin, dayatılan sistemin temel hatasını nasıl anladıklarını aktarmaktadır. Ruh dünyasının başka katmanlarını keşfetmek ve değerlendirmek isteseler de romantikler aklı tümden reddetmiyorlardı: Onlar daha çok "doğaya ve insanlara hükmetmek adına araçsallaştırılan akıl yerine daha çok fayda sağlayacak insani akılcılığı koymaya çalışıyorlardı."[11]

Tüm bu düşünürler bana içinde yaşadığımız medeniyete; onun fethedici, yaygaracı, saldırgan dünya ile olan ilişkisine; beden ile ruhun, akıl ile duygunun birbirinden ayrılma ihti-

8 Bkz. Mona Chollet, *À l'assaut du réel, La Tyrannie de la réalité*.

9 Bkz. Augustin Berque, *Écoumène. Introduction à l'étude des milieux humains* [2000], Belin, Paris, 2016.

10 Jean-François Billeter, *Chine trois fois muette*, Allia, Paris, 2000.

11 Michael Löwy ve Robert Sayre, *Révolte et mélancolie. Le romantisme à contre-courant de la modernité* [1992], Payot, Paris, 2005. [*Isyan ve Melankoli: Modernite'ye Karşı Romantizm*, çev. Işık Ergüden, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2016].

maline olan saf inancına; kendisinden olmayana gösterdiği kör –hatta alerjik– narsisizme; anlamsız kentsel mimari yapılarla kendini çirkinleştirmesine; pire için yorgan yakmasına (yorganı yakmanın da başlı başına sorun olduğunu söylemeye gerek yok); fazla güçlü ayrıtlarına ve fazla çiğ ışıklarına; gölgeye, bulanıklığa, gizeme karşı tahammülsüzlüğüne[12] ve sebep olduğu marazi metalaşmaya dair hissettiğim rahatsızlığımı tanımlamama yardım ettiler. Bu yazarlar medeniyetin bugün nasıl inşa edilmiş olduğuyla ilgili değil, nasıl bir medeniyet ihtimalinin kaçırılmış olduğuyla ilgili üzüntümü besliyorlar. Aralarında bir bağ olduğunu hep düşünmeme rağmen, bugüne dek feminizmimle akılcılık eleştirisi konusundaki takıntımı nasıl bir arada götüreceğimi bilmiyordum. Ancak cadı avları tarihi ve birçok kadın yazarın bu tarih hakkındaki yorumları ile her şey kafamda yerine oturdu. Bu sanki yapbozun eksik olan ana parçasını yerine koymak gibiydi.

Doğanın ölümü

Silvia Federici'nin *Caliban ve Cadı* isimli kitabının başlığı, Shakespeare'in *Fırtına* eserindeki kara tenli, eğri büğrü, fiziği kadar ahlâkı da korkunç ve annesi cadı olan, Prospero'nun "zehirli köle" ve "karanlıkların meyvesi" diye tanımladığı karaktere gönderme yapmaktadır. Caliban, aynı kadınlara yapıldığı gibi sömürülerek kapitalizmin güçlenmesi için gerekli olan ilkel birikimin kaynağı durumundaki köleleri ve sömürgeleri temsil eder. Ancak kadınların köleleştirilmesi aynı zamanda bir başka tahakküm kurma işiyle koşut gider: doğanın tahakküm altına alınması. Bu tez özellikle 1980 yılında ekofeminist ve felsefeci Carolyn Merchant'ın öne sürdüğü tezdir ve *La Mort de la nature* [Doğanın Ölümü] isimli kitabı Federici'ninkini tamamlayan bir eserdir.[13] Merchant bu kitapta Rönesans döneminde devasa

12 Bu konuda şu esere atıfta bulunuyorum: Junichirō Tanizaki, *Éloge de l'ombre* [1933], Verdier, Paris, 2011. [*Gölgeye Övgü*, çev. Didem Kizen, Jaguar Kitap, İstanbul, 2019].

13 Carolyn Merchant, *The Death of Nature. Women, Ecology, and the Scientific Revolution* [1980], HarperOne, San Francisco, 1990

miktarda maden ve ağaç, ayrıca ekilebilir geniş alanlar gerektiren ve dünyanın fizyonomisini daha önce görülmemiş ölçüde değiştiren insan aktivitelerinin yoğunlaşmasının, zihniyetlerde nasıl bir altüst oluş yarattığını anlatıyor.

Eski anlayış, dünyayı genelde anaç ve besleyici bir figürle özdeşleştirilen, canlı bir organizma olarak görüyordu. Antik Çağ'dan beri –Yaşlı Plinius, Ovidius veya Seneca tarafından ortaya konan görüşe göre– özellikle maden çıkarmak hor görülüyordu. Bu iş, altın söz konusuysa açgözlülükle veya demir söz konusuysa katliama susamaktan kaynaklanan saldırgan bir hareketle benzeştiriliyordu. 16. ve 17. yüzyıllarda bunlara bir de –şair Edmund Spencer ve John Milton tarafından çok büyük bir hata olarak görülen– dünyaya tecavüzü temsil eden ahlâksız şevk eklendi. O çağın insanları, "maden çıkarma aktiviteleri ile kadın bedeninin her köşesinden yararlanmak arasında doğrudan bağlantı" kuruyordu.[14] Maden, Dünya Ana'nın vajinası ve oyuklar da gömülü madenlerin saklı olduğu rahim olarak görülüyordu. Artık savunulamaz durumdaki eski zihniyetin yerini Rönesans ile yavaş yavaş yenisi almaya başladı; dünyanın bedenini cansızmış gibi tahayyül eden, etiği yok sayan ve sınırsız bir sömürüye izin veren bir zihniyet... Aynı şekilde yeni ticaret iştahı da rıhtımlar, köprüler, su bentleri, gemiler inşa etmek ve sabun, bira varilleri ve cam üretmek için devasa miktarda kereste gerektiriyordu. Bunun sonucunda "kaynaktan" ibaret görülen doğaya ilişkin ilk yönetimsel sorun ortaya çıktı: 1470'te Venedik'te çıkarılan bir yasayla ağaç kesimi yetkisi belediyeden alınıp tersanelere verildi. Ortaya çıkan manzarayı Merchant şöyle özetliyor: "Zamanla Avrupa şehirleri büyürken ormanlar daralıyor, bataklıklar kuruyor, doğada geometrik kanal ağları beliriyordu; devasa ve kuvvetli hidrolik su çarkları, kömür madenleri, demir atölyeleri ve vinçler iş sahasında boy gösteriyor ve gittikçe daha çok insan, doğanın makinalar tarafından manipüle edilişine ve dönüşüme uğramasına şahit olmaya başlıyordu. Bunun sonucunda, insan deneyiminin o zamana dek doğayla inşa ettiği doğrudan

14 *A.g.e.*

ve organik ilişkide ağır ama geri dönüşü olmayan bir yabancılaşma meydana geldi." Dayatılan mekanik dünya görüşü, dünyaya dair bilginin "kesin ve tutarlı" olabileceğini iddia ediyordu; organik hayattaki düzensizlik, yerini "matematik yasalarının ve kimliklerin istikrarına" bırakıyordu. Artık dünya ölü, madde de edilgen olarak görülüyordu. Makina modeli ve özellikle saat modeli her yerde dayatılıyordu. *Yöntem Üzerine Konuşmalar*'da Descartes, hayvanları elektromekanik otomatlara benzetiyordu. Thomas Hobbes ise –1642'de Blaise Pascal tarafından hesap makinesinin tasarlandığını duymuş olmalı– akıl yürütmeyi basit ve zincirleme toplama çıkarma işlemleriyle karşılaştırıyordu.[15]

Bu çağ, Susan Bordo'nun "doğum sancısı" olarak adlandırdığı şeyi yarattı: Ortaçağ'ın anaç ve organik dünyasından "apaçıklığın, kopuşun ve nesnelliğin" hüküm sürdüğü yeni dünyaya atılmak için bir ayrılış. İnsan da bu yeni dünyada "bir zamanlar aynı ruhu paylaştığı dünya ile devamlılık arz eden bağını koparmış ve ondan tereddütsüzce ayrılmış bir bütün" olarak arzı endam ediyordu. ABD'li filozof Bordo, bu yeni düzende "kadından uzaklaşmayı, anaç dünya ile olan birliğin hafızasından kaçışı ve kadınla özdeşleşen tüm değerlerin reddini" gözlemliyor ve bu değerlerin yerine eski düzenle arasına mesafe koyma ve ondan ayrışma takıntısının geldiğini görüyor.[16] Bu Guy Bechtel'in farklı bir ifadeyle söylediği şeydir: "İnsan üretme makinesi" aynı zamanda "eski kadınları öldürme makinesiydi."[17] Böylelikle "ultra eril bilgi modeli", soğuk ve kişiliksellikten uzak "eril bilişsel tarz" ortaya çıkmıştı. Bordo bu yeni dünya yorumunun 20. yüzyıl feminizminin hayal ürünü olmadığının altını çiziyor: "Modern bilimin kurucuları bilinçli bir şekilde ve açıkça bilimin 'erilliğinin' yeni bir çağ açtığını ifade ediyordu. Ve erillik ile daha temiz, daha saf, daha nesnel ve daha disiplinli bir dünya arasında epistemolojik bir ilişki kuruyorlardı." Ni-

15 *A.g.e.*

16 Susan Bordo, *The Flight to Objectivity. Essays on Cartesianism and Culture*, State University of New York Press, Albany, 1987.

17 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident.*

tekim İngiliz bilim adamı Francis Bacon da "zamanın eril doğumunu" ilan etmişti.[18]

Öznenin kendisi ile ve onu çevreleyen dünya ile ilişkisi altüst oldu. Beden artık ruhtan ayrı tanımlanıyor ve hor görülüyordu: Descartes, "Ben insan bedeni denen organlar bütünü değilim" diyordu (*Yöntem Üzerine Konuşmalar*). Silvia Federici burada, daha sonraları ondan "kapitalist disiplin tarafından talep edilen düzene ve otomatizme uygun hale getirilmiş bir enstrüman" yaratılmasını sağlayacak beden anlayışı görüyor.[19] Susan Bordo da Batı felsefesindeki –bir hapishane veya bir kafese benzetilen– beden aşağılamasının Antik Yunan felsefesine uzandığını hatırlatıyor.[20] Ancak "Aristoteles ve Platon için, diyor Bordo, beden ve ruh kesinlikle birbirine karışmış haldeydi ve ikincisi sadece birincinin ölümü halinde özgür kalabilirdi." Descartes ise bunu bir adım ileriye götürüyor, beden ve ruhu radikal bir şekilde farklı maddeler olarak görüyordu. Ona göre insan ruhu "bedene ait olan hiçbir şeyde yer alamazdı" (*Yöntem Üzerine Konuşmalar*).

Artık besleyici bir kucak olarak görülmeyen doğa, itaat etmesi için kırbaçlanan vahşi ve dizginsiz bir güç olarak algılanıyordu. Carolyn Merchant, aynı şeyin kadınlar için de geçerli olduğunu gösteriyor. Kadınlar doğaya erkeklere nazaran daha yakın ve cinsel anlamda da daha tutkulu görülüyordu. (Baskıcı tutum öyle başarılı oldu ki, bugün kadınlar erkeklerden *daha alt seviyede* cinsel varlıklar olarak görülüyor.) "Doğanın şiddetinin sembolü olan cadı fırtınalar estiriyor, hastalıklara yol açıyor, hasadı mahvediyor, nesli engelliyor ve küçük çocukları öldürüyordu. Düzensizliğe sebep olan kadın, aynı kaotik doğa gibi, kontrol altına alınmalıydı." Bir kere ümüğü sıkıldı mı ve uysallaştırıldı mı, ikisi de dekoratif bir işleve indirgenebilir-

18 Susan Bordo, *The Flight to Objectivity*.

19 Silvia Federici, *Caliban et la sorcière*.

20 Susan Bordo ayrıca çağdaş Batı kültüründeki kadın bedeni ve zayıflık takıntısına dair referans bir eser olan ve *Beauté Fatale* kitabım için bolca yararlandığım şu kitabın da yazarıdır: Susan Bordo, *Unbearable Weight. Feminism, Western Culture, and the Body* [1993], University of California Press, Berkeley, 2003

di ve "yorgun girişimci-koca için psikolojik desteğe ve yeniden üretim kaynağına" dönüştürülebilirdi.[21]

Modern bilimin babası kabul edilen Francis Bacon (1561-1626) şaşırtıcı bir biçimde iki tahakküm türü arasında paralellik ortaya koyar. Yıllar boyunca İngiliz Kralı I. James'in danışmanlığını yapmış ve iktidarın tepesinde birçok görevi, özellikle de başsavcılık görevini icra etmişti. Demonoloji üzerine bir yazı da yazmış olan I. James, İngiltere tahtına çıkışından hemen sonra kanunu değiştirmişti: Artık sadece cinayetler değil tüm cadılık faaliyetleri de ölümle cezalandırılacaktı. Carolyn Merchant'a göre Bacon, kitaplarında cadı olduğundan şüphenilenlere uygulanan metotların aynısını doğaya da uygulamayı üstü kapalı olarak savunuyordu. Hedeflerini ve bilimsel metotlarını belirlemek için başvurduğu temsiller doğrudan Adalet Divanı'nda –veya kendisinin çok zaman geçirdiği işkence odalarında– hayata geçiriliyordu. Doğanın tüm gizemlerini sunması için ona acı çektirilmesini öneriyordu: "Elbette, diye yazıyordu, doğa engizisyonu yasak sanılmasın; aksine doğa köle edilmeli, hapse tıkılmalı ve mekanik sanatlarca şekillendirilmelidir."[22] Günümüzde kullanılan dil hâlâ bu eril ve saldırgan cinsellikle boyalı, fetihçi zihniyetin izlerini taşır: İngilizcede *hard facts* terimi tartışmaya kapalı normlar anlamına gelir.[23] Aynı tavrı şu sözleri yazan ABD'li çevreci bir filozof olan Aldo Leopold'da (1887-1948) bile görebiliyoruz: "Bir çevreci, bilinçli biridir ve alçakgönüllülükle vurduğu her balta darbesiyle toprağının üzerine imzasını atar."[24]

19. yüzyılda nihayet uysallaştırılmış olan doğa, bilimin darbelerine artık direnç göstermeyen uysal kadın formu altında temsil ediliyordu. Örneğin Fransız heykeltıraş Louis Ernest Barrias'ın (1841-1905) "La nature se dévoilant" [Örtüsünü Çıkaran Doğa] isimli eseri, başındaki örtüsünü zarif bir hareketle

21 Carolyn Merchant, *The Death of Nature*.

22 Akt. Carolyn Merchant, *The Death of Nature*.

23 Carolyn Merchant, *The Death of Nature*.

24 Akt. Pascale d'Erm, *Sœurs en écologie. Des femmes, de la nature et du réenchantement du monde*, La Mer Salée, Nantes, 2017

çıkaran, göğüsleri açık bir kadın heykelidir. Bugün bu heykeli gördüğümüzde Cezayir Savaşı boyunca üzerinde "Güzel değil misiniz? Öyleyse başörtünüzü çıkarın" yazan Fransız propaganda afişlerini ve aynı şekilde Fransa'da 2004 yılında okullarda başörtüsünü yasaklayan yasayı hatırlamak işten bile değil. Görünen o ki aynı zihniyetle boyunduruk altına alınmış kadının –hele ki yerli olanlarının– ve doğanın, Batılı ataerkil bakışlardan herhangi bir şey gizlemeye çalışmasına tahammül yok. Aynı tahammülsüzlük cadı avlarında da vardı: Cadı olduğundan şüphelenilenlerin sorgusunu yapabilmek için bedenlerinin baştan aşağı –saçlar ve tüm kıllar olmak üzere– tıraş edilmesi daha iyi tahakküm uygulamanın her şeyi görmekle mümkün olduğunun göstergesiydi.

Dreuf, Popokoff ve diğerleri

Daha önce sözünü ettiğimiz Doktor Dreuf'un muayenehanesinin olduğu sokağın adı "Skopofili Sokağı" idi. Sigmund Freud tarafından öne sürülen "skopik dürtü" denetleme duygusuyla bağlantılı olarak nesne konumuna yerleştirilen bir insana bakmaktan haz alma durumuna verilen isimdir. Bu sokak kurgusal Tris şehrinde bulunur. Hikâye şehre karanlığın çökmesiyle başlar. Doktor küçük ve tozlu ofisindedir; kütüphanesinin rafları sarı renkte cam kavanozlarla doludur ve kavanozların içinde "kimyasal formalin maddesiyle kaplı birkaç rahim, birkaç kadın memesi" ve kürtajla alınmış bir cenin suyun içinde yüzmektedir.[25] O saatte jinekoloğun yardımcısı akşam yemeğini hazırlamaya çoktan başlamıştır. Günün sondan ikinci hastası henüz gelmiş ve divana uzanmıştır. Bu onun ilk gelişidir. Adı Eva'dır ve "pek ünlü ve tartışılmaz bir uzman" olan bu adama muayene olmaya gelmiştir, çünkü garip bir hastalıktan mustariptir: Tüm çağlardan çok sayıda kadının kaderini ve sesini işitmektedir. Çok uzun bir konuşma boyunca, transa geçmiş Eva'nın ağzından, ardı sıra, İncil'de adı geçen günahkâr bir kadın, bir manastıra kapatılmış rahibe, cadı olarak yakılmaya

25 Mare Kandre, *La Femme et le Docteur Dreuf*.

mahkûm edilmiş yaşlı bir kadın, odun toplarken tecavüze uğrayan genç bir kız, ağır kıyafeti altında nefessiz kalan ve hareket edemez hale gelen aristokrat bir kadın, kocası tarafından hapsedilmiş bir eş ve yasadışı yollarla kürtaj olduktan sonra ölen bir fahişe konuşur.

Dreuf –az çok– dinlemektedir; kâh sıkılır kâh dikkati dağılır kâh alay eder kâh sabırsızlanır, endişelenir, tiksinir, bu ruh hastasıyla ne yapacağını kendine sorar: Onu sürgüne mi göndermelidir yoksa ilaçlara mı boğmalıdır? Kadın durmadan anlatırken o, "Evet... evet..." diye kısık sesle mırıldanır. Gençliğinde onu korkutan veya utandıran kadınların hatıraları, karşı cinsin onda uyandırdığı dehşetten kurtulmak için kendini bilime ve matematik formüllerine adayan bu kısa boylu adamın zihninden bir bir geçer: "Cennet kere rahibenin karesi, meyve çarpı odun ateşi, iğfal edilen kızın karekökü, çamurlu araziyi de fahişeden çıkardık mıı..." Hastasının öyküsünde bir cadı avcısı belirdiğinde Dreuf aniden dikkat kesilir ve duygulanarak "büyük cadı avcısı ataları" olan hocası Popokoff'u hatırlar. Dreuf genç kadının bu avcıyı tasvir etmesini ister. "Bu karakter aşırı derecede antipatiktir, der Eva, büyük deri botları ve uzun bir bastonu vardır ve gece gibi kara renkte büyük beden bir mont giymiştir. Kendisi sizin yaşlarınızda doktor ve evet... Evet... Sizi temin ederim ki sizde onu andıran bir şey var doktor Dreuf!" Hekimin yüzü aydınlanır, gururu okşanmıştır, ancak sonra yüzünü asar çünkü bu hastasının sesinde "hafif alaycı bir titreme" sezer.

Evet, bu romanında İsveçli kadın yazar Mare Kandre (1962-2005) her şeyden önce Sigmund Freud ve psikanalizi hedefine almıştı, ama özellikle doktorlar ve bilim adamları bu nefis hicvin asıl hedefiydi. Geçmişe baktığımızda kadınlara karşı yapılan modern bilim savaşının esas olarak tıp alanında gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bildiğimiz haliyle tıp, kadınların fiziksel olarak bertaraf edilişleri üzerine inşa edilmiştir: Cadı avları, daha önce de gördüğümüz gibi, öncelikle şifacıları hedef almıştır. Bu şifacılar, deneyimleri dolayısıyla, çoğu Diafoirus'u* andıran, ama keşiflerinin üzerine konmak suretiyle bu "adalet-

(*) Molière'in "Hastalık Hastası" isimli oyunundaki hekimin adı – ç.n.

siz" rekabetin son bulmasından faydalanan hekimlere kıyasla çok daha donanımlıydılar. 13. yüzyıldan itibaren –yani cadı avlarının başlamasından çok önce– Avrupa üniversiteleri bünyesinde tıp okullarının açılması ile doktorluk mesleği kadınlara yasaklanmıştı. 1322 yılında Floransalı bir soylu olan ve Paris'e yerleşen Jacqueline Félicie de Almania, yasadışı olarak doktorluk yaptığı için şehir fakültesi tarafından mahkemeye verildi. Altı şahit kadın Almania'nın onları tedavi ettiğini ifade etti; içlerinden biri kadının "cerrahlık sanatına ve tıbba dair Paris'in büyük cerrahları ve doktorlarından daha çok şey bildiğini" söylemişti; ama tüm bunlar Almania'nın daha da zor duruma düşmesine yol açtı çünkü kadın olarak doktorluğu icra etmemesi gerekiyordu.[26] *Trotula* denen ve jinekolojik hastalıklara dair notların bir araya getirildiği, İtalya'nın Salerno şehrinde ünlü bir şifacı olan Trota'ya ithafen bu isimle anılan defterin akıbeti, kadınların sadece tıp pratiğinde değil aynı zamanda tıp literatürünün ortaya çıkarılma sürecinden de nasıl silindiğini gözler önüne seriyor. 12. yüzyılda tamamlanan *Trotula*, farklı kişilerin eline geçti ve 1566'da onu *Gynaeciorum Libri* isimli çok daha geniş bir yapının parçası kılacak olan Alman bir editör buldu. Bu editör Trota'nın kimliğinden şüphe duyduğu için *Trotula*'yı Eros isimli bir doktora atfetti. "Açıkçası *Gynaeciorum*'daki Yunan, Latin ve Arap yazarlar listesi dikkat çekici ölçüde homojendir: Bu yazarların hepsi kadın bedeni hakkında söylem veren ve kendini jinekolojik bilgi birikiminin gerçek sahibi gibi gösteren erkeklerdir" diyor Dominique Brancher.[27] Bugün hâlâ doktorluk mesleğinde erkeklerin Avrupa'ya nazaran baskın olduğu ABD'de kadınların meslekten bertaraf edilmesi çok daha geç bir tarihte, 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Orta sınıf mensubu beyaz (önlüklü) adamın uyguladığı şiddet, oldukça uzun süren ve özellikle sağlık için halk hareketi bünyesinde gösterilen ve sonunda zafere ulaşan bir direnişi harekete geçirmiştir.[28]

---

26 Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *Sorcières, sages-femmes et infirmières*.

27 Dominique Brancher, *Équivoques de la pudeur. Fabrique d'une passion à la Renaissance*, Droz, Cenevre, 2015.

28 Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *Sorcières, sages-femmes et infirmières*.

İsmini vermeyen Fransız bir erkek doktor, 2017 yılında Europe 1 isimli radyo kanalında kadın meslektaşlarından birinin "ortamı yumuşatmak" amacıyla kendisinin testislerini avuçlamaya veya kalçasına şaplak atmaya cüret etmesindense "şakalaşmak için" onun "kalçasını ellemesinin" daha az gülünç olacağını gururla söylüyordu.[29] Cinsiyetçi zorbalıklara kılıf uydurmak için sonsuz kez öne sürülen ve kadın doktorların erkek meslektaşları veya üstleri tarafından maruz kaldığı meşhur "tıpçı esprisinin" ve "kafayı boşaltma ihtiyacının" arkasında, çok bariz bir şekilde kadınların meslekteki varlıklarının yarattığı düşmanca duygular yatmaktadır.[30] Bunlar, ardında kadınların bu meslekte olmamaları gerektiği ve tıp dünyasında davetsiz misafir oldukları kanısını saklamaktadır ve bu çok eskilerden beri devam etmekte olan düşmanlığı körüklemektedir. 2018 yılında çoğunluğu kadınlardan oluşan ve öğrenimine devam eden onlarca doktor, Toulouse şehrindeki Purpan Hastanesi'nin kendilerine ayrılan yemekhanesinde duvara asılmış pornografik bir freskin kaldırılması için kampanya başlattı. Meslektaşlarından bazıları freskin kaldırılmasına yanaşmadı, çünkü bu "tıpçı esprisi" "tıp tarihinin bir parçası" olarak görülüyordu: Durum daha iyi anlatılamazdı...[31] Aynı şekilde kadın bir cerrah da kariyerinin başındayken bir gün çalıştığı katı terk ederken patronunun ona şöyle dediğini anlatıyor: "Belki bu meslekte bir geleceğin olabilir. Ameliyat katında ağlatmayı başaramadığım ilk sidiklisin."[32]

Kadın hastalar da bu alaycı havadan paylarına düşeni alıyor. Ameliyat katında onlar uyurken bedenleri hakkında duydukları konuşmalar veya genç bir kadının jinekolog muayenesi esnasında yaşadıklarına dair anlattıkları bu durumun kanıtıdır:

---

29 "Harcèlement sexuel à l'hôpital: 'Franchement, il y a des fois où on met des mains au cul'", Europe 1, 25 Ekim 2017.

30 Aude Lorriaux, "Comment le sexisme s'est solidement ancré dans la médecine française", Slate.fr, 5 Şubat 2015. Ayrıca bkz. Tumblr, "Paye ta blouse", www.payetablouse.fr.

31 Soazig Le Nevé, "Des internes du CHU de Toulouse obtiennent le retrait d'une fresque jugée sexiste", *Le Monde*, 19 Mart 2018.

32 Akt. Martin Winckler, *Les Brutes en blanc*.

"Muayeneye son gidişimde ben sekreterden yeni bir randevu alırken doktorum meslektaşının odasına girdi ve ona göğüslerimi tasvir etmeye başladı. Kahkahalarını duydum. Sekreter kaskatı kesilmişti; onun bu tip sözleri ilk duyuşu olmadığını anladım. Oraya bir daha geri dönmedim."[33] Ordu gibi tıp dünyası da kadınlara karşı köklü bir düşmanlığın ve eril davranış kültünün hüküm sürdüğü bir iş koludur –malum orduda da "efemine" davranışlardan korkulur. Ancak şiddet uygulama üzerine kurulu bir orduda bizi pek şaşırtmayan şey, amacı *tedavi etmek* olan bir disiplin söz konusu iken epey şaşırtıcı olabiliyor.

Tıp bugün hâlâ vurucu bir şekilde cadı avları çağında doğan bilimin özelliklerini taşıyor: saldırgan bir fethetme anlayışı ve kadın düşmanlığı; yüce bilime ve onu icra edenlere duyulan ve ayrıca beden ile ruhun ayrılmasına ve duygulardan arındırılmış soğuk akılcılığa duyulan inanç. Öncelikle tıp bugün Carolyn Merchant'nın bize doğuşunu anlattığı boyun eğdirme ve tahakküm altına alma isteğini sürdürüyor. Öyle ki bazen bu durum karikatürümsü bir hal alıyor: Örneğin 2017 yılının Aralık ayında İngiliz bir cerrah iki kadın hastasına karaciğer nakli esnasında lazerle isminin baş harflerini yazdığı için yargılandı.[34] Ve kadın hastalara karşı bu tavır çığırından çıkma eğilimi gösteriyor. Florence Montreynaud'nun da işaret ettiği üzere, önce anatomimizin farklı yerlerine bayrak dikercesine "kadın organlarına erkeklerin isimleri" verildi: "Her iki yumurtalığı rahme bağlayan tüplere 1997 yılına kadar Fallop tüpleri deniyordu ve bu isim 16. yüzyılda yaşamış italyan cerrah Fallope'den geliyordu. Sonra bunlara rahim tüpleri denmeye başlandı. Yumurtalıkların içinde bulunan ve ergenlikten menopoza kadarki süreçte her ay içinde yumurtlama yaşanan foliküllere 17. yüzyılda yaşamış Hollandalı bir doktorun adı olan De Graaf folikülleri deniyor. Vulvanın ve vajina girişinin nemlenmesini sağlayan sıvıyı salgılayan bezler ise 17. yüzyılda yaşamış Danimarkalı anatomist Bartholin'in adını taşıyor. Dahası vajinada yer alan zevk

33 *A.g.e.*

34 "Un chirurgien jugé pour avoir gravé ses initiales... sur le foie de ses patients", L'Express.fr, 14 Aralık 2017.

bölgesi 20. yüzyılda Alman doktor Ernst Gräfenberg'in baş harfini alarak G noktası diye tanımlandı. Tüm bunların erkeklerdeki karşılığını hayal edin: penisin üzerinde Émilienne Dupont kavernleri veya Catherine de Chaumont kanalları..."[35]

Kadın bedeninin bu şekilde sahiplenilmesi, soyut bir mesele olarak kalmıyor. Tıp dünyası kadın bedeni üzerinde kalıcı bir kontrol ve ona sınırsız bir erişim sağlamaya çok meraklı görünüyor. Doğanın ve kadınların bir arada evcilleştirilmesi süreci içinde, bu bedeni her daim edilgenliğe indirgeme ve uysallığını temin etme gerekliliği görülüyor. Martin Winckler, örneğin, Fransa'da her kadın için ergenlikten itibaren ve çok sağlıklı olunsa bile dayatılan yıllık jinekolojik muayenenin "değişmez ritüel", "kutsal zorunluluk" olarak kabul edilmesini sorguluyor. Wickler'e göre bu yıllık muayenenin hiçbir dayanağı yok. "'Cinsel hayatın başlamasından itibaren her sene' jinekolojik muayene, meme muayenesi ve Smear testini 'hiçbir şeyi atlamamak' için yapma gerekliliği fikri tıbbi anlamda asılsızdır; *hele ki* bu bölgelerde ortaya çıkan kanserlerin (rahim ağzı kanseri, yumurtalık ve meme kanseri kastediliyor) çok nadir görüldüğü otuz yaş altı kadınlar için. Kaldı ki bu kanserler 'herhangi' bir muayenede tespit edilemezler. Ve hastanın bir yılın sonunda iyi olduğu görüldüğünde doktor [doğum kontrolü] reçetesini yenileyebiliyor, muayene *bile etmeden*! Neden? Cevabı çok basit: Eğer kadın sağlıklıysa doktorun hastasında bir 'şey' bulması ihtimali neredeyse yoktur. Öyleyse hakikaten kadını uğraştırmak neden?" Sahi neden? Bu muayene ritüeli oldukça rahatsız edici olabiliyor: Winckler bir vakada aynı zamanda belediye başkanı olan doktorun iki ergen genç kıza üç ayda bir meme muayenesi ve jinekolojik kontrol dayattığını anlatıyor.[36] Doktorun amacı her şeyden önce çok derin ideolojik bir niyet barındırıyor. Blogger ve yazar Marie-Hélène Lahaye ise Fransız jinekologların ve doğum uzmanlarının 2016 yılının Haziran ayında serbest çalışan ebelerin yetkilerinin genişletilmesi-

35 Florence Montreynaud, *Appeler une chatte... Mots et plaisirs du sexe*, Calmann-Lévy, Paris, 2004.

36 Martin Winckler, *Les Brutes en blanc*.

ne karşı olduklarını belirttikleri bir beyanın başlığının nasıl da cuk oturduğundan bahsediyor: Bu doktorlar ebelerin yetkilerinin genişlemesinin, kadınların "tıbbi takibine" zararlı olduğunu söylüyordu. Mary Daly ise muayene ritüellerinin tüm kadınlarda kaygı verici endişe halinin devamlılığına sebep olduğunu ve bu durumun onların enerjisini tükettiğini –aynı güzellik normlarından doğan endişeler gibi– söylüyor.[37]

Birçok doktor bazı şeyleri yapmaya hakları olduğundan o kadar emin ki, farkına bile varmadan yasadışı eylemlerde bulunabiliyorlar. Örneğin 2015 yılında internette Lyon Sud Üniversitesi'nin tıp fakültesi bünyesinde jinekoloji öğrencilerini ameliyat katında uyumakta olan hastaların vajinalarına dokunmak suretiyle mesleki pratik yapmaya davet eden bir yazı dolaştığı ortaya çıktı. Her tıbbi temasın, diyor Marie-Hélène Lahaye, kadın veya erkek hastanın rızasını gerektirdiği ve vajinaya rıza alınmadan parmak sokmanın tecavüz ile eşdeğer olduğu sosyal medyada hatırlatılınca birçok doktor ve tıp öğrencisi oldukça rahatsız oldu. Bazıları bunun "cinsellikle ilgili bir şey olmadığını" ve "zevk almadıklarını" ifade ederek tecavüz tanımının daha yumuşak bir tanımla değiştirilmesini teklif etti. Diğerleri ise arsızlıklarını prosedüre uyup kadın hastaların rızalarını isterlerse reddedebileceklerini söyleyecek kadar ileri götürdüler. Tüm bunları işitince ve okuyunca vajinaya ve anüse rıza almadan dokunmak hiçbir cinsel yönü olmayan zararsız hareketler gibi görülebilirdi. Marie-Hélène Lahaye da Twitter üzerinden bu durumda tıp öğrencilerinin bu pratiği kendi aralarında yapmasını önerdi: "Önerimin çılgın bir heyecanla karşılık görmediğini itiraf etmeliyim."[38]

Bir diğer sorunlu ritüele geçelim: Bir kadın doğurmak üzereyken tıbbi personel sırayla defileye çıkarcasına gelip rahim ağzının açılıp açılmadığını kontrol etmek için izin bile almadan, hatta önceden haber bile vermeden ve bazen hassas da davranmayarak iki parmağını kadının vajinasına sokuyor. La-

37 Mary Daly, *Gyn/Ecology*.

38 Marie-Hélène Lahaye, *Accouchement: les femmes méritent mieux*, Michalon, Paris, 2018.

haye bu davranışın aynısının vücudun başka yerlerine de yapıldığını hayal etmemizi istiyor: Diyelim ki diş hekimindesiniz ve tanımadığınız insanlar muayenehaneye düzenli olarak girip parmaklarını ağzınızın içine sokuyor veya anüs kontrolü için bir uzmana gittiniz ve onlarca insan sırayla parmaklarını anüsünüze sokuyor. Lahaye sözlerini şöyle noktalıyor: "Böylesi bir pratik tıp disiplinlerinin tümünde hayal edilemez bir şeydir, kadınların cinsel organına erişim üzerine kurulu kadın doğum uzmanlığı hariç."[39] Burada abartılmış bir şekilde kadının bedeninin kendisi hariç herkese ait olduğu varsayımı ortaya çıkıyor; bu varsayım toplumun tümünde farklı derecelerde görülüyor ve örneğin neden elle taciz edildiğimizde gereğinden fazla sinirlenmememizin beklendiğini açıklıyor.

"Bunların hepsi numara yapıyor"

Konuyu daha ileri götürmeden önce burada çok sayıda sağlık çalışanının bazen aşırı derecede zorlayıcı çalışma şartları içinde, devasa bir özveri gösterdiğini inkâr etmediğimi belirtmem gerekiyor. Birçok hasta veya hasta yakını gibi benim de onlara borcum var ve eğer nankör veya adaletsiz olduğum hissi uyandırırsam onlarda, buna gerçekten üzülürüm. Ancak bütçe kesintileri ve rant zihniyeti, belki de onların meslekleri hakkındaki düşüncelerini savunmak için verdikleri mücadelede karşılarına çıkan tek sorun değildir: Onlar da, mesleklerinin tarihsel inşasından miras kalan yapısal zihniyetle, bazı küçümseyici, şiddet içeren ve kadın düşmanı meslektaşlarınınkiyle tümüyle uyum içinde olan zihniyetle bilinçli olarak veya olmayarak karşılaşıyorlar. Öyle ki Mary Daly jinekolojinin, aslında demonolojinin başka yöntemlerle bir tür devamı olduğunu söyleyecek kadar ileri gidiyor: Doktor aynı bir cadı avcısı gibi kadını kırılgan tabiatı sebebiyle yakalandığı kötülükten kurtarmak istediğini savunabiliyor –bir zamanlar Şeytan deniyorken bugün Hastalık olarak adlandırılan kötülük.[40] Gerçekten de kadınla-

39 *A.g.e.*

40 Mary Daly, *Gyn/Ecology*.

rın tıp tarafından maruz bırakıldığı uzun şiddet tarihini inkâr etmek çok zor –ki ben burada bunu yeniden anlatacak değilim. Sadece 1870'li yıllarda aşırı olduğuna hükmedilen cinsel iştahı veya "edepsiz davranışları" düzeltme amacıyla önce tahayyül edilen, sonra büyük ölçekte uygulanan (genelde eylemsel çerçevede) sağlıklı yumurtalıkların ve klitorisin çıkarılması işlemini (ABD'de kayda geçen son kadın sünneti 1948'de beş yaşında küçücük bir kızın "mastürbasyon hastalığını"[41] tedavi etme amacıyla yapılmıştır); ve hastayı (ki genelde hastaların ezici çoğunluğu kadınlardan oluşuyor) ailesine "zararsız, evcil bir hayvan gibi" teslim edilmesini sağlayan lobotomi işlemini hatırlamakla yetinelim.[42]

Günümüzde bu alanda görülen kötü muamele ve şiddet vakalarına[43] ilaç laboratuvarlarının kâr iştahı ve vurdumduymazlığından kaynaklanan ve suç işlemeye kadar giden ihmalleri ve yüzsüzlükleri de eklenmiş durumdadır. Son yıllarda sağlık sektöründe meydana gelen çarpıcı sayıda skandal, kadın hastaların hayatını cehenneme çevirdi –tabii ölümlerine yol açmadıysa: Dünya çapında on binlerce kadına uygulanan ve vücut içinde aktığı anlaşılan Fransız tipi PIP isimli meme silikonlarının; metal kısmının bazı kadınların bedenini parçaladığı tespit edilen kısırlaştırma implantlarının (Bayer laboratuvarlarının üretimi); kan pıhtılaşmasını, akciğer embolisini ve iskemik beyin damar hastalıkları riskini[44] çok yüksek derecede arttıran üçüncü ve dördüncü nesil doğum kontrol haplarının; idrar kesesi, rahim gibi organların sarkmasını engellemek için üretilen Pro-

41 Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *Fragiles ou contagieuses.*

42 Lynda Zerouk, "Durant 50 ans, 84 % des lobotomies furent réalisées sur des femmes, en France, Belgique et Suisse" [Elli yıl boyunca Fransa'da, Belçika'da, İsviçre'de lobotomi işlemlerinin % 84'ü kadınlara uygulandı], Terriennes, TV5 Monde, 5 Aralık 2017, http:// information.tv5monde.com/terriennes.

43 Bkz. Mélanie Déchalotte, *Le Livre noir de la gynécologie*, Éditions First, Paris, 2017; "Un podcast à soi (no 6): le gynécologue et la sorcière" [Kendine ait bir dinleme listesi (sayı 6): jinekolog ve cadı], 7 Mart 2018, www. arteradio.com.

44 "Pilules contraceptives: 'accident médical' reconnu pour la Bordelaise Marion Larat après un AVC" [Doğum kontrol hapları: Bordeaux'lu Marion Larat'ya iskemik beyin damar hastalığına yakalanmasının 'tıbbi kaza' olarak kabul edilmesi], France Info, 13 Şubat 2018.

lift marka vajinal protezlerin (Johnson & Johnson laboratuvarlarının üretimi) hakiki işkence aletleri olduğu görüldü. Bir kadın hasta tecrübesini şöyle anlatıyor: "Hiçbir zaman intihar edecek cesareti kendimde bulamadım, ancak işlemin ertesi günü hiç uyanmamayı diliyordum."[45] Bunlara bir de şeker hastalığında kullanılan ve bin beş yüz ila iki bin kişinin ölümüne yol açan iştah kesiciyi, yani genelde kadınlara reçete edilen Mediator de Servier'yi ve bir de Levothyrox'u da ekleyelim. Tiroid yetersizliğini önlemeye yarayan ve Fransa'da % 80'i kadın olmak üzere üç milyon kişinin aldığı bu ilacın formülünü 2017 yılının baharında Merck laboratuvarı değiştirdi; yeni formül binlerce kişide günlük hayatı felç eden katlanılmaz yan etkiler gösterdi.

Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Distilbene skandalı ortaya çıktı. Hamilelerde düşüğü önlemek için üretilen bu ilacın kadın hastaların kızlarında kısırlık sorunlarına, riskli gebeliklere, düşüklere, doğuştan anomalilere ve kanser türlerine yol açtığı görüldü. Bu ilacın reçete edilmesine ABD'de 1971'de, UCB Pharma laboratuvarı tarafından iki yüz bin kadına satılan Fransa'da ise 1977'de son verildi. Bu ilacın etkileri oğlanlarda da görüldü. % 80 engelli genç bir adam 2011'de uğradığı zarar için tazminat hakkı kazandı: Büyükannesinin 1958 yılında aldığı Distilbene, kızında doğuştan rahim bozukluğu olmasına yol açmış, dolayısıyla 1989'da bu genç adamın prematüre bebek olarak doğmasına sebep olmuştu.[46] Aynı şekilde 1956-1961 yılları arasında hamilelik bulantılarını önlemek amacıyla satılan ilaç dünya çapında on binlerce bebeğin hastalıklı doğmasına sebep oldu. Diageo grubu kolsuz ve bacaksız doğan Avustralyalı bir kadına 2012 yılında tedavisi için milyonlarca dolar ödedi.[47]

Öte yandan kadınlar hakkındaki önyargıların tıbbi anlamda onlarla ilgilenmeye ne derece engel teşkil ettiğini de görme-

45 Nolwenn Le Blevennec, "Prothèse vaginale: Cathy, 59 ans, transformée par la douleur", *Rue89*, 28 Ekim 2017.

46 "Handicapé, un petit-fils 'Distilbène' obtient réparation", Elle.fr, 9 Haziran 2011.

47 "Née sans bras ni jambes, elle obtient des millions de dollars", Elle.fr, 18 Temmuz 2012.

ye başladık. Örneğin nörobiyolog Catherine Vidal "Aynı semptomları gösteren, yani göğsünde ağırlık hissinden şikâyetçi olan bir kadın hastaya kaygı giderici ilaçlar reçete edilirken erkek hasta ise kardiyoloğa yönlendiriliyor" diyor.[48] Aynı şekilde çok sayıda kadın hasta endometriozis tanısı konmadan önce yıllar boyunca âdet dönemlerinde şiddetli ağrı çekti. Bu hastalık doğurgan olan her on kadından birinde ortaya çıkıyor, ama daha yeni yeni tanınmaya başladı. Fransa'da bu hastalık 2016 yılında ülke çapında başlatılan bir farkındalık kampanyasının konusu oldu.[49] Genelde bu işlevsel bozukluklar meşhur "hepsi kafada bitiyor" şeklinde (aynı Doktor Dreuf'un "Evet... evet..." diye ciddiyetsiz bir tavırla mırıldanması gibi) yanıtlara maruz kalıyor; kadınlar sesini duyurmanın ve derdinin ciddiye alınmasının imkânsızlığını tadıyor. Levothyrox krizinde bir kez daha gördüğümüz gibi... Kadın hastanın her zaman "kafasında kurduğundan", abarttığından, cahil ve duygusal olduğundan, akılcı davranmadığından şüpheleniliyor. (Antipatik bir doktor karşısındayken bir dakikada bunca saçmalığın nadiren ağzımdan çıkabildiğini belirtmeme gerek var mı?) Martin Winckler, "Bazı çalışmaların erkek hastalardan çok kadın hastaların sözünü kesen erkek doktorların bilinçsizce yaptığı cinsiyetçiliğe dikkat çektiğini" belirtiyor.[50] Çok uzun süre kadını doğası gereği zayıf, hasta ve yetersiz addettikten sonra (19. yüzyılda burjuva kadınlara kronik engelli muamelesi yapılırdı, can sıkıntısından delirene kadar yatak istirahatı verilirdi) tıp nihayet fikrini değiştirmişe benziyor. Artık tüm baş ağrılarının "psikosomatik" sebebi olduğundan şüphe ediyor. Sonuç olarak kadın hastalar "fiziken hasta" konumundan "kafadan hasta" konumuna geçiyor.[51] ABD'li bir kadın gazeteci, günümüzde sağlıklı yaşam endüstrisinin (yoga, detoks, *smoothie* içecekler, akupunktur) maddi gücü olan kadınlar nezdinde elde ettiği ve ge-

48 Marie Campistron, "Les stéréotypes de genre jouent sur l'attitude des médecins comme des patients", *L'Obs*, 13 Ocak 2018.

49 Chrysoula Zacharopoulou, "Endométriose: enfin, cette maladie gynécologique sort de l'ombre", *Le Plus*, 22 Mart 2016, http://leplus.nouvelobs.com.

50 Martin Winckler, *Les Brutes en blanc*.

51 Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *Fragiles ou contagieuses*.

nelde ciddiye alınmayan başarısının hâkim tıp sistemi içinde tecrübe ettikleri önemsenmeme ve insan muamelesi görmeme hali ile açıklanabileceğini söylüyor. Gazeteci gözlemlerini şöyle aktarıyor: "Bu endüstri, kendimizi şımartılmış ve rahatlamış hissettiğimiz ve kadın bedeninin esas alındığı, loş ışıklı, kucaklayıcı alanlar yaratmakta uzmanlaşmıştır."[52] Başka bir kadın gazeteci ise bunu bir adım ileri götürüyor: "Detoks ve onu satanlar hakkında ne düşünüyor olursanız olun, onlar sizin için endişe eden, mutluluğun ve sağlığın ne derece hassas konular olduğunun bilincinde olan ve iyi bir hayatınızın olmasını isteyenler insanlardır."[53]

2018 yılının başında tıpla ilgili ABD yapımı bir dizi olan "Grey's Anatomy"de anaakım sistemin kadınlara karşı kötü muamelesi örnek teşkil edecek şekilde işlendi. Dizinin ana kadın kahramanlarından olan Miranda Bailey, bir bölümde kalp krizi geçirdiğinden emindir ve en yakın hastanenin acil servisine gider.[54] Onunla ilgilenen doktor ona şüpheyle yaklaşır ve Bailey'nin talep ettiği daha detaylı incelemeleri yapmayı reddeder. Dolayısıyla kendisi de doktor olan siyah bir kadın ile Yale mezunu, tepeden bakan ve oldukça kibirli beyaz erkek meslektaşının arasındaki çatışmayı izleriz. Bailey'nin inandırıcı olma şansı, obsesif kompulsif sorunlarla boğuştuğunu itiraf etmesiyle daha da azalır ve onu bir psikiyatra yönlendirirler. Elbette sonunda Bailey'nin haklı olduğu ortaya çıkar ve izleyici –özellikle kadın izleyici– kibirli adamın uğradığı hezimetin tadını çıkarır. Dizinin bu bölümü "Grey's Anatomy"nin kadın senaristlerinden birinin bir tecrübesinden esinlenmiştir; doktor bu kadına bir gün "Asabi Yahudi" teşhisi koymuştur.[55] Bölümün yayınlandığı andan itibaren bu konu tenis oyuncusu Serena Wil-

52 Annaliese Griffin, "Women are flocking to wellness because modern medicine still doesn't take them seriously", *Quartz*, 15 Haziran 2017, https://qz.com.

53 Taffy Brodesser-Akner, "We have found the cure! (Sort of...)", *Outside*, 11 Nisan 2017.

54 "(Don't fear) the reaper" [Azrail'den korkma], "Grey's Anatomy", 14. Sezon, 11. bölüm, ABC, 1 Şubat 2018.

55 Taylor Maple, "Miranda Bailey's heart attack storyline on Grey's Anatomy was inspired by a show writer's own experience", Bustle.com, 4 Şubat 2018.

liams'ın başından geçen olayı akıllara getirdi: Williams 2017 yılının Eylül ayında doğum yaptıktan sonra akciğer embolisinin ilk belirtilerini hissetmeye başlamıştı; neredeyse hayatını kaybediyordu, ancak sesini duyurmakta çok zorlandı. Onun bu tecrübesi gelişmiş ülkeler arasında en yüksek anne ölüm oranı görülen ülkenin ABD olduğunu ve bu oranın siyah annelerde daha yüksek olduğunu gün yüzüne çıkardı: "Hamilelikte görülen komplikasyonlar yüzünden hayatını kaybeden siyah anne sayısı, beyaz Amerikalı annelerin üç-dört katı oluyor ve hayatını kaybeden siyah bebek sayısının beyaz bebeklerin iki katı olduğu görülüyor."[56] Bu durum siyah anne ve bebeklerin daha kötü şartlarda yaşamasıyla, dolayısıyla daha az tıbbi takip almalarıyla ve daha çok stres yaşamalarıyla ilgilidir; ama aynı zamanda ırkçı önyargılar (daha da) az ciddiye alınmalarına sebep oluyor. Üst seviyede bir sporcu olan ve bedenini çok iyi tanıyan zengin ve ünlü bir kadın hasta söz konusu olduğunda bile... Fransa'da yaşanan iki trajik olay kadın hastalara karşı küçümseyici yaklaşımın ölümcül etkilerini gözler önüne sermektedir: 2017 yılının Aralık ayında Kongo asıllı genç bir Strasburglu olan ve telefonda yardım istemek için konuştuğu acil servis operatörünün alaycı tavrıyla karşı karşıya kalan Naomi Musenga'nın ölümü ve 2007 yılında Perpignan yakınlarında yaşayan, bazı sınıf arkadaşlarının "Arap" diyerek boğma girişiminde bulunduğu Tahiti asıllı Noelanie'nin ölümü. İkisini de doktorlar "numara yaptıkları" gerekçesiyle tedavi etmeyi reddetmiştir.[57]

Subliminal bir dayanışmanın doğuşu

"Doktorlardan nefret ediyorum. Onlar ayakta, hastalar yatakta. [...] Ve ayakta olan doktorlar ölüm döşeğinde yatan zavallı insanların ayak ucunda kibirli bir şekilde salınıyorlar ve yüzlerine bile bakmadan zavallı insanların asla anlamayacağı Yu-

56 Frantz Vaillant, "États-Unis: pourquoi cette mortalité record pour les femmes noires dans les maternités?" Terriennes, TV5 Monde, 7 Şubat 2018, http://information. tv5monde.com.

57 "Le calvaire de la petite Noélanie, mal prise en charge par le SAMU", MarieClaire.fr, 9 Mayıs 2018.

nan-Latin kökenli tıp terimlerini sıralıyorlar. O zavallı insanlar da leş gibi tıp kokan, kendi ölüm korkusunu gizleyen, balkona vaaz vermek için çıkmış, ayakları altındaki halka seslenip onlara vaftiz suyu atan Papa misali hastası hakkında kesin kararı söyleyen ve kafasına göre antibiyotikler reçete eden doktoru rahatsız etmemek için soru sormaya cesaret edemiyorlar." Pierre Desproges'in 1988'de kanser sebebiyle vefatından kısa bir süre önce "Tribunal des flagrants délires" isimli radyo programında ifade ettiği bu sert söylemine rastladığımda bunları dile getiren biri çıktığı için minnet duymuştum. 1988'de ben on beş yaşındaydım, yani tıp dünyasıyla ilgili oldukça kötü deneyimler edinmek için oldukça genç bir yaştaydım. On iki yaşındayken teşhis edilen bir sağlık sorunumdan ötürü yıllarca doktordan doktara götürüldüm. Genç, utangaç, cahil kadın halimle, bilim insanı olma prestijinin verdiği başlarındaki o aziz haleleriyle geçkin yaştaki doktorların karşısındaydım. Mare Kandre'nin çok iyi ifade ettiği asimetrik güç ilişkisini deneyimlemiştim. Yarı çıplak halimle muayenehanenin ortasında her bir zerremi tetkik eden, ben orada değilmişim gibi hakkımda konuşan, beni sert bir şekilde evirip çeviren ve bunu asla ergenliğimin verdiği utangaçlığımı önemsemeden yapan doktorları hatırlıyorum. Yumuşak ve soğuk ellerini, ağız kokularını, tıraş sonrası kremlerinin kokusunu, çıplak tenime değen beyaz önlüklerini hatırlıyorum. Daha sonra yetişkin olduğumda ise anestezi almadan yapılabilecek, ancak çok kötü sonuçlanan jinekolojik bir operasyon geçti başımdan. Acı eşiğimin fazla düşük olmasıyla yargılanarak azarlanmıştım. Vajinayı açmak için sokulan spekulum aleti canımı acıttığı için doktor –kadın doktordu– sinirlenmişti: Beni vajinada yapılan bir işleme tahammülsüz gösterecek şekilde ağzına geleni söylemişti; oldukça kötü niyetli, yersiz bir azarı da yemiş oldum (sanki spekulum herkesin bildiği gibi çok sempatik bir aletmişçesine). Genelde oldukça uysal bir hasta olmama rağmen adeta isyan ettim: Ancak iznimi bile almadan, beni uyutmak ve işlemi bitirebilmek için suratıma bir maske koydular. En azından bir dakikacık nefes alabilmek için ısrar

ettim. Sadece bir hemşire bana acıdı, diğerlerinin ise onlara kaybettirdiğim zaman dolayısıyla sabrı taşmıştı.

Son yıllarda Fransa'da bloglarda ve sosyal medyada tıp çalışanlarının kötü muamelesine dair bir tartışma baş gösterdi; örneğin Tumblr'da "Je n'ai pas consenti" [Rızam yok] başlığı açıldı.[58] İnternet üzerinden başlayan bu hareket genişledi ve medya da özellikle kadın sağlığı ve doğum uzmanlığı alanındaki şiddet konusuna eğilerek kadın-erkek eşitliğinden sorumlu Bakan Marlène Schiappa'yı 2017 yılının yazında konuyla ilgili rapor hazırlanması için göreve davet etti.[59] Nahoş tecrübelerin böyle özgürce ilk kez dile getirilişi bundan sadece birkaç hafta sonra patlayacak olan ve Hollywood'daki cinsel zorbalığı ve saldırganlığı ortaya döken Weinstein olayının yol açtığı *#MeToo* hareketiyle birçok ortak özelliğe sahipti. Her iki vakada da güç ilişkilerini altüst etmek, kadının öznelliğinin ve başından geçenlerin dikkate alınmasını sağlamak ve kadınların maruz kaldıkları şiddeti devamlı olarak önemsiz gösteren binbir retorik hileye son vermek için geniş çaplı kolektif bir hareket ortaya çıktı. Kurban kadınların anlattıkları ve artık zorbalığa izin vermeyeceklerine dair kararlılıkları, diğer kadınları da birtakım davranışları tümüyle meşru görmemeye yönlendiriyor. Duydukları tiksintiyi olduğu gibi kabullenmeyi ve o zamana kadar şunu söyleyen sesleri susturmalarını sağlıyor: "Sen fazla hassassın, fazla iffetlisin, fazla mazbutsun, acı eşiğin çok düşük..." Birbirinden habersiz yaşanan deneyimler arasındaki duvarı yıkmak veya ekranda Miranda Bailey'nin susturulmayı reddederek sesini duyurmak için kendini paralamasını izlemek bizi harekete geçiriyor, bize heyecan veriyor, özellikle de tıp otoritesinin ezici ağırlığını üzerimizde hissetmişsek. Bir şeyleri değiştirme ümidinin beni aktif olarak bu konuyla ilgilenmeye yönlendirdiğini fark ediyorum; oysa eskiden rahatsız edici deneyimlerimi hafızamın gerisine itmeye çalışırdım.

---

58 http://jenaipasconsenti.tumblr.com

59 Bkz. Marie-Hélène Lahaye, "L'été historique où les violences obstétricales se sont imposées dans les médias", 18 Ağustos 2017, http://marieaccouchela.blog.lemonde.fr.

Bu sübliminal dayanışmanın gücüyle artık antipatik doktorlar karşısında daha az tepkisiz kalıyorum (neyse ki oldukça sempatik olanlarıyla da karşılaşmak nasip oldu) ve bu antipatiklerin tepkisiz kalmamamdan hoşlanmadığını görüyorum. Yapmakta oldukları şey hakkında gayet sempatik bir şekilde sorduğum basit bir soruma bile sanki kabul edilemez bir hakaretmişçesine, bir krala saldırmışım gibi alınıyorlar. Görünen o ki iyi hasta, susan hastadır. Ve son noktayı koyan söz de hiç gecikmiyor: "Doktorunuzun sorguladığınız hareketi, hayatınızı kurtarabilir!" Kız arkadaşlarımdan biri Paris'in "tarihî" addedilen ve kadın hastalarına iyi bakmak konusunda adeta bir öncü olan doğum kliniğinde doğum yaptı. Gelin görün ki doğum sırasında işlemlerin yapılma tarzı ve onu dehşete düşüren tavır ve kötü muamele karşısında şok olmuştu. Oğlunun doğumundan bir süre sonra muayene olmak için kliniğe dönen arkadaşım yaşadığı sorunların konusunu açmaya yeltendi. Muhatapları dile getirdiği şikâyetlerini dinlemeyerek ona ders vermeye kalktılar: "Çocuğunuz da siz de gayet iyi durumdasınız, daha ne istiyorsunuz?" Bu sav oldukça ilginç. Arkadaşımın sağlığı iyiydi, normal bir hamilelik geçirmişti, kendisinin de oğlunun da iyi durumda olması şaşırılacak bir şey değildi, hatta endişe edilecek son şeydi. Ancak Marie-Hélène Lahaye'ın da yazdığı gibi ölümle korkutmak "kadınları bedenlerine saygı duyulmasını talep etmekten alıkoyan ve tıp iktidarına boyun eğmelerini sağlayan en iyi silahtır."[60] Martin Winckler'in dediğine göre bu tehdit aynı zamanda tıp öğrencilerini korkutarak onları öğrendikleri pratikler hakkında çok fazla soru sormaktan alıkoymaya da yarıyor: "Eğer doğru hareketleri öğrenmezsen veya bizim sana öğrettiğimiz gibi yapmazsan hastalar ölür!"[61] Bazen tehdit daha da ileri götürülüyor –özellikle de hasta olmayan hamile kadınlar söz konusuysa. Kabul edelim: Bazen bu tehdit gerçekten karşımıza çıkıyor. Bir doktor karşısında her zaman zayıf konumda oluyoruz, çünkü az çok ciddi, hatta ölümcül olabilecek bir durumdan mustaribiz; çünkü doktor bizim bilmediği-

60 Marie-Hélène Lahaye, *Accouchement: les femmes méritent mieux.*

61 Martin Winckler, *Les Brutes en blanc.*

miz bilgilere sahip ve çünkü eğer biri bizi kurtaracaksa bu kişi o oluyor;[62] çünkü biz hasta olanız, o ise ayakta, Desproges'in dediği gibi. Ancak bu savunmasızlık hali doktorların biraz olsun sağduyulu olmasına yaramalıdır, hastanın çenesini kapamasına değil. Hasta, içinde bulunduğu savunmasızlık haliyle zaten tüm duyguları abartmaya çok müsaittir ve bu durum kötü muameleyi daha da incitici kılmakta ve empatisi yüksek, şefkatli bir sağlık çalışanıyla karşılaştığımızda ona sonsuz minnet duymamıza sebep olmaktadır.

Hastaya insan muamelesi yapmak

Geçmişte şifacı kadınlara veya kadınların tümüne ve kadınlara dair tüm değerlere karşı böylesi şiddet uygulanmamış olsaydı, Batı tıbbının bugün nerede olacağını tahmin etmeye çalışmak fazla hayalcilik olur. Daha önce de belirttiğimiz gibi tıp mesleğinden kovulmuş kadınların mesleğe önce hemşire olarak dönmelerine izin verildi. Barbara Ehrenreich ve Deirdre English'in gözlemlediği gibi hemşire olan kadın şefkatli, anaç, kendini adamış, ideal Kadın'dır; doktorun, başındaki bilim prestiji halesiyle ideal Erkek olması gibi. Yani duygusal roman yazarları bu tasvirlerde yanılmamıştır. Erkeğe hastalığı teşhis etme ve reçete yazma işi uygun görülürken kadına ise hastaya eşlik etme ve günlük bakımını yapma görevi verilmiştir. Büyük Adam "yeteneklerini ve değerli üniversite bilgilerini, hastanın ihtiyacı olan alelade bakım için harcamayacaktır" herhalde![63] Nitekim Winckler bu görev dağılımının devamlılığını Fransız doktorların eğitiminde gözlemliyor: Onlara verilen eğitim her şeyden önce "geri kalan tüm vatandaşlar üzerindeki hekimlik otoritesini duruşlarıyla elde etmelerini" amaçlıyor; "hastanın acısını dindirecek yöntemleri" öğrenmeyi değil. Bakım; hemşirelerin, ebelerin, fizik tedavi uzmanlarının, psi-

62 Feminist hareket bu bağımlılığın olabildiğince azalması gerekliliğinde ısrar etmiştir. Bkz. Rina Nissim, *Une sorcière des temps modernes. Le self-help et le mouvement femmes et santé*, Éditions Mamamélis, Cenevre, 2014.

63 Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *a.g.e.*

kologların işidir. Doktorun işi bilgi ve bilgiden ileri gelen güçle ilişkilidir.[64]

Öte yandan Ehrenreich ve English "tam anlamıyla iyileştirmenin aynı anda hem tedavi etmek hem bakım yapmak, yani doktor *ve* hemşire olabilmekten geçtiğini; eski zamanlardaki şifacı kadınların iki işlevi de yerine getirdiğini ve getirmelerinin beklendiğini" belirtiyorlar.[65] Maryse Condé'nin hikâyesini kurguladığı cadı Tituba, Salem'de geçirdiği karanlık yıllardan sonra Barbados'a dönüşünde yeniden şifacılık yapmaya başlamıştır; bir gün ona, isyan ettiği için efendisi tarafından elli kırbaçla cezalandırılan ve ölmek üzere olan genç bir köle kız getirirler: "Iphigene'i (kızın ismi buydu) saman dolu çuvalın üzerine, odanın köşesine yatırdım, nefes alıp verişini görebileyim diye" der.[66] Hastayı iyi tanımak, ona devamlı olarak özen göstermek tedavinin bir parçasıdır. Ve tüm bunlar hastayı edilgen, cansız, yeri doldurulabilir bir beden gibi görmektense bir insan olarak görmeyi gerektirir. Hastayı cansız bir nesne olarak görme yaklaşımı beden ile ruhu ayırır ve bu da hastayı insan olmaktan çıkararak kötü muamele görmesine meydan verir. Hastayı –sanki basit bir aletmiş gibi– keyfimize göre evirip çevirebileceğimizi veya sanki o orada değilmiş gibi hakkında konuşabileceğimizi söyleyen, küstahlıkla yazılmış hâkim mantık işte bu zihniyettir.

Hasta ile eşit bir çizgide olmak, onu bir bütün olarak ele almak, bedeni ile ruhunu ayırmamanın yanı sıra hastanın bedenini salt akılcılık tutkunu olan "büyük bilgiden" daha fazla sağduyuyla ele almayı da gerektirir. Doğuşu hakkında konuştuğumuz yeni paradigmanın ışığında beden insanın canlı bir varlık olduğunun can sıkıcı, yüz kızartıcı bir hatırlatması gibidir. Silvia Federici'ye göre cadı avları çağının özellikle dışkılara dair takıntısı aynı anda hem "makine bedenin temizliği ve düzene sokulması gibi burjuva bir ihtiyaç" ile hem de dışkının, bedenin içinde olduğuna inanılan "hastalıklı ruh hallerini" temsil

64 Martin Winckler, *Les Brutes en blanc.*

65 Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *Sorcières, sages-femmes et infirmières.*

66 Maryse Condé, *Moi, Tituba, sorcière...*

etmesiyle açıklanabilir. Püritenler için bu ruh halleri "insan doğasının yozlaşmasının görünür bir işaretine dönüşmüştü, sanki boyun eğdirilmesi, mücadele edilmesi, çarmıha gerilmesi gereken bir tür İlk Günahmışçasına. Kabızlık giderici, kusturucu edevatın ve lavman aletinin çocuklar ve 'aklını kaçırmışlar' üzerindeki kullanımı, içlerindeki Şeytan'ı çıkarmak içindi."[67] Jules Michelet ise cadıların "mideyi ve sindirim işlevlerini iyileştirmeyi" gözettiğini söylüyor. "Yüreklilikle şunu ifade ediyorlar: 'İnsanda kirli, iğrenç hiçbir şey yoktur.' [...] Yozlaşmış bir ahlâktan başka kirli bir şey yok ortada. Fiziksel olan her şey temizdir; hepsi gözlemlenebilir, hepsi üzerinde çalışılabilir, manasız bir tinselcilik tarafından yasaklanamaz, hele aptalca bir tiksinme yüzünden hiç!" Michelet'ye göre şifacı kadınların bu tutumu "yüksek" olan ile "aşağı" olan arasında hiyerarşi kuran, bedeni değil ruhu, yerin altını değil göğü asil gören Ortaçağ zihniyetine de terstir: "Neden? 'Çünkü gökler üstündür.' Ama gökler ne yukarıdadır ne aşağıdadır. Altüst olmuş haldedir. Peki yerin dibi nedir? Hiçbir şey. –Aynı saçmalık dünya ve insanın küçük dünyası üzerinde de görülüyor. İnsanın küçük dünyası bir bütündür; orada her şey dayanışma içindedir. Eğer mide beynin hizmetçisiyse ve onu besliyorsa, beyin de ona durmadan sinyaller göndererek yardımda bulunur ve ondan daha az çalışmaz."[68]

Doktorun hastasını insan ve eşiti olarak görmeyi kabul etmesi, aynı zamanda empati yeteneğini ve duygusunu göstermesi demektir. Gelin görün ki doktor olmak isteyenlere soğuk ve kopuk bilim insanı mitine uygun olarak duygularını inkâr etmeleri öğretiliyor. "Her şey sanki hastane stajlarındaki gibi, hâlâ onlardan bir şey beklenmiyormuş, duygusal anlamda hastalarına olabildiğince mesafeli kalmaları isteniyormuş gibi devam ediyor, ama bu elbette imkânsızdır" diyor Martin Winckler. Genelde doktorlar eğitimleri boyunca savunmacı bir içe kapanma ile "hissizleşiyorlar" çünkü stresli oluyorlar, işleri başlarından aşkın oluyor ve şahit oldukları acı karşısında ne ya-

67 Silvia Federici, *Caliban et la sorcière.*

68 Jules Michelet, *La Sorcière.*

pacaklarını bilemez halde oluyorlar ve yine çünkü onlara telkin edilen üstün duruş, soğuk davranmayı, yani hissiz kalmayı gerektiriyor. Bazı hastalar doktorların bu tavrından güven duymayı veya en azından bu tavrın onların iyi doktor olmasını engellemediğini öğrenmiş oluyor. Ancak bu Winckler'in kabul etmediği bir fikir: "Hem soğuk ve mesafeli hem de işinde iyi doktor yoktur."[69] Örneğin feminist bir tıp öğrencisi olan ve oldukça sempatik bir genç kadının kendi duygularından korktuğunu görüyoruz. Kendisi 30 Ocak 2018 tarihinde Twitter'da şöyle yazmış: "Gözyaşları içindeki kadın hastam bana göç yolu boyunca maruz kaldığı şiddeti, Libya'da hapishanedeyken uğradığı toplu tecavüzü ve işkenceyi anlatıyordu. O anlarda aşırı soğuk görünmeliydim, çünkü eğer kendimi tutmazsam ben de ağlardım." Birçok insan bu genç öğrenciye ağlamakta utanılacak bir şey olmadığını söyleyince sinirlendi: "Tamam, yeter! Neden ağlamak istemediğimi açıkladım işte. Ağlamak istemiyorsam istemiyorumdur. Herkesin seçimi kendine! Bu dayatmalar çok yorucu!" Tabii bunun sadece şahsi bir tercih olduğu ihtimalini de hesaba katmalıyız.

Doktorların duygularını gösterebilmesi fikri, onları ve bazı hastaları dehşete düşürüyor gibi görünüyor, sanki onların da insan olduğu gerçeğinin ve savunmasızlıklarının ortaya çıkması onları becerilerinden mahrum edermiş ve güçsüzleşirlermiş gibi –bu da mesleki becerileri zihnimizde neye dayandırdığımızı açıklıyor. Gören de geçişi esnasında her şeyi yutup götüren, doktorları enkaza dönüştüren ve onları işlerini yapmaktan alıkoyan bir selden bahsettiğimizi sanır. Buna karşılık ben kansere yakalanmış bir yakınımın onkoloğunu hatırlıyorum. Yakınımın son muayenelerinde hastasını daha fazla hayatta tutamayacağını anlayan bu doktorun gözleri dolmuştu. Daha sonra bana bu anlatıldığında çok etkilenmiş, yasımda yalnız olmadığımı hissetmiştim. Gözyaşları, doktorun karşısında bir vaka değil, bir insan gördüğünü gösteriyordu. Onun yıllardır eşlik ettiği bir insan söz konusuysa bundan daha doğal ne olabilir? Doktor ve hastasının, insani varlıklarını ortak payda olarak görme-

69 Martin Winckler, *Les Brutes en blanc.*

leri doktoru daha kötü bir doktor yapmaz; tam aksine! Bir acı karşısında mutlak bir vurdumduymazlık ne gibi bir mesaj verir? Kim şu tıp öğrencisinin hastasının başından geçenleri dinlediğinde hiçbir şey hissetmiyormuş gibi davranabilir –psikopat değilse tabii? Psikopat, doktorun adı konmamış rol modeli midir? Ve duygularını bastırması gerçekten kendini korumasını sağlayacak mıdır?

Akıldışılık, sanılan tarafta olmadığında

Tüm tıp disiplinleri içinde en bariz şekilde hem kadınlara hem de modern bilimin yan yollarına karşı daimi bir savaşta olan dal kadın-doğum uzmanlığıdır. "Cadı ve onun dengi olan ebe, mesleğin ve doğanın ele geçirilmesi için verilen savaşın sembolik olarak merkezinde yer alır ve bu savaş üretim ve yeniden üretim alanları içinde inşa edilen yeni ilişkiler için esastır" diyor Carolyn Merchant.[70] Şu iki alet, ebeleri safdışı bırakmayı ve "mesleği icra etme ruhsatı olan" doktorlara, yani erkek cinsine yeni bir pazar temin etmeyi mümkün kılıyor: spekulum ve forseps. İlki 1840'lı yıllarda ABD'nin Alabama eyaletinden bir doktor olan James Marion Sims tarafından icat edilmiş ve köleler üzerinde denenmiştir. Bu köle kadınlardan biri olan Anarcha, anestezi kullanılmadan otuzdan fazla ameliyat geçirmiştir. "Irkçılık ve cinsiyetçilik spekulum aletiyle vücut buluyordu – bir dahaki sefere jinekolojik muayene koltuğuna oturduğunuzda bunları aklınıza getirin." Kadınların günümüzde cinsel organlarının kontrolünü yeniden ellerine alma yöntemleri üzerine kitap yazan Kanadalı kadın gazeteci Sarah Barmak işte böyle diyor.[71] Forseps ise spekulumdan çok daha önce, 16. yüzyılda İngiltere'ye göç eden Huguenot'lardan olan Peter Chamberlen tarafından icat edilmiştir. Bundan bir yüzyıl sonra, 1670'te Chamberlen'in yeğeni Hugh bu aletin nasıl kullanıldığını L'Hô-

70 Carolyn Merchant, *The Death of Nature*.

71 Sarah Barmak, *Closer. Notes from the Orgasmic Frontier of Female Sexuality*, Coach House Books, Toronto, 2016. Ayrıca bkz. Thomas Belleaud, "Le spéculum, inventé par un misogyne et testé sur des esclaves," Terrafemina.com, 30 Temmuz 2015.

tel-Dieu de Paris hastanesinde François Mauriceau'nun önünde göstermek istemiş, ancak işlem bir felaketle sonuçlanmıştır: Anne ve bebek hayatını kaybetmiştir. İngiltere'de bu alet cerrahi alet kategorisine alınmıştır ve cerrahi dalı kadınlara yasaktır. Doktorları, forsepsi tehlikeli bir şekilde kullanmakla suçlayan ebelerin çabası sonuç vermez.[72] III. Peter Chamberlen'e karşı 1634'te başlattıkları kampanyanın hiçbir etkisi olmaz. Şiddetli karalama kampanyasıyla ebeler beceriksizlikle ve gericilikle suçlanır. 17. yüzyılın sonunda doğum artık tümüyle erkek pratisyenlerin elindedir.[73] 1760 yılında Fransa'da L'Hôtel-Dieu'de çalışan Elizabeth Neill isimli İngiliz bir kadın, bu aletin gerekli olduğu hiçbir doğuma şahit olmadığını belirtir. *Traité sur l'Art de l'Obstétrique* [Doğum Sanatı Üzerine Notlar] isimli eserinde cerrahları forsepsi işlerini kolaylaştırmak ve doğumu kısa kesmek için kullanmakla suçlar.[74]

Doktorlar ve cerrahlar ebeleri özellikle hijyenik olmamakla itham ederek başlarından savdılar. Halbuki 17.-19. yüzyıllar arasında sadece halk tabakasından kadınların doğum yapması için açılan ilk kliniklerde doğum sonrası görülen yüksek ateş çok sayıda kurban vermiştir. 1866 yılının Şubat ayında, örneğin Paris doğum hastanesinde doğum yapan kadınların dörtte biri vefat etmiştir. ABD'li doktor Oliver Wendell Holmes, Viyana'da 1840 dolaylarında katliamı gizlemek için her tabuta iki ceset konduğunu anlatır.[75] 1797'de, doğum sonrası annede görülen ateş bir entelektüel ve feminist olan Mary Wollstonecraft'ın da ikinci kızının doğumundan sonra ölümüne sebep oldu.[76] (Kızı *Frankestein*'ın kadın yazarı Mary Shelley idi.) 19. yüzyılın ortasında Viyana hastanesinde çalışan Ignace Philippe Semmelweis "salgının" sebebini anladı: Doktorlar kadavraları açtıktan sonra ellerini yıkamadan doğumlara giriyorlardı. Sem-

72 Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *Sorcières, sages-femmes et infirmières.*

73 Carolyn Merchant, *The Death of Nature.*

74 Adrienne Rich, *Nattre d'une femme.*

75 *A.g.e.*

76 Bkz. Marion Leclair, "Une aurore du féminisme", *Le Monde diplomatique*, Mart 2018.

melweis meslektaşlarına doğumhaneye girmeden ellerini yıkama zorunluluğu getirdi ve ölüm oranı bir anda düştü. Suçluluk duygusuyla yanıp tutuşuyordu: "Tanrı bilir kaç kadın hasta benim hatam yüzünden vaktinden önce mezara girdi." Ancak yaptığı keşif meslektaşları arasında skandal olarak karşılandı ve ellerinin ölüm getirdiği fikrini hayretle karşıladılar. Bunu takip eden yıllar boyunca Semmelweis'a tüm kapılar kapandı. Depresyona giren doktor 1865'te Viyana'daki bir psikiyatri kliniğinde vefat etti. 1795'te İskoç bir doktor olan Alexander Gordon, Semmelweis'ınkine benzer bir tez öne sürmüştü ve hiçbir sonuç alamamıştı. Aynı sonuçlara varan Olivier Wendell Holmes da benzer saldırılara maruz kaldı: Sorumsuzlukla ve dikkat çekmek için hırsından gözü dönmüşlükle itham edildi.[77] Sistematik olarak ellerin yıkanması Semmelweis'ın vefatından yirmi yıl sonra uygulanmaya başladı.

Accouchement: Les Femmes Méritent Mieux [Doğum: Kadınlar Daha İyisini Hak Ediyor] isimli kitabında Marie-Hélène Lahaye, doğum uzmanlığındaki vahşeti ortaya dökmekle kalmıyor. Az çok sağduyuyla doktorların, ebelerin ve hemşirelerin bireysel tutumundan bağımsız bir şekilde çoğumuzun nasıl dünyaya geldiğini veya nasıl doğum yaptığımızı akıl almaz ve tartışmaya açık tüm yönleriyle masaya yatırıyor. Alıştığımız için farklı bir şekilde yapılabileceğini hayal edemediğimiz doğumu tasarlayışımızı ve organize edişimizi yeniden gözden geçirmeye davet ediyor bizi. Karşı gelinmesi gereken çok şey var: Örneğin kadın ve bebek için en elverişsiz pozisyon olan sırt üstü uzanarak doğurma normundan başlayabiliriz. Çünkü bu pozisyon yerçekiminin yardımına engel oluyor. Uruguaylı doktor Roberto Caldeyro-Barcia bunun "ayaklardan tavana asmayı saymazsak" uygulanabilecek en kötü pozisyon olduğunu söylüyor.[78] Bu pozisyon doğum esnasında kesinlikle bir tek kişinin işini kolaylaştırıyor: doğum yapan kadının bacakları arasına konumlanan ve ondan rol çalan pratisyenin. Aslında bu doğum pozisyonu cinsel ilişkideki misyoner pozisyonunun den-

77 Adrienne Rich, *Nattre d'une femme*.

78 Akt. Adrienne Rich, *Naître d'une femme*.

gidir. İki pozisyon da tek "uygun" pozisyon olarak görülür ve erkeği "edilgen ve denizyıldızı misali uzanan kadının üzerinde aktif göstererek ön plana koyar."[79] Bu durumu gözler önüne seren bir örnek vermek gerekirse, 1663'te metresi Louise de la Vallière doğuma hazırlanırken Fransa Kralı XIV. Louis doktora "bir perdenin arkasına saklanarak doğuma şahit olabilmesi için" onu sırt üstü yatırmasını söylemiştir. Yine şu görme takıntısı çıkıyor karşımıza. Bu olaydan beş yıl sonra kralın doktoru Mauriceau (Hugh Chamberlen'in önünde forseps fiyaskosu yaşadığı kişi) doğum üzerine yazdığı ve çok etkili olan yazısında sırt üstü pozisyonu göklere çıkarmıştır.

Başka bir dünyanın eskizi

Bir yanda bize tanıdık gelen gürültülü, kör edici şekilde aydınlatılmış, her yandan bir tıbbi personelin çıktığı, doğurmak üzere olan ve olması gerektiği gibi NST aletlerine kablolarla bağlanmış ve o aletlerin alıcıları tam çalışsın diye tümüyle hareketsiz kılınmış, her birine aynı prosedürün uygulandığı kadınlarla dolu bir doğumhane düşünün –Marie Hélène Lahaye bu ortamı "zincirleme çalışma ve standart uygulamalarıyla" Fordizme benzetiyor.[80] 1976'da çıkardığı *Naitre d'une femme* [Bir Kadından Doğmak] isimli kitabında Adrienne Rich'in bu tasvire çok benzer ifadeleri var. Doğum esnasında desteğe ve yardıma elbette ihtiyacımız olabileceğini, ama "yardım istemekle yok edilmeyi talep etmek arasında fark olduğunu" söylüyor.[81] Diğer yanda ise Lahaye'ın bizzat ebeler ve hayat arkadaşı eşliğinde doğum yaptığı bir kliniğin "doğal doğumhane ortamını" görüyoruz: "Karanlık bir ortam ve fonda rahatlatıcı müzik eşliğinde, diye anlatıyor, bedenimin bana telkin ettiği doğum pozisyonunu, ekipmanlara bir panter gibi tırmanarak, hizmetimdeki

79 Marie-Hélène Lahaye, *Accouchement: les femmes méritent mieux*. Bundan sonraki alıntılar aksi belirtilmedikçe bu kitaptan olacaktır.

80 "Marie-Hélène Lahaye: On impose aux femmes un accouchement 'fordiste', au détriment de l'accompagnement", *L'Humanité*, 13 Şubat 2018.

81 Adrienne Rich, *Naître d'une femme*.

makinelere dişi maymun misali tutunarak özgürce uyguluyordum. Acı değil muazzam bir güç hissediyordum. Güç çığlıkları, enerji ulumaları ve devasa inlemeler çıkıyordu ağzımdan." Bu iki tasviri de okuyunca, ilkinde anlattığım yaygaracı medeniyetin özetini, ikincisinde ise başka bir dünyanın ve daha huzur veren ilişkilerin habercisi olabilecek, doğayla –ve kadınlarla– birlikte hareket eden eskizi bulduğum izlenimine kapılıyorum. Yeni doğan bebeği karşılayan iki çok farklı evren; ona geleceğin nasıl olacağını belli eden iki farklı tarz...

Lahaye'in yaklaşımı benim demek istediğim şey açısından da önemli, çünkü kendisi akılcı olması beklenen tıp karşısında akıldışı bir doğum pozisyonu talep etmiyor. Aksine Lahaye tıbbın akılcı olma iddiasına karşı çıkıyor. Lahaye'in kitabı dipnotlarla ve bilimsel referanslarla dolu bir kitap. Onun kadınların doğumlarını kendilerinin yönetmesini savunması, kadınlara doğuma dair doğuştan gelen bilginin verdiği öne sürülen "içgüdü" varsayımından dolayı değildir: Doğum, diyor, "bir refleksler bütünüdür," bedenin tek başına yapmayı bildiği bir şeydir, aynı kusmak gibi, "tabii bundan daha zevkli bir olaydır" ve tam da bu yüzden bedeni rahat bırakmak lazımdır. Lahaye doğumda hastane tarafından uygulanan protokolden kaynaklanan stresin nasıl sorunlar yarattığını ve sonra da protokollerin bu sorunları çözmekle nasıl böbürlendiğini gösteriyor: "NST makinesinin gürültüsü ve eğer makinenin alıcısı yerinden oynamışsa kulak tırmalayan alarm sesi kadında adrenalin hormonunun yükselmesine sebep olur. Halbuki adrenalin başka hormonlar gibi rahmin kasılmasını sağlayan ve doğum için gerekli olan oksitosin hormonunun üretimine engel olur. Bu yüzden kasılmaların doğuma faydası azalır. Bunu telafi etmek için tıbbi personel kadına damardan oksitosin vermeye karar verebilir; bu da başka bir hormon olan endorfinin salgılanmasını engellendiği için kasılmaların doğasını değişime uğratır, acıyı arttırır. Bu durumda anne acıya dayanabilmek için epidural alma ihtiyacı hissedebilir, ancak epidural annenin hareketlerini kısıtlar ve bu da doğumun yeniden yavaşlamasına sebep olur." Bu zihniyetten ötürü Lahaye şu sonuca varıyor: "Hastanede do-

ğum yapmasaydım ölmüş olurdum" diyen kadınların büyük kısmı, "Hastanede beni neredeyse öldürüyorlardı" demelidir. Anne ölümlerinin azalmasının, yaygın bir inanışın aksine, hastanede doğum yapmakla ilgisi yoktur: "1945-1950 yılları arasında doğumda ölümlerin oldukça azalması, doğum esnasında doktorların müdahaleciliğinden ziyade hayat ve hijyen şartlarının yükselmesinin ve genel olarak tıpta kaydedilen ilerlemenin bir sonucudur."

Barbara Ehrenreich ve Deidre English'e göre cadı avcılarının hedefinde olan şifacı kadınlar mesleklerine paralel olarak icra ettikleri büyücülük faaliyetlerine rağmen (ki bunun gerçek olduğundan şüpheliyiz) dönemin "daha tehlikeli ve daha az faydalı" doktorlarına nazaran daha akılcıydılar. Üniversitede Platon, Aristoteles ve teoloji okuyan bu doktorlar, hastayı kanını akıtarak iyileştirmekten ve yine bir tedavi yöntemi olarak sülüklere hastanın kanını emdirmekten medet umuyordu. Bu yöntemler hiçbir işe yaramamakla kalmıyor Tanrı'nın iradesine müdahale olarak görüldüğü için dinî otoriteler tarafından da hoş karşılanmıyordu. 14. yüzyılda doktorların mesleki faaliyet yapma hakkı vardı, ancak "bedene gösterdikleri özenin ruhu tehlikeye atmadığını" kanıtlamak zorundaydılar. (Ehrenreich ve English, "Açıkçası, tıp eğitimlerinden bize kalan arşive bakılırsa tehlikeye attıkları şey daha ziyade *insan vücudu* gibi görünüyor" diyorlar alaycı bir şekilde.) Zenginlerin faydalandığı ve erkeklerin icra ettiği resmî tıbba tahammül gösterilse bile kadın şifacılara aynı hoşgörü gösterilmiyordu. Onlar ruhban sınıfının halka hastalıklar söz konusu olunca telkin ettiği ve Jules Michelet'nin şu sözlerle özetlediği kaderciliğe aktif olarak karşı geliyordu: "Sizler günah işlediniz ve Tanrı sizi böyle cezalandırıyor. Şükredin! Öbür dünyada günahlarınızın acısını çekmekten iyidir. Kendinizi teslim edin, acı çekip ölün. Kilise ölüleri için dua edecektir."[82] Aynı mantığa göre kadınlar da dünyaya çocuklarını getirirken İlk Günah'ın cezasını ödemek için acı çekmek zorundaydı. Kadın şifacılar ise doğum yapan kadınların acısını günümüzde de doğum esnasında ve sonrasında ka-

82 Jules Michelet, *La Sorcière*.

dınlara verilen ilaçların içinde bulunan çavdarmahmuzu ile yatıştırırdı. O dönem şifacıların kullandığı çok sayıda bitki bugün hâlâ modern eczacılık literatüründe yer almaktadır. "Doktorlar teşhislerini astroloji üzerinden yaparken kemikler, kaslar, bitkiler ve ilaçlar hakkında derin bir birikim geliştiren kişiler cadılar olmuştur."[83] Başka bir deyişle cesaret, kavrayış, boyun eğmeyi reddediş, eski batıl inanışlardan kopuş sandığımız tarafta gerçekleşmedi. Matilda Joslyn Gage 1893'te "Sözde 'cadıların', çağlarının en bilgin kişileri olduğuna dair çok sayıda kanıtımız var" diyordu.[84] Şeytan ile bağdaştırılmaları, onlara yasak olan alanı ihlal etmelerinden ve erkeklerin ayrıcalıklı dünyasına adım atmalarından ileri geliyordu. "İşkenceyle ölüm, kadın aklını ve şeytani addedilen bilgi birikimini bastırmak için Kilise'nin kullandığı yöntemdi."[85]

"Histerik kadınların" isyanı

Günümüzde Rönesans döneminde kurulan sembolik düzene karşı çıkış elbette sadece tıp alanıyla sınırlı kalmıyor. Örneğin duyguların dışavurumunun hoş görülmemesini ve kadınları değersizleştiren (özellikle doktorların yaptığı ama genelde toplumda da görülen) atıfları ele alalım. 1985'te Cora Tucker isimli Afrika kökenli Amerikalı bir kadın Virginia eyaletinde yaşadığı yer olan Halifax'ın fakir ve izbe bir bölgesinde, radyoaktif atıkların toprağa gömüleceği bir alan inşa edilmesine karşı mücadeleye girişmişti. Şehir yönetiminden (beyaz ve erkek) temsilcilerin ona "histerik ev kadını" muamelesi yapmasından, başlarda ne kadar incindiğini anlatıyor. Sonra bunun üzerine düşünüyor ve bir sonraki toplantıda bu adamlar hakaretlerini tekrar ettiğinde şöyle cevap veriyor: "Tamamen haklısınız. Biz histeriğiz ve ölüm kalım meselesi söz konusu olduğunda, özellikle de benim hayatım söz konusuysa, histerikleşiyorum. Eğer erkekler histerik hale gelmiyorsa, onları doğrudan ilgilendiren

83 Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *Sorcières, sages-femmes et infirmières.*

84 Matilda Joslyn Gage, *Woman, Church and State.*

85 *A.g.e.*

bir şey olmadığındandır."[86] Yani duygular her zaman bizi yanlış yönlendirmiyor. Bazen, aksine, onlara kulak verdiğimizde bizi kurtarıyorlar. Bu olay sadece insanları radyoaktif madde dolu bir alanın yanında yaşamaya zorlamanın değil, en yüksek perdeden uygulanan zorbalığın ve kötü muamelenin de örneğidir. Bu muameleye maruz kalan kadınlar; aklın sesi, arkasında otoritenin ürkütücü ve hareketsiz kılan sesini gizlediğinde, hislerine (tiksinme, öfke, karşı gelme, isyan etme) ve bedenlerinden, ruhlarından taşan sinyallere kulak vererek kendilerinde savunma gücünü bulabiliyorlar.

Elbette duyguların bizi kör etmesi ve manipülasyona açık hale getirmesi de mümkündür. Ancak duyguları hesaba katmıyormuş gibi yapıp bu riskten kurtulamayız. Çünkü her halükarda duygular içimizdedir. Susan Griffin kitabının başında eserine katkıda bulunan herkese teşekkür ettiği yazısında "düşünce" kelimesinin Çin kaligrafisinde "beyin" ve "kalp" kelimelerinin birleşmesinden ortaya çıktığını ifade eder.[87] Filozof Michel Hulin ise duygulardan arındırılmış saf akılcılığın aslında var olmadığını söyler. Tüm entelektüel disiplinin kökeninde, diye karşı çıkar Hulin, en keskin, en sert alanlarda bile duygusal bir yönelim vardır. Bu sadece bize "düzeni kaosa, açıklığı karmaşaya, tam olanı eksiğe, uyumu çelişkiye tercih ettiren bir yönelim olsa bile..." Hulin şöyle yazıyor: "Daha derin bir ifadeyle duygulanma, kaçınılmaz öznellik boyutuyla, anlama eyleminin merkezinde yer alır; bu demek oluyor ki tüm değerlere bütünüyle kayıtsız ve kapalı bir bilinç, şeyleri oldukları haliyle bırakmakla yetinir." Sözlerini şöyle noktalıyor: "Bilginin tüm farklı alanları içinde teorik inşalarımızdan oluşan yapının tümü bu duygusal yönelim denen kaygan zemin üzerinde durur."[88]

Daha yakından baktığımızda manevi, saf, saydam ve nesnel akılcılığa ulaşma çabasında inanılması güç bir ayrıntı, çocuksu ve korkuyu çağrıştıran bir ayrıntı görüyoruz. Kendinden asla

86 Akt. Celene Krauss, *Des bonnes femmes hystériques: mobilisations environnementales populaires féminines.*

87 Susan Griffin, *Woman and Nature.*

88 Michel Hulin, *La Mystique sauvage*, PUF, Paris, 1993.

şüphe duymaz gibi görünen ve bilgisine, üstünlüğüne güvenen bir kişilik karşısındayken (ister doktor, bilgin, entelektel veya öncü bir isim olsun) biz bu duruşun gerisinde temel bir güvensizliğin saklanmış olabileceğini hayal etmekte zorlanıyoruz. Ama bu hipotezin göz önüne alınması gerekiyor; Mare Kandre'nin *La Femme et Le Docteur Dreuf*'te büyük bilim insanı maskesi altına gizlenmiş ürkek oğlan çocuğunu ortaya çıkararak bize gösterdiği gibi. Aslında Descartesçı dünya görüşünün devasa bir istikrarsızlıktan kaçınmak için doğduğunu hatırlamak lazım. Dünyanın güneş etrafında döndüğünü gösteren Kopernik, çağın evrendoğum teorisini yerle bir etmişti. Ve bu altüst oluş Dominikli Giordano Bruno'nun (1548-1600) evrenin sonsuz olduğunu (Susan Bordo'nun deyimiyle) "Ortaçağ'daki hayal dünyasının kapalı ve sınırları belli evren tahayyülüne" son vererek ortaya koymasıyla ikiye katlanmıştı. Aynı dönemlerde icat edilen ilk teleskoplar, gözlemcileri dehşete düşürmüştü. Bundan böyle "sonsuzluk ağzını açmıştı" Descartes'ın görevi bu şok edici yeni buluşların etkisiyle doğan kaygıyı yatıştırmak, "şüphe ve umutsuzluktan kesinliğe ve umuda doğru seyahat" gerçekleştirmek üzerine kuruluydu. Artık geniş ve boş olarak algılanan bu evren karşısında Descartes, gayet soğukkanlı ve kayıtsız bir tavırla, hayal kırıklığı veya savunma göstergesi olarak en büyük kopuşu ortaya attı. Onun dehası, "bir kayboluş ve uzaklaşma" tecrübesini, insanlığın bilgi birikiminin ve ilerlemesinin devindirici gücüne dönüştürdü. Bu işlemin sonunda "sonsuz evrenin kâbusu andıran manzarası modern bilimin ve felsefenin iyi aydınlatılmış laboratuvarına dönüştü."[89]

Bugün bu laboratuvarda yaşamanın olumsuz yanlarını gören kadın ve erkekler genellikle çağdaşlarının onları anlamamasıyla ve onaylamamasıyla karşı karşıya kalıyorlar. Bağımlı oldukları ve rahatlarını borçlu oldukları teknisyen toplumu sorguladıkları için eleştiriliyorlar. Bu argüman her ne kadar ekolojik kriz daha doğrudan ve çarpıcı etkilerini gösterdikçe dayanağını kaybetse de... Bu zihniyet tıp sistemini eleştiren hastaları, sağlıklarının ve bazen de hayatlarının buna bağlı olduğu ba-

89 Susan Bordo, *The Flight to Objectivity*.

hanesi altında susturma çabasını andırıyor. Ve yine bu zihniyet bizi suçlu hissettiriyor ve boyun eğmeye, teslim olmaya mahkûm ediyor. İçine doğduğumuz ve manevra kabiliyetimizin kesin olarak sınırlandırıldığı toplumdan sorumlu tutulabilir miyiz? Bunu eleştirilerimizi susturmak için bir sav olarak sunmak felakete karşı elimizi kolumuzu bağlıyor, düşünceleri silahsızlandırıyor ve daha geniş ifadeyle hayal gücünü, hevesi ve olguların oldukları hallerine mahkûm olmadığı fikrini boğuyor.

Çok sayıda insanın, geçmişin çok farklı yaşanmış ve insanlığın ilerlemesinin başka bir yüzü olmuş olabileceği ve ilerlemenin olumsuz yanlarını değil olumlu yönlerini almış olabileceğimiz –ve almamızın hâlâ mümkün olduğu– gerçeğiyle yüzleşmeye yeltenmemesi çok şaşırtıcı. Bizi seçime zorlayan şantaj görünümlü şu söz durumu vurucu bir şekilde özetliyor: "Ya nükleer ya taş devri!" Muhtemelen tüm olup bitenler ikisini de yaşamamızla sonuçlanacak. Nitekim Avrupa'daki cadı avlarında yaşanan dehşeti gözler önüne seren derin tarih çalışmasının sonunda Guy Bechtel kaba ifadeyle yumurta kırmadan omlet yapılamayacağı gibi şaşırtıcı bir sonuca varıyor. Evet, tarihin bu sayfasının bir "devrim" çerçevesinde yazıldığını ve devrimlerin "sadece rakip pozisyonların ve onları destekleyenlerin (veya desteklediği düşünülenlerin) yok edilmesiyle başarılabileceğini" savunuyor. Şöyle diyor: "Cadıları elbette farkında olmadan ölüme sürükleyen akım daha sonra Montesquieu, Voltaire ve Kant'ı doğuran akımdır." Sonuç olarak Bechtel şu sözlerle özetlediği zihniyeti yüceltiyor: "Yeni erkeği yaratmak için eski kadınları öldürdüler."[90] Burada bir kez daha cadı avları tarihçilerinin cadıları avlayan dünyanın ürünü oldukları ve bu tarihçilerin, avların çizdiği düşün çerçevesine mahkûm oldukları gerçeği karşımıza çıkıyor. Bu bakış açısından çok farklı olan Ehrenreich ve English'in perspektifini ele alalım: Onlar sadece bireylerin yaşadığı trajediyi (kurbanların hedeflerine ulaşmalarının engellenmesi, önlerinin kesilmesi gibi) ele almakla kalmıyor, aynı zamanda toplumun, cadıları avlayarak kendini nelerden mahrum ettiğinden, gelişime ve aktarıma dair nelere engel

90 Guy Bechtel, *La Sorcière et l'Occident.*

koyduğundan da bahsediyorlar. "Büyük yeteneklerin ve devasa bir bilgi birikiminin heba olduğunu" söylüyorlar ve bizi "tüm bunları yeniden kazanmaya veya en azından kaybedilenlerin altını çizmeye" davet ediyorlar.[91]

Bechtel'in yeniden şekillendirdiği korkunç geçmişi ilerlemeye dair o gururlu anlatının içine dahil etme çabası, onu manasız hipotezler öne sürmeye itiyor: "Savunulacak tarafı olmayan cadı katliamına, en azından kısmen, zihniyetlerin akılcılığa, adalete, savunma haklarını güçlendirmeye, insan hakları bilincini edinmeye doğru evrilmesi gibi gelişmeleri borçluyuz. Aynı cümlede "savunulamaz" diye tanımlanan şeye nasıl borçlu olabiliriz ki? Matilda Joslyn Gage'ın (bunu 1893'te dediğini hatırlayalım) analizi bariz bir şekilde daha tutarlıdır: "Cadı avları dönemi boyunca insanların zihni tek bir yöne yönlendirilmiştir. Kendi selametini güvence altına almak için dostlarına ihanet etmek gerektiğini söyleyen Kilise'nin öğrettiği esas ders, yoğun bir bencilliğe yol açmıştır. Tüm insani hisler her kişinin kendi güvenliğini başkalarının –kan veya duygu yoluyla en yakın olduklarımızın bile– aleyhine olacak şekilde garanti altına alma çabası içinde yok olmuştur. Acıma, şefkat, merhamet yok edilmiştir. Dürüstlük Hıristiyanlığın içinden silinmiştir; korku, hüzün, zulüm tek başına hüküm sürmüştür. [...] Kadınları aşağılama ve onlara karşı büyütülen kin daha büyük bir yoğunlukla telkin edilmiştir; iktidar sevgisi ve ihanet Kilise'nin verdiği bencillik dersleri arasında yer almıştır. Yaşlı insanlara saygı yok olmuştur. Uzun bir ömürde yaşanan acı ve hüzün artık yüreklerde hiçbir şekilde şefkat uyandırmamaktadır."[92] Atılgan hümanizm sözcülerine geri adım attıracak bir tablo...

Aynı anda iki özgürleşmeyi düşünmek

Kopuşu ve nesnelliği fetiş haline getiren sembolik düzen, geniş ölçüde kadınlara ve onlara dair her şeye karşı kurulduysa da, elbette –doğumundan bu yana beş yüz sene geçtiğini de düşü-

91 Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *Sorcières, sages-femmes et infirmières.*

92 Matilda Joslyn Gage, *Woman, Church and State.*

nürsek– bu mantıktan kendini kurtardı. Günlük fikir alışverişlerinde olduğu kadar entelektüel hayatta da bu sembolik düzen bilinçli veya bilinçsiz olarak birçok kez sorgulanıyor ve bu sorgulamaların büyük kısmı cinsiyete dayalı bir gönderme olmaksızın yapılıyor. Bazı erkek ve kadınların (ben, örneğin) kendilerine atfedilen kutupları –yani pozitivist erillik ve duygusal dişilik olarak– karikatürleşmeye varıncaya kadar içselleştirip hayata geçirdiğini, öte yandan da sistemin birçok erkek tarafından eleştirildiğini, birçok kadın tarafından da onaylandığını görüyoruz. Ama söz konusu düzene feminist bir bakış açısıyla karşı gelmeyi de tercih etmek mümkün. Birçok cadı, çizmelerinin altında onları ezenlerin dayattığı dünya görüşüne zekice ve kararlı bir şekilde karşı çıkıyor. "O bana her şeyin canlı olduğunu, her şeyin bir ruhu, nefesi olduğunu öğretti. Yani her şeye saygı duyulmalıdır. Erkek, krallığında atıyla dörtnala dolaşan bir efendi değildir" diyor Maryse Condé'nin Tituba'sı, ona tüm bilgisini aktaran yaşlı köleden bahsederken.[93]

Bazı kadın düşünürler, bu yaklaşımı, bir zamanlar filozofların kadınlar ve doğa arasında yaptıkları özdeşleştirmeden ve kadınların erkeklere göre daha "doğal" oldukları, vahşi dünya ile daha güçlü duygusal bağları olduğu fikrinden yola çıkarak ortaya koyuyorlar. Bu tezin en ünlü savunucusu (her ne kadar bu konu hakkında modern bilimin oluşumuna gönderme yapmasa ve ekofeminizm cephesinden olmasa da) şüphesiz çok satan *Kurtlarla Koşan Kadınlar* kitabının yazarı Clarissa Pinkola Estés'tir.[94] İşte söz yeniden ekofeminizmin göbeğinde –ya da daha çok çevresinde– hararetli polemiklere sebep olan özcülüğe geliyor. Özcülüğün bazı akımları, bu çeşit fikirler ortaya koymakla suçlanıyorlar. Ekofeminist hareket, 1980'li yıllarda Anglosakson ülkelerde kadın militanların doğal kaynakların sömürüsü ile kadınlar üzerinde kurulan tahakküm arasında bağlantı kurmasından doğmuştur. Ancak bu özcülüğü (ekosos-

93 Maryse Condé, *Moi, Tituba, sorcière...*

94 Clarissa Pinkola-Estés, *Femmes qui courent avec les loups. Histoires et mythes de l'archétype de la femme sauvage* [1992], Le Livre de poche, Paris, 2017. [*Kurtlarla Koşan Kadınlar: Vahşi Kadın Arketipine Dair Mit ve Öyküler*, çev. Hakan Atalay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003].

yalist teorisyen Murray Bookchin ile hayat arkadaşı olan Janet Biehl'in yaptığı gibi) elimizin tersiyle itebilir miyiz gerçekten?[95] Filozof Catherine Larrère'e göre "kadınları, üstlerine çöken tahakkümden azat etmek için doğayla özdeşleştirilmeleri meselesini tersine çevirmek ve onları erkeklerin, yani kültürün safına yerleştirmek yetmez. Bu sadece işi yarım yapmak ve doğayı bir başına bırakmak olur. Böyle yaparsak hem doğayı hem de kadın davasını kaybederiz."[96] Ekofeministler, diye açıklıyor Émilie Hache, kendi kontrollerini yeniden ele almak, yüzyıllardan beri (tabiri caizse) şeytanlaştırılmış, değersizleştirilmiş, örselenmiş kadın bedenine inanmak, onu kutsamak istiyorlar ve tüm bu zulme paralel olarak doğaya karşı uygulanan savaşı da sorgulayabilmek istiyorlar. Onlara göre sorulması gereken soru şöyle özetlenebilir: "Dışlandığımız veya zorla ve olumsuz anlamda özdeşleştirildiğimiz için kendimizi uzaklaştırdığımız doğa ile bağımızı nasıl (yeniden) inşa edebiliriz?"[97]

Aynı zamanda onlara bir fıtratı, annelik veya heteroseksüellik gibi normlarla çerçevelenmiş davranışları dayatmak için "doğanın" bahane edilmesine de karşı geliyorlar. Ayrılıkçı lezbiyen toplulukların 1970'li yıllarda ABD'nin Oregon eyaletinde[98] gerçekleştirdiği pek bilinmeyen "toprağa dönüş" hareketi bu tutumun bir örneği (sadece kadınlardan–ya da ırkçılık mağdurlarından– oluşan bir topluluğun iki saat toplaşması gibi basit bir fikir Fransa'da insanları şaşkınlığa sürüklemiş ve öfkeden çıldırtmıştı). "Doğanın inkârı üzerine feminizm inşa etmek için bir sebep göremediğini" belirten Catherine Larrère, "Neden doğal cinsellik tekelini heteroseksüellere bırakalım ve *queer* hareketin sadece şehirlerde, doğadan uzakta ve doğaya karşı gelerek gelişebildiğini düşünelim?" diye soruyor.[99] Ay-

95 Janet Biehl, "Féminisme et écologie, un lien 'naturel'?," *Le Monde diplomatique*, Mayıs 2011.

96 Catherine Larrère, *L'écoféminisme ou comment faire de la politique autrement.*

97 Émilie Hache, "Reclaim ecofeminism!", *Reclaim.*

98 Catriona Sandilands, "Womyn's Land: communautés séparatistes lesbiennes rurales en Oregon", *Reclaim.*

99 Catherine Larrère, "L'écoféminisme ou comment faire de la politique autrement", *Reclaim.*

nı şekilde kadının doğayla olan bağının yeniden kurulması neden anneliği arzu etmeyen kadınlara kendi bedenleri üzerindeki egemenliklerini ihlal ederek bunu dayatmayı gerektirsin ki? Tarihsel olarak, daha önce de gördüğümüz gibi, doğaya karşı savaş, doğurganlıkları üzerinde kontrol sağladıkları iddia edilen kadınlara karşı savaşla beraber yürütüldü. Bu durum, kürtaja karşı haçlı seferlerini günümüzde sözde "bütünsel ekoloji" üzerinden yürüten ve Fransa'daki liderleri Eugénie Bastié'nin sinir bozucu sözleriyle "hem penguenleri hem embriyoları korumak" isteyen gerici Hıristiyanların neden afalladığını açıklıyor.[100] Ekolojinin arkasına saklanmak ne kadar kolay!

Émilie Hache şaşkınlıkla şu saptamayı yapıyor: Bazı ekofeminist kadın yazarların kadın bedenini kutsaması veya tanrıçalara gönderme yapmaları, "çığırtkanların tepkisini" ve özcülük ithamlarını üzerlerine çekmeye yetiyor. "Bedene –kadın bedeni kastediliyor– gönderme yapmayı imkânsızlaştıracak kadar ne oldu böyle?" diye soruyor. Kadın düşmanlığının binbir hilesini, derinliğini, sağlamlığını ortaya döktüğü için olabilir mi acaba? Bizi, zihnimizi açmaya davet ediyor: "Ekofeminist metinlerde özün onaylanmasını ve ataerkil söylemin tekrarını görmektense bu metinleri iyileşme ve özgürleşme eylemi; kadınlara karşı yüzyıllardır süren karalama karşısında pragmatik kültürel tamir ve toprağa/doğaya yeniden bağlanma çabası olarak okumak gerekir."[101] Yazar özcülük tehdidinin yarattığı ölçüsüz kaygının, düşünmeyi ve eyleme geçmeyi imkânsız kılmasını üzüntüyle karşılıyor. Ama yazara göre burada, eleştirilerin şiddetinin hep aynı kalması, ekofeminist hareketin sahip olduğu cüret sebebiyle cezalandırılmasını temsil ediyor. Çünkü bu hareketin karşı konması güç bir cesareti var. Sadece kadınlara biçilen fıtratı değil aynı zamanda bu fıtratın içine işlendiği genel düzeni sorgulamak için cesaret gerekiyor. Benim nazarımda bu cesaret birkaç senedir cinsel saldırılar ve tıp dünyasındaki kötü muameleler konusunda gösterilen cesaretle aynı mantık-

100 Alexandra Jousset ve Andrea Rawlins-Gaston, "Avortement, les croisés contreattaquent", Arte, 6 Mart 2018.

101 Émilie Hache, "Reclaim ecofeminism!", *Reclaim*.

tadır. Yani cesaret yayılmaktadır: Söz konusu olan, dünyayı kadınların başından geçenlere ve olaylar hakkındaki farklı bakış açılarına kulak vermeye zorlamak, perde arkasında olup bitenleri gün yüzüne çıkarmak ve kamuoyunun önüne sunmaktır.

"Sizin dünyanız bana uymuyor"

2018 yılının kışında Weinstein olayının yeni bir perdesi bana bu bağlamda okulda ders olarak okutulabilecek nitelikte göründü: Uzun süre sessiz kalan oyuncu Uma Thurman'ın[102] başından geçenler popüler kültürün yapı taşlarından olan, Quentin Tarantino'nun yönettiği ve Harvey Weinstein'in yapım şirketi olan Miramax tarafından çekilen "Kill Bill"in (2003-2004) karizmasını tümüyle yerle bir etti. O ana dek bu film bize maddi imkânları olan, hem güçlü hem seksi, Hollywood'a hükmeden ve söz konusu yönetmenle ayrılmaz ikili oluşturan bir oyuncu tarafından canlandırılan, yenilmez bir kadın kahramanın yer aldığı, feminist bir film olarak sunulmuştu. On altı yaşında tecavüze uğramış bir kadın olan Uma Thurman'ın hikâyesini sonuna kadar dinleyince, onlarca diğer kadın meslektaşı gibi filmin yapımcısı tarafından cinsel saldırıya maruz kalan bir kadın oyuncunun dehşet veren geçmişiyle karşı karşıya kaldık. Tarantino ise filmin çekimi boyunca Thurman'a hakikaten çok kötü davranmıştı ve bir de onu direksiyon başında olduğu araba sahnesini dublörsüz çekmeye zorladığı için neredeyse ölümüne sebep olacaktı. (Çekim sırasında gerçekleşen kazada araba ağaca çarpmıştı ve Thurman'ın yıllarca ısrar etmesi sonucu Tarantino'nun elinden aldığı kaza videosunu Instagram hesabından paylaşması filmin çirkin yüzünü gözler önüne serdi). Thurman ekranda canlandırdığı muhteşem kadın savaşçı rolünden, pilates ve güzellik bakımlarıyla elde ettiği ışıltılı görünümünden veya hayalleri süsleyen ve izlemesi zevk veren yıldız vitrininden çok uzakta, bitkin ve hayatının bu döneminin izlerini boynunda ve dizlerinde taşıyan bir kadın olarak karşımıza çıktı. *New York Times*'a verdiği röpor-

102 Maureen Dowd, "This is why Uma Thurman is angry", *The New York Times*, 3 Şubat 2018.

tajın görseli bile, kırklı yaşlarda bir kadının bir yandan prestijli ve zengin olduğunu bize düşündürürken diğer yandan insani yönüyle, sıradan, yorgunluğu yüzüne vurmuş halini gösteriyordu ve alışageldiğimiz türden, üzerinde oynanmış, gerçekdışı ve kusursuz fotoğraflardan bariz biçimde ayrılıyordu. Onun ve binlerce kadının anlattıkları sayesinde, bize her gün satılan dünya idealinin kadınların gördüğü dünyadan ne derece farklı olduğunu bir anda fark ettik. Herkesin kullandığı tabirle "konuşma özgürlüğü" denen şey neredeyse büyü etkisi yaratmıştı; büyüleyici bir şekilde fırtınalar ve kasırgalar kopardı, gidişatına alıştığımız evren içinde kaos yarattı. Kültürümüzün büyük mitleri domino taşları gibi birer birer devrilmeye başladılar ve sosyal medyada şiddetli perspektif değişimini aktarırken birilerinin bizi sansürlemek istemesi, şüphesiz ki yerin ayaklarının altından kaymasının verdiği afallamayı gözler önüne seriyordu. Ben de bu mitlerle büyümüş ve onları tümüyle içselleştirmiş biri olarak (bazen Woody Allen şakalarından alıntı yapma refleksim hâlâ oluyor) onlardan daha az afallamış değildim. Ancak onların aksine ben bu altüst oluşu bir özgürleşme, ilerlemeye doğru bir adım ve sosyal evrenin ışıldaması olarak algıladım. Yeni bir dünya algısının ortaya çıkmak için mücadele ettiğini hissediyorduk.

Votre monde ne me convient pas [Sizin Dünyanız Bana Uymuyor]: Starhawk ve diğer cadıların taptığı tanrıça kültü ilk bakışta bir New Age çılgınlığı gibi görünse bile, belki de bu sözü ifade etmenin ve sorunlara çare bulmak için işe koyulmanın en radikal yöntemi olabilir. Büyük kısmı sekülerleşmiş bir toplumda yaşamamıza ve birçok kadın ve erkeğin Tanrı'ya artık inanmamasına rağmen, diyor ekofeminist yazar Carol P. Christ, ataerkil dinler kültürümüzü, değerlerimizi ve temsillerimizi şekillendirmiştir ve onun ürünü olan eril otorite modeli adeta içimize işlemiştir: "Dinsel sembollerin etkili devamlılığı ruhun boşluktan dehşet duymasından ileri gelir. Sembolik sistemler basitçe silinemezler; yerlerine yenilerinin getirilmesi gerekir."[103] Bu yüzden bir kadın için tanrıça kültüne ibadet etmek, kendini

103 Carol P. Christ, "Pourquoi les femmes ont besoin de la déesse: réflexions phénoménologiques, psychologiques et politiques", *Reclaim*.

onun imgeleriyle beslemek, bir temsilin yerine diğerini koymak demektir. Kendini devamlı olarak meşru ve kurtarıcı eril figürlerde bulmasındansa özünü yeniden merkeze koyması, kendine kendi selametinin kaynağı olmaya izin vermesi, gücünü kendinden alması demektir. Neopagan tanrıça kültünü daha önce hiç duymamış olan bir kız arkadaşım bana kendi gücüyle etkileşime girme ihtiyacı hissettiğinde kendini Hayao Miyazaki'nin animasyon filmi olan "Küçük Deniz Kızı Ponyo"daki (2008) deniz tanrıçasıymış gibi hayal ettiğini söylemişti. Bu tanrıça, aynı anda hem uysal hem de güçlü yönü olan ve anneliği hayatında önemli bir detay olarak gören arkadaşıma en çok hitap eden (çünkü tanrıça, Ponyo'nun annesiydi) kadın figürüydü.

2017 yılında siyah kadın sanatçı Harmonia Rosale, Michelangelo'nun Vatikan'da Sistina Şapeli'nin tonozu üzerine resmettiği "Adem'in Yaratılışı" isimli freski yeniden yorumladı. İki beyaz adam suretinde temsil edilen Adem ve Tanrı'nın yerine iki siyah kadın koydu ve eserine "Tanrı'nın Yaratılışı" ismini verdi: Bu bir tür, "kral çıplak" deme yöntemiydi. Tablosu baş döndürücüydü. Alışageldiğimiz ve bizi şekillendiren temsillerin keyfî, göreceli ve tartışmaya açık olduğunu fark etmemizi sağlıyordu. Susan Griffin'in *Femme et Nature* [Kadın ve Doğa] kitabı da aynı etkiyi yaratıyor: Erkeklere, kadınlara, doğaya, bilgiye, evrene, vb. dair yüzyıllardır bize dayatılan büyük gerçekleri (yorumlama kısmını bize bırakarak) önümüze seriyor. Yazar bizi tüm bu gerçekleri yeni bir gözle düşünmeye ve zihnimizin içinde dolanan önyargıları tanımlamaya davet ediyor.[104] Bu, özgürlüğe, insanı yeni fikirler yaratmaya olağanüstü ölçüde teşvik eden –ve gerekli– bir davettir; çünkü bize miras bırakılan sistemin ömrü tükenmiştir.

1980 yılında Carolyn Merchant *La mort de la nature*'ün [Doğanın Ölümü] sonunda şu teşhisi yapar: "Dünyanın yeniden altı üstüne getirilmelidir." (*The world must once again be turned upside down*).[105] Kendisi bu sözleri Pensilvanya'daki Three Mi-

104 Susan Griffin, *Woman and Nature*.

105 Carolyn Merchant, *The Death of Nature. Women, Ecology, and the Scientific Revolution* [1980], HarperOne, San Francisco, 1990.

le Island nükleer santralinde 1979 yılının Mart ayında gerçekleşen kazanın ertesi günü kaleme almıştı. Bugün eğer onun bu çözüm önerisini haklı çıkaracak savlar bulmak istiyorsak elimizde seçenekten bol bir şey yok. Dünyayı altüst etmek kolay iş değil tabii. Ancak cadıların fısıltılarının bizi yönlendirdiği yolu takip edip düşünce dünyamızı ve hayal gücümüzü serbest bıraktığımızda büyük bir coşku bizi bekliyor olacak: cesaretin, isyanın, hayatı olumlamanın, otoriteye kafa tutmanın vereceği coşku. Ve doğaya karşı bir Pirus Zaferi kazanmış edası takınmadan, onunla uyum içinde kalarak, insanlığın mutluluğunu sağlayacak, bedenlerimizin ve ruhlarımızın özgürlük sevincinin cehennemi andıran Sabbat imgesiyle bağdaştırılmadığı bir dünya tasarlama denemesinin vereceği coşkuyla dolacağız.

Yüzyıllar önce cadılıkla suçlanıp öldürülen kadınlara uygulanan muamele bugün farklı biçimlerde, sistemleşmiş ve doğallaşmış halde devam ediyor. O zamanlardan itibaren, önce şiddet yoluyla ve sonra ideal ev kadını modelinin inşasıyla dayatılan model, kadınları doğurganlık üzerine temellenen rollere hapsetti, çalışma yaşamından kopardı. Bu model, kadınların kimliklerini yok etti, zayıflattı, özgürlüklerini ellerinden aldı. Kadınlar birbirleriyle rekabete sokuldu, "ideal kadının" temsilcisi olmaya zorlandı. Bunlara başkaldıranlar en ağır biçimde cezalandırıldılar; ya toplumdan dışlandılar ya da bir erkeğin elinde can verdiler.

Bağımsızlığı ve kendini gerçekleştirmeyi; bekâr kalmak, çocuk sahibi olmak veya olmamak gibi kararlarını özgürce dile getirebilmeyi; türlü biçimlerde süren gençlik, güzellik dayatmasına karşı olgunluğun ve tecrübenin emaresi olarak saçlarının beyazlamasını gururla izlemeyi seçen kadınlar işte *bugünün cadıları*... Ataerkil düzen sadece "fıtratına" karşı gelen, sivrilen kadınları değil, bu sistemi farkına dahi varmadan içselleştirmiş kadınları da hedef tahtasına koyuyor; hatta belki onları daha fazla... Mona Chollet *Bugünün Cadıları*'nda cadılık yaftasını sahipleniyor. Tüm bu hikâyeyi popüler kültürden ve günümüz dünyasından verdiği örneklerle cüretkâr bir şekilde dillendirerek tabuları yerle bir ediyor, feminist olsun olmasın tüm kadınlara sesleniyor:

"Cadıların fısıltılarının bizi yönlendirdiği yolu takip edip düşünce dünyamızı ve hayal gücümüzü serbest bıraktığımızda büyük bir coşku bizi bekliyor olacak: cesaretin, isyanın, hayatı olumlamanın, otoriteye kafa tutmanın vereceği coşku."

2019
THG
0011176
RHD

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-2862-0

KDV'DEN MUAFTIR